

HZ. ÖMER VE HZ. OSMAN'IN YÜZER SÖZÜNÜN ŞERHİ

(Manisa El Yazmaları Kütüphanesi)

Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu 45 Ak Ze 647)

(İnceleme-Metin)

Esmâ ÇİÇEK

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Doç. Dr. Sait YILTER

AĞRI-2025

(Her hakkı saklıdır.)

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Esmâ ÇİÇEK

TEZ BAŞLIĞI

Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın Yüzer Sözünün Şerhi
(Manisa El Yazmaları Kütüphanesi
Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu 45 Ak Ze 647)
(İnceleme-Metin)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Sait YILTER

Jüri

Dr. Öğr. Üyesi İhsan ŞEHİTOĞLU

Jüri

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk GÜLER

AĞRI-2025

	LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI	Doküman No	FR-211
		İlk Yayın Tarihi	26.02.2024
		Revizyon Tarihi	--
		Revizyon No	00
		Sayfa No	1/1

HZ. ÖMER VE HZ. OSMAN'IN YÜZ SÖZÜNÜN ŞERHİ
(Manisa El Yazmaları Kütüphanesi Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu 45
Ak Ze 647) (İnceleme-Metin)

Doç. Dr. Sait YILTER danışmanlığında, Esmâ ÇİÇEK tarafından hazırlanan bu çalışma, 13/11/2025 tarihinde aşağıda isimleri belirtilen jüri tarafından değerlendirilmiş olup Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak **oybirliği** ile kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi İhsan ŞEHİTOĞLU

İmza :

Üye (Danışman): Doç. Dr. Sait YILTER

İmza :

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk GÜLER

İmza :

Yukarıdaki sonuç;

Enstitü Yönetim Kurulu .../.../2025 tarih ve / numaralı kararı ile
onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet TEYFUR
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaklardan yapılan bildiriş, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak olarak kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

 AGRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ 2007	LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEZ BENZERLİK RAPORU	Doküman No	FR-213
		İlk Yayın Tarihi	26.02.2024
		Revizyon Tarihi	
		Revizyon No	00
		Sayfa No	4 / 202

Benzerlik Oranlarına Dair Beyannamedir		
Öğrenci Adı Soyadı	Esma ÇİÇEK	
Numarası	220602360	
Ana Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı	
Bilim Dalı	Eski Türk Edebiyatı	
Programı	Yüksek Lisans	
Danışman Unvanı Adı Soyadı	Doç. Dr. Sait YILTER	
Tez Başlığı	Hız. Ömer ve Hız. Osman'ın Yüzer Sözünün Şerhi (Manisa El Yazmaları Kütüphanesi Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu 45 Ak Ze 647) (İnceleme-Metin)	
Bölümler	Turnitin Sonucu	En Yüksek Değer
Giriş	%	% 25
Kuramsal Temeller/Kavramsal Çerçeve	%	% 30
Materyal ve Yöntem	%	% 30
Araştırma Bulguları	%	% 20
Sonuç/Tartışma/Öneri	%	% 20
TEZ (GENEL)	% 15	% 25

22/10/2025

Yukarıda bilgileri yazılı tez çalışmasının benzerlik oranları Turnitin raporundan alındığı haliyle yazılmış olup tüm bilgilerin doğru olduğunu, aksi halde doğacak hukuki sorumlulukları kabul ve beyan ederiz.

İmza
Öğrenci Adı-Soyadı
Esma ÇİÇEK

İmza
Danışman Adı-Soyadı
Doç. Dr. Sait YILTER

- 1) Benzerlik raporunun alınması sırasında “başlıklar, içindekiler, teşekkür, ön söz, dizin, alıntılar, kaynaklar, atıflar ve 6 kelimedenden küçük eşlemeler” kapsam dışı bırakılabilir. “İnternet, Yayınlar ve Öğrenci Ödevleri veri tabanlarından” hiç birisi kesinlikle tarama dışı bırakılmamalıdır.
- 2) Tez çalışmasında tabloda belirtilenden daha fazla sayıda bölüm/başlık olması halinde satırlar çoğaltılabilir.
- 3) Çalışmadaki benzerlik oranlarının tabloda belirtilen en yüksek değerleri aşması halinde bu çalışma Enstitü tarafından değerlendirmeye alınmaz ve savunma süreci başlatılmaz.
- 4) Bu beyannameye ek olarak Turnitin Benzerlik Raporu gönderilmelidir.
- 5) Bu beyanname, tez jüri öneri formu ve savunma öncesi kontrol formu ile Ana Bilim Dalı Başkanlığına teslim edilecek ve akabinde EBYS üzerinden Müdürlüğümüze gönderilecektir.

HAZIRLAYAN	KONTROL EDEN	ONAYLAYAN

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
HZ. ÖMER VE HZ. OSMAN'IN YÜZER SÖZÜNÜN ŞERHİ
(Manisa El Yazmaları Kütüphanesi
Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu 45 Ak Ze 647) (İnceleme-Metin)
Esmâ ÇİÇEK

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Sait YILTER

Tez çalışmasının konusu; İslam tarihinin mümtaz şahsiyetlerinden ve öncülerinden Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın hikmetli sözlerine yapılan şerh metninin incelenmesidir. Çalışmanın temel amacı, eserin edebî yönünü açıklayarak, yalnızca dini-ahlaki vecizelerden ibaret olmadığını; sözlerin, günümüzdeki bireysel ve toplumsal konular üzerinde taşıdığı kültürel, siyasi ve ahlaki mesajları edebî bir dille aktardığını ortaya koymaktır.

Bu çalışma, benzer klasik şerh çalışmalarında kullanılan geleneksel şerh metodu esas alınarak hazırlanmış bir metnin incelemesini içermektedir. Beş ana bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde; tezde kullanılan kavramsal çerçeve açıklanmaya çalışılmış ve literatür taraması yapılmıştır. İkinci bölümde yazma eser hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde Hulefâ'î Râşidîn olarak bilinen ve tezimizin ana konusunu oluşturan Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın sözlerinin tematik bulguları hakkında bir inceleme yapılmıştır. Tartışma ve yorumu içeren dördüncü bölümde metnin geneli incelenmiştir. Son bölüm olan beşinci bölümde yazma eserin transkripsiyonlu metni, eserde geçen şahsiyetler, kitaplar ve yazarın açıkladığı kelimeler verilerek sonuç bölümü yazılmıştır.

Bu çalışma, Türk edebiyatında önemli bir yer tutan vecize edebiyatı ile bu şahsiyetlerin sözlerinin bağlantısını ortaya koymaya çalışmıştır. Aynı zamanda, İslam dönemi önemli şahsiyetlerinin olaylara, kişilere ve durumlara olan yaklaşımlarına ek olarak bireysel ve toplumsal ahlaki yaklaşımlara olan öngörülerini hakkında bilgi sahibi olmamıza olanak sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ömer, Hz. Osman, Veciz sözler, Şerh, İslam ahlakı, İnceleme.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
THE SHARH ON ONE HUNDRED SAYINGS
OF HZ. OMER AND HZ. OSMAN
(Manisa El Yazmaları Kütüphanesi Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu 45
Ak Ze 647) (Examination-Text)

Esma ÇİÇEK
Advisor: Associate Professor Sait YILTER

The subject of this thesis is the examination of the commentary text on the wise sayings of Hz. Ömer and Hz. Osman, who are among the distinguished figures and pioneers of Islamic history. The main objective of the study is to demonstrate the literary aspect of the work, revealing that it consists not merely of religious and moral aphorisms, but that the sayings convey cultural, political, and moral messages relevant to contemporary individual and societal issues through a literary language.

This work adopts the traditional sharh methodology, as commonly used in classical Islamic scholarship. The thesis is structured into five main chapters. The first chapter outlines the conceptual frameworks employed in the study and provides a literature review. The second chapter offers an introduction to the manuscript that forms the basis of the commentary. The third chapter focuses on a thematic analysis of the sayings of Omer and Osman, who are among the Khulafā' al-Rāshidūn and constitute the central figures of this study. The fourth chapter presents a comprehensive examination of the entire text through interpretive discussion. The final chapter includes the full transcription of the manuscript and offers concluding remarks.

This study attempted to reveal the connection between the literature of aphorisms, which holds an important place in Turkish literature, and the sayings of these figures. At the same time, it has allowed us to gain knowledge about the approaches of important figures of the Islamic era to events, persons, and situations, in addition to their foresight regarding individual and social moral approaches.

Keywords: Hz. Osman, Hz. Omar, Aphorisms, Commentary, Islamic ethics. Examination.

ÖN SÖZ

İnci tanelerinin dizilimi gibi olan ve derin bir tefekkürün hikmetle, şiir gibi söylenmiş sözleridir. Bu hikmetli sözlerde asıl amaç, az sözle çok şey anlatarak insanın hem düşünce dünyasına hem de kalbine hitap etmektir.

İslam'ın öncü şahsiyetlerinden olan Hz. Ömer ve Hz. Osman, yalnız İslam düşünce tarihi için değil, aynı zamanda klasik Türk edebiyatı için de önemli bir yer tutar. Vecizeler, methiyeler, hilyeler, menkıbeler ve faziletnâmelerde yer verilen iki sahabenin özellikle adalet ve hayâ gibi öne çıkan özellikleri edebî metinlerde sıkça yer almıştır. Hz. Muhammed ile anılan iki sahabenin yaşayışları, olaylara ve durumlara karşı olan tavırlarını veciz sözleri ile görmek mümkündür. Her iki sahabenin hikmetli sözleri, yaşadıkları dönemin ötesinde günümüze uzanan bir rehber olarak görülmektedir.

Çalışma sürecinde, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın vecizelerinin incelendiği tezler ve kitaplarda vecizelerin yüzeysel olarak ele alındığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada farklı temalarda söylenilen vecizelerin konuları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Tez çalışması bu yönüyle özgün bir nitelik taşımaktadır.

Kültür ve edebiyat tarihi için önemli yer tutan “*Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın Yüzer Sözünün Şerhi*” isimli bu çalışma, Manisa Kütüphanesi'nde Akhisar Zeynelzade Koleksiyonunda yer almaktadır. Eserin ismi kütüphane kataloğunda “*Ömer b. Hattab ve Osman b. Affan'ın Yüzer Kelimesinin Şerhi*” olarak kayıtlıdır. Yazma eserin ilk sayfası 1a'dan 89b'ye kadar sayfa sırası takip edilmiş ve müellifin kaydettiği sıra değiştirilmeden incelenmiştir.

Tez çalışmasında vecizeler, sırasıyla günümüz Türkçesine çevrilmiş ve anlamlarıyla birlikte aktarılmıştır. Akabinde bu vecizeler konuları itibarıyla temalarına göre tasnif edilmiştir. Her iki sahabenin özellikle hangi konularda vecizelerinin yoğunlaştığını ortaya koymak için temalar; ortak temalar, farklı temalar, fikhî temalar ve diğer temalar olarak dört ana başlık altında sınıflandırılmıştır. Her bir tema alt başlıklara ayrılmış, sahabelerin o temalarla ilgili sözleri verildikten sonra incelemeleri yapılmıştır.

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim boyunca, tecrübeleri ile bana yol gösteren, büyük bir sabır ve ilgiyle destek olan, kıymetli bilgi ve birikimini benimle paylaşan, eksiklerimi göstererek bana faydalı olmak için elinden gelenin fazlasını yapan güler yüzü ve samimiyeti eksik olmayan çok kıymetli danışmanım Doç. Dr. Sait Yilter hocama teşekkürü borç bilir, saygılarımı sunarım.

Çalışmalarım esnasında değerli katkılarıyla çalışmanın ilerleyişinde bana rehber olan çok kıymetli dayım Prof. Dr. Mehmet Hakkı Suçin'e ve çalışmanın belli noktalarında bana yardım eden dayım Muhammed Ferit Suçin'e teşekkürlerimi sunarım.

Eğitimimin tüm süreçlerinde, her türlü destekleriyle beni hiç yalnız bırakmayan aileme ve yanında olduğum süre zarfında bana her türlü desteği sağlayan ağabeyim Alican Çiçek'e teşekkür ederim.

Aynı dönemde yüksek lisans eğitimi sürecinde, karşılıklı destek, yardım ve sarsılan motivasyonumuzu düzeltmek için daima iletişim hâlinde olduğum kıymetli arkadaşım Gülsüm Normal'e, tez süresince bitirebileceğime olan inançlarıyla beni destekleyen değerli dostlarım Rukiye Işık ve Demet Yıldız'a minnettarım.

13/11/2025

Esma ÇİÇEK

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT... ..	vi
ÖN SÖZ.....	vi
TEŞEKKÜR	viii
SİMGELER	vi
GİRİŞ	1
1. Tezin Amacı	1
2. Tezin Önemi	1
3. Tezin Problem Durumu	2
1. BÖLÜM: Kavramsal Çerçeve ve Literatür Taraması	3
1.1 Kavramsal Çerçeve	3
1.2 Literatür Taraması	10
2. BÖLÜM: Hz. Ömer Ve Hz. Osman'ın Yüzer Sözünün Kaynakları	12
2.1 Yazmanın künyesi	12
2.2 Metnin biçimsel özellikleri	12
2.3 Metnin Genel Yapısı ve İçeriği	13
2.4 Metnin tematik yapısı	14
2.5 Sözlerin dil özellikleri	15
3. BÖLÜM: Bulgular	16
3.1 Hz. Ömer'in Sözlerinin Tercümelere	16
3.2 Hz. Osman'ın Sözlerinin Tercümelere	22
3.3 Konularına Göre Vecizelerin Tematik Sınıflandırılması	28
3.3.1 ORTAK TEMALAR	28
3.3.1.1 Sosyal Gözlem	28
3.3.1.2 Ümit ve Korku Dengesi	31
3.3.1.3 Adalet ve Yönetim	33
3.3.1.4 Tevazu ve Kibir	35
3.3.1.5 İnanç ve Tevekkül	36
3.3.1.6 Hayâ ve Edep	37
3.3.1.7 Sabır ve Şükür	39
3.3.1.8 Doğruluk ve Yalan	41

3.3.1.9 Dünya Sevgisi, Nefis ve Ahiret.....	42
3.3.2 FARKLI TEMALAR	44
3.3.2.1 Hz. Ömer	45
3.3.2.1.1 Çalışma Ahlakı.....	45
3.3.2.1.2 Tamahkârlık.....	45
3.3.2.1.3 Dostluk	46
3.3.2.1.4 Evlilik ve Aile.....	47
3.3.2.2 Hz. Osman.....	49
3.3.2.2.1 Kur'an ve Kıraat.....	49
3.3.2.2.2 İsyan ve Fitne	50
3.3.2.2.3 İç Muhasebe.....	52
3.3.3 FIKHİ KONULAR.....	54
3.3.3.1 Hz. Ömer	54
3.3.3.2 Hz. Osman.....	54
3.3.4 DİĞER VECİZELER	56
3.3.4.1 Hz. Ömer	56
3.3.4.2 Hz. Osman.....	57
4. BÖLÜM: Tartışma ve Yorum.....	59
5. BÖLÜM: Yazma Eserin Transkripsiyonu	63
Simgeler	64
5.1 Eserin Çeviri yazıyla aktarılması	65
5.2 Müellifin Açıkladığı Kelimeler.....	142
5.3 YAZMA ESERDE İSMİ GEÇEN KİŞİLER ve KİTAPLAR.....	151
5.3.1 KİŞİLER.....	151
5.3.1.1 Ali bin Ebû Tâlib	151
5.3.1.2 Berâ bin Âzib	151
5.3.1.3 Burhânüddîn Mergînânî.....	151
5.3.1.4 Câlînûs	152
5.3.1.5 Ebû Hanife	152
5.3.1.6 Dâvûd et-Tâî.....	152
5.3.1.7 Es-Serrâ	152
5.3.1.8 Hamidüddîn	152

5.3.1.9 Hassan bin Sabit ve'l-Ka'ban.....	153
5.3.1.10 İbn-i Mesud (Abdullah bin Mesud).....	153
5.3.1.11 İbnü's-Serrâc	153
5.3.1.12 Sad İbn-i Ebû Vakkâs	154
5.3.1.13 İtbân b. Mâlik.....	154
5.3.1.14 Said İbnü'l-Âs.....	154
5.3.1.15 Sa'sa'a bin Sevhân/Sühan.....	155
5.3.1.16 Kamedullah bin Revahat	155
5.3.1.17 Kâ'b bin Züheyr.....	155
5.3.1.18 Muhammed bin Ebû Bekir.....	156
5.3.1.19 Abdullah b. Revâha.....	156
5.3.1.20 Zeyd b. Sabit.....	156
5.3.1.21 Kâ'b b. Mâlik.....	157
5.3.1.22 Kadı Beyzâvi	157
5.3.1.23 Abdullah İbn-i Abbas	158
5.3.1.24 Fahreddin er-Râzî	158
5.3.1.25 İmam Şafî	159
5.3.1.26 Ebû Hureyre	159
5.3.2 KİTAPLAR	159
5.3.2.1 El-Hidâye.....	160
5.3.2.1 Keşşaf.....	160
5.3.2.1 Sahih-i Buhârî.....	160
5.3.2.1 Kelime-i Osmanî.....	161
5.3.2.1 Sahîh-i Müslim.....	161
5.3.2.1 El-Muhtasar	161
5.3.2.1 Şihâbü'l-Ahbâr/ Kitâb-ı Şihâb	162
5.3.2.1 Cühûd.....	162
5.3.2.1 Nakabe Şerhi, Tafsili Kütüb-i Tevarih	162
SONUÇ	163
KAYNAKLAR	165
EKLER	176
ÖZGEÇMİŞ	181

GİRİŞ

1.1 Tezin Amacı ve Önemi

Türk edebiyatında tarih boyunca birçok önemli şahsiyet eserlerde kendisine yer bulmuştur. Edebî eserlerde bu şahsiyetlerin hikmetli sözleri, ahlak anlayışları ve düşünceleri geçmiş ve günümüz yaşantısında önemli bir yer edinmiştir. Hz. Ömer ve Hz. Osman bu önemli şahsiyetlerin başında gelmektedir. Hz. Peygambere olan yakınlıkları, İslam'ı kabul etmelerinden vefat etmelerine kadarki yaşamlarında verdikleri mücadeleleri, hayatları, İslam öncesi ve sonrası kişisel değişimleri ve daha birçok yönleri ile eserlere konu olmuşlardır. Bu şahsiyetler halifelikleriyle İslam'a katkılarının yanında, hikmetli sözleriyle de toplumsal ve bireysel ahlaki değerlerin şekillenmesinde rol oynamışlardır.

Bu bağlamda tez çalışmamızın öncelikli amacı, bu sözlerin ne ifade ettiği, hangi bağlamlarda, hangi konular üzerine yoğunlaştığını ve diğer edebî metinlere ne şekilde yansıdığını tespit etmektedir. Bu veciz sözlerin derinlemesine tahlilinin yapılması hem Türk edebiyatına hem de İslam edebiyatına katkı sağlaması açısından önem arz etmektedir.

1.1 Tezin Problem Durumu

Hulefâ'î Râşidîn'den olan Hz. Ömer ve Hz. Osman İslam tarihinin önemli şahsiyetlerindendir. İslam'ı kabul etmeleri, İslam'a katkıları, halifelikleri ve örnek yaşantılarının yanı sıra hikmetli sözleriyle edebî muhitte derin izler bırakmışlardır. Bu sebeptendir ki birçok edebî ve tarihî kaynakta her iki şahsiyeti görmek mümkündür.

Hz. Ömer ve Hz. Osman başta olmak üzere, din büyüklerinin hikmetli sözlerini şiir dilinde görmek mümkündür. Bu sözler, iktibas ve telmih gibi edebî sanatların şiirsel bir ifade ile söylenmesiyle günümüze kadar varlığını korumuştur. Benzer çalışmalar incelendiğinde Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın sözlerinin tematik sınıflandırılmasının sınırlı olduğu kanaatine varılmıştır. Bu bağlamda bu tez çalışması, daha önce sınırlı kalan tematik sınıflandırmaların aksine, vecizeler klasik şerh yöntemi

esas alınarak açıklanmış, metin üzerinden detaylıca yorumlamayı ve tahlil etmeyi amaçlamıştır.

1.4 Tezin Metodu

“Hz. Ömer ve Hz. Osman’ın Yüzer Sözünün Şerhi (Manisa El Yazmaları Kütüphanesi (Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu 45 Ak Ze 647)” adlı bu çalışma nitel araştırma yöntemine göre ele alınan bir araştırmadır. Bu çalışmada bahsi geçen iki sahabeye ait olduğu düşünülen veciz sözler, yazma eserde derli toplu bir şekilde var olduğu için ayrıca derlemeye ihtiyaç duyulmamıştır. Kitap hâlindeki yazma eser özgün bir kaynak olduğundan yapılan şerh üzerine bir inceleme yapılmıştır.

Bu çalışma beş ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmanın kavramsal çerçevesi incelenip yazma eserde geçen kavramlar detaylı bir şekilde açıklanmıştır. İkinci bölümünde eserde adı geçen kaynaklar incelenip, eser hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde tematik bulgulara yer verilmiştir. Dördüncü bölümde eserde kullanılan şerh teknikleri ve yorum anlayışından söz edilmiştir. Son bölüm olan beşinci bölümde ise yazma eserin transkripsiyonlu metni verilip sonuç bölümüne geçilmiştir. Bu beş ana bölüm, yazma eser hakkında gerekli bilgileri kapsayacak şekilde, kısa ve öz bir biçimde hazırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR TARAMASI

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Düşüncenin ve dilin yapı taşı olan kavramlar, medeniyet ve kültürün oluşumunu ve sürekliliğini sağlayan bir öneme sahiptir. Hatta bazıları; farklı düşünce, dil ve kültürlerde kullanılan ortak bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmanın temelini oluşturan bazı kavramlar hem edebî hem de İslamî eserlerde sıkça yer almış ve önemiyle birçok çalışmaya konu olmuş “vecize, şerh, hikmet, Hz. Ömer ve Hz. Osman” kavramlarından oluşmaktadır. Bu tez çalışmasının odak noktasını, Hz. Ömer ve Hz. Osman’ın sözlerinin yalnızca açıklanması değil; aynı zamanda İslam’a büyük katkıları olan bu iki önemli şahsiyetin, sözlerinin derinliği aracılığıyla o dönemin toplumsal düşüncesi ve ahlaki temelleri üzerindeki etkilerinin yorumlanması oluşturmaktadır. Bu sebeple kavramsal çerçeve, vecizelerin İslamî ve edebî kültürdeki yerinin sadece simgesel değil, aynı zamanda işlevsel önemini ele alarak değerlendirir.

1.1 Vecize

Arapça “vecz” kökünden gelen vecize sözlükte “Bir fikir veya duyguyu en kısa ve özlü şekilde anlatan ve genellikle kimin tarafından söylendiği bilinen söz, öz deyiş” (Aydemir, 2010: 1312) anlamına gelir. Çeşitli tecrübelerin sonucunda ortaya çıkan vecizelerin asıl amacı, az sözle çok şey anlatmaktır (Muhammed, 2022: 223). Vecizeler; aforizma, özdeyiş, cümle-i hikemîye, kelâm-ı kibarlarla hemen hemen aynı anlama gelmesine rağmen aralarında ufak farklılıklar vardır. Fakat vecizelerle bu ifadelerin ortak özelliği, vecizelerin kısa ve net olmasıdır (Erol, 2017: 625 ve İspirli, 2019: 232). Söz konusu benzerlik hasebiyle bu kavramlar birbirinin yerine kullanıldığında anlamın tamamen değişmediğini söylemek mümkündür.

Mutena şahsiyetlerin varlığa ve var olan her şeye nihai bakış açılarının; bilgi, birikim ve tecrübelerinin sonucunda derin anlamlı sözlerle gelecek nesillere aktarıldığı bilinmektedir. Bu şahsiyetlerin sözleri kısa, etkileyici, öz, engin manalı ve kolay

ezberlenebilir niteliktedir. (Erol, 2017: 625 ve İspirli, 2019: 231). Önemli şahsiyetlerin vecizelerinin gerçek hayatta yaşanan ya da şahit olunan durumlar doğrultusunda söylendikleri düşünülmektedir. Bu doğrultuda vecizelerin, bir eserde derli-toplu ya da dağınık bir düzende yazılmış olabildiği düşünülebilir.

Vecizelerin kullanılması, Tanzimat’la birlikte yaygınlık kazanmıştır. Tanzimat edebiyatı şairlerinden Ziya Paşa, Şinasî ve Namık Kemal gibi şahsiyetlerin bazı beyitlerinin vecize niteliği taşıdığı görülmüştür. Vecize türünün ilk örneklerinin Şemsettin Sami tarafından 1878’de kaleme aldığı “*Emsal*” isimli eseriyle vermiştir. Bu eser, Doğu-Batı filozof ve düşünce adamlarının hikmetli sözlerinden oluşmakta ve yaklaşık üç bin vecizeye yer vermektedir (Erol, 2017: 627).

Tanzimat’la yaygınlaşan vecizeler hususunda sonraki dönemde Cenap Şahabettin’in Servet-i Fünûn dergisinde yayımlanan “*Vecize Edebiyatı*” adlı yazısı dikkat çekmektedir (Erol, 2017: 624). Cenap Şahabettin’in bu yazısı vecize türünün ilkelerini, vecize yazarının sahip olması gereken yeterliliklerini belirleyen bir bildiri niteliğindedir: “*Cenap’a göre vecize söylemek, her şeyden önce eşyayı, hayatı ve evreni doğru okumayı, anlamayı ve değerlendirebilmeyi; insanı ve gerçek yaşantılar içindeki sosyal ilişkilerini üstün bir dikkatle gözlemleme gücünü gerektirir. Bu bağlamda yazar, vecize türünden eserleri “derin ve pişkin tefekkürler, uzun ve dikkatli müşahedeler mahsulü olarak belirtmektedir”* (Erol, 2017: 628)

Türk edebiyatında Hz. Musa’nın *On Emir*’i, Hz. Muhammed’in *Hadisleri*, Yusuf Has Hacıb’in *Kutadgu Bilig*’i, İbn-i Sinâ’nın *Kanun ve Şifa*’sı, Gazâlî’nin *Devlet Başkanına Öğütler*’i, Cenap Şahabettin’in *Tiryaki Sözler*’i; Fuzûlî, Mevlânâ, Nâbî ve Ziya Paşa’nın sözleri vecize edebiyatı için önemli bir yer teşkil etmektedir (İspirli, 2019: 232). Dünya edebiyatında ise adını sıkça duyduğumuz önemli şahsiyetlerin bazı eserleri vecize niteliğindedir. Konfüçyüs’ün *Sözler*’i, Buda’nın *Öğretisi*, Hint edebiyatından *Vedalar ve Upanişadlar*, Montaigne *Denemeler*’i ve Dale Carnegie *Söz Söyleme İş Başarma Sanatı* adlı yapıtları da vecizleri konu edinmesi bakımından örnek gösterilebilir (İspirli, 2019: 232).

Önemli din büyükleri ve düşünürlerin, sözleriyle bugüne etki eden ve dönemin sosyal yapısını göz önüne koyma özelliği taşıyan, vecizelerinin geçmiş ve gelecek arasında köprü kurma özelliği vardır denilebilir. Hz. Ömer ve Hz. Osman, sadece İslam

için değil aynı zamanda klasik Türk edebiyatı için önemli bir yer tutar. Her iki sahabenin vecizeleri yalnız öğüt niteliğinde değil aynı zamanda yaşadıkları dönemin sosyal yapısı, düşünce ve ahlaki yapısını da gözler önüne sermiştir. Bu sebeptir ki her iki sahabenin vecizeleri tezimizin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. İki sahabenin de vecizeleri temalara ayrılarak şerh geleneğine göre incelenmiştir.

1.2 Şerh

Arapça bir kelime olan şerh; açık, ayrıntılı anlatma, keşfetmek, beyan etmek, açıklama, kesmek, tefsir, sözü tavzih etmek gibi anlamlara gelmektedir. Şerhler açıkça anlaşılmayan bir kitabı ya da bir yazıyı detaylandırarak açıklamak için başvuru bir türdür. Çok geniş bir anlam çeşitliliğine sahip olan şerhler tefsir, tahlil, analiz, hamış, telhis, talik ve haşiyelerle birlikte birbirlerinin yerine kullanılabilir (Yılmaz, 2025: 4).

Şerhlerin temel amacı, açıkça anlaşılmayan eserlerin ayrıntılı olarak incelenmesidir. Gelecek nesiller için önem arz eden bu türün, birçok örneğinin olması ve birçok konuda yazılmış olması, şerhlerin toplumun geçmiş dönemlerin sosyal, siyasal, edebi ve ahlaki düşünce yapısının öğrenilmesi noktasında önemlidir. Bunun yanında şerhler yazıldıkları dönem itibarıyla değerlendirilirler. Örneğin 13. yüzyılda şerh edilmiş bir kitap 17. yüzyıldaki dönemin kültürel ve toplumsal özelliği göz önüne alınarak yeniden güncelleştirilerek yazılır (Yılmaz, 2025: 4)

İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte *Kur'an-ı Kerim* ve Hz. Muhammed'in hadislerinin daha iyi anlaşılması ve eksiksiz aktarılması için uğraşılmıştır. Bu sebeple birçok ilim dalı ortaya çıkmış ve bu ilimleri önemli ölçüde şerh etme ihtiyacı doğmuştur. Şerh yerine de geçen tefsir, Hz. Muhammed'in hadisleri, fıkıh, kelam gibi ilim dallarının yanında bu dalların alt kolları içinde sarf, nahiv, lügat, fesahat, kafiye, inşa gibi edebi ilimler zamanla birer ilmî disiplin hâline gelmişlerdir (Yılmaz, 2025: 5 ve Dağlar, 2007: 163).

İslam'ın etkisiyle 8. yüzyılda daha çok dinî eserler üzerinde yapılan çalışmalarla başlayan klasik şerh geleneği Osmanlı sahasında 20. yüzyıla kadar etkin bir şekilde varlığını sürdürmüştür (Yılmaz, 2025: 5 ve Ayçiçeği, 2014: 27). Şerhlerin daha eski bir tarihi olduğuna vurgu yapan bazı kaynaklar ise şerh çalışmalarının

Aristoteles zamanında başladığını ve bu metin inceleme ihtiyacının filoloji alanını ortaya çıkardığını belirtmektedir (Ayçiçeği, 2014: 27).

İlk dönem şerhlerinin genellikle Arapça ve Farsça metinler üzerinde yapıldığı görülmektedir: “*Arapça eserlerden, Hz. Ali, Kâ'b b. Züheyr, İbnü'l-Fâriz ve Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî ve Farsça eserlerden Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Ferîdüddin Attâr, Sa'dî-yi Şîrâzî, Hâfız-ı Şîrâzî, Molla Câmî, Hüsrev-i Dihlevî, Örfî-i Şîrâzî, Sâib-i Tebrîzî ve Şevket-i Buhârî gibi önemli şahsiyetlerin eserlerine Türkçe şerhler yapılmıştır*” (Ceylan, 2010: 565). Şerh çalışmaları genellikle mensurdur (Ceylan, 2010: 565). Örnekleri fazla olmasa da manzum şerhler de yazılmıştır. Bu metinler şerh edilirken gramer açısından incelenip şerh edilmiştir. Bu türden şerh çalışmalarında şarih, eserin yazıldığı dönemin şartlarını ve kültürel değerlerini de dikkate alarak şerh yapmıştır (Yılmaz, 2025: 5).

Şerhler, klasik Türk edebiyatında geniş yer tuttuğu için çeşitli türde ve şekilde ele alınmıştır. Türkçe, Arapça ve Farsça yazılmış eserlere Türkçe şerhler yazılmıştır. Şarih, eserin dönemin kültürünü bilen ve o dönemin edebî anlayışına aşina olan kimsedir (Dağlar, 2007: 162). Türk âlimlerinin Arap ve Fars edebiyatındaki dinî, felsefî, edebî ve ilmî pek çok konuyla ilgili yazılmış eserlerin şerh edilmesinin Arap dîlçiliğine büyük katkı sağladığı kaydedilmiştir (Yılmaz, 20225: 5-6).

Klasik Türk edebiyatında geniş yer tutan şerhler genellikle mensur olarak yazılmıştır. Şarihler bazen, bir kelimeyi, bir cümleyi, bir metni, küçük bir risalenin bölümünü ya da bir bütün olarak eserleri şerh etmişlerdir. Şerhlerin böyle bölük bölük olması onların ulaşılmasını zorlaştırmış olduğu için bir metne birden fazla şerh yazılmıştır. Gelişen şerh geleneği sadece şerh edilmemiş eserleri değil, aynı zamanda şerhi yapılmış eserlerin şerhine de şerhler yapılmıştır (Yılmaz, 2025: 6). Buradan da anlaşılacağı üzere şerh geleneği klasik Türk edebiyatında hayli yol kat etmiştir. Osmanlı hükümdar ve şehzadelerin Türkçe şerh yazılması hususunda şarihlere olan destekleri şerhin ve tercüme çalışmalarının artmasında fayda sağlamıştır. Medreselerde verilen eğitimler içerisinde şerh önemli bir yer tutmuştur. Bazı şerhler ders kitabı olarak okutulmuştur. Bunlardan bazıları “*İbni Sînâ'nın El-Kânûn*” adlı eserine yazılmış şerhler, Esîrüddîn el-Ebherî'nin “*Hidâyetü'l-Hikme*”si ile Necmüddîn

el-Kâtibî'nin "*Hikmetü'l-Ayn*"ına yazılmış şerh el-Çağminî'nin "*el-Mulahhas fî'l-Hey'e*"sine yazılmış şerhlerdir (Yılmaz, 2025: 6).

Osmanlı'da sadece dinî ve tasavvufî konuların ele alındığı metin ve kitaplar şerh edilmemiş aynı zamanda aklî ilimler olan felsefe, mantık, tarih ve matematik ile ilgili şerhler yapılmıştır. Klasik Türk edebiyatında *Hafız Divanı*'na ek olarak en çok şerh yapılmış olan eser Mevlâna'nın *Mesnevî*'sidir. Bu eserin Kur'ân'ın özünü oluşturduğu düşünülmesi bu alanda birçok şerh yapılmasına olağan sağlamaktadır. Günümüzde Ali Nihat Tarlan, eser incelemelerinde klasik şerh metoduna yaptığı katkılarla şerh geleneğinin hâlâ sürdürülmesini sağlamıştır.

Müellifi belli olmayan "*Hiz. Ömer ve Hiz. Osman'ın Yüzer Sözü'nün Şerhi (Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu 45 Ak Ze 647)*" isimli yazma eseri konu edinen bu tez çalışmasında eser; biçim, şekil ve konu ağırlıkları göz önüne alınarak incelemeye tabi tutulmuştur. Eserin muhtevası temalarına göre tasnif edilmiş olan bu çalışma, klasik şerh geleneğinin ölçütleri esas alınarak incelenmiştir. Şerhin Türk edebiyatındaki önemine yukarıdaki paragraflarda değinilmişti. Bu şerhlerin önemli olmasının temel sebebi, her iki sahabe'nin hem İslam düşüncesinde hem de Türk edebiyatında fikir ve hikmetli sözleriyle birçok eserde yer edinmiş olmasıdır.

Bu çalışmada şarihin klasik şerh geleneğine uygun şerh yöntemini kullandığı görülmektedir. Klasik şerhte şarih, kelimelerin anlam ve kökenini, dilbilgisel yapılarını metindeki işlevlerini ve eserin ait olduğu dönemi açıklayarak çok katmanlı biçimde yorumlar (Genç, 2007: 395). Geleneksel şerh metodunun en önemli isimlerinden olan Ali Nihat Tarlan metni anlamının iki yönlü olduğunu vurgular ve bu iki yönden incelenmesi gerektiğini belirtir; dış şartlar ve iç yapı. Dış şartlarda, şarihin yaşadığı toplum, kültürel çevresi ve toplum önemli etkenlerdir. İç yapıda ise şarihin, duygu düşünce ve hayal dünyası ön plana çıkar (Güleç, 2010: 84). Tarlan'a göre metin şerhi bir edebî eleştiri yöntemi değildir; çünkü eleştiride estetik yargılar ve subjektif değerlendirmeler kaçınılmazdır (Güleç, 2010: 85). Şerh ise, Şerh ise nesnel olup, belgelere dayalı, sistemli bir yöntem olup okurun kişisel zevkine müdahale etmez ve esere güzel ya da çirkin şeklinde bir hükmü vermez yani tarafsızdır. (Güleç, 2010: 85)

Ali Nihat Tarlan'dan sonra şerh üzerine en kapsamlı değerlendirmelerden birini yapan Tunca Kortantamer'dir. Kortantamer (1994:1), metin şerhini "*bir metni*

daha iyi anladığını iddia eden kişinin yaptığı açıklama” olarak tanımlar. Şerhin geniş anlam olduğunu ifade eden Kortantamer, onun hayatın her alanında görülebileceğini söyleyerek, diğer alanları yazının dışında bırakarak Klasik Türk şerhi üzerinde durmuştur. Ona göre klasik şiir şerhlerindeki en temel problem, şiirin anlam ve ses bütünlüğünü oluşturan yapının göz ardı edilmesidir. Şiirdeki her kelimenin bağlam içinde sözlük anlamının ötesine geçen bir fonksiyonu olduğunu ve bu bağın kurulmadığı takdirde şerhin yalnızca sözlük açıklamasına dönüşebileceğini belirtmektedir. (Kortantamer, 1994: 1-10). Kısacası Kortantamer, şerhle yorum arasındaki ayrımı vurgulayarak şerhin daha geniş, daha disiplinli ve metne daha sıkı bağlı bir çalışma olduğunu ifade eder (Kortantamer, 1994: 1).

1.3 Hikmet

Antik Çağ’dan beri edebî metinlerde, toplumların farklı düşünce sistemlerinde, felsefe alanında ve ilahî kitaplarda sıkça karşılaşılan bir kavram olan *hikmet*’in anlam çerçevesi hayli geniştir. Bu sebeple tek bir anlamda hikmeti değerlendirmek pek mümkün olmaz (Akgün, 2021: 13). Örneğin, hikmetin cümle içerisinde ve kullanıldığı bağlamdaki çeşitli anlamları itibariyle tefsirciler hikmeti bu yönüyle alırken, tasavvuf ehli “*hikmeti*” Allah’ın bazı kullarına verdiği ilim olan ledün ilmi ve bilgiyle bağdaştırmış, felsefeciler ise bilimlerin sınıflandırılmasında hikmeti ilim kavramıyla ele alarak daha geniş bir çerçevede kullanmışlardır (Uludüz: 2024: 6).

Hikmet, Arapça *h-k-m* fiil kökünden meydana gelen “hüküm” kelimesinden türemiş bir isimdir. Hüküm, hakîm, hâkim ve hakem gibi pek çok sözcükle kullanılır (Taş, 2023: 18). Hikmet “*anlayış, bilim, adalet, veciz söz, felsefe, olgun akıl, gizli sır, kavramak*” gibi anlamlara gelmektedir. Sadece bu anlamlarla sınırlı kalmadığından yukarıda bahsettiğimiz hikmet; insanlığın varlığını sürdürmesi ve daha yaşanılır bir hale getirmesi için içgüdüleriyle değil, aklın ışığında eşyayı zihninde anlamlandırma ve eşyanın “niçin” sorusuna yanıt bulmak için yaptığı zihinsel yolculuktur (Birinci, 2024: 9).

Kullanım alanı ve anlam çerçevesi geniş olan “hikmet” teriminin birkaç alanda hangi anlamlarda kullanıldığına bakmamız, bu kavrama neden sıkça rastladığımız hususunda bize yardımcı olabilir. Türevleriyle kullanılan hikmet kavramının, *Kur’ân-*

ı *Kerîm*'de yirmi iki defa geçmektedir. Bazı ayetlerin doğrudan hikmetle ilgilidir. Önemli müfessirlerden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, hikmete geniş yer ayırmış, onu söz ve fiilin kapsayıcısı olarak nitelendirmiştir. Farklı müfessir ve âlimlerden de nakiller yapan Elmalılı görüşlerini Bakara Suresi'nin 269. ayetine işaret etmiştir: “*O, dilediğine hikmeti verir ve kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra nail olmuş demektir. Bunu ise ancak derin kavrayış sahibi olanlar düşünüp anlarlar*” (Akgün, 2021: 23).

Bir diğer kutsal kitap olan *Tevrat*'ta (Eski Ahit) hikmet, “*Allah'tan korkma*” anlamında kullanılmıştır. Ayrıca hikmetin Allah tarafından verildiği, bu yüzden onun altın ve gümüş gibi değerli madenlerden daha kıymetli olduğu vurgulanmıştır (Birinci, 2024: 15). Öte yandan kaynaklarda *Tevrat*'ın Vaiz ve Eyüp bölümlerinde hikmet kavramının yoğunlaştığı belirtilmiştir (Akgün, 2021: 21).

İncil'de (*Yeni Ahit*) ise hikmetin pak, saf ve erdemli insanlara verildiği, bilge, filozof ve akliselim kimselerin sahibi olduğu belirtilmiştir.

Her iki *Ahit*'e göre hikmetin, Allah tarafından tüm kıymetli madenlerden daha değerli olan ahlakî ve zihnî yetilere sahip olan insanlara verildiği belirtilmiştir (Birinci, 2024: 16).

Felsefeciler ise hikmeti “bilgelik sevgisi” olarak tanımlamaktadırlar. Antik Yunan filozoflarından Platon, hikmet kavramını “*hikmet (bilgelik) âşığı*” olarak tasavvur eder ve Allah'a ait olan hikmete, beşerin ulaşamadığını, sadece hikmetin ne olduğunu arama yolculuğuna çıkılabildiğini belirtmiştir (Akgün, 2021: 15).

Tasavvuf açısından hikmete bakıldığında tasavvufun, hikmete ilahi bir anlam yüklediği ve onu varlık âleminin yaratılış gayesini sebep-sonuç çerçevesinde değerlendirmeye çalıştığı görülmektedir. Hemen hemen diğer alanlarda gördüğümüz gibi hikmet ehil olan kimselere verilir, esirgenmez ve ehil olmayan kimseye verilmez (Kalkan, 2020: 65). Tasavvuf ehli hikmeti iman, amel ve sevgi bağlamında ele alır ve akıldan daha fazla ön planda tutar. Bu doğrultuda mutasavvıflar hikmetin kalpten gelen ve kalbin ilahi sırlarını barındırmasından dolayı sadece akıl ile ele alınmaması gerektiğini belirtir (Taş, 2023: 93). Tasavvufi bir bilgi olan hikmeti ilk mutasavvıflardan biri olan Hakîm et-Tirmizî şöyle açıklar: “*Hikmet insanüstü*

ulaşılması zor, Allah'ın sırları ve bilgisini görebilmek ve kalbin bu sırları görebilecek merhaleye ulaşmasıdır” (Göktaş, 2022: 8). Bu tanımlara dayanarak tasavvuf ehlinin hikmete olan bakış açısının aklî değil, özellikle içten gelen bir samimiyetin neticesinde ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Geniş anlam çerçevesi sebebiyle edebiyat, felsefe ve din alanında sıkça kullanılan terimlerden biri hâline gelen hikmet, bilhassa edebî muhitler için önem arz etmektedir. Gerek düzyazıda gerekse şiirde ele alınan bu tür, toplumların yol göstericisi ve öğüt vermek amacıyla eğitici ve öğretici nitelikte olup bir nevi veciz sözler gibi edebiyatta önemli bir rol oynamıştır (Birinci, 2024: 11). Bu sebeple hikmetli sözler yukarıda da belirtildiği gibi birçok alanda önemli yere sahip olmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bu çalışmada Hz. Ömer ve Hz. Osman'a atfedilen veciz sözlerle ilgili kaynaklar taranmış ve bunların Türk edebiyatındaki yeri açıklanmaya çalışılmıştır. İslam tarihinde büyük bir öneme sahip olan bu iki şahsiyete ait vecizelerinin daha iyi anlaşılması için öncelikle İslam öncesi ve sonrasındaki hayatları incelenmiş, vecizelerin Türk edebiyatındaki yerinin açıklanmasının uygun olacağı düşünülmüş ve çalışma yürütülmüştür.

Türk edebiyatına vecize edebiyatı, bir tür olarak Tanzimat döneminde gelişme kaydetmiştir. Vecize edebiyatı bağlamında iki eser öne çıkmıştır. Bunlar, Şemsettin Sami'nin "*Emsal*"i ile Cenap Şahabettin'in "*Vecize Edebiyatı*" adlı eseridir. Her iki eser Doğu-Batı filozof ve düşünce adamlarının hikmetli sözlerinin derlenmesi hakkında olup vecize edebiyatının teorik yapısının incelenmesi hususunda önemli yer tutmaktadır.

Klasik Türk edebiyatında her ne kadar Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın kişisel özellikleri, Hz. Peygamber'e olan sevgileri ve yakınlıkları, halifelik dönemlerindeki çalışmaları konu olsa da vecizeleriyle ilgili sınırlı kaynak bulunmaktadır. Zira vecize çalışmaları denince akla ilk olarak Hz. Ali'ye atfedilen vecizelerle ilgili yapılan çalışmalar ve kitaplar gelmektedir. Literatür taramasında, bu tez çalışmasının konusu olan '*Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın Yüzer Sözü'nün Şerhi* (Manisa Akhisar Zeynelzade

Koleksiyonu 45 Ak Ze 647)’na benzer çalışmalar incelenip içerikleri hakkında kısaca bilgilendirme yapılması amaçlanmıştır.

Bu bilgiler doğrultusunda bu tez çalışmasına benzer bir tez çalışması olan Işıl Yüksel’in (2013) “*Türk Edebiyatı’nda Hz. Ömer Vecizeleri*” ve Bedreddin B. Himmet-Yârü’l-Mevlevî’nin “*Faslü’l-Hitâb Min Kelâm-ı Ömer Bin Hattâb*” adlı çalışmasından faydalanılmıştır. Bu çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır: Giriş bölümünde Hz. Ömer’in İslamiyet’ten önceki hayatı ve İslam’ı kabul ettikten sonraki hayatı hakkında bilgi verilmiş. Çalışmanın birinci bölümünde Türk-İslam edebiyatında Hz. Ömer’in konu edildiği eserler konuları itibariyle ele alınmış ve Hz. Ömer’in vasıfları ve lakapları eserler örnek verilerek incelenmiştir. İkinci bölümde ise metin incelenmesi yapılmış, vecizeler konulara ayrılarak sınıflandırılmış ve arkaik kelimeler Türkçe anlamlarıyla verilmiştir. Bu tez çalışmasındaki vecizeler tez çalışmamızda örnek teşkil etmiştir.

Bir diğer benzer bir çalışma ise Aişe Kaleli’nin (2022) “*Türk Edebiyatı’nda Hz. Osman Vecizeleri*” ve Bedreddin Himmet-Yârü’l-Mevlevî’nin “*Ünsü’l-Lefhân Min Kelâmi Osman İbni Affân*”ı adlı çalışmadır. Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Hz. Osman’ın hayatı hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde Hz. Osman’ın Türk edebiyatındaki yerinden, vasıflarından ve konu edildiği edebi türlerden bahsedilmiştir. İkinci bölümde Hz. Osman’ın vecizeleri incelenmiş ve konularına göre sınıflandırılmıştır. Son bölümde ise metnin hazırlanışı ile ilgili hususlardan bahsedilerek Reşidüddin Vatvât’ın “*Ünsü’l Lefhân Min Kelâm-ı Osmân ibni Affân*” ile Bedreddin Himmet-Yârü’l-Mevlevî’nin tercüme ve şerh ettiği “*Sad Kelimât-ı Çehâr-Yâr’ının, Ünsü’l-Lefhân Min Kelâm-ı Osmân ibni Affân*” kısmı mukayese edilmiş ve iki metin arasındaki farklılıklar dipnotta belirtilerek eser incelenmiştir.

Bu şahsiyetlerin doğrudan vecizelerle ilgili çalışmaların kısıtlılığından mütevellit bu yönde yapılmış çalışmalar da incelenmiştir. Örnek olarak Fatih Mehmet Yılmaz’ın (2011) “*Türk Edebiyatı’nda Hz. Ebû Bekir Vecizeleri*” ve Bedreddin B. Himmet-Yârü’l-Mevlevî’nin “*Tuhfetü’s-Siddik*” adlı eseri bizlere yol göstermiştir.

Bir başka vecize çalışması ise, Mehmet Yılmaz’ın (2005) “*Dört Halifeden Vecizeler Sözlüğü*” isimli kitap çalışmasıdır. Dört ana bölümden oluşan bu eserde, Hz.

Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin vecizeleri yer almaktadır. Her sahabeye ait vecizelerin Arapça yazılışı, okunuşu ve Türkçe anlamı yer almaktadır. Hz. Ali'nin vecizelerinin yaygınlığı nedeniyle ona ayrılan bölüm oldukça uzun tutulmuştur. Eserde Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın yüzer vecizesinin Arapça ve Türkçe açıklamalarının neredeyse büyük bir bölümü yer almaktadır. Tez çalışmamızda bu vecizelerin okunuşları ve anlamlarından faydalanılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. ÖMER VE HZ. OSMAN'IN YÜZER SÖZÜNÜN KAYNAKLARI

2.1. Yazmanın Künyesi

“Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın Yüzer Sözünün Şerhi (Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu 45 Ak Ze 647)” isimli yazma eser, Manisa Kütüphanesi'nde Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu'nda yer almaktadır. Eserin künyesi, [Manisa Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, koleksiyon numarası 647, 1a-92b varak, sayfa, 15 satır] şeklinde katalogda kayıtlıdır.

Eserin son sayfasında yer alan “*fi-şehr-i ... 1144 Selmân Çelebi*” ifadesi kısmen de olsa bilgi vermektedir. Eser bu kayda göre *Selmân Çelebi* tarafından H. 1144 (M. 1731-1732) yılında kaleme alınmıştır. Eserin nerede yazıldığına dair hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Eserin bir kitap hâlinde muhafaza edildiği görülmektedir.

2.2. Metnin Biçimsel Özellikleri

Eser, 92 varaktan oluşmaktadır. Sayfaların çoğu 15 satırdan oluşmasına rağmen birkaç sayfanın 16 satır olduğu da görülmektedir. Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın sözlerinin başlıkları kırmızı mürekkep ile şerh yapılan bölümler siyah mürekkep ile yazılmıştır. Eserde 62b, 63a-64b, 65a-65b, 66a, 67a-67b, 68a-68b, sayfalarındaki vecizeler daha canlı kırmızı mürekkep ile değil, kahveye çalan kırmızı ya da kiremit kırmızısı denilebilecek bir mürekkeple yazılmıştır.

Eser; çeharkuşe kahverengi meşin üzeri kumlu pembe renkli kâğıt kaplı ve miklebli, mukavva cilt ile kitap şeklinde muhafaza edilip özensiz nesih tarzında yazılmıştır. Yazma eserde der-kenarlar mevcuttur ve buradaki kayıtlarda müellif /müstensih açıklamalara yer vermiştir.

2.3. Metnin Genel Yapısı ve İçeriği

“Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın Yüzer Sözünün Şerhi (Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu 45 Ak Ze 647)” isimli yazma eser, sözü edilen sahabelerin kısa, açık ve hikmetli vecizelerinden oluşmaktadır. Şerhte genellikle bir sayfayı geçmeyen kısa, net

ve yer yer örneklerle desteklenen açıklamalara yer verilmiştir. Toplumsal ahlak, bireysel ahlak konuları; haram, helal, adalet, evlilik, yalan, doğruluk, ilim gibi konuların işlendiği sözler şerh edilmiştir. Eserde sahabe sözlerinin yorumlanmasında istiḥād yöntemi kullanılmış; sözlerin anlamını pekiştirmek amacıyla vecize ile ilgili ayet ve hadislerden deliller getirilmiştir. Bazı hadis âlimlerinin kaynaklarından faydalandığı da görülmektedir.

Eser, genel olarak belli bir sistematik yapıyla yazılmıştır. Her sahabeye ayrılmış bir bölümde, öncelikle sahabelerin hayatı hakkında kısa bilgiler verildikten sonra o sahabeye ait yüzer vecize verilerek şerhi yapılmıştır. Şerh yapılırken bazı kelimelerin de açıklamaları verilmiştir. Açıklanan kelimeler ayet, hadis veya büyük âlimlerin sözleriyle desteklenmiştir.

Bunun yanı sıra müellifin sehven veya dikkatsizliğinden kaynaklanan bazı hatalar da göze çarpmaktadır. Müellifin bazen verdiği veciz sözün anlamından uzaklaşarak farklı bir konuda şerh yaptığı görülmektedir. Örneğin “*tācirullāhe terbeḥā* (2b)” vecizesinin anlamı “*Allah ile sadaka vererek alışveriş yapın, kâr edersiniz.*” olmasına rağmen müellif evlenmeden önce ilim öğrenme konusuna değinmiştir. Göze çarpan bu yanlışlık bazı vecizelerde de görülmüştür.¹ Bu hatalar Hz. Ömer’in ilk altı ve on dördüncü vecizesinde görülmüştür.

Ayrıca müellifin/müstensihin yine sehven veya dikkatsizliğinden kaynaklandığını düşündüren 9a’da “*el-kelimetü’r-rabiatu aşer*” ibaresi sayı sıralamasına uymamaktadır. Yanlış yazıldığı anlaşılan ibaredeki sayının doğru hâli “*el-kelimetü’s-seb’atü aşer*”dir.

Şerh, iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Hz. Ömer’in, ikinci bölümde ise Hz. Osman’ın yüzer sözü şerh edilmiştir. Vecizeler verilmeden önce sahabelerin hayatlarına dair kısa bilgiler verilmiştir. Sahabelerin künyelerine detaylı bilgilere yer verilmesi dikkat çekicidir. Müellif/Müstensih, Hz. Ömer’in hayatı hakkında fazla

¹ Bu sözlerde de durum aynıdır: “*yeğtemmu vakte surūrike* (2b)

“*Lā en yerānillāhu mu?liḥan eḥabbu illa en yerānillahu muḥsiden* (3a)

“*Muḥāfa?atu’l-ḥudūd ve’l-veḥāKu bi’l-‘uhūd ve’r-rızāKu bi’l-mevcūd ve’?-?abri ‘ani’l-mefkūd* (3b)

“*inni ihtesebu bi-na?ari kemā ihtesebu bi-ḥıf?i* (3b)

“*māraeytu man?aran illā ve’l-ḳabri efḍa’u minhu* (3b)

detay vermezken Hz. Osman'ın hayatına ve özellikle katledilmesine birçok yerde değinmiştir.

Türk edebiyatında şerhlerin tasnifi 2000'li yılların başına kadar yapılmamıştır. Bu noktada, Atabey Kılıç'ın yayımladığı “*Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi*” ve “*Klasik Türk Edebiyatında Şerh Geleneğine Dâir Notlar*” makalelerde bu eksiklik özellikle belirtilmiştir. Kılıç (2018: 137) şerhlerin dağınık ve düzensiz olmasını, “*Klasik Türk Edebiyatında Şerh Geleneğine Dâir Notlar*” makalesinde ifade etmiş, şerh tasnifini dört ana bölümden ve bölümlerin alt başlıklarından oluşturmuştur. Kılıç (2007: 363-369), bunların içeriğine verdiği örnekleri ise “*Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi*” adlı makalesinde detaylandırmıştır.

Kılıç'ın söz konusu tasnifine göre “Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın Yüzer Sözünün Şerhi (Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu 45 Ak Ze 647)” adlı bu tez çalışması “mensur eser şerhleri, dinî eser şerhleri ve edebî şerhler” arasında yer almaktadır. Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın İslam dinindeki yeri hasebiyle kullanılan sözlerin sadece dinî ağırlıklı olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira sözlerin çeşitli konuları barındırması, telmih ve iktibas yoluyla edebî noktada kendisini göstermesi örnek verilebilir. Böylelikle bu sözler sadece öğüt niteliğinde değil aynı zamanda edebî şerh geleneğini de yansıttığından klasik şerh geleneği için önemli bir yer tutmaktadır.

2.4. Metnin Tematik Yapısı

Eser, iki ana bölüme ayrılmış ve her bölümde önce sahabelerin hayatlarına ait bilgiler verildikten sonra o sahabeye ait yüz vecize şerh edilmektedir. Eserin bütünlüğüne baktığımızda İlahi hükümlerin çerçevesinde söylenen sözlerin yazıldığı tespit edilmiştir.

Vecizeler içerik bakımından bireysel ve toplumsal değerlerle ilgili olan konular arasında yoğunlaşmaktadır. Bunların; adalet, yönetim, doğruluk, aile ve evlilik, dünya sevgisi, ahiret inancı, nefis arzuları, tevazu ve kibir gibi konular olduğu tespit edilmiştir. Bu vecizeler ile birey ve toplumun; Allah'a, kendilerine ve topluma olan sorumlulukları vurgulanmaktadır. Bu vecizeler *Kur'ân* ve hadislerle desteklenerek sahabelerin sözlerinin *Kur'ân* ve hadis dışında yönelim olmadığını destekler niteliktedir. Böylece metin sadece öğüt vermekle kalmamış aynı zamanda dönemin sosyal ve siyasal düşünce yapısını da yansıtmıştır. Buna ek olarak müellifin Hz.

Osman’a ayrıca fazladan yer vermesi de bireysel düşüncesine yorum yapmaya zemin hazırlamıştır.

2.5.Sözlerin Dil Özellikleri

Eserde kullanılan dil Osmanlı Türkçesidir. Fakat çoğu yerde Arapça ve Farsça söz, ibare ve kelimelere rastlamak da mümkündür. Müellif/Müstensih yer yer sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Bazı yorumlar ayet ve hadislerle desteklenmiştir. Müellifin/Müstensihin bazen ayet ve hadis metinlerinin tamamını yazmadığı, bazılarının yerini değiştirdiği, ekleme ya da çıkarmalar yaptığı görülmektedir. Müellif/Müstensih bazı kelimeleri şerh etmiş ve bunlara ayet ve hadislerle desteklemiştir.

Hz. Ömer’in vecizelerinde kısa ve net cümlelere yer verirken, Hz. Osman’ın cümlelerine biraz daha derin açıklama yapma ihtiyacı duyduğu görülmektedir. Buna ilave olarak, der-kenarlar ile yanlış yaptığı ya da ekleme yapmak istediği cümlelere de açıklamalar yazmıştır. Ayrıca müellif/müstensih, deyim ve büyük âlimlerin sözlerini kullanarak dönemin edebî geleneğini eserinde yansıtmıştır.

Eserde kullanılan anlatım türü sade nesirdir. Sade nesir; yoğun tamlamalar ve sanatlı ifadelerden uzak, halk diline yakın, açık anlamlı düzyazı türüdür. (Uzun, 2007: 10). Müellif/Müstensih, vecizeleri açıklarken anlamı doğrudan aktarmayı amaçlayan, okuyucuyu yormayan bir anlatımı tercih etmiştir. Arapça ve Farsça kelimelerin yoğunluğu eserin anlaşılmasını zorlaştırmamıştır. Şerhteki cümlelerin açık, kısa ve anlaşılabilir olması; ayet ve hadislerin de yorumu güçlendirecek biçimde sade bir dille sunulması, eserin dil bakımından sade nesir geleneğine daha yakın olduğunu göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

“Hz. Ömer ve Hz. Osman’ın Yüzer Sözünün Şerhi (Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu 45 Ak Ze 647)” adlı bu tez çalışması Hz. Ömer ve Hz. Osman’a ait yüzer sözünün şerhinden oluşmaktadır. Şerh edilen sözler ve numaraları Arapça olarak ve kırmızı mürekkeple yazılmış, akabinde şerhe geçilmiştir. Şerh yapılırken sözün hangi anlama geldiği açıklanmış, bazı kelimelerin anlamları özellikle açıklanmıştır. Tarihî şahsiyetler ve konu ile ilgili eserlerden yararlanılmış, kişi ve eserlerin isimleri de belirtilmiştir. Vecizelerin tercümeleri yapılırken, bu konuya benzer yapılan çalışmalar ve yazılmış birkaç eserden (Yılmaz, 2003: 33-105) faydalanılmıştır. Sözler, en sade ifade ile anlamdan uzaklaşmadan verilmeye çalışılmıştır.

3.1 Hz. Ömer’in Sözlerinin Tercümeleri

1. **Vecize:** Allah ile sadaka vererek alışveriş yapın, kâr edersiniz.

2. **Vecize:** Mutlu olduğun zaman kıskanan kişinin üzülmeye sana yeter.

3. **Vecize:** Allah’ın beni bozguncu olarak görmesinden ziyade, ıslah edici olarak görmesi bana daha sevimlidir.

4. **Vecize:** Kulluk dört özellikten oluşur: ahitleri yerine getirmek, sınırları korumak, eldekiyle yetinmek ve kaybedilen şeye sabretmek.

5. **Vecize:** Ben ezberlememi bir mükâfat saydığım gibi, bakmamı da bir mükâfat sayıyorum.

6. **Vecize:** Hiçbir manzara görmedim ki kabir ondan daha korkunç olmasın.

7. **Vecize:** Doğruluktan daha az sözde hayır yoktur. “Yalan söyleyen bir ahlaksızlık yapmıştır ve ahlaksızlık yapan da helak olmuştur. Üç şeyden sakınan kişi kurtuluşa ermiştir: hırs, şehvet ve öfke.”

8. **Vecize:** Yalan söyleyen bir ahlaksızlık yapmıştır ve ahlaksızlık yapan da helak olmuştur.

- 9. Vecize:** Kişi ailesi arasında bir çocuk gibi olmalıdır. Eğer kendisinde olanı ararsa bir adam bulacaktır.
- 10. Vecize:** Kokladığım hoş kokulu bir çiçek, yakında görevini bilen bir evlat ya da yakın bir düşman olacak.
- 11. Vecize:** Ey okuyucular topluluğu, başlarınızı kaldırın. Alçak gönüllülüğünüzü kalbinizdekinden daha fazla arttırmayın.
- 12. Vecize:** Geçinebileceğin bir mesleğin olması, insanlardan dilenmenden hayırlıdır.
- 13. Vecize:** Üç haslet kimde bulunmazsa ona iman fayda vermez: cahillerin cehaletini savan sabır, haramlardan uzak tutan takva ve insanlara karşı yumuşak davranan güzel ahlak.
- 14. Vecize:** Sizden biriniz bir yere üç defa gider de bir hayır bulamazsa oradan ayrılın.
- 15. Vecize:** Bakireleri sevin çünkü onlar daha çok severler ve kötülüğe daha az meyillilerdir.
- 16. Vecize:** Kendini iftiraya maruz bırakan kimse kendisi hakkında kötü düşünenleri suçlamamalıdır.
- 17. Vecize:** Allah'ın kullarına düşmanlık beslemeyin.
- 18. Vecize:** Kim Allah'a karşı tevazu gösterirse Allah onun ilmini yükseltir.
- 19. Vecize:** Kibirlenen ve haddini aşanı Allah perişan eder.
- 20. Vecize:** Sabah uykusundan sakınınız; çünkü o ağız kokusu ve nefes darlığı yapar.
- 21. Vecize:** Benî Bekir kabilesinin yalanı, Benî Temîm kabilesinin cimriliği.
- 22. Vecize:** Allah'ın en çok sevdiği huy, devlet başkanının adil, nazik, sabırlı, akıllı ve ağırbaşlı; hiç sevmediği huy ise cahil, zalim, ahmak ve aptal olmasıdır.
- 23. Vecize:** Yönetici konumunda bulunan kişi, yakınlarını korur ve ayıplarını örter.

- 24. Vecize:** Zenginleri seven, sofuyu gördüğünüzde onun için dünya düşkünü hükmünü veriniz.
- 25. Vecize:** Zorunluluk olmaksızın sultana yaranmak isteyen sofuyu görürseniz, ona hırsız hükmü veriniz.
- 26. Vecize:** Kızlarınızı, çirkin bir erkekle evlenmeye zorlamayınız; çünkü onlar da sizin gibi güzeli severler.
- 27. Vecize:** Bir şeyin dönüp sonra geri gelmesi nadirdir.
- 28. Vecize:** Kötülüklerimizi bize gösteren (ve bizi uyaran) kişiyi Allah bağışlasın!
- 29. Vecize:** Allah'ım, hanımlarımızın aralarını düzelt, cariyelerimizi birbirine ısındır!
- 30. Vecize:** En akıllı insan, en hoşgörülü olandır.
- 31. Vecize:** Bugünün işini yarına bırakma!
- 32. Vecize:** Kötülüğü bilmeyen kötülüğe düşer.
- 33. Vecize:** Servetin esiri olmayınız. Yoksa o, sizi isyana sevk eder.
- 34. Vecize:** Kalplerinizin düşmanlık duyduğu kimsenin kötülüğünden sakınınız!
- 35. Vecize:** Yöneticilerin en acımasızı, halkını bitkin ve perişan hâle düşürendir.
- 36. Vecize:** Ezan okurken yavaş oku; kamet getirirken çabuk getir.
- 37. Vecize:** İki şey vardır ki bunlar yalansız olmaz. Bunlar; çok söz verme, çok özür dileme.
- 38. Vecize:** Akrabalara, birbirlerini ziyaret etmelerini, sadece komşu olmakla yetinmemelerini emret.
- 39. Vecize:** Rızkı yerin derinliklerinde arayınız.
- 40. Vecize:** Dünyaya lanet etmekten sakınınız!
- 41. Vecize:** Samimi dostlar edin, ömrünü onlarla geçir; çünkü onlar iyi günde süs, kötü günde destek olurlar.

- 42. Vecize:** Doğruluk her ne kadar seni öldürse bile ondan ayrılma.
- 43. Vecize:** Tüccar olsaydım itircilik yapardım. Kazanmasam bile kokusundan yararlanırdım.
- 44. Vecize:** Borcunu azalt, hür yaşa!
- 45. Vecize:** Günahları azalt, ölüm sana kolay olsun.
- 46. Vecize:** Çocuğuna sermaye olarak ne bıraktığına dikkat et; çünkü ırk aldatıcıdır.
- 47. Vecize:** Hangi idareci birine zulmeder ve ben de o zulme muttali olup o idareciyi değiştirmesem ben zalim olmuş olurum.
- 48. Vecize:** İnsanlara insafli davranan işinde başarılı kılınır.
- 49. Vecize:** Açgözlülük yoksulluktur; insanların elinde bulunana göz dikmeme, zenginliktir.
- 50. Vecize:** Kötü arkadaşlardan uzaklaşma, onlarla yaşamaktan kaçınmakla olur.
- 51. Vecize:** Müslüman bir kişinin ağzından çıkan bir sözü, hayra yorma imkânı varken şerre yorma!
- 52. Vecize:** İnsanlık temiz giyimden belli olur.
- 53. Vecize:** Halife olmakla birlikte ezan okuyabilirsem, mutlaka okurdum.
- 54. Vecize:** Eğer ezan sesini duyabilseydim, din cömertlerin nişanesi olurdu.
- 55. Vecize:** Astına iyi muamele eden, üstünden iyi muamele görür.
- 56. Vecize:** Kardeşinin işini en güzel şekilde yap. Hatta bir gün o da senin ihtiyacın olduğunda ihtiyacını giderir.
- 57. Vecize:** Sırrını saklayan, istediğini yapma yetkisini elinde tutar.
- 58. Vecize:** Dostun bile olsa sırrını sakla, ancak emin olursan o başka, eminin de Allah'tan korkanı daha başka.
- 59. Vecize:** Allah'a karşı sorumluluk bilincinde olanları dost edin.

60. Vecize: Allah adına yemin etmeyi küçümsemeyiniz; yoksa O, sizi rezil ve rüsva eder.

61. Vecize: (Mü'min) kardeşinden görüp ayıpladığın bir şeyin kendinde bulunduğunu görmemen, sana ayıp olarak yeter.

62. Vecize: Olmayanı isteme, yoksa boşuna uğraşmış olursun.

63. Vecize: Tamah, aklı saf şaraptan daha çok gidericidir.

64. Vecize: Çok gülenin heybeti azalır.

65. Vecize: İşini Allah'tan korkanlara danış. Çünkü Allah şöyle buyuruyor: “Kulları içinden ancak bilginler, Allah'tan gereğince korkar” Fatır Suresi/28.

66. Vecize: İnsan, çok uğraştığı şey ile tanınır.

67. Vecize: Sonucundan kuşku duyduğun işleri bırak; o zaman ölüm sana zarar vermez.

68. Vecize: Ölüm, akıllarda sevinç bırakmayan bir dünya gerçeğini ortaya kor.

69. Vecize: Çok şaka yapan çok yanılır.

70. Vecize: Eminin güçsüzlüğünden, güçlünün hainliğinden Allah'a şikâyetçiyim.

71. Vecize: Dine bağlılığı az olanın, utanması da az olur.

72. Vecize: İnsan az yemekle ölmez.

73. Vecize: Silah kullananın, ata binenin gücü bunları devam ettirdiği sürece artar.

74. Vecize: Kocaya giden kızının rahatsız etmemesi ve alacaklının sıkıştırmaması, kişinin devlete ermesidir.

75. Vecize: Şiirleri okuyunuz; çünkü onlar güzel ahlakın yolunu gösterirler.

76. Vecize: Soy bilgisi edininiz; nice yakına bu bilgi sayesinde ulaşılır.

77. Vecize: Kara ve denizde yolunuzu bulabileceğiniz ölçüde astronomi bilgisi edininiz, ancak onda aşırılığa girmeyiniz.

78. Vecize: Dikkat ediniz; Allah, güçsüzlerin ihtiyaçlarını dile getiren yüce insanlar yaratmıştır. Onlara saygı gösteriniz.

79. Vecize: Aile bireylerinizin sayısını arttırınız; rızkınızın size neden dolayı verildiğini bilemezsiniz.

80. Vecize: Şükür ve sabır iki ayrı deve olsaydı, birine binmekte endişe etmezdim.

81. Vecize: Erkekler kadınların yanına girmesinler. Eğer o erkekler kadının kayını gibi yakını iseler yine de girmesinler mi? Dikkat edin kayınlar ölümdür.

82. Vecize: Haşereler sizi korkutmadan önce siz onları korkutunuz.

83. Vecize: Etkisi olmayacak yerde doğruyu söylemenin bir yararı olmaz.

84. Vecize: Belki de sana fayda sağlamak isteyen biri sana zarar vermiştir.

85. Vecize: Güzel ahlak en iyi arkadaştır.

86. Vecize: Çalışma en iyi sermayedir.

87. Vecize: En iyi miras, edeptir.

88. Vecize: Muhtaç şaşkındır; doğruyu, ancak ihtiyacı giderildiğinde görür.

89. Vecize: Bir insan, bir insana iyi muamele ederse kıyamet günü ona iyi muamele edilir.

90. Vecize: Hakka dönme, batılda ısrardan daha iyidir.

91. Vecize: İşlerin en kötüsü bid'atler (dinin aslında olmadığı halde sonradan ortaya çıkan şeyler)dir.

92. Vecize: Sizi işsizliğin kötü sonuçlarından sakındırırım; çünkü o, sarhoşluktan daha zararlı olan kötülükleri kendinde barındırır.

93. Vecize: Bir şeyden umut kesen ona ilgi göstermez.

94. Vecize: Çalışma zahmetse boş durma mahvolmadır.

95. Vecize: Çok şaka yapan küçümsenir.

96. Vecize: Allah sizi İslam’la şereflendirdi; ondan başkasıyla şereflenmek istediğiniz takdirde O, sizi alçaltır.

97. Vecize: Halkı ilgilendiren konuların dışında, dinin temeline ait meseleleri gizli tutanlar, sapkınlığın temelini atmış olur.

98. Vecize: Girme izni verilmeyen bir evin içerisine bakan günahkâr olur.

99. Vecize: Günahtan korunduğun gibi dünya nimetlerinin seni azdırmasından da korun; Allah’a yemin ederim ki, bana göre seni aldatan ve yanıltanların en korkuncu dünya nimetidir.

100. Vecize: Sünnete az uymak, çok bid’at işlemekten daha iyidir.

3.2 Hz. Osman’ın Sözlerinin Tercümeleri

1. Vecize: Allah ile sadaka vererek alışveriş yapın, kâr edersiniz.

2. Vecize: Mutlu olduğun zaman kıskanan kişinin üzülməsi sana yeter.

3. Vecize: Allah’ın beni bozguncu olarak görmesinden ziyade, ıslah edici olarak görmesi bana daha sevimlidir.

4. Vecize: Kulluk dört özellikten oluşur: ahitleri yerine getirmek, sınırları korumak, eldekiyle yetinmek ve kaybedilen şeye sabretmek.

5. Vecize: Ben ezberlememi bir mükâfat saydığım gibi, bakmamı da bir mükâfat sayıyorum.

6. Vecize: Hiçbir manzara görmedim ki kabir ondan daha korkunç olmasın.

7. Vecize: Mezar, ahiret konaklarının ilki, dünya konaklarının sonuncusudur. Dünyaya aşırı önem verenin ahireti zor, vermeyeninki kolay olur.

8. Vecize: Güzel edep ve şüpheden sakınma iki huydur; bunların bir üçüncüsü yoktur.

9. Vecize: Ben, yaşarsa baba sözü dinlemeyen; ölürse ona dert olan yaramaz bir çocuk babası gibiyim (çaresiz kalanlardanım)!

10. Vecize: Siz, konuşkan başkandan çok, çalışkan başkana muhtaçsınız.

11. Vecize: Her şeyin bir belası, her nimetin bir nankörü vardır. Bu dinin (bu ümmetin) belası, bu nimetin nankörü ayıplayan ve yerenlerdir. Size, sevdiğinizi gösterirler, sevmediğinizi saklarlar. Nerede bir yiyecek görseler hemen oraya koşarlar (Deve kuşu gibi kendilerini gizlerler). Nereden bir ses işitseler hemen oraya koşar, fitne çıkaracak durumda olanların peşine düşerler.

12. Vecize: Allah'tan başka gidecek yer (gerçek bir sığınak) yoktur.

13. Vecize: Allah'ın sırf dünya için çalışmaya değer vermediği gibi siz de vermeyiniz.

14. Vecize: Allah Teâlâ, halkı doğruluk üzere yarattı; sen doğrudan başka bir şey söyleme!

15. Vecize: Ecel gelip çatmadan, yapabileceğiniz iyiliği hemen yapınız.

16. Vecize: Dikkat ediniz, dünya aldatıcıdır. “Dünya hayatı sizi aldatmasın! Şeytan Allah'ın affına güvendirerek sizi kandırmassın” (Lokman Suresi/ 31).

17. Vecize: Geçmişlerden ibret alınız, hayra çalışınız.

18. Vecize: (Geçmişten ibret alınız), gaflete düşmeyiniz, çünkü sizden gaflete düşülmez.

19. Vecize: Doğru alınız, doğru veriniz.

20. Vecize: Avcının evini (tuzağını) sel bastı (iş çıkırından çıktı).

21. Vecize: Kemer beli sıkı (iş çıkırından çıktı).

22. Vecize: İnsanların işleri (fitneleri) çıkırından çıktı (iş çıkırından çıktı).

23. Vecize: Kendinden aciz olan bana göz dikti.

24. Vecize: Gönlü dünya kaygısı karartır; ahiret kaygısı ağartır.

25. Vecize: Muhammed'in göğü yağmakta, denizleri dalgalanmakta, çeşmeleri akmakta, dereleri coşmaktadır (bıraktığı her şey yerinde durmaktadır).

- 26. Vecize:** Şüphesiz bu nefer çok hatalı bir taifedir. Hak yoluna karşı dayanmışlardır. Kuğuların başını kuyuya sarkıttıkları gibi onlar için başımı eğdim. Buna rağmen onların fesadından çaresizin şaşkınlığı gibi hayretlerde kaldım.
- 27. Vecize:** Hak, onları bana kardeş ve dost; batıl ise beni onlara şeytan gösterdi.
- 28. Vecize:** Bağlı olanın ipini çözdüm.
- 29. Vecize:** Oburu su başına getirdim (hırsız bağa bekçi yaptım).
- 30. Vecize:** Susanın susması, saldırganın saldırmasından daha etkilidir.
- 31. Vecize:** Yüzüme karşı bana yağcılık yapmaya, arkamdan düşmanlık etmeye çalışan nice kişiler var.
- 32. Vecize:** Onlara aramda sert tartışma, gönül kırgınlığı ve keskin kılıçlarla savaş var.
- 33. Vecize:** Konuşamayacakları, özür dilemek için kendilerine izin verilmeyeceği günde, Allah bana da onlara da yeter.
- 34. Vecize:** Şu benim elim ‘Ammâr içindir. Kısası o yapsın!
- 35. Vecize:** Sabret ya da pişman ol.
- 36. Vecize:** Allah’a gönülden inandım.
- 37. Vecize:** “(Her şeyi) yaratan ve düzene koyan Allah’a inandım” (A’lâ Sûresi/2).
- 38. Vecize:** Şaraptan (sarhoş eden her şeyden) sakınınız, çünkü o, her kötülüğün anahtarıdır.
- 39. Vecize:** Bu saç ağarması ve dökülmesi seni aldatmasın, kuşkusuz bunun ötesinde sevdikleriniz vardır.
- 40. Vecize:** Ben, terazi değilim ki eşit tartayım (sehiv ve hatadan beri olayım).
- 41. Vecize:** Allah’ın affına mazhar olan bir günah yüzünden niçin beni ayıplıyorsunuz.
- 42. Vecize:** Zorbalar da dâhil, her canlı yavrusunu sever.
- 43. Vecize:** Ey dost, iş zor, zor! Dünya kıssası olsun, ahiret kıssası olmasın!

- 44. Vecize:** Baban, beni senin yerinde görseydi, kesin hoşlanmazdı.
- 45. Vecize:** İnsanların yaptıkları amellerin en iyisi namazdır. İyilik ederse, siz de onlarla iyilik edin. Kötülük yaparlarsa kötülüklerinden uzak durun.
- 46. Vecize:** Siz, İslam'ın temelisiniz; bozulursanız bütün insanlar bozulur, düzelirseniz bütün insanlar düzelir.
- 47. Vecize:** Ben Allah'tan korkar ve sakınırım; siz ister sakının ister büyüklenip sakınmayın!
- 48. Vecize:** Allah Kur'ân'la kaldırmadığı pek çok kötülüğü sultanla kaldırır.
- 49. Vecize:** Görevden alınan bir memurun verdiği hediye, görevde iken verdiği hediye gibidir.
- 50. Vecize:** En iyi insan, Allah'ın kitabına sığınan ve sarılandır.
- 51. Vecize:** Namazı, ancak yolcu olan veya düşman karşısında bulunan kısaltabilir.
- 52. Vecize:** Çenesini bağlayın ki ağzını açmasın, belaya düşmesin.
- 53. Vecize:** Dikkat edin, âlim cahille dostluk kurmaz.
- 54. Vecize:** Kur'ân'da ayaklarımı zincire vuracak bir hüküm bulduysanız hemen uygulayın!
- 55. Vecize:** Kan dökülmeden önce (mazlum olarak) ölmeyi, kan döküldükten sonra (zalim olarak) ölmeye yeğlerim.
- 56. Vecize:** Ey Affanoğlu, kıyamet günü (zekâtını vermedinse) malınla dağlanacaksın!
- 57. Vecize:** Müslümanları, birbirlerinin boyunlarına vurur durumda iki düşman grup olarak bırakmadım.
- 58. Vecize:** Yazıklar olsun! Bu ağaç, deven ve koyunun içindir ama sen onu kesiyorsun.
- 59. Vecize:** Develerin diz bağları ile kim beni kârlı çıkarır?

60. Vecize: Bir mal paylaşılırken pay sahiplerine haklarını eksiksiz veriniz, şüf'a (satışta öncelik) hakkı vermeyiniz!

61. Vecize: Kuyu ve hurma ağacında şüf'a (satışta öncelik) hakkı yoktur.

62. Vecize: Bir mal paylaştırılırken pay sahiplerine haklarını eksiksiz veriniz, şüf'a (satışta öncelik) hakkı vermeyiniz!

63. Vecize: Üref, şüf'ayı keser.

64. Vecize: Boşama erkeklere, iddet kadınlara özgüdür.

65. Vecize: Ey 'Amr, Mısır valiliğinden azledildiğinden beri cübben bitlendi (işe yaramaz duruma geldin).

66. Vecize: İnsanlar uyurken namaz kılmayı (severim).

67. Vecize: Bir Müslümanın kanı, ancak şu üç sebepten biri ile helal olur: mümin iken gâvur olana, namuslu iken zina edene, haksız yere adam öldürene.

68. Vecize: Vallahi, Allah'ın beni doğru yola erdirmesinden sonra, dinime (hiçbir) karşılık istemedim.

69. Vecize: Haksız olarak hiçbir kimseyi öldürmedim.

70. Vecize: Zinaya gelince, cahiliye devrinde de İslamiyet devrinde de zina etmediğime yemin ederim.

71. Vecize: Sağ elimi, onunla Allah elçisinin sağ elini okşadıktan sonra, O'na saygının bir ifadesi olarak avret yerimin üzerine koymadım.

72. Vecize: Beni öldürmeyiniz, çünkü ben bir halifeyim. İslam'da kardeşinizim, çalışan bir yöneticiyim.

73. Vecize: Bizim sahibimiz Resulullah hazretlerinin izâr giymeleri böyleydi.

74. Vecize: Allah'ın kulları, Allah'tan korkunuz, yöneticilerinize yardımcı olunuz ama isyan etmeyiniz.

75. Vecize: Halifeye muhalefet, İslam toplumundan ayrılma, yöneticileri yerme günahını işleme ağır bir suçtur; bunu yapanlar ise açıkça zarardadır.

76. Vecize: Huzurunda toplanacağınız (kendisine döndürüleceğiniz) Allah'tan korkun, fitneye koşmayın, cemaatten ayrılmayın.

77. Vecize: Cahilliğiniz beni üzmektedir; çünkü siz sapıklığınızdan bir kısmını görüyor, azgınlıktan kurtulup hidayete erdiğinizi sanıyorsunuz.

78. Vecize: Bu insanlar kanımı helal saydıkları için haccıma engel olmuyorlar; oysa bu görüş doğru değil.

79. Vecize: Mahruma verilme, korkağa güvende kılınma, sürgüne eski görevine döndürülme gerekir.

80. Vecize: Askerler taşlanmaz (askerler küçük düşürülmez).

81. Vecize: Müslümanların yönetimini, ancak erdemli bilgili ve tecrübeliler üstlenebilirler.

82. Vecize: Allah'ın bana giydirdiği gömleği çıkarmam (halifelikten vazgeçmem).

83. Vecize: Dikkat edin. Şüphesiz Allah'ın bana verdiği hilafet sayesinde Allah Teâlâ hazretlerine kavuşurum.

84. Vecize: Sübhanallah! Hemen herkes beni hilafetten indirmek için çırpınıyor. Kendi önemli işlerini terk etmiş bulunuyorlar.

85. Vecize: Danışınız ve doğru görüşe ulaşmak için çalışınız.

86. Vecize: Benim size yakın olmam, sizin benden uzak olmanızı gerektirmesin.

87. Vecize: Ey ateş pervaneleri ve aç sinekler! Beni halka şikâyet edip onları bana düşman ettiniz ve beni Hz. Muhammed'in (s.a.v.) dostları yanında küçük düşürdünüz.

88. Vecize: Ey insanlar, gevezeler, hokkabazlar, laf atan gururlular! Allah nedir, kimdir, nerededir? Bilmezler.

89. Vecize: Allah'tan, Allah'ın benim üzerimde hakkı olduğunu gören ve benim de onun üzerinde hakkım olduğunu kabul eden bir adam dilerim ki, benim için bir kâse dolusu kanımı döksün, ya da benim kanımı döksün.

90. Vecize: Allah’a yemin olsun ki üzerinde Allah Teâlâ’ya hakkını gören kimseye gereken savaşa kalkışmayıp evinde kalmasıdır.

91. Vecize: Azgınlığınızı, zulmünüzü ancak delillerinizi çürütme, muhaliflere karşı delilimi kuvvetlendirme olarak görüyorum.

92. Vecize: Allah, seni ansızın gelip çatan, başa çarpan ve yürekleri hoplatan, sonu gelmez büyük bir belaya düşürmedikçe (buna) son vereceğini sanmıyorum. Allah’a yemin ederim ki senin bir işi sakladığını sanıyorum; şayet onu açıklarsan öldürülürsün.

93. Vecize: Bütün Müslümanları bir kıraatte topladım.

94. Vecize: Kur’an’dan olmayanı Kur’ân’a katarak ihtilafa düşmemelerini istedim ve bütün Müslümanları bir kıraatte topladım.

95. Vecize: İnsanların, Allah’ın kitabında ihtilafa düştüklerini, kiminin kimine “Benim kıraatim seninkinden daha iyidir.” dediğini gördüm. Bu durum beni bu işleri yapmaya sevk etti. Bütün Müslümanların kıraatlerinin aynı olmasını istedim.

96. Vecize: Nefsin çıkarı ölümden kaçıştıdır.

97. Vecize: Dünyaya aşırı önem vermeyeni Allah sever.

98. Vecize: Günahtan vazgeçeni melekler sever.

99. Vecize: Mallarına göz dikmeyi Müslümanlar sever.

100. Vecize: Allah’tan, bana ve size hidayet ve razı olacağı işleri yapma (başarısını) dilerim.

3.3 Konularına Göre Vecizelerin Tematik Sınıflandırılması

Bu bölümde verilen vecizelerin numaraları parantez içerisinde verilmiş olduğundan ekstra belirtme ihtiyacı duyulmamıştır. Örnek: Kötülüğü bilmeyen kötülüğe düşer.
(32)

3.3.1 Ortak Kullanılan Temalar

3.3.1.1 Sosyal Gözlem

Gözlem; toplumsal ve bireysel davranış ve tutumları, bu durumun yaygın olarak neye meyilli olduklarını saptayarak bu durumlara göre doğru adımlar atılmasını ifade eder. İslam dininde de gözlem önemli yer tutar. Bu sebeple özellikle yönetici konumunda olan şahsiyetler öngörülerini ve gözlemleri vasıtasıyla bazı hususlarda sözler söylemişlerdir. Hz. Ömer ve Hz. Osman, halife oldukları süre zarfında yaptıkları gözlemler sonucunda bazı durumlar karşısında insanlara uyarılarda bulunmuş ve onlara nasihatler vermiştir. Bu uyarı ve nasihatler sadece o dönem ve kişilerle sınırlı değildir. Vecizelerin günümüz insanlarına da yol gösterici özelliği bulunmaktadır.

a. Hz. Ömer'in Sosyal Gözlem Üzerine Vecizeleri

En akıllı insan, en hoşgörülü olandır. (30)

Kötülüğü bilmeyen kötülüğe düşer. (32)

Kalplerinizin düşmanlık duyduğu kimsenin kötülüğünden sakınınız! (34)

İki şey vardır ki bunlar yalansız olmaz. Bunlar: çok söz verme, çok özür dileme. (37)

Samimi dostlar edin, ömrünü onlarla geçir, çünkü onlar iyi günde süs, kötü günde destek olurlar. (41)

Müslüman bir kişinin ağzından çıkan bir sözü, hayra yorma imkânı varken şerre yorma! (51)

Kötü arkadaşlardan uzaklaşma, onlarla yaşamaktan kaçınmakla olur. (50)

İnsanlık temiz giyimden belli olur. (52)

Astına iyi muamele eden, üstünden iyi muamele görür. (55)

Kardeşinin işini en güzel şekilde yap. Hatta bir gün o da senin ihtiyacın olduğunda ihtiyacını giderir. (56)

Çok gülenin heybeti azalır. (64)

İnsan, çok uğraştığı şey ile tanınır. (66)

Çok şaka yapan çok yanılır. (69)

Güzel ahlak en iyi arkadaştır. (85)

Sizi işsizliğin kötü sonuçlarından sakındırırım; çünkü o, sarhoşluktan daha zararlı olan kötülükleri kendinde barındırır. (92)

Çok şaka yapan küçümsenir. (95)

b. Hz. Osman'ın Sosyal Gözlem Üzerine Vecizeleri

Her şeyin bir belası, her nimetin bir nankörü vardır. Bu dinin (bu ümmetin) belası, bu nimetin nankörü ayıplayan ve yerenlerdir. Size, sevdiğinizi gösterirler, sevmediğinizi saklarlar. Nerede bir yiyecek görseler hemen oraya koşarlar (deve kuşu gibi kendilerini gizlerler). Nereden bir ses işitseler hemen oraya koşar, fitne çıkaracak durumda olanların peşine düşerler. (11)

Dikkat ediniz, dünya aldatıcıdır: “Dünya hayatı sizi aldatmasın! Şeytan Allah’ın affına güvendirerek sizi kandırmasın!” (Lokman Suresi/ 31) (16)

Geçmişlerden ibret alınız, hayra çalışınız. (17)

(Geçmişten ibret alınız), gaflete düşmeyiniz, çünkü sizden gaflete düşülmez. (18)

Avcının evini (tuzağını) sel bastı (iş çığırından çıktı). (20)

Kemer beli sıkı (iş çığırından çıktı). (21)

İnsanların işleri (fitneleri) çığırından çıktı (iş çığırından çıktı). (22)

Susanın susması, saldırganın saldırmasından daha etkilidir. (30)

Bu saç ağarması ve dökülmesi seni aldatmasın, kuşkusuz bunun ötesinde sevdikleriniz vardır. (39)

Zorbalar da dâhil, her canlı yavrusunu sever. (42)

Ey dost, iş zor, zor! Dünya kisası olsun, ahiret kisası olmasın! (43)

İnsanların yaptıkları amellerin en iyisi namazdır. İyilik ederse siz de onlarla iyilik edin. Kötülük yaparlarsa kötülüklerinden uzak durun. (45)

Siz, İslam'ın temelisiniz; bozulursanız bütün insanlar bozulur, düzelirseniz bütün insanlar düzelir. (46)

Çenesini bağlayın ki ağzını açmasın, belaya düşmesin. (52)

Dikkat edin, âlim cahille dostluk kurmaz. (53)

Cahilliğiniz beni üzmemektedir; çünkü siz sapıklığınızdan bir kısmını görüyor, azınlıktan kurtulup hidayete erdiğinizi sanıyorsunuz. (77)

Danışınız ve doğru görüşe ulaşmak için çalışınız. (85)

İnsanların, Allah'ın kitabında ihtilafa düştüklerini, kiminin kimine; “Benim kıraatim seninkinden daha iyidir.” dediğini gördüm. Bu durum beni bu işleri yapmaya sevk etti. Bütün Müslümanların kıraatlerinin aynı olmasını istedim. (95)

Yukarıda verilen vecizeler incelendiğinde, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın hâlihazırdaki toplumun yapısı ve davranışlarını, gelecekteki muhtemel durumları analiz ettikleri tespit edilmiştir. Direkt olarak yönetici bakış açısıyla yorumlanmamış bu sözler, toplumun genel yapısı ve ahlakî değişimleri çerçevesinde şekillenmiştir. O dönemin sorunları olan gaflet, fitne işsizlik ve ibadetler gibi konular hakkında yorumlar yapan her iki sahabenin hikmetli sözlerinin günümüzde de karşılığı olması söylendiği dönemi aştığını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle sadece o dönemin sosyal yapısı gözlenmemiş, aynı zamanda günümüz sosyal yapısına da ışık tutmuştur.

Hz. Ömer daha çok bireysel davranışların toplumdaki olumlu ve olumsuz etkileri üzerinde yoğunlaşırken Hz. Osman'ın sözleri daha çok toplumun birey üzerindeki olumlu ve olumsuz etkisi üzerinde durmuştur. Her iki sahabenin yaklaşımı, özellikle birey-toplum, toplum-birey etkileşiminin ne denli önemli olduğunu net bir şekilde gözler önüne sermektedir.

3.3.1.2 Ümit ve Korku Dengesi

İnsanoğlunun ruhunu besleyen ve dengeleyen iki unsur vardır: korku (havf) ve recâ (ümit). Havf (korku); *“Gelecekte vuku bulacak kötü bir olaydan korkarak kalbin rahatsız olmasıdır. Çünkü insan ya başına hoşlanmadığı bir şeyin gelmesinden veya arzu ettiği bir şeyi elde edememekten korkar. Burada kastedilen korku, Allah'ın kendisinden uzak kalmaktan, O'nun gözünden düşürecek aykırı davranışlarda*

bulunmaktan korkmaktır... Gelecekte vuku bulacak bir şeyi beklemek ve ummaktan kalbin duyduğu lezzettir. Umulan ve beklenen şeyin olması, birtakım sebeplere dayanır. Eğer bu sebepler yerine getirilmiş ise o güzel şeyin olmasını beklemeye recâ denir” (Gül, 2018: 434). Ümit, insanoğlunu anlaşılamayan bir tembelliğe sürükleyebilir. Bu sebeple ümit ve korku dengesi bireysel davranışlar için önem arz ederken aynı zamanda toplumsal düzen için de önemlidir. Hz. Ömer ve Hz. Osman’ın ümit ve korku hakkındaki sözleri, bu noktada önem arz etmektedir.

a. Hz. Ömer’in Ümit ve Korku Dengesi Üzerine Vecizeleri

Hiçbir manzara görmedim ki kabir ondan daha korkunç olmasın. (6)

Doğruluktan daha az sözde hayır yoktur. Yalan söyleyen bir ahlaksızlık yapmıştır ve ahlaksızlık yapan da helak olmuştur. Üç şeyden sakınan kişi kurtuluşa ermiştir: hırs, şehvet ve öfke. (7)

Sonucundan kuşku duyduğün işleri bırak, o zaman ölüm sana zarar vermez (korkuyu kontrol altına alma). (67)

b. Hz. Osman’ın Ümit ve Korku Dengesi Üzerine Vecizeleri

Hiçbir manzara görmedim ki kabir ondan daha korkunç olmasın. (6)

Dikkat ediniz, dünya aldatıcıdır: “Dünya hayatı sizi aldatmasın! Şeytan Allah’ın affına güvendirerek sizi kandırmasın!” (Lokman Suresi 31/31). (16)

Ben Allah’tan korkar ve sakınırım; siz ister sakının ister büyüklenip sakınmayın! (47)

Kan dökülmeden önce (mazlum olarak) ölmeyi, kan döküldükten sonra (zalim olarak) ölmeye yeğlerim. (Direkt korkudan bahsetmese de Müslüman kanı dökmekten korktuğunu ifade etmiştir). (55)

Allah’ın kulları, Allah’tan korkunuz, yöneticilerinize yardımcı olunuz, ama isyan etmeyiniz. (74)

Allah’tan, bana ve size hidayet ve razı olacağı işleri yapma (başarısını) dilerim. (100)

Hz. Ömer vecizeleri incelendiğinde korku teması, genel olarak Allah’ın gazabından korunmak, nefsin kötü arzularından uzak durmak olarak öne çıkar. Hz.

Osman'ın vecizeleri ise korku teması ise daha çok Allah'a olan teslimiyet duygusu ve geçici hayat olan dünyaya meyil karşısında dirayetli olmayı ifade etmektedir.

Her iki sahabenin vecizelerinde gördüğümüz ortak nokta şudur: Ümit insanı rahatlığa sevk etmemeli, korku ise ümitsiz etmemelidir. Her iki sahabe de bazı vecizelerinde direkt olarak ümit ya da korkuyu ifade etmese de korkuyu veya ümidi kastetmiştir. Örneğin “Sonucundan kuşku duyduğun işleri bırak, o zaman ölüm sana zarar vermez. (67)” vecizesiyle Hz. Ömer, korkuyu kontrol altına almanın hakiki gerçek olan ölüm karşısında dahi etkili olacağını ifade etmiştir. Aynı şekilde Hz. Osman da “Kan dökülmeden önce (mazlum olarak) ölmeyi, kan döküldükten sonra (zalim olarak) ölmeye yeğlerim. (55)” vecizesiyle doğrudan korkudan bahsetmese de Müslüman kanı dökmekten korktuğunu ifade etmiştir. Vecizeleri Kur'ân ve hadis ışığında şekillenen her iki sahabenin sözlerine yine Kur'ân ve hadisten doğrudan örnek vermek onların sözlerinin bağlayıcılığını göstermektedir:

“Korku ve ümit içinde rablerine ibadet ve dua etmek üzere vücutları yatak görmez, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah için harcarlar.” Secde Suresi 32/16

“Kul sıhhat hâlinde korkulu ve ümitli bulunmalı, havf ve recâsı birbirine eşit olmalı; hastalığı hâlinde de recâ (ümit) yönü kuvvetli olmalıdır” (Nevevî, 2000: 479).

3.3.1.3 Adalet ve Yönetim

Toplumsal düzen iki temel üzerine kuruludur: adalet anlayışı ve yönetici tutumu. Adalet ve yönetim ayrılmaz bir bütün olmalıdır. Adil bir yönetim toplumsal düzen, barış ve güvenliğin sağlanmasına büyük katkı sağlar. Adaletsiz bir yönetimde kargaşa bitmez, refah olmaz. Bunun getirdiği sonuçlar ise toplumsal ahlaktan yoksun ve huzursuz bir toplumdur.

Adalet, bireysel ve toplumsal hakların ve özgürlüklerin korunmasını temin eder. Fakat adalet tek başına yeterli olmaz, ancak yönetimle birlikte anlam kazanır. Refah seviyesi yüksek, hak ve özgürlüklerin yer aldığı bir toplum için adaletli bir liderin yönetici olması şarttır. Adaletiyle ön plana çıkan Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın bu konudaki birkaç sözünü aktarmak, bu konunun oldukça önemli olduğunu gözler önüne serecektir.

a. Hz. Ömer'in Adalet ve Yönetim Üzerine Vecizeleri

Allah'ın en sevdiği huy, devlet başkanının adil, nazik, sabırlı, akıllı ve ağırbaşlı olmasıdır. (22)

Yönetici konumunda bulunan kişi, yakınlarını korur ve ayıplarını örter. (23)

Yöneticilerin en acımasız, halkını bitkin ve perişan hâle düşürenidir. (35)

Hangi idareci birine zulmeder ve ben de o zulme muttali olup o idareciyi değiştirmesem ben zalim olmuş olurum. (47)

İnsanlara insafli davranan işinde başarılı kılınır. (48)

Eminin güçsüzlüğünden, güçlünün hainliğinden Allah'a şikâyetçiyim. (70)

Halkı ilgilendiren konuların dışında, dinin temeline ait meseleleri gizli tutanlar, sapkınlığın temelini atmış olur. (97)

b. Hz. Osman'ın Adalet ve Yönetim Üzerine Vecizeleri

Siz, konuşkan başkandan çok, çalışkan başkana muhtaçsınız. (10)

Allah Kur'an'la kaldırmadığı pek çok kötülüğü sultanla kaldırır. (48)

Görevden alınan bir memurun verdiği hediye, görevde iken verdiği hediye gibidir. (49)

Allah'ın kulları, Allah'tan korkunuz, yöneticilerinize yardımcı olunuz ama isyan etmeyiniz. (74)

Halifeye muhalefet, İslam toplumundan ayrılma, yöneticileri yerme günahını işleme ağır bir suçtur; bunu yapanlar ise açıkça zarardadır. (75)

Müslümanların yönetimini, ancak erdemli bilgili ve tecrübeliler üstlenebilirler. (81)

Allah'ın bana giydirdiği gömleği çıkarmam (halifelikten vazgeçmem). (82)

Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın halifelik dönemlerinde adalet ve yönetim konusu vecizelerinde güçlü bir şekilde hissedilmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, yönetim ve adaletin yerine getirilmesi; toplumsal ve bireysel haklar, özgürlük, barış ve refah açısından önem arz etmektedir. Bu vecizelerde, adil bir yöneticinin halkını koruması, yapacaklarını söylemesi yerine eyleme geçmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Her iki

sahabenin sözlerinin temelini oluşturan *Kur'ân-ı Kerîm* ve hadisler, bu sözlerin daha anlaşılır olmasında önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle konuyla ilgili ayet ve hadisleri vermek, verilmek istenen anlamı daha net bir şekilde ortaya koyacaktır:

“Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.” Nisâ Suresi, 4/58

“Kıyamet günü, insanların Allah'a en sevgilisi ve meclis bakımından en yakını adil imam (devlet reisi), Allah'ın en sevmediği ve meclis bakımından en uzağı zalim imamdır.”. (Tirmizî, *Ahkâm*, 4)

3.3.1.4 Tevazu ve Kibir

Tevazu birey ve toplum için önemli bir yer tutar. Tevazu, bireyin kendini bilmesi ve alçakgönüllü olması anlamına gelir. Kibir ise tevazunun tersi olarak kendisini herkesten üstün görme, başkalarını küçümseme gibi hastalıklı bir durumu ifade eder. İslam dininde tevazu sahibi olunması ve kibirden uzak durulması gerek ayet ve hadislerde gerekse büyük İslam âlimlerinin eserlerinde belirtilmektedir. Bu nedenle tevazunun insan hayatında hem ahlak hem de kulluk vazifeleri arasında yer aldığı açıktır. Kibrin ise kişinin hem ahlakını hem de ebedi yaşantısını zedeleyecek davranış biçimi olduğu görülmektedir. Yalnız tasavvufî ve dinî bir kavram olarak ele alınmasının doğru olmadığı, sosyal hayatta da hoş karşılanmayan bir davranış olduğu belirtilmektedir (Güler, 2025: 156). İslam dinini tüm zerreleriyle benimsemiş ve kendi hayatları üzerinde göstermiş olan Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın elbette bu konu hakkında da vecizeleri yol gösterici olmuştur.

a. Hz. Ömer'in Tevazu ve Kibir Üzerine Vecizeleri

Ey okuyucular topluluğu, başlarınızı kaldırın! Alçak gönüllülüğünüzü kalbinizdekinden daha fazla arttırmayın. (11)

Kim Allah'a karşı tevazu gösterirse Allah onun ilmini yükseltir. (18)

Kibirlenen ve haddini aşanı Allah perişan eder. (19)

b. Hz. Osman'ın Tevazu ve Kibir Üzerine Vecizeleri

Ben Allah'tan korkar ve sakınırım, siz ister sakının ister büyüklenip sakınmayın! (47)

Ey insanlar, gevezeler, hokkabazlar, laf atan gururlular! (Onlar), Allah nedir, kimdir, nerededir? Bilmezler. (88)

Hiz. Ömer ve Hiz. Osman, vecizelerinde görüldüğü üzere tevazunun sadece kişiyi değil, aynı zamanda kişinin ilmini de yücelttiğine işaret edilmiştir. Her iki sahabenin hayatına bakıldığında halife olmalarına rağmen onların kibre kapılmadığı, aksine halk ile kendilerini eşit gördükleri anlaşılmaktadır. İki halife de kibrin sonuçlarının iyi olmadığına, kibrin kişiye ve topluma zarar verdiğiine dikkat çekmişlerdir. Tevazu ve kibir hakkındaki sözlerin, yalnızca bireysel değil toplumsal çerçevede de ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Hiz. Ömer sözlerinde daha çok insana öğüt vererek uyarırken Hiz. Osman daha çok kendi nefesine hitap etmiştir.

Sahabelerin hemen hemen her sözünün *Kur'ân-ı Kerim* ve hadislerle bağlantılı olması, onların daha iyi anlaşılmasında faydalıdır:

“O, büyüklük taslayanları hiç sevmez.” Nahl Suresi, 16/16

“Rahmân'ın has kulları o kimselerdir ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler...” Furkan Suresi 25/63

“Kim Allah için huşûundan dolayı tevazu gösterirse, Allah onu kıyamet gününde yüceltir. Her kim kibrinden dolayı böbürlenirse Allah da onu kıyamet gününde alçaltır” (İbn Hanbel, 1981).

3.3.1.5 İnanç ve Tevekkül

İnsanoğlu yaratılış gayesi olarak yaratıcıya veya dünyalık şeylerle derin bağlar kurar. Bu bağlar onun izleyeceği yolu veya yönelimini gösterir. Tevekkül ise kurduğu derin bağın, kendi yaşamındaki önemini ifade etmektedir. Müslümanlar için inanç, Allah'a olan derin güven ve teslimiyet duygusudur. Tevekkül ise bir şeye çabaladıktan sonra Allah'ı işinde vekil bırakmanın adıdır. Tevekkülde esas olarak Allah'a sonsuz güven ve teslimiyet gereklidir (Gökcan, 2018: 131). Bu ikisi olmadan bir Müslümanın ihtiyaç duyduğu huzuru bulması pek mümkün değildir.

İslam'ın iki önemli halifesinde inanç ve tevekkülü yaşamlarının her alanında, davranış ve ahlaklarında görmek mümkündür. Hiz. Ömer ve Hiz. Osman'ın vecizelerinde inanç ve tevekkül temaları yaşam felsefesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

a. Hz. Ömer'in İnanç ve Tevekkül Üzerine Vecizeleri

Günahları azalt, ölüm sana kolay olsun. (45)

Olmayanı isteme, yoksa boşuna uğraşmış olursun. (62)

Bir şeyden umut kesen ona ilgi göstermez. (93)

Belki de sana fayda sağlamak isteyen biri sana zarar vermiştir. (84)

b. Hz. Osman'ın İnanç ve Tevekkül Üzerine Vecizeleri

Allah'tan başka gidecek yer (gerçek bir sığınak) yoktur. (12)

Konuşamayacakları, özür dilemek için kendilerine izin verilmeyeceği günde, Allah bana da onlara da yeter. (33)

Allah'a gönülden inandım. (36)

“(Her şeyi) yaratan ve düzene koyan Allah'a inandım.” (A'lâ Suresi 87/2) (37)

Hz. Ömer ve Hz. Osman, inanç ve tevekkül konusunda örnek şahsiyetlerdir. Allah'a olan tam teslimiyetleri, yaşantıları ve sözlerinde de kendini göstermektedir. Hz. Ömer'in sözleri daha çok inanç temellidir. Hz. Osman ise daha çok tevekkülü ele almıştır. Sözleri farklı olarak ele alınsa da her iki sahabenin sözlerinden inanç ve tevekkülün bir bütün olduğunu görülmektedir. İnanç ve tevekkül hakkında *Kur'ân-ı Kerîm* ve Hz. Peygamber'in hadislerine bakmak yerinde olacaktır:

“... *Kim Allah'a dayanıp güvenirse Allah ona yeter...*” Talak Suresi 65/3.

“*Kim Allah'a iman ederse Allah onun gönlünü doğruya yöneltir*” Teğabün Suresi 64/11.

“*Siz, Allah'a gerçek biçimde tevekkül edip güvenip dayansaydınız, kuşların rızıklandıkları gibi siz de rızıklandırılırdınız*” (Tirmizî, Zühd, 23).

3.3.1.6 Hayâ ve Edep

Toplumsal ve bireysel ahlakın temel erdemlerinden olan hayâ ve edep, insanı yüceltir. Utanma, ar ve çekinme anlamlarına gelen hayânın ahlakî anlamı ise kulun Rabbine olan sorumluluk bilincinin farkında olmasıdır. Edep ise bu sorumlulukların

kişinin hâl ve hareketlerinde görülmesidir. Her iki erdem de birbirinden ayrılmaz bir bütündür.

İnsanın fitratında yaratıldığından beri var olan hayâ ve edep duygusu, insanlığın ortak değerlerindendir. Hayâ ve edep, insanı hem kendi iç dünyasına hem de Allah’a olan saygısının bir ifadesidir. Her iki erdem İslam dininde imanın mühim bir parçası olarak yer almaktadır. Öyle ki Hz. Muhammed’in bu noktadaki birçok hadisi hayâ ve edebin ne denli önem arz ettiğini bizlere göstermiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: *“İman yetmiş/altmış küsur şubedir. En üst derecesi ‘lâ ilâhe illallah’ demek, en alt derecesi de geçenlere zarar verecek şeyleri yoldan gidermektir. Hayâ da imandan bir şubedir”* (Müslim, İman I, 58) hayâsından dolayı bir adamın kardeşini *“Sen muhakkak utanıp sıkılıyorsun, diyor ve sanki ona bu utanma sana zarar vermiştir”* şeklinde azarladığını gören Peygamber Efendimiz *“Şu hayâlî kardeşini bırak. Çünkü hayâ imandandır”* (Sahih-i Buhârî, Edeb, 77).

Allah’a, insanlara ve kendilerine olan saygıları hayâ ve edeplerinden anlaşılan Hz. Ömer ve Hz. Osman’ın veciz sözleri bu erdemlerin öneminin en açık göstergesidir.

a. Hz. Ömer’in Hayâ ve Edep Üzerine Vecizeleri

Çok gülenin heybeti azalır. (64)

Dine bağlılığı az olanın, utanması da az olur. (71)

Güzel ahlak en iyi arkadaştır. (85)

En iyi miras, edeptir. (87)

b. Hz. Osman’ın Hayâ ve Edep Üzerine Vecizeleri

Güzel edep ve şüpheden sakınma iki huydur; bunların bir üçüncüsü yoktur. (8)

Susanın susması, saldırganın saldırmamasından daha etkilidir. (30)

Sağ elimi, onunla Allah elçisinin sağ elini okşadıktan sonra, O’na saygının bir ifadesi olarak, avret yerimin üzerine koymadım. (71)

Hiz. Ömer ve Hiz. Osman, hayâ sahibi birer sahabeydi. Özellikle Hiz. Osman, hayâ ve edeb dendiğinde akla gelen ilk sahabedir. Öyle ki Hiz. Muhammed *“Meleklerin hayâ ettikleri bir kimseden ben nasıl hayâ etmem”* (Müslim, Fedailü Ashab VII,

26/2401) buyurarak Hz. Osman'ın ne kadar hayâ ve edep sahibi olduğunu ifade etmiştir. Her iki sahabe de hayâ ve edebın sadece bireysel düzelme değil, aynı zamanda toplumsal düzelme açısından önemine vurgu yapmaktadır.

Hz. Ömer, *“Dine bağlılığı az olanın, utanması da az olur. (71)”* sözüyle hayâ ve inanç noktasında kişinin inanç sistemiyle doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir. *“En iyi miras, edeptir. (87)”* veciz sözüyle yine bizlere kalıcı olan mirasın insanî ve İslamî değerlerden olan edep olduğunu belirtmiştir. Hz. Ömer hayâ ve edeple ilgili vecizelerinde kişinin davranışlarının toplumdaki yansımaları üzerinde durmuştur.

Hz. Osman, veciz sözlerinde daha çok kişinin kendi üzerindeki davranışlarına olan etkisi görülmektedir. Hz. Osman'ın Hz. Resulullah'ın elini tuttuktan sonra o eli avret bölgesine değdirmemeye çalışması, hayâ ve edebın sadece sözde değil aynı zamanda fiilde de görülmesi gerektiğini göstermektedir. Vecizelerinde dolaylı olarak da hayâyâ yer veren sahabe, hayâ ve edep için maddi ve manevi anlamda dikkatli olmak gerektiğini belirtmiştir:

“Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar.” Nahl Sûresi 16/90

“İnsanlık, ilk günden beri bütün peygamberlerin üzerinde ittifak ettikleri bir söz bilir: Şayet utanmıyorsan, dilediğini yap!” (Buhârî, Edeb, 78).

“Şüphesiz Yüce Rabbiniz hayâ sahibi ve cömerttir. Kulu (dua etmek için) O'na ellerini kaldırdığı zaman, o elleri boş çevirmekten hayâ eder” (Tirmizî, Dua, 105).

3.3.1.7 Sabır ve Şükür

Sabır ve şükür birbiriyle bağlantılı iki temel unsurdur. Sabır; her türlü kötülük, zorluk, nefsin arzu ve isteklerine direnç göstermektir. Şükür ise verilen nimetlerden dolayı Allah'a teşekkür etmektir. İslam ahlakının benimsediği felsefe olarak Allah'ın verdiği, vermediği her şeye sabretmek ve şükretmek gerekir. Böylece verilen nimetler ve sabır gerektiren durumlarda kulun Allah ile olan bağı daha da güçlenir. Sabır ve şükür aynı anda gerçekleşen mucizevi bir durum olarak görülebilir. Zira insan bir duruma sabrederken aynı anda içinde bulunduğu durumun daha kötü olamamasına şükreder. Kulun Allah'a olan bağlılığını ve teslimiyetini gösteren her iki hâli sahabe

Hız. Ömer ve Hız. Osman’da görmek mümkündür. Zira onlar bu konudaki yaşantıları ve sözleriyle öncü şahsiyetlerin başında yer almışlardır.

a. Hız. Ömer’in Sabır ve Şükür Üzerine Vecizeleri

Kulluk dört özelliğden oluşur: ahitleri yerine getirmek, sınırları korumak, eldekiyle yetinmek ve kaybedilen şeye sabretmek. (4)

Ben ezberlememi bir mükâfat saydığım gibi, bakmamı da bir mükâfat sayıyorum. (5)

Üç haslet kimde bulunmazsa, ona iman fayda vermez: cahillerin cehaletini savan sabır, haramlardan uzak tutan takva ve insanlara karşı yumuşak davranan güzel ahlak. (13)

Şükür ve sabır iki ayrı deve olsaydı, birine binmekte endişe etmezdim. (80)

b. Hız. Osman’ın Sabır ve Şükür Üzerine Vecizeleri

Kulluk dört özelliğden oluşur: ahitleri yerine getirmek, sınırları korumak, eldekiyle yetinmek ve kaybedilen şeye sabretmek. (4)

Ben ezberlememi bir mükâfat saydığım gibi, bakmamı da bir mükâfat sayıyorum. (5)

Sabret ya da pişman ol. (35)

Bu vecizelerde sabrın sadece beklemek ile değil, aynı zamanda kişinin duruşu, konuşması, susması, farkında olarak yaşaması gerektiği vurgulanmıştır. Şükür ise bireyin her hâlinde görülmesi gereken bir durum olduğu ifade edilmektedir. Hız. Ömer’in “*Şükür ve sabır iki ayrı deve olsaydı, birine binmekte endişe etmezdim.*” sözü her ikisinin eşdeğer olduğunu bizlere gösteriyor. Böylece sabrederken de şükrederken de insan kazançlı olur. Hız. Osman’ın da “*Sabret ya da pişman ol.*” vecizesi hem nasihat olarak verilmiş hem de net bir dille sabretmenin mecburi olduğu ifade edilmiştir.

Her iki sahabe de bu faziletlerin kulluğın ayrılmaz iki parçası olduğuna vurgu yapar. Lafızda kalmamış bu değerler sahabelerin yaşamında da net bir şekilde görülmektedir. Her iki sahabenin yaşamı, özellikle İslam’ı kabul etmeleri ve halifelik dönemi göz önüne alındığında her biri birer sabır ve şükür örneğİ olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Eğer siz iman eder ve şükrederseniz Allah size niçin azap etsin? Allah şükre karşılık veren ve her şeyi bilendir.” Nisa Suresi 4/147

“Ey iman edenler! Sabredin, kararlılıkta yarışın, düşmana karşı hazırlıklı olun (birbirinize dayanıp bağlanın), Allah’a karşı gelmekten sakının ki başarıya ulaşabilesiniz.” Ali-İmran Suresi 3/200

“İman iki kısımdır. Yarısı sabırda, yarısı şükürdedir” (Beyhakî, Şuabu’l-Îmân, VII, 127).

3.3.1.8 Doğruluk ve Yalan

İslam ahlakının temelinde yer alan erdemlerden biri de doğruluktur. Doğruluk hem bireysel hem de toplumsal ahlak için mihenk taşıdır. Dürüstlük üzerine inşa edilmiş herhangi bir temel kolay kolay sarsılmaz. Bu sebeptendir ki İslam’da kişinin, öleceğini bilse dahi doğruluktan ayrılmaması gerektiği birçok ayette vurgulanmaktadır. Allah’ın en sevmediği fiillerin başında gelen yalan ise İslam dininde en kötü sıfatların başında gelir. İslam dininde mümin yalan söylemez ve yalan söylemeye meyletmez. Hz. Peygamber’e sorulan “Mümin yalan söyler mi?” sorusuna “hayır” cevabıyla net bir şekilde müminin yalan söylemeyeceğini ifade etmesi önemli bir örnektir.

Her iki sıfat da kişi ve toplum için önemli yer tutar, bu sıfatlarla kişi kendi değer ölçülerini belirler. Her nasıl ki doğruluk insanı hem Allah katında hem de mahlûkat karşısında yüce bir yere getiriyorsa yalan da bir o kadar alçaltmaktadır. Sahabeler, bu ayrımı sözlerinin yanı sıra yaşamlarında da net bir şekilde göstermişlerdir.

a. Hz. Ömer’in Doğruluk ve Yalan Üzerine Vecizeleri

Doğruluktan daha az sözde hayır yoktur. Yalan söyleyen bir ahlaksızlık yapmıştır ve ahlaksızlık yapan da helak olmuştur. Üç şeyden sakınan kişi kurtuluşa ermiştir: hırs, şehvet ve öfke. (7)

Yalan söyleyen bir ahlaksızlık yapmıştır ve ahlaksızlık yapan da helak olmuştur. (8)

Benî Bekir kabilesinin yalanı, Benî Temîm kabilesinin cimriliği. (21)

İki şey vardır ki bunlar yalansız olmaz. Bunlar: çok söz verme, çok özür dileme. (37)

Doğruluk her ne kadar seni öldürse bile ondan ayrılma. (42)

Çok şaka yapan çok yanılır. (69)

Etkisi olmayacak yerde doğruyu söylemenin bir yararı olmaz. (83)

b. Hz. Osman'ın Doğruluk ve Yalan Üzerine Vecizeleri

Allah Teâlâ, halkı doğruluk üzere yarattı; sen doğrudan başka bir şey söyleme! (14)

Doğru alınız, doğru veriniz. (19)

Vallahi, Allah'ın beni doğru yola erdirmesinden sonra, dinime (hiçbir) karşılık istemedim. (68)

Danışınız ve doğru görüşe ulaşmak için çalışınız. (85)

Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın vecizelerinde görüldüğü üzere doğruluk üzerine yaratılan kul yalana sapmamalıdır. Hz. Ömer daha çok yalan ve doğruluğun bireyin ahlakı üzerindeki etkisini ifade etmiştir. Daha çok yalandan uzak durma hususundaki sözleriyle yalan söyleyen kişiyi “ahlaksız” olarak nitelemiştir. Çünkü yalan söyleyen kişi kendi benliğini zedelemiştir. Hz. Osman'ın sözlerinde ise daha çok doğruluk teması kullanılarak bu hususta vurgu yapılmıştır. Bunun yanında bireysel ve toplumsal ahlak ölçüsü olarak da doğruluğu temel esas olarak benimsemiştir.

Doğruluk esas bir ölçüt olduğu için her iki sahabenin vecizesinde yalan ile net bir ayrım görülür. Yalana sapan insan bu dünyada da ahirette de rezil ve zelil olur. Yüce kitabımız *Kur'ân-ı Kerîm*'de ve Hz. Peygamber ise bu ince çizgiyi şu şekilde ifade etmektedir:

“Ey iman edenler! Allah'a itaatsizlikten sakının ve doğru söz söyleyin ki, Allah sizin işlerinizi düzeltsin, günahlarınızı bağışlasın.” Ahzab Sûresi 33/70

“Oysa biz, insanların ve cinlerin Allah hakkında asla gerçek dışı şeyler söylemeyeceklerini sanırdık.” Cin Sûresi 72/5

“Bir kişinin kalbinde aynı anda iman ile küfür, doğruluk ile yalancılık, hainlik ile güvenilirlik bir arada bulunmaz.” (İbn Hanbel, II, 349).

3.3.1.9 Dünya Sevgisi, Nefis ve Ahiret

Dünya sevgisi, İslam dininde geçiciliği ifade ederken ahiret, ebedi hayatı ifade eder. Bu ikisinin ise temelinde nefis yatar. Nefis, kişinin kendi iradesiyle verdiği kararlar ve uyduğu durumlar olarak tarif edilir. Dünya sevgisi, nefsin hâkimiyet kurması sonucunda ortaya çıkarken ahiret bilinci ve kazancı, insanın nefesine hâkimiyet kurması sonucunda oluşur. Dünya sevgisi ve ahiret için nefse nasıl davranılması gerektiği, aksi takdirde nasıl sonuçlarla karşılaşılacağı birçok ayet ve hadislerle söylenmiştir. İnsanın hem dünyası için hem de ahireti için çabalaması gerektiğini belirterek insanın tamamen bunlardan uzak durmasının imkânsız olduğu belirtilir. Hz. Ömer ve Hz. Osman'da bu konuda nefsin insanı kandırmak için nasıl rollere büründüğü hususunda uyarılarda bulunmuştur.

a. Hz. Ömer'in Dünya Sevgisi, Nefis ve Ahiret Üzerine Vecizeleri

Servetin esiri olmayınız. Yoksa o, sizi isyana sevk eder. (33)

Dünyaya lanet etmekten sakınınız! (40)

Açgözlülük yoksulluktur; insanların elinde bulunana göz dikmeme, zenginliktir. (49)

Tamah akli saf şaraptan daha çok gidericidir. (63)

Günahtan korunduğun gibi dünya nimetlerinin seni azdırmasından da korun. Allah'a yemin ederim ki bana göre seni aldatan ve yanıltanların en korkuncu dünya nimetidir. (99)

b. Hz. Osman'ın Dünya Sevgisi, Nefis ve Ahiret Üzerine Vecizeleri

Mezar, ahiret konaklarının ilki, dünya konaklarının sonuncusudur. Dünyaya aşırı önem verenin ahireti zor, vermeyeninki kolay olur. (7)

Allah'ın sırf dünya için çalışmaya değer vermediği gibi siz de vermeyiniz. (13)

Dikkat ediniz, dünya aldatıcıdır; "Dünya hayatı sizi aldatmasın! Şeytan Allah'ın affına güvendirerek sizi kandırmassın!" (Lokmân Suresi 31/ 31). (16)

Gönlü dünya kaygısı karartır; ahiret kaygısı ağartır. (24)

Ey dost, iş zor, zor! Dünya kisası olsun, ahiret kisası olmasın! (43)

Zinaya gelince, cahiliye devrinde de İslamiyet devrinde de zina etmediğime yemin ederim. (70)

Cahilliginiz beni üzmektedir, çünkü siz sapıklığınızdan bir kısmını görüyor, azgınlıktan kurtulup hidayete erdiğinizi sanıyorsunuz. (77)

Nefsin çıkarı ölümden kaçıştıdır. (96)

Dünyaya aşırı önem vermeyeni Allah sever. (97)

Vecizeler, insanın mal, mülk ve servet biriktirmenin, ahireti unutturabilecek bir sebep olduğunu vurgulamıştır. Hz. Ömer ve Hz. Osman, dünya sevgisinin aşırılığına dikkat çekip dünya nimetlerinin insanı ahiretten uzaklaştıracağı ve aldatması hususunda uyarmıştır. Dünya ve ahiret arasında denge olması gerektiğini bizlere vecizelerinde gösteren her iki sahabe, bilinçli ve dikkatli olunması gerektiğini ifade etmiştir. Nefsin arzularına boyun eğmenin bu dengeyi sarsacağını belirtip Allah'ın emir ve yasaklarına nefsin uyması gerektiğini söylemiştir. Nefis terbiyesi, dünya sevgisini azaltma ve ahirette ebedi saadetin temelini atacağından dikkatli olunmalıdır:

“Onların bu dünya hayatında harcadıklarının misali, kendilerine zulmeden halkın ekinine isabet edip onu helâk eden kavurucu bir rüzgârdır. Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlar.” Âl-i İmrân Sûresi 3/117

“Yine de ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder; şüphesiz rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.” Yûsuf Sûresi 12/53

“Kimin kaygısı ahiret olursa Allah onun zenginliğini kalbine yerleştirir, iki yakasını bir araya getirir ve dünya zelil bir şekilde ona gelir. Kimin kaygısı da dünya olursa Allah onun fakirliğini iki gözü arasına koyar ve onun iki yakasını bir araya getirmez; kendisine de ancak onun için takdir edilen dünyalık ne ise o gelir” (Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 30).

“Gerçekten zeki ve akıllı kişi, nefsinin kötü arzularına hâkim olup ölümden sonrası için çalışandır. Aciz kişi ise, nefsinin her türlü arzu ve isteklerine uyarak hayatını devam ettirip, Allah'tan her şeyi ve Cenneti isteyen kişidir” (Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 25).

3.3.2 Farklı Temalar

3.3.2.1 Hz. Ömer'in Vecizelerinde Farklı Temalar

3.3.2.1.1 Çalışma Ahlakı

Çalışma; birey ve toplumun yerine getirmesi gereken temel ilkelerden biridir. Her davranışın bir ahlakî bir zemini olduğu gibi, çalışmanın da belli ahlakî değerleri vardır. En temel ahlakî değer dürüstlüktür. Ancak dürüst bir insan çalışma ahlakının gerekliliklerini yerine getirebilir. İslam dini de çalışmayı ahlaki ölçütler doğrultusunda teşvik eder. Hz. Ömer bu konuya dikkat çekmiş ve çalışma hakkında önemli öğütlerde bulunmuştur:

Geçinebileceğin bir mesleğin olması, insanlardan dilenmenden hayırlıdır. (12)

Bugünün işini yarına bırakma! (31)

Borcunu azalt, hür yaşa! (44)

Çalışma en iyi sermayedir. (86)

Sizi işsizliğin kötü sonuçlarından sakındırırım; çünkü o, sarhoşluktan daha zararlı olan kötülükleri kendinde barındırır. (92)

Çalışma zahmetse, boş durma mahvolmadır. (94)

Hz. Ömer bu vecizelerde insanoğluna çalışmanın yalnızca geçim için önemli olmadığını aynı zamanda ruhsal bozulmanın da önüne geçilebileceğini vurgular. İnsan çalışarak başkalarına muhtaç olmaz. Çalışmanın en iyi sermaye olması düsturu, insanın hem ekonomik hem de ahlaki değer taşıması açısından önemlidir. Hz. Ömer “*işsizliğin sarhoşluktan daha kötü sonuçlar barındırdığını (92)*” söyleyerek ruhsal çöküntünün yanı sıra ahlaki erdemlerin yozlaşmasına sebep olduğunu ifade eder. Çalışmanın insanı başkasına muhtaç etmekten alıkoyduğuna dikkat çeker. *Kur’ân-ı Kerîm* ve hadislerde, çalışmanın önemi tavsiyeler ve emirlerle verilmiştir:

“Namaz kılındı mı artık yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütfundan nasip arayın. Allah’ı da daima çok anın ki kurtuluşa eresiniz.” Cuma Sûresi 62/10

Hiç kimse elinin emeğiyle kazandığından daha hayırlı bir rızık asla yememiştir. Allah'ın peygamberi Dâvûd (as) da kendi elinin emeğini yerdî” (Buhârî, Büyü, 15).

3.3.2.1.2 Tamahkârlık

Aşırı bir hırsla dünya malına bağıllık ve asla doymayan bir nefsin özelliği olan tamahkârlık, insanı hem manevi hem de maddi olarak yıpratır. Bireyin iç ve dış ilişkilerinde derin bir yara açar. Sahabeler tamahkârlık noktasında da yol gösterici olmuşlardır. Bunların başında Hz. Ömer gelmektedir. O, tamahkârlığın insanı isyana sürükleyeceğine ve yoksullaştıracığına vurgu yaparak insanın ondan kaçınması gerektiğini söylemektedir.

Servetin esiri olmayınız. Yoksa o, sizi isyana sevk eder. (33)

Açgözlülük yoksulluktur; insanların elinde bulunana göz dikmeme, zenginliktir. (49)

Olmayı isteme, yoksa boşuna uğraşmış olursun. (62)

Tamah akli saf şaraptan daha çok gidericidir. (63)

Bu vecizelerde tamahkârlığın insan akli ve ahlakını etkileyebileceği söylenmiştir. “*Tamah akli saf şaraptan daha gidericidir. (63)*” sözü özellikle sarhoş bir insanın akli melekelerini yerine getiremeyecek bir duruma getirdiği gibi, tamahkârlığın da şarap gibi hatta daha fazla etkilediğine vurgu yapar. İnsan kanaatkâr olmalıdır, açgözlülükten sakınmalıdır. Aslında bu vecizeler sabır ve şükür temasını da kapsar niteliktedir. *Kur’ân-ı Kerîm*’de ve hadislerde tamahkârlık için sınırsız bir açgözlülük olarak gösterilmiştir:

“Ey iman edenler! Mallarınız da çocuklarınız da sizi Allah’ı anmaktan alıkoymasın. Bunu yapanlar mutlaka hüsrana uğramışlardır.” (Münâfikûn, 63/9)

“Âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsa üçüncü bir vadi daha arzu eder. Âdemoğlunun karnını ancak toprak doldurur. Allah tevbe eden kimsenin tevbesini kabul eder” (Müslim, Zekât, 116).

3.3.2.1.3 Dostluk

“Kişi dostunun dini üzeredir. Bu yüzden her biriniz, kiminle dostluk ettiğine dikkat etsin.” (Tirmizî, Zühd, 45). Hadis-i şerifi, dostluğun ne denli önemli olduğuna vurgu

yapar. İslam inancında dostluk; yalnız gönül bağı kurmaz, aynı zamanda ebedi âlemde köprü görevi görür. “İyi arkadaşla kötü arkadaşın örneği, misk taşıyan kimse ile körük üfüren kimse gibidir. Misk taşıyan ya sana onu ikram eder yahut sen ondan (miski) satın alırsın ya da ondan güzel bir koku duyarsın. Körük üfüren kimse ise ya elbiseni yakar ya da ondan kötü bir koku duyarsın!” (Müslim, Birr, 146). Hadis-i şerifi de dostlukta kişinin hayat tarzı ve yaşantısının, kişiye sirayet edeceğinden bahsederek bir nevi dostluk seçiminde Müslümanları uyarır. Hz. Muhammed gibi Hz. Ömer de vecizelerinde dost seçimine dikkat çeker:

Samimi dostlar edin, ömrünü onlarla geçir; çünkü onlar iyi günde süs, kötü günde destek olurlar. (41)

Dostun bile olsa sırrını sakla, ancak emin olursan o başka, eminin de Allah’tan korkanı daha başka. (58)

Allah’a karşı sorumluluk bilincinde olanları dost edinin. (59)

Hz. Ömer, bir dostluğun sadece arkadaşlık olmadığını, aralarında güven, sadakat, samimiyet ve özellikle Allah sevgisi ve saygısının var olması gerektiğini ifade etmektedir. İslam dini aşırılığı yasaklamış ve bir sınır olması gerektiği noktasında uyarılarda bulunmuştur. Hz. Ömer de “Dostun bile olsa sırrını sakla, ancak emin olursan o başka, eminin de Allah’tan korkanı daha başka. (58)” vecizesinde bu husustaki düşüncelerini ifade ederken özellikle Allah’tan korkan dostu ayrı bir kefeye koymuştur. Buradan da anlaşılacağı üzere samimiyet, takva ve İlah’a olan bağlılık o insanlara güveni sağlamlaştırır. Hz. Ömer’in diğer veciz sözleri gibi bu konudaki sözleri de Kur’ân ve hadislerle örtüşmektedir:

“Kim Allah’ı, peygamberini ve iman edenleri velî edinirse bilsin ki Allah’tan yana olanlar mutlaka galip geleceklerdir.” Mâide Suresi 5/56

“Kişi dostunun dini üzeredir. Bu yüzden her biriniz, kiminle dostluk ettiğine dikkat etsin.” (Tirmizî, Zühd, 45).

3.3.2.1.4 Evlilik ve Aile

Aile kurumu, İslam düşüncesinde oldukça önemli bir yer tutar. Zira aile birey ve toplumun ahlakını da koruyarak sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürebilir. Kişinin

öğrendiği temel ahlaki değerlerin yanında dinî inancı ve ibadeti de bu kurumda şekillenir. Temeli sağlam bir yapı nasıl ki bozulmuyorsa aile ve evlilik kurumu da sağlam temele oturtulduğunda kolay kolay bozulmaz. Bu tür yapılar, bireyin hem maddi hem de manevi sağlığını korur. Ne yazık ki bu noktada eksik olan aile yapılarında ruhsal çöküntüler, dağılmaları da beraberinde getirir. Bu sebeple İslam dini evlilik ve aile kurumuna çok önem vermiştir. Hz. Ömer'in vecizelerinde de aile ve evlilik konusu önemli bir yer tutmaktadır:

Kişi ailesi arasında bir çocuk gibi olmalıdır. Eğer kendisinde olanı ararsa bir adam bulacaktır. (9)

Bakireleri sevin çünkü onlar daha çok severler ve kötülüğe daha az meyillilerdir. (15)

Yönetici konumunda bulunan kişi, yakınlarını korur ve ayıplarını örter. (23)

Kızlarınızı, çirkin bir erkekle evlenmeye zorlamayınız; çünkü onlar da sizin gibi güzeli severler. (26)

Allah'ım hanımlarımızın aralarını düzelt, cariyelerimizi birbirine ısındır! (29)

Akrabalara, birbirlerini ziyaret etmelerini, sadece komşu olmakla yetinmemelerini emret. (38)

Çocuğuna sermaye olarak ne bıraktığına dikkat et; çünkü ırk aldatıcıdır. (46)

Soy bilgisi edininiz; nice yakına bu bilgi sayesinde ulaşılır. (76)

Aile bireylerinizin sayısını arttırınız; rızkınızın size neden dolayı verildiğini bilemezsiniz. (79)

Bir erkek (tenha ve herkese kapalı bir yerde, nikâhı düşen) bir kadının yanına girmesin! (Kayınbaba ve kayınlar gibi) kocanın yakın akrabası olduğu söylense. Dikkat ediniz, onlar ölüm misali kaçınılmazdır. (81)

Girme izni verilmeyen bir evin içerisine bakan günahkâr olur. (98)

Vecizeler incelendiğinde Hz. Ömer'in, aile bağlarının koparılmasını ve evlilikte kişisel tercihlerin önemsenmesini vurguladığı görülmektedir. Aile bağlarının sadece komşulukla sınırlı kalmaması gerektiğini ifade eden Hz. Ömer'in, toplumsal ve sosyal dayanışmanın önemine vecizelerinde yer vermesi dikkat çekicidir. Merhamet,

şefkat, sevgi, güven ve mahremiyetin aile ve evlilik için vazgeçilmez bir gereklilik olduğunu ifade etmesi bu konuda insanların, dikkatli davranması gerektiğini göstermektedir. Her bir bireyin evlilikte rızasının alınması hususundaki düşüncelerini özellikle kız çocukları üzerinden vererek onların duygularının dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır. Hz. Ömer'in bu noktadaki tutumu, evlilikte dış görünüşün de belirleyici bir rol olduğunu gösterir: “*Soy bilgisi edininiz; nice yakına bu bilgi sayesinde ulaşılır. (76)*” sözüyle kimlik bilincine vurgu yapar. Hz. Ömer, insanları çocuk sahibi olmaya teşvik etmiştir. Çünkü “*Aile bireylerinizin sayısını arttırınız; rızkınızın size neden dolayı verildiğini bilemezsiniz. (79)*” vecizesinde belirtildiği gibi rızkın kimin hatırına verileceği meçhuldür.

Her konuda olduğu gibi aile ve evlilik konusunda da *Kur’ân-ı Kerîm* ve Hz. Peygamber’in hadisleriyle bu vecizeler örtüşmektedir:

“*İçinizden evli olmayanları, köle ve cariyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin. Yoksulluk içinde iseler Allah lütfu ile onları ihtiyaçtan kurtarır. Allah’ın hazinesi geniştir, her şeyi bilmektedir.*” Nûr Suresi 24/32

“*İnsan türünü sudan yaratıp onların arasında soy ve sıhriyet bağı kuran da O’dur. Rabbin üstün kudret sahibidir.*” Furkân Suresi 25/54

“*Kimin evlenmeye gücü yetiyorsa evlensin. Çünkü evlilik, gözü haramdan alıkoyar ve iffeti en iyi şekilde korur...*” (Buhârî, Savm, 10)

“*Kişinin imtihanı, ailesi, malı, çocuğu ve komşusu iledir. Namaz, oruç, sadaka ve (iyiliği) emredip (kötülükten) sakındırma işte bu imtihan için kefarettir olur.*” (Buhârî, Mevakitü’s-Salat, 4).

3.3.2.2 Hz. Osman’ın Vecizelerindeki Diğer Temalar

3.3.2.2.1 Kur’an ve Kıraat

Kur’ân-ı Kerim, Müslümanlar için ibadet ve inanç esasını oluşturur. Sadece ibadet ve inanç değil, aynı zamanda sosyal hayat gibi pek çok konuda rehber olma özelliği taşımaktadır. Kıraat ise, *Kur’ân-ı Kerîm*’in tilavetle okunmasıdır. Hz. Osman, halifelik döneminde *Kur’ân-ı Kerîm*’i hem çoğaltmış hem de bir kıraatte toplamıştır.

Böylelikle İslam tarihinde *Kur'ân*'da olmayan şeylerin eklenmesinin önüne geçilmiştir:

Allah *Kur'ân*'la kaldırmadığı pek çok kötülüğü sultanla kaldırır. (48)

En iyi insan, Allah'ın kitabına sığınan ve sarılandır. (50)

Kur'an'da ayaklarımı zincire vuracak bir hüküm bulduysanız hemen uygulayın! (54)

Bütün Müslümanları bir kıraatte topladım. (93)

Kur'an'dan olmayanı *Kur'an*'a katarak ihtilafa düşmemelerini istedim ve bütün Müslümanları bir kıraatte topladım. (94)

İnsanların, Allah'ın kitabında ihtilafa düşüklerini, kiminin kimine; “Benim kıraatim seninkinden daha iyidir.” dediğini gördüm. Bu durum beni bu işleri yapmaya sevk etti. Bütün Müslümanların kıraatlerinin aynı olmasını istedim. (95)

Yukarıdaki vecizelerden de anlaşılacağı üzere Hz. Osman, *Kur'ân*'da olmayan şeylerin eklenmemesi ve Müslümanların kıraatlerinin aynı olması için çaba göstermiştir. Bu hareketiyle Müslümanları bir kıraatte toplamanın ötesinde Müslümanların birliği ve birbirinden ayrı olmaması için gösterdiği çabayı göstermektedir. *Kur'ân*'ın hükümlerine olan bağlılığını, 54. vecizede “*Kur'ân*'da ayaklarımı zincire vuracak bir hüküm bulduysanız hemen uygulayın!” sözleriyle net bir şekilde ortaya koyan Hz. Osman, Müslümanlara da *Kur'ân-ı Kerîm* hükümlerine samimi olarak bağlanmanın gerekliliğini vurgulamıştır:

“Kesin olarak bilersiniz ki bu kitabı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz.” Hicr Suresi 15/9

“Benden *Kur'ân* dışında bir şey yazmayın, yazanlar varsa da imha etsin” (Ablay, 2022, 185).

“*Kur'an* okuyunuz. Çünkü *Kur'an*, kıyamet gününde kendisini okuyanlara şefaathçi olarak gelecektir” (Müslim, *Musâfirîn*, 252).

3.3.2.2.2 İsyan ve Fitne

Hz. Osman'ın halifelik döneminde yöneticiye isyan ve fitne olayları oldukça arttığı için, Müslümanlar arasında kırılmalar başladı. Hz. Osman yönetimindeki

kararların beğenilmemesi, devlet yönetimine akrabalarını yerleştirmesi ve bazı valilerin yaptırdığı uygulamaların halk nezdinde beğenilmemesi gibi sebepler, huzursuzluklara neden olmuştur. Bu durumdan yöneticiyi sorumlu tutan bir kesim; siyasi ve mezhebi nedenlerle Hz. Osman'ı halifelikten indirmek istemiştir. Hz. Osman ise verilen makamı, itibarı ve ümmetin parçalanmaması için direniş göstermiştir. Müslümanlar arasındaki birliği ve beraberliği ne kadar korumaya çalışsa da iç karışıklıklar ve dış müdahalelerin etkisinde kalanların çıkardığı huzursuzluklar sebebiyle başarılı olamamıştır:

İnsanların işleri (fitneleri) çığıırından çıktı (iş çığıırından çıktı). (22)

Şüphesiz bu nefer çok hatalı bir taifedir. Hak yoluna karşı dayanmışlardır. Kuğuların başını kuyuya sarkıttıkları gibi onlar için başımı eğdim. Buna rağmen onların fesadından çaresizin şaşkınlığı gibi hayretlerde kaldım. (26)

Müslümanları, birbirlerinin boyunlarına vurur durumda iki düşman grup olarak bırakmadım. (57)

Allah'ın kulları, Allah'tan korkunuz, yöneticilerinize yardımcı olunuz, ama isyan etmeyiniz. (74)

Halifeye muhalefet, İslam toplumundan ayrılma, yöneticileri yerme günahını işleme ağır bir suçtur; bunu yapanlar ise açıkça zarardadır. (75)

Huzurunda toplanacağınız (kendisine döndürüleceğiniz) Allah'tan korkun, fitneye koşmayın, cemaatten ayrılmayın (76)

Sübhanallah! Hemen herkes beni hilafetten indirmek için çırpınıyor. Kendi önemli işlerini terk etmiş bulunuyorlar. (84)

Allah, seni ansızın gelip çatan, başa çarpan ve yürekleri hoplatan, sonu gelmez büyük bir belaya düşürmedikçe (buna) son vereceğini sanmıyorum. Allah'a yemin ederim ki, senin bir işi sakladığını sanıyorum; şayet onu açıklarsan öldürülürsün. (92)

Hz. Osman'ın vecizeleri, halifelik döneminde yaşadığı toplumsal ve siyasal zorlukların açık bir göstergesidir. Devleti yönetirken karşılaştığı sorunları olabildiğince ele almaya çalıştığı, Müslümanları bir arada tutmak için çıkan fitnelere karşı kendisinden ödün verdiği görülmektedir. Hz. Osman fitne ve isyanın

sonuçlarının ne denli kötü olabileceğini belirtmesine rağmen bunların önüne geçemediğini de ifade etmiştir. Aslında vecizelerin geneline bakıldığında şahsileştirilmiş her sorunun büyük sorunlara yol açabileceği, yalnızca kişiye bağlı kalmayıp toplumu, hatta bir ümmeti de etkileyebileceği belirtilmiştir. Hayatı, halifeliği ve şehadeti süresince çabaladığı şey; birlik ve beraberliğin bozulmamasıydı. Buna rağmen fitne ve isyana önü alınamayan bir yol açıldı. Halifelik dönemindeki en önemli sorun; isyan ve fitnelerle karşı karşıya olmasıdır. Bu sebeptendir ki Hz. Omsan vecizelerinde yöneticiye isyan, cemaatten ayrılma ve Müslümanların fitnelerinden bahsetmektedir:

“... Fitne öldürmekten daha kötüdür...” Bakara Sûresi 2/191

“Kim de Allah’a ve peygamberine itaatsizlik eder ve sınırlarını aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar, onun için alçaltıcı bir azap vardır.” Nisâ Sûresi 4/14

“Yakın bir istikbalde birtakım fitneler olacaktır. Fitne zamanında (ona karışmayıp) oturan kişi (karışmak üzere) ayakta durandan hayırlıdır. O hengâmede ayakta duran da (fitne esbabını hazırlamaya) gidenen hayırlıdır. Bu yolda yürüyen de bi’l-fil fesada çalışandan hayırlıdır. Her kim fitne vukuuna muttali olup onu görmeye çalışırsa, muhakkak onun kahrına uğrar. Her kim o fitne zamanı iltica edecek veya sığınacak bir yer bulursa hemen sığınsın (fesatçılara karışmasın!)” (Buhari, Fiten, 9).

“Her kim bana itaat ederse o Allah'a itaat etmiştir. Her kim de bana isyan ederse, Allah'a isyan etmiştir. Her kim emire itaat ederse o, bana itaat etmiştir. Her kim emire isyan ederse, bana isyan etmiştir.” (Müslim, İmâre, 32).

3.3.2.2.3 İç Muhasebe

Bireyin kendisiyle yüzleşmesi; kendini, düşüncelerini ve niyetleri gibi ahlaki sorgulamalarını yapması iç muhasebedir. İç muhasebe, kişinin birçok yönden kendisini arındırmasıdır. Birey, yalnızca kendi benliğine ve topluma olan sorumluluğunun yanı sıra Allah’a olan sorumluluğunu da gözden geçirir.

Hz. Osman, halifeliğinde birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle yönetim noktasındaki sorunlar onun en çok yorulduğu ve zorluk çektiği noktadadır. Bu yaşadıklarına rağmen yumuşak bir tavırla kendi iç muhasebesini yapmıştır.

Kendisine yapılan haksızlıkları hesap gününde Allah'ın huzurunda savunmayı tercih etmiştir.

Kendinden aciz olan bana göz dikti. (23)

Şüphesiz bu nefer çok hatalı bir taifedir. Hak yoluna karşı dayanmışlardır. Kuğuların başını kuyuya sarkıttıkları gibi onlar için başımı eğdim. Buna rağmen onların fesadından çaresizin şaşkınlığı gibi hayretlerde kaldım. (26)

Hak, onları bana kardeş ve dost; batıl ise beni onlara şeytan gösterdi. (27)

Yüzüme karşı bana yağcılık yapmaya, arkamdan düşmanlık etmeye çalışan nice kişiler var. (31)

Onlara aramda sert tartışma, gönül kırgınlığı ve keskin kılıçlarla savaş var.(32)

Konuşamayacakları, özür dilemek için kendilerine izin verilmeyeceği günde, Allah bana da onlara da yeter. (33)

Ben, terazi değilim ki eşit tartayım (sehiv ve hatadan beri olayım). (40)

Allah'ın affına mazhar olan bir günah yüzünden niçin beni ayıplıyorsunuz. (41)

İnsanlar uyurken namaz kılmayı (severim). (66)

Vallahi, Allah'ın beni doğru yola erdirmesinden sonra, dinime (hiçbir) karşılık istemedim. (68)

Haksız olarak hiçbir kimseyi öldürmedim. (69)

Dikkat edin. Şüphesiz Allah'ın bana verdiği hilafet sayesinde Allah Teâlâ hazretlerine kavuşurum. (83)

Benim size yakın olmam sizin benden uzak olmanızı gerektirmesin. (86)

Ey ateş pervaneleri ve aç sinekler! Beni halka şikâyet edip onları bana düşman ettiniz ve beni Hz. Muhammed'in (s.a.v) dostları yanında küçük düşürdünüz. (87)

Allah'tan, Allah'ın benim üzerimde hakkı olduğunu gören ve benim de onun üzerinde hakkım olduğunu kabul eden bir adam dilerim ki benim için bir kâse dolusu kanımı döksün, ya da benim kanımı döksün. (89)

Azgınlığınızı, zulmünüzü ancak delillerinizi çürütme, muhaliflere karşı delilimi kuvvetlendirme olarak görüyorum. (91)

Hiz. Osman, bu vecizelerin bazılarında kendi dünyasıyla ilgili konulardan bahsederken bazılarında ise iç muhasebe yapmıştır. Kendi nefesine olan hâkimiyeti ve Allah’a olan sorumluluk bilinci, bu vecizelerinde görölmektedir. Bunun yanı sıra O’na karşı haksızlık yapanlara ise yine Allah’ın onlara yettiğini söylemesi, tam bir teslimiyet örneğidir. Hiz. Osman, insanların iki yüzlölüklerinden yakınmış, dost bildiklerine olan kırgınlığını “*Onlarla aramda sert tartışma, gönöl kırgınlığı ve keskin kılıçlarla savaş var. (32)*” sözüyle ifade etmiştir. Her ne yaşamış olursa olsun, kendisini Müslüman katili olmaktan, ümmetin birliğı ve dirliğinin bozulmasına sebep olmaktan her zaman alıkoymuştur. Hiz. Osman’ın vecizelerinde İslam kardeşlerine olan kırgınlığı ve Allah’a olan sonsuz teslimiyeti, siyasi bir muhasebeden çok vicdani bir muhasebe öne çıkmaktadır.

3.3.3 Fıkhi Konular

3.3.3.1 Hiz. Ömer

Sabah uykusundan sakınınız; çünkü o ağız kokusu ve nefes darlığı yapar. (20)

Ezan okurken yavaş oku; kamet getirirken çabuk getir. (36)

Allah adına yemin etmeyi küçümsemeyiniz; yoksa O, sizi rezil ve rüsva eder. (60)

Kara ve denizde yolunuzu bulabileceğiniz ölçüde astronomi bilgisi edininiz, ancak onda aşırılığa girmeyiniz. (77)

Haşerelel sizi korkutmadan önce siz onları korkutunuz. (82)

İşlerin en kötüsü bid’atler (dinin aslında olmadığı halde sonradan ortaya çıkan şeyler)dir. (91)

Sünnete az uymak, çok bid’at işlemekten daha iyidir. (100)

3.3.3.2 Hiz. Osman

Şaraptan (sarhoş eden her şeyden) sakınınız, çünkü o, her kötülüğün anahtarıdır. (38)

Namazı, ancak yolcu olan veya düşman karşısında bulunana kısaltabilir. (51)

Ey Affanoğlu, kıyamet günü (zekâtını vermedinse) malınla dağlanacaksın! (56)

Yazıklar olsun! Bu ağaç, deven ve koyunun içindir; ama sen onu kesiyorsun. (58)

Develerin diz bağları ile kim beni kârlı çıkarır? (59)

Bir mal paylaşılırken pay sahiplerine haklarını eksiksiz veriniz, şüf'a (satışta öncelik) hakkı vermeyiniz! (60)

Kuyu ve hurma ağacında şüf'a (satışta öncelik) hakkı yoktur. (61)

Bir mal paylaştırılırken pay sahiplerine haklarını eksiksiz veriniz, şüf'a (satışta öncelik) hakkı vermeyiniz! (62)

Üref, şüf'ayı keser. (63)

Boşama erkeklere, iddet kadınlara özgüdür. (64)

Bir Müslümanın kanı, ancak şu üç sebepten biri ile helal olur: mümin iken gâvur olana, namuslu iken zina edene, haksız yere adam öldürene. (67)

Bizim sahibimiz Resulullah hazretlerinin izâr giymeleri böyleydi. (73)

Bu insanlar kanımı helal saydıkları için haccıma engel olmuyorlar; oysa bu görüş doğru değil. (78)

Allah'a yemin olsun ki üzerinde Allah Teâlâ'ya hakkını gören kimseye gereken, savaşa kalkışmayıp evinde kalmasıdır. (90)

Hz. Ömer'in vecizeleri incelendiğinde onun beden sağlığı, ibadet, ezan, yemin konusunda uyarı, astronominin elzem olan noktaya kadar öğrenilip uygulanması, günlük yaşam, bid'at ve sünnete uyma gibi konulara değindiği görülmektedir. Hz. Osman ise daha çok ilahî yasaklar, ibadet esasları, zekât ve malın paylaşımındaki hüküm, israf, boşanma hükümleri, had cezaları gibi konular hakkında vecizeler söylediği anlaşılmaktadır.

Her iki sahabenin vecizelerinden anlaşılacağı üzere, İslam dininin inanç, ibadet ve hukukuna riayette öncülük ettikleri görülmektedir. Hz. Osman daha çok hüküm üzerine vecizeler söylemiş; *Kur'ân* ve hadislerde görülen haram ve farzlarla ilgili açıklamalar yapmıştır. Hz. Ömer'in vecizelerinde ise daha çok bireysel ve toplumsal uyarılar öne çıkmıştır. Sosyal hayatta derinleşen yaklaşımı ile Hz. Ömer daha çok öğüt verici vecizelere yer verirken Hz. Osman daha çok naslara bağlı vecizeler söylemiştir. Her iki sahabenin yaklaşımları birbirini tamamlar niteliktedir.

3.3.4 Diğer Vecizeler

Bu bölümde belli bir sınıflandırmaya tabi tutulamayan ve birbirinden farklı mevzularda söylenmiş vecizeler, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın diğer vecizeleri şeklinde alt başlıklarına ayrılıp verilmiştir.

3.3.4.1 Hz. Ömer'in Diğer Vecizeleri

Allah ile sadaka vererek alışveriş yapın, kâr edersiniz. (1)

Mutlu olduğun zaman kıskanan kişinin üzülməsi sana yeter. (2)

Kokladığım hoş kokulu bir çiçek, yakında görevini bilen bir evlat ya da yakın bir düşman olacak. (10)

Sizden biriniz bir yere üç defa gider de bir hayır bulamazsa oradan ayrılın. (14)

Kendini iftiraya maruz bırakan kimse kendisi hakkında kötü düşünenleri suçlamamalıdır. (16)

Allah'ın kullarına düşmanlık beslemeyin. (17)

Zenginleri seven, sofuyu gördüğünüzde, onun için dünya düşkünü hükmünü veriniz. (24)

Zorunluluk olmaksızın sultana yaranmak isteyen sofuyu görürseniz, ona hırsız hükmü veriniz. (25)

Bir şeyin dönüp sonra geri gelmesi nadirdir. (27)

Kötülüklerimizi bize gösteren (ve bizi uyaran) kişiyi Allah bağışlasın! (28)

Rızkı yerin derinliklerinde arayınız. (39)

Tüccar olsaydım itircilik yapardım. Kazanmasam bile kokusundan yararlanırdım. (43)

İnsanlara insafli davranan işinde başarılı kılınır. (48)

Halife olmakla birlikte ezan okuyabilirsem, mutlaka okurdum. (53)

Eğer ezan sesini duyabilseydim, din cömertlerin nişanesi olurdu. (54)

Sırrını saklayan, istediğini yapma yetkisini elinde tutar. (57)

(Mümin) kardeşinden görüp ayıpladığın bir şeyin kendinde bulunduğunu görmemen, sana ayıp olarak yeter. (61)

İşini Allah'tan korkanlara danış. Çünkü Allah şöyle buyuruyor: “Kulları içinden ancak bilginler, Allah'tan gereğince korkar” (Fâtır Suresi 35/28). (65)

Ölüm, akıllarda sevinç bırakmayan bir dünya gerçeğini ortaya kor. (68)

İnsan az yemekle ölmez. (72)

Silah kullananın, ata binenin gücü bunları devam ettirdiği sürece artar. (73)

Kocaya giden kızının rahatsız etmemesi ve alacaklının sıkıştırmaması, kişinin devlete ermesidir. (74)

Şiirleri okuyunuz; çünkü onlar güzel ahlakın yolunu gösterirler. (75)

Dikkat ediniz; Allah, güçsüzlerin ihtiyaçlarını dile getiren yüce insanlar yaratmıştır. Onlara saygı gösteriniz. (78)

Muhtaç şaşkındır; doğruyu, ancak ihtiyacı giderildiğinde görür. (88)

Bir insan, bir insana iyi muamele ederse kıyamet günü ona iyi muamele edilir. (89)

Hakka dönme, batılda ısrardan daha iyidir. (90)

Allah sizi İslam'la şereflendirdi; ondan başkasıyla şereflenmek istediğiniz takdirde O, sizi alçaltır. (96)

3.3.4.2 Hz. Osman'ın Diğer Vecizeleri

Allah ile sadaka vererek alışveriş yapın, kâr edersiniz. (1)

Mutlu olduğun zaman kıskanan kişinin üzülmesi sana yeter. (2)

Allah'ın beni bozguncu olarak görmesinden ziyade, ıslah edici olarak görmesi bana daha sevimlidir. (3)

Ben, yaşarsa baba sözü dinlemeyen; ölürse ona dert olan yaramaz bir çocuk babası gibiyim (çaresiz kalanlardanım)! (9)

Allah'tan başka gidecek yer (gerçek bir sığınak) yoktur. (12)

Ecel gelip çatmadan, yapabileceğiniz iyiliğı hemen yapınız. (15)

Muhammed'in göğü yağmakta, denizleri dalgalanmakta, çeşmeleri akmakta, dereleri coşmaktadır (bıraktığı her şey yerinde durmaktadır). (25)

Bağı olanın ipini çözdüm. (28)

Oburu subaşına getirdim (hırsızı bağı bekçi yaptım). (29)

Bu benim 'Ammâr'a olan elimdir, o yüzden sabırlı olsun. (34)

Baban, beni senin yerinde görseydi, kesin hoşlanmazdı. (44)

Ey 'Amr, Mısır valiliğinden azledildiğinden beri cübben bitlendi (işe yaramaz duruma geldin).

Mahruma verilme, korkağı güvende kılınma, sürgüne eski görevine döndürölme gerekir. (79)

Askerler taşlanmaz (askerler küçük düşürölmez). (80)

Günahtan vazgeçeni melekler sever. (98)

Mallarına göz dikmeyi Müslümanlar sever. (99)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME

Klasik Türk edebiyatında Türkçeden Türkçeye yapılan şerhler olsa da daha çok Arapça ve Farsça eserlerin Türkçeye yapılan şerhleri ağırlıktadır. Bu nedenle şerh türündeki eserler birer tercüme özelliği de göstermektedir. Klasik Türk edebiyatında şerh yöntemleri genellikle birbirinin benzeridir. Metinde ya da şiirde şerhi yapılacak cümle verildikten sonra kelimelerin gramer özelliği bakımından tahlili yapılmıştır. Kelimelerin karşılıkları ve metin içindeki anlamları verildikten sonra cümle/beyit hakkında bir veya birkaç paragrafla ya da cümleye göre sayfalar alabilecek açıklamalar yapılır (Yazar, 2011: 16).

Tez çalışmanın konusu olan bu yazma eserde de şarih önce Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın sözlerini vermiş; her birisinin altına da bir paragraf veya bir sayfayı geçen şerhler yapmıştır. Şerhlerden önce sözlerini şerh ettiği kişiler hakkında bilgi verip o şahsiyetler hakkında fikir sahibi olunmasına katkı sağlamıştır. Her bir sözü bireysel ve toplumsal olarak ele almış ve örneklendirmiştir. Bu örneklendirmeler bazen ayetlerle, bazen hadislerle veya bazı İslam âlimlerinin düşünceleriyle o sözün söylenmek istediği anlamı ifade etmeye çalışmıştır. Bunun yanında şarih verdiği cümlelerin aslını bozmadan şerh etmeye çalışmıştır.

Vecizelere yapılan şerhler incelendiğinde, şarihin yorumunun gerekçelerini ayetlerle, hadislerle ve diğer din büyüklerinin görüşleriyle desteklediği görülmektedir. Şahit göstererek (istişhâd) *Kur'ân* ve hadislerin şerh edilmesi Arap dilcileri tarafından geliştirilen bir yöntemdir. “Bu yöntemin en önemli meselelerinden birisi, örnek olarak alınacak şahısların veya eserlerin kimler olduğudur. *Kur'ân* ve hadis çalışmalarında genelde Câhiliye şâirleri, muhadram şâirler, mütekaddimûn şâirler ve müvelledûn şâirler olmak üzere dört grup şâir, ‘şâhit’ olarak kabul edilirken daha sonra bu konuda çeşitli uygulamalara gidilmiştir. Sonraki yüzyıllarda dil ve lügat çalışmalarında âyet, hadîs, atasözleri, dinî ve ilmi konularda yazılmış çeşitli eserler ile manzum ve mensur olarak kaleme alınmış edebî eserler de şâhit olarak kullanılmıştır” (Dağlar, 2007: 294). Şarih, sadece vecizelerin şerhini yapmakla kalmamış, aynı zamanda ihtiyaç duyduğu

bazı kelimeleri de açıklamıştır. Bu kelimeleri açıklarken neden bu açıklamanın yapıldığını, gerekçeleriyle birlikte ayet, hadis ve İslam büyüklerinin sözleriyle bir temele oturtmuştur. Örneğin, Hz. Ömer'in 16b ve 17a'da otuz sekizinci vecizesinde, *"Mersūyi'l-ḳarābātu yetasāvudū ve lā-yencāverū (Akrabalara, birbirlerini ziyaret etmelerini, sadece komşu olmakla yetinmemelerini emret.)"* verilen *"yetasāvudū"* kelimesini şu şekilde açıklar: *"tefā'ül vezninde tesāvūd biri birin ziyāret itmekdür yetezāvudū bundan ?iḡa-i müstaḳbeldür cevāb-ı emr olmak üzere meczūmdur"* ve bu açıklamadan sonra *"surḡibben tezdēd ḥubben (Seyrek ziyaret et ki sevgin artsın.)"* örnek olarak bir hadis vererek hem anlatımı hem de kelimenin kullanımını açıklamaya çalışmıştır.

Bir başka göze çarpan husus, şarihin sehven ya da dikkatsizliğinden kaynaklanan vecize-şerh uyumsuzluğudur. Tüm metin incelenmiş ve buna benzer bir hatanın yazma eserin birkaç vecizeyi kapsadığı görülmüştür. Hz. Ömer'in vecizelerinde gördüğümüz bu hatalar 2b, 3a, 3b, varaklarda görülmektedir. Bu hatalar, şarihin planlama hatası yaptığını veya bir alıntılama hatası yaptığını düşündürmektedir. Bu hatalara vereceğimiz örnekler, söz konusu durumu daha iyi açıklayacaktır. Hz. Ömer'in vecizelerindeki hatalar şunlardır:

- 1. Vecize: tācirullāhe terbeḥā (2b)** "Allah ile sadaka vererek alışveriş yapın, kâr edersiniz." Vecizesinde yapılan şerh konudan bağımsız bir şekilde "evlenmeden önce ilim öğrenilmesi gerekliliği" hakkında açıklanmıştır.
- 2. Vecize: yeḡtemmu vaḳte surūrike (2b)** "Mutlu olduğun zaman kıskanan kişinin üzülməsi sana yeter." Vecizesinin şerhi, hayâ ve edep ile ilgilidir.
- 3. Vecize: Lā en yerānillāhu mu?liḥan eḥabbu illa en yerānillāhu mufsiden (3a)** "Allah'ın beni bozguncu olarak görmesinden ziyade, ıslah edici olarak görmesi bana daha sevimlidir." Bu cümleinin şerhi sultana olan hizmetin nasıl olması gerektiği üzerinedir.
- 4. Vecize: Muḥāfa?atu'l-ḥudūd ve'l-vefāKu bi'l-'uhūd ve'r-rızāKu bi'l-mevcūd ve'?-?abri 'ani'l-mefḳūd (3b)** "Kulluk dört özellikten oluşur: Ahitleri yerine getirmek, sınırları korumak, eldekiyle yetinmek ve kaybedilen şeye sabretmek." Şerhte iyilik yapmak ve hayır ile ilgili şerh yapılmıştır.

5. Vecize: inni ihtesebu bi-na?ari kemā ihtesebu bi-hıf?i (3b) “Ben ezberlememi bir mükâfat saydığım gibi, bakmamı da bir mükâfat sayıyorum.” Şerhte nefis ile ilgili öğüt niteliğinde sözler şerh edilmiştir.

6. Vecize: mā ra-eytu man?aran illā ve'l-ḳabri efd'a‘u minhu (3b) “Hiçbir manzara görmedim ki kabir ondan daha korkunç olmasın.” Şerhte takva ve verâdan bahsedilmiştir.

Örnekleriyle açıklamaya çalıştığımız bu vecizelerde, anlamlarından uzak bir yorum yapıldığı görülmektedir. Yine müellifin dikkatsizliğinin bir sonucu olarak dikkati çeken bir hata tespit edilmiştir. 9a’da “*el-kelimetü’r-rabi’atu aşer*” sayı sıralamasına uymamaktadır, bu ibarenin sehven yazıldığı anlaşılmaktadır. Sayının olması gerektiği hâli “*el-kelimetü’s-seb’atü aşer*”dir.

Şerh yaparken birden fazla kaynaktan faydalanılması şarihin sadece bilgi değil, aynı zamanda konu hakkında yorumunu güçlendirmesine de olanak sağlamıştır. Bu sebeple şerhin sadece biçimsel değil, aynı zamanda anlamsal olarak ele alındığı için önem arz ettiği söylenilebilir.

Eserde kullanılan şerh yöntemi incelendiğinde şarihin düzensiz bir şerh yapmadığı, aksine sistematik ve hemen hemen her vecize için benzer şekilde şerh yaptığı tespit edilmiştir. Öncelikle vecizenin tam ve özgün hâlini aktaran şarih, daha sonra sözün bireysel ve toplumsal bağlamda çözümlemesini yaparak içeriğini anlamlandırmaya çalışmıştır.

Vecizeler birbirine benzer konular dikkate alınarak belli bir sıra ile verilmiştir. Yani şarih, aynı konuyla ilgili vecizeleri arka arkaya sıralayarak şerh etmiştir. Vecizelerde ufak tefek eksiklikler olsa da anlamı bulunmayan vecizeye rastlanmamıştır. Şerhte dikkati çeken bir diğer husus da Hz. Ömer ve Hz. Osman’ın vecizelerinin ilk altısının aynı olmasıdır. Yine müellif ya dikkatsizlikten ya aldığı kaynaktaki atıf hatasından veya bu sözlerin gerçekte kime ait olup olmadığı konusundaki belirsizlikten yazmış olmalıdır. Şerhin sistematik yapısı bu kafa karışıklığına rağmen eserin şerh edilmesini kolaylaştırmış denilebilir.

Eserdeki şerhler, sadece şarihin yorumunu ihtiva etmez; şerh, yeri geldikçe *Kur’ân-ı Kerîm*’deki ayetlerden de faydalanılarak yapılmıştır. Bunun yanında Hz. Peygamber’in hadis-i şeriflerine, İslam âlimlerinin düşüncelerine ve kitaplarına sıklıkla başvurulmuştur. Böylelikle şarih sadece kendi yorumunu katmamış, hemen

hemen ayet, hadis ve din büyüklerin görüşleriyle desteklenmiştir. *Kur'an-ı Kerim* ayetlerinin tamamı metne doğrudan entegre edilmemiştir. Bağlam içerisinde bazen ayetin ihtiyaç duyulan bir bölümü kullanılmıştır. Böylelikle şarih açıklamak istediği sözü net bir şekilde aynı bağlamda söylenmiş kaynaklardan almayı tercih etmiştir. Hemen her vecizede hadisler ya da ayet-i kerimeleri görmek mümkündür. Yukarıda belirtildiği gibi ayetler doğrudan aktarılmamış, anlam içerisinde kendisine yer bulmuştur.

Şarih, şerh yaparken sadece bilgi vermeyi amaçlamamıştır; aynı zamanda bireysel ve toplumsal ahlaki değerleri hatırlatan bir üslup kullanmıştır. Bunu yaparken *Kur'an-ı Kerim* başta olmak üzere, Hz. Peygamber'in hadisleri, İslam âlimlerinin düşünceleri ve yazılan kitaplardan da bahsetmiş ve bunları düşünmeye sevk etmiştir.

Eserde, sadece literal şerh kullanılmamış aynı zamanda çağrışımlar vasıtasıyla tarihsel anlatım ve anlamlandırmalarda derinliğe yer verilmiştir. Eserin geneli incelendiğinde, müellif/şarih genel olarak sahih hadis ravilerinin rivayetlerinden faydalanmıştır. İslam'ın yayılmasında önemli etkileri olan sahabeler ve büyük İslam âlimlerinin sözlerinden de faydalanmıştır. Bunun yanında, şarihin Hz. Osman hakkında dikkat çekici bir özelliği ön plana çıkmaktadır. Hz. Osman'ın hayatına geniş bir yer veren yazar, özellikle öldürülmesine yüz vecize boyunca yer yer değinmiştir. Bir başka dikkat çeken unsur ise Hz. Osman ile ilgili şerhte şarih, Hz. Ömer'e nazaran daha fazla Türkçe kelime ve cümleler kullanmaktadır. Bu yönü şöyle açıklanabilir: Hz. Osman'ın vecizeleri genellikle derin anlamlı olduğu için şarih okuyucunun anlaması için daha detaylı anlatma ihtiyacı duymuş ya da Hz. Osman'a olan muhabbeti bunda etkili olmuştur. Bu ihtimaller şarihin bakış açısını yorumlamamıza olanak sağlamaktadır.

Bu çalışma, diğer çalışmalar göz önüne alındığında, detaylı tema açıklamasıyla birçok çalışmaya örnek teşkil edecek bir öneme sahiptir. Benzer tez çalışmaları yüzeysel açıklamalar ile yetinirken, bu çalışmadaki temalar daha kapsamlı aktarılmaya çalışılmıştır. Buna ek olarak her tema her iki sahabenin vecizeleri detaylı olarak incelenip sınıflandırılmasıyla oluşturulmuştur. Her iki sahabenin özellikle hangi noktada temayı ele aldığı, detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu da çalışmanın özgün yönünü ortaya çıkarmaktadır.

Eserde kullanılan ahenk unsurları da bir hayli fazladır. Müellif, vecizeleri şerh etmekle kalmamış aynı zamanda seci, aliterasyon, asonans, cinas ve ikilemelerle vecizelerin açıklanmasında dil açısından da eserin etkisini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu da klasik Türk edebiyatı şerh geleneğine uygun, yalnız anlamı değil aynı zamanda ses ahengini de önemseyen bir tutum sergilediğini göstermektedir. Örneğin; *farḳ-ı racul*, *farḳ-ı fāḥiṣ*, *ṭama‘dan ve ḡaḡabdan ve huvādan*, kelimelerinde aliterasyondan yapmıştır. *Felāḥa ve necata*, *dünyaya*, *taḡvāya*, *‘āṣān*, *ye‘iṣen*, *me‘āṣān*, *ma‘iṣeten* kelimelerindeki “ā” ünlüsünü yineleyerek asonans kullanmıştır.

Secilerde ise; *ḥisāb kitāb*, *ḥiṭāb u ‘ikāb* kelimelerinde kullandığı “āb”, *fācir*, *fūcur* kelimesinde de hem asonans hem de seciye yer vermiştir. Bir başka kullandığı ses ahengini ise cinasla yapmıştır. Buna *‘alāt-ḡadāt*, *mübāreṣeret*, *mülāzemet*, *nef’-i nām*, *nef’-i tām* örnek olarak verilebilir. *Teenni–teenni*, *ḥuṣū‘-ḥuṣū‘* tekrarları ve *a‘māl-i ḥayrdan*, *aḡvāl-ı ‘ādīḡadan*, *ri‘āyetde*, *terbiyyetde* ikilemeleriyle iki zıt kavramı bir arada kullanmıştır.

Sonuç olarak kelimeler arasındaki uyumu biçim ve ses ile birleştirerek, eserin yalnızca vecize şerhi olmadığını, anlam ve ses estetiği ile klasik Türk edebiyatının şerh geleneğini yansıttığı görülmektedir. Bu yönüyle çalışmamız yalnız dinî ve ahlakî bir boyut kazanmanın dışında edebî yönüyle kendini göstermiştir.

Eserde yapılan seci, aliterasyon, asonans gibi ahenk unsurlarının tespiti, eserin klasik Türk edebiyatı geleneğine olan bağlantısını ortaya koymaktadır. Klasik edebiyatta anlam kadar sözün ahengi de önemlidir. Dinî şahsiyetlerin vecizelerini ele alan bu çalışmada bu ahengi net bir şekilde görmek mümkündür. Böylece eser yalnız dinî-ahlakî içerikli bir metni açıklamakla kalmaz, aynı zamanda dönemin edebî anlayışını taşıyan üslup örneği sunmaktadır. Yani eser hem muhtevası hem de ses ahengi üzerinden ele alındığında klasik edebiyatın dil ve üslup incelikleri hakkında günümüz okuyucusuna fikir vermektedir.

Metni Oluşturmada İzlenen Yöntem

1. Müstensih / müellif tarafından eksik yazılan ibareler eklenirken köşeli parantez içinde “[]” kullanılmıştır.
2. Tekrara düşülen ve metinden çıkarılması gereken kısımlar ise normal parantez “()” içinde verilmiştir.
3. Metin içerisinde okunamayan ibarelerin görüntüsü metin içinde verilmiştir.
4. Nüsha varak ve sayfa numaraları köşeli parantez “[]” içerisinde yazılmıştır.
5. Satır numaraları normal parantez “()” içinde verilmiştir.
6. Metinde geçen Arapça ayet, hadis, özdeyiş ve kelimeler ile Farsça şiirlerin anlamları kaynak gösterilerek dipnotta verilmiştir.
7. Metinde geçen ayet, hadis, kelâm-ı kibar ve manzum metinler italik olarak yazılmıştır.
8. Metinde geçen eser ve şahıs isimleri koyu olarak yazılmıştır.
9. Hz. Ömer ve Hz. Osman’ın Arapça özdeyişleri metinde kırmızı mürekkeple yazılmış olduğundan koyu olarak transkripsiyonlu metne aktarılmıştır.
10. Zarf fiil eki daima sert haliyle “-ip, -up” şeklinde yazılmıştır. Ör. gelüp, idüp.
11. Mecmuadaki “kapalı e”ler müstensihin/müellifin imlâsına uygun bir şekilde “i” veya “e” ile yazılmıştır.
12. Farsça vâv-ı ma’dûle “ v ” ile gösterilmiştir. Ör. h^vâce, h^vâb.
13. Elif-i maksureler “â” ile yazılmıştır. Ör. Muştâfâ, Ğsâ. Mûsâ...
14. Arapça ve Farsça kelimelerin köklerindeki ünlüler kelimenin Türkçe okunuşuna göre yazılmıştır. Ör. muḥabbet.
15. Farsça ön ekler tire ile ayrılarak gösterilmiştir. Ör. bî-murâd.
16. Vâv-ı meḥhuleler ise kısa ünlü ile gösterilmiştir. Ör. hoş.
17. Sert ünsüz benzeşmesi kuralına uyulmayarak manzumelerdeki aslî şekilleri ile yazılmıştır. Ör. itdüm.
18. Sert ünsüz ile başlayan kelimeler aynı şekilde yazılmıştır. Ör. toymasınũ
19. “ile” edatı daima ayrı yazılmıştır.
20. Dildeki yuvarlaklaşma özelliği gösteren ibareler olduğu gibi aktarılmıştır: idüp, gelüp, kerimũñ, dinür...
21. Özel isimlere gelen çekim ekleri kesme işareti ile ayrılmamıştır: Resũl Ḥazretini...

SİMGELER
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Harf	Karşılığı
Ā	ا
Ā (büyük karakter)	ا
İ	ی, ی
İ (büyük karakter)	ی, ی
Ū	و
Ū (büyük karakter)	و
Å	ی örnek: موسى (Mūsā)
Ö	ع
Ç	ء, د
s	ث (peltek s)
S (büyük karakter)	ث (peltek s)
ḥ	ح
Ḥ (büyük karakter)	ح
ḥ	خ
` (büyük karakter)	خ
s	ذ
ÿ (büyük karakter)	ذ
?	ظ
Z (büyük karakter)	ظ
?	ص
? (büyük karakter)	ص
d'	ض
D (büyük karakter)	ض
ġ	غ
Ġ (büyük karakter)	غ
Ş	ق
Ḳ (büyük karakter)	ق
ẓ	ض
Ẓ (büyük karakter)	ض
Ñ	*
Ñ (büyük karakter)	*
ṭ	ط
Ṭ (büyük karakter)	ط
¥ (vâv'ı ma'dûle)	¥ örnek: خواجه (hYāce)

BEŞİNCİ BÖLÜM
TRANSKRİPSİYONLU METİN

[1a] Bismillāhirrahmānirrahīm

(1) Elḥamdulillāhillezi celle sātihi ve kummeli ?ıfātihi ve'-'alātihi (2) 'alā-Rasūlihi **Muḥammedu'l-munezzil** 'aleyhi āyātihi ve 'alā-ālihi (3) ve ?ahbihi'llesinehum hamāti'ş-şer'i ve hidāyetihi ammā (4) ba'd bu şerḥ olunan kelimāt ḥazret-i emir(5)ü'l-müKminin '**Ömer bin Ḥaṭṭābuñ** rad'iyallāhu 'anhu yüz (6) kelimesidir ki her biri cevāmi'ü-l kelimedendür (7) cāmi'ü'l-u?ülde menākıb-ı '**Ömer** rad'iyallāhu 'anhu beyā(8)nında olındığı üzre **Ḥazret-i 'Ömer** emirü'l-müKminin (9) **Ebū Ḥaf' 'Ömer bin el-Ḥaṭṭāb bin Nüfeyl bin 'Abdü'l-'Uzzā (10) bin Riyāḥ bin Qurṭ bin Rezāḥ bin 'Adiyy bin K'ab (11) bin Luveydür** cedd-i 'alāsı **Resūlullāh Ḥazretine K'ab (12) bin Lüveyde** mülāki olmuştur ve valideleri **Ḥantemeh [1b] (1) binti Hāşim bin el-Muğire bin 'Abdullāh bin 'Ömer bin (2) Maḥzūmdur** ve e?ahḥ rivāyet üzre nübüvvetten (3) altıncı senede fark-ı racul on bir māhdan (4) ?oñra İslāma gelüp İslām ile ehl-i (5) semā şād olup İslāmını birbirine beşāret (6) etmişlerdür ve İslāma gelmesiyle İslām ?uhūr (7) bulup küfrden fark-ı fāhiş ile fark oldı(8)ğičün veyā ḥaḳla bâṭıl beynini fark itdiğičün (9) **Fāruḳ** tesmiyye olunmuştur ve **Resūlullāh** ile (10) cemi'-i gāzavāta ḥāzır olmuştur ve müslimin için (11) tāriḥ ü gūsāt için defter-i vaz' idenün (12) evvelidür ve kıyām-ı Ramażān için mescide (13) nās cem' idüp kanādil ü şem' ile mescidi (14) tezyin ü tenvir idenün evvelidür ve **Ḥazret-i (15) Ebi Bekr** dār-ı fenādan rihlet muḳarrer olıcak 'ahd-nāme [2a] (1) yazup ḥilāfet için **Ḥazreti 'Ömeri** ta'yin (2) idüp veliyy-i 'ahd kılmışdur sinn-i şerifleri (3) altmış üç yıl olup ahir 'ömrinde **Muğire bin Şu'benün** (4) kuvveti **Ebū Lüklüve** māh-ı yılḥiccenün āhirinde cihād çehār-şenbe (5) gün ta'n idüp rūḥ-ı pākini tayyib ü tāhir (6) teslim idüp şehid olmuştur cümle müddet ḥilāfeti (7) on yıl altı ay olmuştur ve **Resūlullāh Ḥazretinden** (8) beş yüz otuz yedi ḥadis rivāyet itmişdür (9) ba'de'l-vefāt namāzın **uheyb** kırup hücre-i mübārekede (10) cānib-i **Ebi Bekr**de defn olunmuştur ve **Ḥazret-i (11) Ebi Bekr**ün reKisi **Resūlullāh Ḥazretinün** mübārek (12) keşflerine meḥāsi ve **Ḥazret-i 'Ömer**ün reKisi **Resūl(13)ullah Ḥazretinün** mübārek ricallerine mecāsi vāki' (14) olmuştur ve **Ḥazret-i 'Ömer**ün fezāKili ḥaḳkında ba'zı (15) kitab-ı mu'teberede **Resūl Ḥazretinden lev kāne [2b] (1) ba'di nebiyyen le-kāne 'Ömer**² ḥadisi rivāyet olunmuştur

² "Benden sonra nebi gelseydi, Ömer olurdu" Tirmizî, *Menākıb*, 48.

(2) El-kelimetu'l-ülâ

Tâcirullâhe terbeḥâ³

(3) Siz tezevvüc itmedin ta'allüm idüñ ya'ni 'ilm öğrenüñ (4) sirâ ba'de't-tezevvüc gamm-ı 'ıyâl ve endişe-i eṭfâl (5) teşevvüş aḥvâl-i ta'allüme mâni' olur veyâ kebir olup (6) seyyid olmazdan evvel ta'lim idüñ sirâ ba'de'l-kiber levâzım-ı (7) seyyâdât kesir olmağıla zabṭ-ı 'ilm 'asir olur **tefaḳḳa** (8) ta'lim ma'nâsınadır **tefeḳḳahû** bundan ?iğâ-i mâzinüñ (9) cem'-i müsekkeridür tesevvüd fülân dirler tezevvüc ma'nâsına (10) ve daḥi tesevvüd-i racul dirler ?âd-ı seyyiden ma'nâsına (11) kelime-i meskûra tesevvüd tezevvüc ma'nâsına olduğına (12) muvâfiḳdur ba'd' ekâbir-i selefüñ **beyit**

Ger tûyi tâlib-i (13) ni?âb-ı 'ulûm

Terk-i zen kun der-iktisâb-ı 'ulûm⁴

(14) didükleri

El-kelimetu's-sâniye

Yağtemmu vaḳte surûrike⁵

(15) Şol kimesne ki anuñ ḥayâsı gide ḳalbi ölür ya'ni bi-[3a](1) şerm olup utanmayan kimesne de merâsim-i kerem (2) ve meḥâsin-i şiyem olmaz olmayıcaḳ ḳalbi menzile-i (3) müteyyide olur feth ile medd ile ḥayâ utanmaḳdur (4) bu ma'nâya muvâfiḳdur ekâbir-i selefüñ *merd-i bi-şerm* (5) *mürde-dil based*⁶ didükleri (6)

El-kelimetu's-sâliseti

Lâ en yerânillâhu mu?liḥan eḥabbu (7) illa en yerânillâhu mufsiden⁷

Taḥḳıḳ-i sulṭâna mute'allıḳ 'amel-i kesirdür (8) 'amel-i sulṭâna duḥûlden ol ne keyfiyyet ile ḥâric (9) olur sin-i nasar ile murâd 'ummâyı sulṭânı mâlına (10) karışup

³ Allah ile sadaka vererek alışveriş yapın, kâr edersiniz.

⁴ “Eğer sen ilim sermayesinin talibi isen kadınlarla uğraşmayı bırak” Işıl Yüksel (2013). *Türk Edebiyatı'nda Hz. Ömer Vecizeleri ve Bedreddin B. Himmet-Yârü'l-Mevlevî' Nin “Faslü'l-Hitâb Min Kelâm-I Ömer Bin Hattâb Adlı Eseri* Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi., s. 65. Tez çalışmamızla ilgili Farsça manzumelerin yer aldığı bu yüksek lisans çalışmasından yapılan alıntılar (Yüksel, 2013., s. 65) şeklinde dipnotlarda yer verilecektir.

⁵ Mutlu olduğun zaman kıskanan kişinin üzülmeye sana yeter.

⁶ Utanmayan insanın kalbi ölüdür.

⁷ Allah'ın beni bozguncu olarak görmesinden ziyade, ıslah edici olarak görmesi bana daha sevimlidir.

hıyānetden men‘dur ve ?oñra hisāb kitāb (11) ve hıṭāb u ‘iḳāb olmak ile ‘ākıbeti vaḥim ve ḥātimesi (12) benim idüğini beyāndur ‘amelde elif ü lām muzāfun ileyh(13)den ‘ivaḑdur taḳdir-i kelam inne ‘amelü's-sultān dimekdür (14) ve na?ar bu maḥalde teKemmül ma‘nāsnadur kelime-i fi ile müsta‘meldür (15) ve taḳdir-i kelām fe-en?ir fihi dimekdür

(16) El-kelimetu'r-rābi‘a

[3b] (1) Muḥāfa?atu'l-ḥudūd ve'l-vefāKu bi'l-‘uhūd ve'r-rızāKu bi'l-mevcūd ve'?-?abri ‘ani'l-mefḳūd⁸

(2) Her şey için şeref vardır eylük itmenüñ şerefi ta‘cil (3) itmekdür bu ma‘nāya muvafıkdur küberā-i selefüñ *el-ḥayr* (4) *lā-yuāḥir*⁹ kulları ve daḥi ümenāKü'l-birri a‘celehu kulları ve (5) bu ma‘naya muvafıkdur ba‘zı ekābir selefüñ **beyit**

Hest (6) *her çiz-i ü ez‘ān şerefi*

*Şeref-i ḥayr nist cüz ta‘cil*¹⁰ kavli

(7) El-kelimetu'l-ḥāmis

İnni iḥtesebu bi-na?ari kemā i(8)iḥtesebu bi-ḥıf?i¹¹

Ṭama‘dan ve ğaḑabdan ve huvādan nefsini (9) ḥıf? eyleyen kimesne felāḥa ve necāta dāḥil olup (10) aḥretde ve dünyāda maṭlūbına ?afer buldı dimek(11)dür

El-kelimetu's-sādiseti

Mā-raeytu man?aran (12) illā ve'l-ḳabri efd‘a‘u minhu¹²

(13) dünyevi ‘arz için ehl-i dünyāya tevāzu‘ itmek lāyık (14) olmaz şol kimesneye ki ol kimesne taḳvāya şürü‘ (15) eyleyüp vera‘ ile mütezeyyin ola yaḳın-i vera‘ u taḳvā [4a] (1) ehli ola fetva vezninde taḳvā Allāh Te‘ālānuñ (2) ‘aḳābinden ḥaser itmekdür fetḥasıyla vera‘ (3) şübhe-i ḥarāmdan ve yaramaz ef‘ālden ḥaser i(4)tmekdür

⁸ Kulluk dört özellikten oluşur: Ahitleri yerine getirmek, sınırları korumak, eldekiyle yetinmek ve kaybedilen şeye sabretmek.

⁹ İyilik asla ertelenmez.

¹⁰ “Her şeyde bir şeref vardır, hayrın şerefi de acele etmektir” (Yüksel, 2013: 78).

¹¹ Ben ezberlememi bir mükāfat saydığım gibi, bakmamı da bir mükāfat sayıyorum.

¹² Hiçbir manzara görmedim ki kabir ondan daha korkunç olmasın.

El-kelimetu's-sābi‘

Lā-hayru fimā dūnu(5)'?-?ıdķi mine'l-ḥadis¹³

?ıdķuñ ğayrı haberde a?la ḥayr yokdur (6) fa‘il vezninden ḥadis haber ma‘nāsınadır bu ma‘nāya (7) muvāfıķdur ba‘zı ekābir-i selefüñ

Her seḥan (8) ki der-ān nebāşed ?ıdķ

Hiç haber ender-ān (9) seḥun bebuved¹⁴

ķavli

El-kelimetu's-sāmin

Min-kisbu fecri (10) ve min fecri helek¹⁵

Şol kimesne ki kisb ide fācir olur fücür eyleyen (11) (eyleyen) kimesne helāk olur duḥūl vezninde fücür fu‘ūlüñ (12) ‘udūl idüp me‘ā?ide inbi‘āsdur fecr bundan (13) ?ıġa-i māzidür vechi budur ki cemi‘-i edyānda kisb (14) ḥarāmdur pes böyle olıcaķ cümle sa‘ādetüñ mebnāsı (15) ?ıdķ ve cümle şeķāvetüñ mebnāsı kisb olur [4b]

(1) El-kelimetu't-tāsi‘

Yenbeġi li-raculi en yekūne (2) fi-ehlihi ke'?-?abi fe-isā'ş-şemsi mā ‘indehu celle celāl¹⁶ (3)

Rücul için layıķdır ki ehl ü etbā‘i arasında ?abi (4) gibi ola ya‘ni alçaķ gönül ola ammā kaçan ol rücul (5) ķatında olanı ehl ü etbā‘i iltimas itdükleri va(6)ķitte anı rücul bulurlar murād-ı merdüme aḥrā ve alıķ (7) budur ki eli altında olanlara ululanmayup belki (8) hoş-ḥūy ve tāze-rūy ola ve andan bir şeyKi i(9)ltimās ve tāleb itseler anlara merd-i mülk ve merd(10)lük gösterüp murādlarını yerine getürüp ḥüsn-i (11) mu‘āşeret eyleye dimekdür

El-kelimetu'l-‘aşer

¹³ Doğruluktan daha az sözde hayır yoktur. Yalan söyleyen bir ahlaksızlık yapmıştır ve ahlaksızlık yapan da helak olmuştur. Üç şeyden sakınan kişi kurtuluşa ermiştir: Hırs, şehvet ve öfke.

¹⁴ “İçinde doğru olmayan sözde hiçbir hayır yoktur” (Yüksel, 2013: 79)

¹⁵ Yalan söyleyen bir ahlaksızlık yapmıştır ve ahlaksızlık yapan da helak olmuştur.

¹⁶ Kişi ailesi arasında bir çocuk gibi olmalıdır. Eğer kendisinde olanı ararsa, bir adam bulacaktır.

Reyhānetun (12) eşummuhā ve ‘an-ḳaribu veledun bāddun em ‘aduvvun ḥāzīrun¹⁷

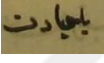
(13) Veled-i ?ağır kâne bir küçük kuḥulumcüdür ben anı (14) ḳoḳarum ammā ‘an-ḳarib gibi olduğdan sonra igidin (15) ḥālī degül yā veled yār veyā ‘adū ḥāzır olur ya‘nī [5a] (1) evlāda gönül virmek olmaz zirā ?ālīḥ ü nā?iḥ (2) olmak muḳarrer degüldür cāyizdür ki ‘ākḳ olup (3) ‘ā?i ola ferāKiz-i ‘a?imde *innemā emvālukum* (4) ve *evlādukum ‘aduvvun lekum f’ehsarūhum* ¹⁸ (5) āyeti bunu müKeyyeddür ‘atşān vezninde reyhān (6) ṭayyibu'r-rāyiḥa bintdür feth-ile ve teşrid-ile şemmun (7) unfuke ḥissdür dördüncü bābdandır bārr birr gibi (8) kesirü'l-birr ma‘nāsınadır ?alavā ḥalefe küll birrde bir (9) bu ma‘nāyadır bu ma‘nāya muvāfiḳdur ba‘zı ekābir-i (10) selefün

Mece reyhān būd be-evvel-i ‘ahd Bāz (11) insān şeved be-āḥir-i kār

Yā turā dosti būved müşfik (12) Yā turā düşmeni būved mekkār¹⁹

Ḳavle'l-kelimetu'l-ilḥādiyetu ‘aşer (13)

Yā ma‘şere'l-ḳurraKi irfe‘ū ruḲusukūm yuridu'l-ḥuşū‘i (14) ‘alā mā fi'l-ḳalb²⁰

Yā [siyādet] ehli olan (15) bölük başlarıñuz ḥırḳadan ref‘ idün sirā bu [5b] (1) fi'l ḳalbiñüzde olan ḥuşū‘ üzerine ḥuşū‘ ziyāde (2) eder murād ‘uzlet üzerine iḥtilātı terciḥdür (3) zirā ‘uzlet ḳalbde olan ḥuşū‘ üzerine ḥuşū‘ (4) ziyāde etmez belki ḥalkla ḥüsn-i mu‘āmele ve mu‘ā(5)şeret ve iḥtilāt idecek cevāriḥde daḥi ḥuşū‘ (6) ?āḥir olup ḳalbde olan ḥuşū‘ üzerine (7) ḥuşū‘ ziyāde olur **Ḥāzreti ‘Ömerin zamānı (8) Resül Ḥāzretiniñ zamānına** ḳarib olmak ile (9) nāsa aḥḳām-ı şer‘iyye tebligine ziyāde ihtiyāc (10) olup nāsa iḥtilāt etmek ol zamanda (11) evlā idi anuñ içindür ki **ḤulefāK-i Rāşidin (12) nāsa iḥtilāt idüp iḥtilāt üzerine geçdiler (13) ana fi-zamāninā ‘uzlet evlādur mef‘al** vezninde (14) ma‘şer cemā‘at-i nāsdur ve raculün ehline daḥi (15) itlāk olunur ve üns ü ḥub bölüğine daḥi derler [6a] (1) Bu maḥalde murād ma‘nā-yı evveldür zammıla ve meddile ve teşdidile (2) ḳırāK-i ‘ibādet idici demekdür müte‘abbid ma‘nāsına (3) lisān-

¹⁷ Kokladığım hoş kokulu bir çiçek, yakında görevini bilen bir evlat ya da yakın bir düşman olacak.

¹⁸ Burada ayet olarak verildiği söylenen sözler Kur‘ân-ı Kerim‘den doğrudan alınmamıştır. Teğābün Sûresi‘nin 14 ve 15. ayetlerinde aynı minvalde sözler mevcuttur. “Şüphesiz mallarınız ve evlatlarınız sizin düşmanlarınızdır, onlardan sakının.”

¹⁹ “Çocuk küçükken reyhandır. Sonradan büyür insan olur. Ya müşfik bir dost olur ya da kindar bir düşman olur” (Yüksel, 2013: 80).

²⁰ Ey okuyucular topluluğu, başlarınızı kaldırın. Alçak gönüllülüğünüzü kalbinizdekinden daha fazla arttırmayın...

1 Farsda pâr-sâKile tefsir olınmuşdur zâhid (4) demekdür yezidü'l-ğuşû‘ cevâb-ı emir degüldür belki insâf (5) ıarikıyle suKâl-i muğadderden cevâbdur duğûl (6) vezinde ğuşû‘ sükûn u tesellül ü tevâzu‘dur (7)

El kelimetu's-sâniyetu ‘aşer

‘ırfetun yu‘âşubihâ hayrun min-(8)mesKeletu'n-nâs²¹

Anuñıla ‘ıyş olunur ?an‘atu'n-nâsdan bir şeyKi suKâl (9) etmekden hayırdur murâd-ı nâsa ihtiyâc arz etmekden (10) ?anâyi‘ile me‘âş emrini evlâdur demekdür anuñ içün(11)dür ki ba‘zı ‘azizlerüñ nafağaları kesbidendür (12) enbiyâdan **Hażret-i Dâvûd** ve **Hażret-i Süleymân** (13) gibi evliyâda bi-haddur menâkıb-ı evliyâ beyân eden (14) kütübde meşûrdur kesrile ħurûfa ?anâ‘atdur (15) ki anuñıla ittifâğ olunur bu ma‘nâyı mü‘eyyeddür [6b] (1) **Kitab-ı Şihâbda Resûl Hażretinden min suKali'n-(2)nâs emri Allâhumme teksirâ fe-innemâ hiye cemretun felyesteğil (3) minhu evlâ-neksuru** ²² ħadisi ħırfetde tenvin-i tağlil (4) ve tağkir içündür feth ile ve sükûn-ı yâK ile ‘ıyş (5) dirlükdür ħayât gibi ‘âşân ye ‘işen ve me‘âşân ve ma ‘işeten (6) derler kaçan ħayât lâzım olur nafağa ve kisve (7) aĥvâlini tedârik etse ħırfet Tañrıdandur ma‘âş bahâ (8) cümlesiyle tav?if olunup mübtedâ kılmışdur ħayr (9) ħaberidür mesKele suKal ma‘nâsınadur kelime-i ‘an (10) muğadderdür tağdir-i kelâm ħayrun min mesKeletu ‘ani'n-nâs demekdür (11) sâle kesâ ve ‘an kesâ denilür

El-kelimetu's- sâ(12)lisetu ‘aşer

Selâsu ħi?âli men lem tekûn fihi lem yenfe‘uhu'l-(13)imânu ħilmun yerûdu bihi cehle câhili ve vera‘un yeğcuruhun ‘ani'l-meğârima ve ħulğun (14) yudâri-i bihi'n-nâse²³

Şol kimesne ki ħi?âl-i ħaseneden üç ħa?let anda olmaya aña imân nef‘ vermez biri şol [7a] (1) ħilme ki anuñ sebebiyle sefihûñ sefâhetini redd (2) ve def‘ eder ve biri şol verâ‘dur ki ol verâ‘ (3) anı ħarâmlardan men‘ eyler ve biri şol ħüsn-i ħulğdur ki (4) anuñıla nâsa müdârât eyler ya‘ni rıfğ eyler kesr ile (5) ħilm sükûn ve vağârdur ve ‘acele etmeyüp teenni (6) üzerine olmağdur teKenni fi'l-emr derler teKağğür ma‘nâsına (7)

²¹ Geçinebileceğın bir mesleğın olması, insanlardan dilenmenden hayırlıdır.

²² "Her kim malını çoğaltmak için insanlardan mallarını isterse o, ancak ateş parçası istemiş olur. Artık ister azını ister çoğunu istesin" Saffet Sancaklı, "Hz. Peygamber ve Çalışma Hayatı". *Diyanet İlmi Dergi*. 1999, s. 88.

²³ Üç haslet kimde bulunmazsa, ona iman fayda vermez: Cahillerin cehaletini savan sabır, haramlardan uzak tutan takva ve insanlara karşı yumuşak davranan güzel ahlak.

cehlden murād bi-ṭariḳi'l-mecāz sefāhetdür melzūmdan (8) lāzım irādet olunmaḳ ṭariḳiyle bu murādı muḳayyed (9) ba'zı ekābirūñ *es-süfehāKi cāhilūn fe-inne* (10) *'uḳūlehum nāḳi?uhū mercūḥati* ²⁴ ḳavlları fethiyile (11) verā' şübhe-i ḥarāmdan ihtirāzdur taḳvā ile fark (12) budur ki taḳvā-yı muṭlaḳ ma'ā?iden ve lāzım-ı ma'ā'(13)?i ki 'uḳūbetdür andan ḥaser ü ihtirāz etmeḳdür (14) müsellese ḥicr men' ma'nāsınadır ḥicr bundan ?iḡa-i (15) müstaḳbeldür menāsik vezninde meḥārim mā-ḥarramehullāhdur [7b] (1) bir kimesne ḥı?āl-i selaseyi cāmi' olmayıcaḳ imān aña (2) nef' virmez dimeḳden murād nef'-i nām ile nef' virmez (3) demekdür zirā ḥilm olmayıcaḳ kimesne aña ittibā' itmez (4) ittibā' etmeyiceḳ imānınuñ eseri ḡayra tecāvüz itmez (5) öyleye aña imānı nef'-i tām ile nef' virmiş olmaz (6) ḥa?let-i evlāya münāsibdür **Kitāb-ı Şihābda** (7) **Resūl Ḥazretinden** *el- 'ilmu ḥalilū'l-muḳmin fe'l-ḥilmu* (8) *veziruhū ve'l- 'aḳlu deliluhū* ²⁵ ḥadisi ve ḥa?let-i sāniyeye (9) münāsibdür *Milāku'd-dinū'l-verā'u* ²⁶ ḥadisü ve ḥasleti (10) sāliseye münāsibdür *min sa'ādeti'l-merḳin ḥusnu'l-ḥuluḳi* ²⁷ (10) ḥadisi

El-kelimetu'r-rabi'atu 'aşer

İsā teveccüh (11) **aḥedekum fi'l-veche mur'at felem yudḥirā** (12) **felyede'hu**²⁸

Ḳaçan sizden biriñüz murāda bir kimesneye teveccüh (13) etse daḡi anda ḡayr görse ol kimesneye teveccühi terk etsün murād-ı maḡall ihtiyācda bir kerre mūrāca'atla [8a] (1) maḳ?ūd ḡa?ıl olmayıcaḳ terk cāyiz degüldür belki (2) murāda teveccüh ile 'arż-ı ihtiyāc idüp maḳ?ūduñ (3) 'adem ḡu?ulını fehm itdükden ?oñra terk itmek (4) lāzımdur dimeḳdür zirā bu mertebeden ?oñra (5) terk itmeyiceḳ ibtisāl olur ḡālbuki dūnyā (6) ma?laḡat içün ibtisāl-i şer' de medfūndur belki (7) merāmdur

El-kelimetu'l-ḡāmisete 'aşer

'Aleyküñ bi-(8)l ebḳāri fe-innehune eşeddu ḡubben ve aḳallu (9) **ḡibben**²⁹

²⁴ Sefihler cahildirler, çünkü akılları eksik ve zayıftır.

²⁵ "İlim mü'minin dostudur. Hilm onun veziridir. Akıl onun yol göstericisidir" İmam Suyuti, *Camiu's-Saḡir ve Tercümesi*, Aydın Yayınevi, Cilt 1, s. 222.

²⁶ "Takva dinin esasıdır." Abdurrahmān el-Mübārekfūrī, *Tuhfetü'l-Ahvezi*, (Beyrut: Dāru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990, 6/104.

²⁷ "Güzel ahlāk, kişinin saadetindendir" İmam, Gazālī. *İhyāu Ulūmi'd-din Tercümesi* 6. (Çev.: Ahmed Serdaroğlu). İstanbul: Kampanya Kitapları Yayınları, 2016.

²⁸ Sizden biriniz bir yere üç defa gider de bir hayır bulamazsa oradan ayrılın.

²⁹ Bakireleri sevin çünkü onlar daha çok severler ve kötülüğe daha az meyillilerdir.

Ebkār-ı tezevvüc itmekdür nefsiñüze lâzım geleñ zirā (10) ebkârdan ve hıbbe muḥabbetdür ya‘ni muḥabbetde yöninden (11) eşedd ü hıd‘a yöninden eḳalldır bu ma‘nâyı müKeyyeddür (12) **Kitāb-ı Şihābda Resül Hāzretinden ‘aleyküm bi'l-ebkāre** (13) *fe-innehunne a‘sebu efvāhen ve entekū erḫāmen ve erd’a* (14) *bi'l-yesiri* ³⁰ ḥadis-i bıkrdı zebān-ı şeref olduğıçündür ki (15) **Hāzret-i ‘Āyişeyi Resülullāh Hāzreti** medh ider [8b] (1) **‘aḥiḥaynda** şerḥ-i ḥadis **Ebū Musā ve Enes bin Mālik** (2) rivāyetinde faẓl-ı ‘Āyişe ‘aleyhi‘n-nisāKin ke-fāẓli‘s-sedid (3) *‘alā sāKiru‘t-ta ‘ām* ³¹ dimişlerdür vech-i faẓilet ḥüsn-i (4) mu‘āşeret ve zevcine zebān-ı muḥabbet ve ḥalāvet (5) mantıḳ u cūda ḳariḥadur bıkrdı zebān-ı şeref (6) olduğıçündür cinānda zevḥ her kerre zevcesine (7) ḳurbān etse bıkır bulur her birisi otuz üçer yaşında oldukları ḥālde taf‘il-i **Sūretu'l-Vāḳı‘adan innā** (8) *enṣaKnā hunne inṣāen fece‘alna hunne ebkāren* ³² āyetinüñ (9) tefsirindedür ebkār bıkruñ cem‘idür kesr ile *bıkır* ‘azrādur (10) ya‘ni er görmedük kızdur kesr ile veyā feth ile ve (11) teşdid ile *ḥubb* hıd‘a ma‘nāsınadur

El-kelimetü's(12)-sadişetun ‘aşer

Men ‘arz nefsehū li'l-tehmehū felā (13) **yelvemen men esāKin bihi‘?-'ann** ³³

Şol kimesne (14) ki nefsinı töhmet içün ‘arz eyler ya‘ni mevzu‘ töhmete [9a] (1) ikā‘ eyler ol kimesne elbette kendüye suK-i ?ann (2) iden kimesneye levīm etmesin zirā nefsinı mevāzı‘-ı (3) töhmet ikā‘ eyleyen kimesneye suK-i ?ann idüp (4) töhmet etmek lâzımdır öyle olıcaḳ inne (5) ba‘d’e‘?-'anni summe taḥassinde daḥil olmayup suK-i ?ann idüp (6) levīm iden kimesneye assim-i müterettib olmaz (7) bu ma‘nâyı müKeyyeddür *itteḳū mevāzı‘u‘t-tuhem* ³⁴dır ḥadis

(8) **El-kelimetu'r-rabi‘atu ‘aşer** ³⁵

³⁰ Bakire kızlarla evlenin. Çünkü onların ağızları daha tatlı, rahimleri daha doğurgandır, aza da razı olurlar" İbni Mâce, "Sünen-i İbni Mâce Tercümesi ve Şerhi (Çev.: Haydar Hatipoğlu). İstanbul: Kahraman Yayınları, 1982.

³¹ "‘Āişe'nin diğerkadınlara üstünlüğü, tiridin diğerkemeklere üstünlüğü gibidir" Müslim, *Fedāilü's-Sahābe*, 70.

³² "Şüphesiz biz onları (eşlerini) yepyeni bir yaratılışla yaratmışızdır. Onları bâkire, eşlerine sevgiyle bağılı ve yaşıtkılmışızdır" Vakı‘a, 35-37/96

³³ Kendini iftiraya maruz bırakan kimse kendisi hakkında kötü düşünenleri suçlamamalıdır.

³⁴ "Töhmetsınat edilecek yerlerde bulunmaktan sakınıınız." Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerḥ-i Mesnevî*, C. 1, s. 190.

³⁵ Müellif/müstensih burda sıralama hatası yapmıştır. *El-kelimetu's-sadişetu ‘aşer*den sonra, *el-kelimetu'sabi‘atu ‘aşer* gelmelidir.

Lā-tebgezu Allāhu (9) ilā-‘ibādihi³⁶

Allāhu Te‘ālānuñ ‘ibādını Allāhu Te‘ālā(10)nuñ tã‘atına buğz itdürmek murād namāzda (9) imām tatvilden men‘dür ve daħi minberden vā‘i? (11) olanları ıtnābdan men‘ idüp icāzda hiss (12) ü tergibdür evlā murād olanı müKeyyeddür **?aħiħ-i Buħārīde** (13) **Resūl Ĥazretinden Ebū Hureyre** rivāyetinde *isā ?alle eħadukum li’n-nāsi fel-yuħaffif fe-inne fi-himu’l-za‘ife* ve [9b] (1) *ve’s-saķime ve’l-kebire* ³⁷ ĥadis ve saniyen murād olanı (2) müKeyyeddür **?aħiħ-i Müslimde Ĥazret-i ‘Ammār** rivāyetinde (3) *inne tūle ?alāti’r- rucul ve ka?ire ĥutbeħi etihī miKennetun* (4) *min fıķhihi fe-Keṭilū e?-?alāte vek?urū ve’l-ħuṭbete* ³⁸ (5) ĥadisi feth-i mim ve kesr-i hemze ve teşdid-i nūn ile miKennetihi ‘alā(6)met ma’nāsınadur kesr ile fıķh ‘ilm ma’nāsınadur (7) eger suKāl olunup ĥadis-i evvel eṭ-tālet ?alāvatdan (8) nehydür ve ĥadis-i sāni eṭ-tālehu ilā-āħirdür beyn(9)e’l-ħadiseyn tedāfü‘ vardır dinilürse cevāb (10) virilür ki ĥadis-i sānide tatvilden murād ĥaṭiye (11) nisbet tatvildür yoħsa nāsda meşakķat virür (12) tatvil degüldür tabğiz taħbibüñ zıddıdır ba‘zı (13) ĥubbuñ zıddı olduğı kimi mużāf muķadderdür a‘ni (14) muķadderdür taķdir-i kelām *lā-tebgezu tã‘atun* (15) *Allāhu ilā ‘ibādihi* ³⁹ dimekdür

El-kelimetu’s-sāniye ‘aşer

[10a] (1) El-‘abdu isā tevāzu‘u lillāhi refe‘allāhū Te‘ālā (2) ĥikmetuhū⁴⁰

Kaçan Allāh Te‘ālā rızāsı içün ‘abd olan (3) kimesne ĥalka tevāzu‘ itse Allāhu Te‘ālā ol ‘abdüñ (4) ĥadrini ve menzilini ref‘ ider fütuhāt ile ĥikmet insānuñ (5) şanı ve ĥadri ve menzileti ma’nāsınadur bu ma’nāyı (6) müKeyyeddür **Kitāb-ı Şihābda Resūl Ĥazretinden** (7) *min tevāze ‘allāhe refi‘allāhe ve min tekebbur* (8) *veza ‘allāhe* ⁴¹ ĥadisini

³⁶ Allah’ın kullarına düşmanlık beslemeyin.

³⁷ “Sizden biriniz insanlara namaz kıldırduğında (namazı) kısa tutsun. Çünkü cemaat içerisinde hasta, zayıf ve yaşlı kimseler olabilir” *Hadislerle İslam* İstanbul: DİB Yayınları (4. Baskı), 2020. s.199.

³⁸ “Kişinin namazının uzunluğu ve hutbesinin kısalığı bilgi ve anlayışının alametidir. Bunun için namazı uzatın ve hutbeyi kısaltın.” Müslîm, *Cuma*, 47.

³⁹ “Allah’ın kullarına düşmanlık beslemeyin” Mehmet Yılmaz, *Dört Halifeden Vecizeler Sözlüğü*. İstanbul: Şule Yayınları.

⁴⁰ Kim Allah’a karşı tevazu gösterirse Allah onun ilmini yükseltir.

⁴¹ “Kim Allah için huşûundan dolayı tevazu gösterirse, Allah onu kıyamet gününde yüceltir. Her kim kibrinden dolayı böbürlenirse Allah da onu kıyamet gününde alçaltır” İmam Ahmed b. Hanbel, *Kitabu’z-Zühd* (Çev.: Mehmed Emin İhsanoğlu). İstanbul: İz Yayıncılık, 2010, s. 131.

El-kelimetu's-sāmi'atu 'aşer (9)

El-'abdu isā te'a'ʔume va'de eṭvārehu nehezahu'(10)llāhu ile'l-erd'i⁴²

Kaçan 'abd te'aẓzum ve tekebbür idüp (11) eṭvārını 'add itse Allāhu Te'ālā anı arza indürür ya'ni (12) maḳām-ı 'izzetden maḳām-ı sillete indirüp ḳadrini alçaḳ (13) ider tefa'ul vezninden te'a'ʔüm ve tekebbür ma'nasınadur aḳvāl (14) vezninde eṭvār ṭavruñ cem'idür feth ile ṭavr miḳdār ma'nāsına(15)dur neheza dirler enzele ma'nāsına bu ma'nāya muvāfiḳdur **[10b]** (1) ba'zı ekābirüñ

Her ki çün devleti be-dest āred (2)

Bā-ḫalāyık tekebbür āğāzed

Bāz gired Hudā ez'ū devlet (3)

Bes zi-cāheş be-cāh endāzed⁴³

ḳavli

El-kelimetu'l-'işrūn (4)

İyyākum ve nevmu'l-ğadāti fe-innehā munciretun mucfiretun⁴⁴

(5) Ḥaser eylediği vakt 'ısāḳda bundan zirā ol (6) vaktde nevm ağız ḳoḫusu kem idicidür ve cimā'dur ḳaṭ' (7) idicidür ʔalāt vezninde ḡadāt ʔalāt-ı fecr ile ṭulū'-ı (8)

şems beyninde olan vaktür fethateyn ile baḫr-i femde ve ḡayrıda (9) ya'ni bed rāyih iledür ibḫaruş-şeyK dirler kaçan ol (10) şeyK bir kimesnede baḫr iḥdās itse mübahḫaret bundan ʔiḡaK-i (11) fā'ildür zammateyn ile çukur fe-ḫalluke żarābdan inḳiṭā'idür (12) icfār cimā'dan ḳaṭ' itmekdür fecrun mucfiretun bundan ʔiḡaK-i (13) fā'ildür

El-kelimetu'l-ḫādiyetu ve'l-'işrūn (14)

Kesibun bikrun ve buḫlun temim⁴⁵

⁴² Kibirlenen ve haddini aşanı Allah perişan eder.

⁴³ "Kişi devleti (zenginliği) eline geçirince halka tekabbür (büyüklük göstermek) başlarsa eğer Allah o devleti ondan geri alır. Onu bu makamdan başka bir makama atar" (Yüksel, 2013, s. 84).

⁴⁴ Sabah uykusundan sakımanız; çünkü o ağız kokusu ve nefes darlığı yapar.

⁴⁵ Benî Bekir kabilesinin yalanı, Benî Temim kabilesinin cimriligi.

Ḳabile-i bıkırũn kışb ve ḳabile-i (15) temimũn buḥli ma‘rũflar ve mesmũmlardur bu ikisinden **[11a]** (1) ictināb eyleñ zirā bir kimesne ki ḳabile-i bıkırũn dũrũḡını (2) ve ḳabile-i temimũn buḥlini kendũye ‘ādet eyleye ol (3) kimesne ḥalk içinde bed-nām olmaḳda ḡāyete ve nā-kes olmaḳda (4) nihāyete bulũḡ ider bu ma‘nāyı müKeyyiddür **Kitāb-ı Şihāb**da (5) *afetu'l-ḥadisi'l-kisbu* ⁴⁶ ve daḡı *ḥa?letāni lā-tectemi‘āni* (6) *fi-muKminu'l-buḥlu ve sũKe'l-buḥl* ⁴⁷ ḥadis zamm ile buḥl keremũn (7) zıddıdır bu kelime beyne'l-‘Arab emsāl-i d‘urũbdandur ḡāyetinde (8) kissāb ve nihayetinde baḡil olan kimesneler hakkında müsta‘meldür (9) zirā bu iki ḳabile beyne'l-‘Arab sıkr olan iki ḥa?let-i (10) semime ile mev?ũflardur

El-kelimetu's-sāniye ve'l-‘iṣrũn

(11) **Lā-ḥilme eḥebbu ilā'l-llāhi min ḥilmin imāmi ‘ādilin** (12) **verfiḡihu velā cehlũ'l-bu‘zu ilā'l-llāhi** (13) **min cehli imāmin cābirin ve ḥırḳihi** ⁴⁸

Allāhu Te‘ālā (14) Ḥazretine ‘adl idici sultān ḥilminden ve (15) rıfḳından ziyāde sevgili ḥilm ü rıfḳ yokdur **[11b]** (1) ve cevır idici sultān cehlinden ve ḥırḳından (2) ziyāde mebgũz cehl ve ḥırḳ bu ḳadar zirā sultān (3) cümle nāsa mürecca‘ olmuşdur eger ḥilmi ve eger cehli (4) ḥalkdan teKsir-i tām̄ ile teKsir ider imāmdan murād (5) sultāndur kesr ile rıfḳ ‘unuḳuñ zıddıdır feth ile (6) cevır-i ?ulmden ve ṭariḳ-i müstaḳimden çıkup bāṭıla meyl itmekdür (7) cābir bundan ?iḡa-i fāKildür zamm ile zammeteyn ile (8) ḥurũf rıfḳuñ zıddıdır bu ma‘nāya münāsibdür (9) **Şihābu'l-Aḥbārda Resũl Ḥazretinden mā-kāne'**(10)*r-rıfḳu fi-şeyKin ḳaṭṭu'l-esānetihi ve mā-kāne'l-ḥurufun fi-*(11) *şey'in ḳaṭṭu'l-eşānehu* ⁴⁹ ḥadisi

El-kelimetu's-sālise ve'(12)l-‘iṣrũn

Mā veliye aḥadun illā ḥāme ‘alā-ḳarābetihi (13) **ve ḳarā fi-‘aybetihi** ⁵⁰

⁴⁶ “Sözün âfeti yalan söylemektir” Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdırrahmân b. Muhammed, *el-Mekasidü'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdisi'l-Müştehire* (Çeviren: Muhammed Osman el-Huṣṭ). Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1985.

⁴⁷“Mümin bir kimsede iki özellik bir arada bulunmaz. Cimrilik ve kötü ahlak” Tirmizî, *Birr*, 41.

⁴⁸ Allah’ın en çok sevdiği huy, devlet başkanının adil, nazik, sabırlı, akıllı ve ağırbaşlı; hiç sevmediği huy ise, cahil, zalim, ahmak ve aptal olmasıdır.

⁴⁹ Hiçbir şeyde nezaket bulunmaz ki, o güzelleştirilmesin; hiçbir şeyden de nezaket kaldırılmaz ki, o çirkinleştirilmesin" Müslim, *Birr*, 78.

⁵⁰ Yönetici konumunda bulunan kişi, yakınlarını korur ve ayıplarını örter.

Hiçbir aḥad vāli olmadı (14) el-aḫrābeti ve ḥa?mı üzerine ve bunun ri‘āyetlerinde mecd oldı (15) ve sātlarına noḫ?ān virür şeyK tetebbu‘ idüp andan pür ü ihtirāz [12a] (1) itdürdi murād-ı aḫrabā müstahak olıcaḫ bāb-ı ri‘āyetde ve (2) terbiyyetde ğayr üzerine taḫdim olınmaḫ lāzımdur dimekdür (3) **ḲurKān-ı ‘A?imde** *yesKelūneke māsā yunfikhūn kul* (4) *mā-enfaktum min ḥayrin fe-li'l-vālideyni ve'l-aḫrebine* ⁵¹ (5) āyetini bu ma‘nāyı müKeyyeddür ḥāme ḥūmdan ?iḡa-i māzi (6) feth ile ḥūmdur ma‘nāsınadur ḫari cem‘-i tetebbu‘ (7) ma‘nāsınadur feth ile ğıybet sāta noḫ?ān virür (8) şeyKdür

El-kelimetu'r-rabi‘a ve'l-işrūn

İsā (9) **rāKeytumū'l-ḫādiye bi-ḥubbu illā ḡaniyā fe-huve ?āḫibu'd-dunyā**⁵² (10)

Ḳaçan söz ‘ābid ü sāhid olan kimesneyi aḡniyāya muḥabbet (11) idüp aḡniyā ile muḫtal olur görseñüz ḥūkm eyleyen (12) ki ol kimesne ?āḫib-i dūnyādur bu ma‘nāyı müKeyyeddür (13) **Kitābu Şihābu'l-Aḫbarda Resūl Ḥazretinden** (14) *el-merKu me‘a men eḫabbe* ⁵³ ḥadisi hemze ile ḫāri nāsuñ (15) ve müte‘abbid ma‘nāsınadur

El-kelimetu'l-ḫāmisetu ve'l-işrūn

[12b](1) **İsā rāKeytumūhu bi-luzūmu's-sultānu min ḡayrun zarūretin** (2) **fe-huve li??un**⁵⁴

Ḳaçan sen ?ulehādan birini sultāna (3) mūlasemet ider görürseñüz ol kimesne ṭariḫinde ḥā(4)yindür diyü ḥūkm idüñ ya‘ni ma?laḫat-ı diniyye olmadan (5) ?ālih ü ‘ābid olan kimesne sultāna ḫarin ve (6) a‘vāmı ile hem-nişin olmayıcaḫ ol kimesne ‘ābid-i ?ā(7)dıḫ olmaz belki ?üret uğrusı olur müsellese (8) sārīḫ ma‘nāsınadur bu ma‘nāya ḫaribdür **Şihābu** (9) **'l-Aḫbārda Resūl Ḥazretinden** *min aḫtarabe min* (10) *ebvābu's-sultān eftenin* ⁵⁵ ḥadisi

El-kelimetu(11)s's-sādisetu ve'l-işrūn

⁵¹ “Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: ‘Hayır olarak ne harcarsanız o, ana-baba, akraba, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar içindir’...” Bakara, 2/286.

⁵² Zenginleri seven, sofuyu gördüğünüzde, onun için için dünya düşkünü hükmünü veriniz.

⁵³ Kişi sevdiği ile beraberdir” Buhârî, *Edeb*, 96.

⁵⁴ Zorunluluk olmaksızın sultana yaranmak isteyen sofuyu görürseniz, ona hırsız hükmü veriniz.

⁵⁵ Sultanın kapısına gelen kimse fitneye düşer” Yavuz Köktaş. “Hadislerde Geçen ‘Sultan’ Kelimesine Dair”. *Usul: İslam Arştırmaları*. 9(9), 2008, s. 238.

Lā-tukrihuve feteyātikume ‘aleyi'r-(12)racūli'l-ḳabiḥ fe-innehune yuḥbibne mā tuḥibbūne⁵⁶ (13)

Ricl ḳabiḥ üzerine fetālarıñuza ikrāh itmek zirā ol (14) fetālarsuz sevdüğünüz severler kızlarıñızı ḥalḳen ve ḥulḳen (15) ḳabiḥ olan kimesneye tezevvüc itmeñ zirā onlarıñ [13a] (1) tabi‘atları daḥi ber-vech ile aḥsene māKildür zişt (2) olıcaḳ beynlerinde muvāfaḳat ve muṭābaḳat olmayup (3) fesāda yetişdürür fethāt ile fitneyān fettānuñ (4) cem‘idür feth ile fütāt řābbe ma‘nāsınadur (5)

El-kelimetu's-ābi‘atu ve'l-‘iřrūn

Felemme edbare şeyKun (6) fe-aḳbele⁵⁷

Ḳalil oldı řol řeyK ki edbār itdükden (7) soñra iḳbāl ide öyle olmayıcaḳ müKmine lāyık budur ki (8) kendüye i‘tā olınan ni‘meti egerçi ki ḳalil ise de (9) ğanimet bulup vācibe řükr eyleye tā ki ol ni‘mete řükr (10) eylemek sebebiyle senden ol ni‘met zāKil olmayup (11) bāḳi ola belki ba‘de’ş-řükr ve *lein řekertum le-ezide*(12)*nneküm* ⁵⁸ mūcibince daḥili ziyāde ola bu kelimeden (13) murād řükre terğibdür bu ma‘nāya iřāretdür **Kitāb-ı řihābda**(14) **Resūl Ḥazretinden eṭ-tā‘imu’ş-řāḳiru-lehu mislun ecir’?-?āKimu’(15)?-?ābiri** ⁵⁹ ḥadisi

El-kelimetu's-sāmine ve'l-‘iřrūn

[13b] (1) raḥimallāhu imrāKen ehdey ileynā mesāviynā⁶⁰ (2)

Allāḥ raḥmet eyleye řol kimesneye ki bizüm ‘uyūbumuz (3) bize yetiřdürüp bizi ‘uyūbumuza vāḳıf eyleye tā ki (4) teḥvil-i ef‘āl ve tebdil-i aḥlāḳ ile ḥalḳ ara(5)sında pesendide kesr ile iḥdā a‘ṭabbe gönder(6)mekdür me‘ālī vezninde mesāvi ‘ayb u yaramazlıḳdur (7)

El-kelimetu't-tāsi‘atu ve'l-‘iřrūn

Allāhumme a?laḥ beyne nisāKin (8) ve ‘ādun beyne emāKinā⁶¹

⁵⁶ Kızlarıñızı, çirkin bir erkekle evlenmeye zorlamayınız; çünkü onlar da sizin gibi güzeli severler.

⁵⁷ Bir şeyin dönüp sonra geri gelmesi nadirdir.

⁵⁸ “Hani rabbiniz, ‘Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim, nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım pek şiddetlidir!’ diye bildirmişti” İbrahim, 7/52.

⁵⁹ Yiyip de şükreden için, oruç tutup da sabreden gibi ecir vardır” İbn Māce, *Oruç*, 55.

⁶⁰ Kötülüklerimizi bize gösteren (ve bizi uyaran) kişiyi Allah bağışlasın!

⁶¹ Allah’ım hanımlarımızın aralarını düzelt, cariyelerimizi birbirine ısındır.

Billāh menkūhalarumuz beyninde ?alāh u dostluk (9) ikā‘ ile Hakk zevciyyete halel kelimeye ve cāriye(10)lerümüz beyninde muhālefet ve düşmanlık ikā‘ ile (11) tā ki biri birine düşmen olup beynlerinde muvāfaqat (12) olmamak ile her birisi Mevlālarına hısmeti biri birinden (13) ziyāde taḳarrüb için ziyāde idüp Mevlālarını rāhat (14) ideler ve daḥi Mevlāları zararlarından emin ola (15) ammā aḥrārda ihtimāl-i zarar mefkūddur pes ol ecelden [14a] (1) beynlerinde muvāfaqat maḳbūledür a?lah ef‘āl babından (2) emr-i ḥāzırdur ‘ād müfā‘ale bābından emr-i ḥāzırdur (3) a?lında yā ile ‘ādi idi yā sāḳıṭ olup ‘ād (4) denilmiştir imāK emehūnuñ cem‘idür feth ile emehū cāriyedür

(5) El-kelimetu's-selāsūn

A‘kalu'n-nāsi a‘sarhumu'n-nās⁶²

(6) Nāsuñ ziyāde ‘ākili nās için ziyāde ‘ösri ḳabūl (7) idendür ya‘ni nāsuñ kendü ḥaḳḳında ḳu?üret ma‘sūr tıutup (8) anlarda intikām ḳa?t itmeyendür bu ma‘nāya münāsibdür (9) **ḲurKān-ı ‘A?imde ve'l-kā?imine'l-ḡay?e ve'l-‘āfine ‘ani(10)'n-nāsi** ⁶³ āyeti ve daḥi **Kitāb-ı Şihābda Resūl Ḥazretinden** (11) *men ke?eme ḡay?en ve huve yeḳdirun ‘alā enfāse melāKin Allāhu* (12) *āminen ve imānen* ⁶⁴ ḥadisi

El-kelimetu'l-ḥādiye ve's-selāsūn (13)

Lā-tuKḥḥiru ‘amele yevmike ilā ḡādike⁶⁵

Bugün lāzım olan ‘amel ḥayrı (14) yazan idüm diyü teKḥir itme murād ikāmet-i ḥayrāt (15) ve ifāzāt-ı ḥasenātda ta‘cil itmekde emirdür ve tā ḥayrından [14b] (1) nehydür zirā cāyizdür ki ḥu?üline māni‘ ve ‘āKıḳ-i (2) tāhir ola bu ma‘nāya münāsibdür beyne'n-nās ma‘rūf (3) ve kütübde meşṭūr olan ‘accilū bi’?-?alāti ḳable’l(4)-fevt ve ‘acillu tevbeti ḳable’l-mevt ⁶⁶ ḥadisi (5) ve **Kitāb-ı Şihābda tūbū ilā bāriKukum** (6) *min ḳabli in temūtū ve bādirū bi’l-a‘mālu's-sekiyyetun* (7) *ḳabli in teşḡalū* ⁶⁷ ḥadisi

⁶² En akıllı insan, en hoşgörülü olandır.

⁶³ “...Öfkelerini yenerler, insanların kusurlarını bağışlarlar...” Âl-i İmrân, 134/200.

⁶⁴ “Gereğini yapmaya gücü yettiği halde, öfkelerini yenen kimsenin kalbini Allah emniyet ve imanla doldurur” Tirmizî, *Birr*, 74.

⁶⁵ Bugünün işini yarına bırakma!

⁶⁶ “Vakti geçmeden namaz kılmakta acele edin. Ve ölüm gelmeden önce tövbe etmekte acele edin” Abdusselam Akbaş. *Erzurum’da Dinî Mûsikî Geleneği*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2024, s. 55.

⁶⁷ “Ey insanlar! Ölmeden evvel Allah’a tevbe ediniz! Sizi meşgul edecek bir takım sıkıntı ve meşakkatlerle karşılaşmadan evvel, sâlih amellere koşunuz!” İbn Mâce, *Kitābu İkâmeti's-Salât ve's-Sünneh fiḥâ*, 78.

El-kelimetu's-sāniye (8) ve's-selasūn

Men lem ye'rifu's-şerikaṭi' fihi⁶⁸ (9)

Şerri bilmeyen kimesne şerre vāḳi' olur murād insāna (10) lāyık budur ki şer ile ḥayrı fark idüp (11) kendüye nāfi' ve zārri bile tā ki dām-ı ziyān (12) ve bend-i noḳ'āna düşme buña münāsibdür ba'z-ı (13) küberānuñ

Her ki Kūbed zi-nik neşnāsed

*Bim (14) bāşed ki bedi ufted*⁶⁹

ḳavl

El-kelimetu's-sālise ve(14)'s-selasūn

Ebeti'd-denāniru illā en bi-terize a'nāḳihā⁷⁰

[15a] (1) Denānir ebā etdi illā a'nāḳi' āhir olmaḳdan (2) ebā etmedi murād buḥlden ve ketmden nehydür (3) zirā āzer pinhān olmaz her ne ḥile eylerseñ (4) elbetde kendüyi gösterir öyle olıcaḳ vāciḳ (5) ü lāzım olan 'adāḳat ketm etmeyüp maḥallinde (6) 'arf etmekde ihtimām eylemek gerekdür ebet (7) giriht ma'nāsınadur denānir dināruñ (8) cem'idür kesr ile dinār sehebden maḍ'rüb olana dirler (9) birüz 'uhūr ma'nāsınadur teberrüz bundan 'iḡa-i müstakbeldür (10) a'nāḳ 'unḳuñ cem'idür unḳ boyundur birüz a'nāḳ (11) ile murād bi-ṭariḳi'l-istikmāl ve'l-iskāra kemāl-i 'uhūrdur (12)

El-kelimetu'r-rābiātu ve's-selāsūn

İtteḳū işrun min tebyafuzhum ḳulūbekum⁷¹ (13)

Ḳorḳuñ şol kimesneleruñ şerrinden ki ḳulūbuñuz anlara buḡz etmişdür (14) murād herkes ile mecālis itmeklerümüñ bıkır ü dost (15) bildüğüñ kimesnenüñ meclisine varup anuñla mecālis [15b] (1) muḥālaṭa idüp düşmen bildüğüñ kimesnenüñ meclisinden (2) ve ihtilāṭından ihtirāz eylemek lazımdır tā ki şerrinden (3) emin olasın dimekdür

El-kelimetu'l-hāmisetu ve's-selasūn

⁶⁸ Kötülüğü bilmeyen kötülüğe düşer.

⁶⁹ “Kötülüğü iyiden ayıramayan kişi korkulur ki kötülüğe düşer” (Yüksel, 2013, s. 90).

⁷⁰ Servetin esiri olmayınız. Yoksa o, sizi isyana sevk eder.

⁷¹ Kalplerinizin düşmanlık duyduğu kimsenin kötülüğünden sakınınız!

(4) Eşka'l-vülâti men şaķiyyet bihi ra'ıyyetuhu⁷²

(5) Vâlılerüñ zebân-ı şaķiyi ra'ıyyeti anuñ sebebiyle şaķi o(6)landur murâd vâlinüñ yaramazı şol vâlidür ki anuñ (7) beyhüde ef'âli ve nâ-sütüde eşkâli sebebiyle ra'ıyyet (8) me'âlih-i diniyye yetişmeyüp hüsran üzre olup bed-baht (9) ola dimekdür şeqâvet bed-bahtluk ve yaramazlıkdur (10) şaķi bundan ?iğa-i taf'ıldür şaķiyyet ?iğa-i mâ(11)zidür

El-kelimetu's-sâdisetu ve's-selâsün

İsâ essinet fe-teressül (12) ve isâ eķamte fecdur⁷³

Kaçan sen esân okuyasın medd idüp (13) ehsene ile ve kaçan iķâmet idesin medd itmeyüp (14) sür'at ile esâna derler a'lâmı çok eyitdi (15) ma'nâsına bundan medd ?ürına delâlet vardır fe-teressül [16a] (1) rıfķ it dimekdür cesle dirler esra'a ma'nâsına (2) eccel bundan ?iğa-i emr-i hâzırdur dördünci bâbdandur (3) mevzu'ında emrinden içündür kütüb-i fıkhıdan hâ'eten (4) **Hidâyede ve yeteressilu fi'l-esâni ve yahdiru fi'l-iķâmeti** (5) *li-ķavlihi 'aleyhi' - ?alâtu ve's-selâm li-Bilâli isâ esinnet* (6) *fe-teressulun ve isâ aķimte fe-aķderu ve hasâ beyânu* (7) *l-isticâb* ⁷⁴ dinilmişdür esân ve iķâmet-i ?alât hams (8) ve cum'a için sünnetdür ve imâmetüñ ?ıfatı semâdan (9) ta'lim için nâzil olan mülküñ ta'limiyledir ta'allümde (10) teressül ve hader nakl olunmamışdur aña binâKendür ki (11) teressül ve hader müstecebdür hattâ ikisinde teressül veyâ (12) ikisinde hader veyâ aķdehumâ ve teressül ve aķirde hader itse (13) câyizdür zirâ maķ'üd a'lâmdır beherhâl a'lâm (14) hâ'ıl olur hânuñ fetħi sâlün sükünüyla hader (15) 'icle ma'nâsınadır

El-kelimetu's-sâbi'atu ve's-selasün

[16b] (1) Emrâni lâ-yenfekkâni mine'l-kisbi kesretü'l-mevâ'idi (2) ve şiddetü'l-i'tisâri⁷⁵

⁷² Yöneticilerin en acımasızı, halkını bitkin ve perişan hale düşürendir.

⁷³ Ezan okurken yavaş oku; kamet getirirken çabuk getir.

⁷⁴ “Ezanda kelimeler ağır ağır ve aralıklı olarak, kamette ise anlarda ve aralıksız olarak söylenir. Zira Peygamber Efendimiz, (s.a.v.) Bilâl (Radıyallâhü anh)'a, ezan okurken kelimeleri ağır ağır ve aralıklı olarak, kamet getirirken is, ardarda ve aralık vermeden oku, diye buyurmuştur ki bu, ezan ve kametin mustahap olan şeklidir” Şeyhü'l-İslâm Burhanüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir Merginânî. *El-Hidâye Tercemesi* (Çev.: Ahmet Meylani) İstanbul: Kahraman Yayınları, 2018, c.1, s.97.

⁷⁵ İki şey vardır ki bunlar yalansız olmaz. Bunlar; çok söz verme, çok özür dileme.

İki emr kizbden müttefik olmaz biri (3) çok va‘de itmek ve biri ziyāde ğadr itmekdür murād (4) kesret-i va‘ddan ve ğadr itmekden mübālağadan (5) men‘dür zirā bu ikisi ħalef ü ğayr-ı vāķi‘ mübālağa (6) itmek ile maṭ‘ane-i kisbdür

El-kelimetu's-sāmine ve's-selasūn (7)

Mür sevi'l-ķarābāti yetasāverū ve lā-yetecāverū⁷⁶

(8) Ķarābet ?āķiblerine ziyāret ile emr olındı biri birin (9) ziyāret ideler ammā mücāvir olmayalar bu mā'nāyı (10) müKeyyeddür **Kitāb-ı Şihābda Resūl Ħazretinden** *surġibben* (11) *tezded ħubben* ⁷⁷ ħadisi haftada bir kerre ziyāret eyle böyle (12) idicek ħubbi ziyāde ederseñ dimekdür kesr ile ve teşedd ile (13) ġabb-ı saķi ilede müsta'mel olur bir gün ?uvarup bir gün (14) ?uvarmamakdur ħamiyyetden müsta'mel olsa bir gün tutup (15) bir gün tutmamakdur ammā ziyāretten müsta'mel olıcaķ **[17a]** (1) haftada bir kerre ziyādan murād olunur ħadis-i (2) şerifde daķi murād budur ve buña münāsibdür küberā-i selefün (3) *kesretu'l-muşāhedetun ķilletu'l-ķurmetihi* ⁷⁸ ķavlleri zamm ile her emr-i merdden (4) ?iġa-i emr-i ħāzırdır a'lā-yı kütüb-i ?üfda mübeyyindür (5) feth ile ķarābāt ķarābetün cem'idür ķarābāt nesebde yakın(6)lıķdur tefā'ül vezninde tesāvüd biri birin ziyāret (7) itmekdür yetezāvudū bundan ?iġa-i müstaķbeldür (8) cevāb-ı emr olmak üzere meczūmdur tecāvür biri birine (9) cār olmakdur ya'ni biri birinün yanında çok eglenmekdür (10) lā-yetecāverū bundan ?iġa-i nefy-i istiķbāldür cevāb-ı (11) emr olmak üzere meczūmdur

El-kelimetu't-tāsi'atu ve's-selasun

(12) İbteġu'r-risķe min ħabāya'l-arzi⁷⁹

Dāķil-i arzdan (13) rızķ taleb idün murād sāķir ?anāyi'den zirā'ati (14) terciħdür ve zirā'at ile ebu'(15)l-beşer **Ħazret-i Ādem** 'aleyhi's-selām ?an'atıdır ħabāya **[17b]** (1) ħabinün cem'idür ħafi vezninden ħabi gizlü ve mestür nesne(2)ye dirler murād

⁷⁶ Akralara, birbirlerini ziyaret etmelerini, sadece komşu olmakla yetinmemelerini emret.

⁷⁷ “Seyrek ziyaret et ki sevgin artsın” Adnan Arslan. “Söz Sanatları Çerçevesinde Cevāmi'u'l-Kelīm Olgusu”. *Edebali İslamiyat Dergisi*. 4(1), 2020, s.185.

⁷⁸ Çok görüşmek hürmeti (saygıyı) azaltır.

⁷⁹ Rızķı yerin derinliklerinde arayınız.

toħmdur bu ma'nāyı muħaqqakdur **Kitāb-ı(3)Şihābda Resūl Hāzretinden el-temisu er-rızke (4) fi ħabāyā el-arzi** ⁸⁰ hadisi

El-kelimetu'l-erba'ün

(5) İyyākum ve la'ne'l-arzi⁸¹

Hāser eyleñ arzā la'n itmekden (6) zirā arz tā'at-ı ħaqq ve erzāk-ı ħalk için (7) ta'yin olunmuş mevzu'dur ve insānuñ a?lı ve aħir merci'idür (8) bu kelimededen murād arz sāt-ı berāt ümmehāt-ı mevcūdāt (9) olduğı için insānı arzā şemden taħķirden (10) men'dür bunun biriyle **QurKān-ı 'A?imde inne'l-arza** (11) *li'llāhi yurisuhā men yeşāKu* ⁸² dinilmişdür öyle olıcağ (12) arzda ziyāde şeref ve 'izzet muħarredür la'n kaç'ā cāKiz (13) degüldür

El-kelimetu'l-ħādiyetu'l-erba'ün (14)

'Aleyke bi-ihvāni'?-?ıdķi ta'si fi-eknā-fihim fe-innehum (15) sinetun fi'r-reħāKi ve'uddetun fi'l-belāKi⁸³

[18a] (1) ?ādık mu?āħibi kendüñe lāzım eyle tā ki anlaruñ (2) her seynde 'ıyş idesin zirā ol ihvān-ı ?ıdķ (3) sa'at 'ıyş zamānında ziynetdür ve zamān belāda yarağdur (4) seni nevāKib-i dehrden ħıf?ında mu'āvenet iderler murād (5) ?āħiñ ü ?ādık dostı iksāra terğibdür zirā ?iğā-i (6) cem' ile ihvānu'?-?ıdķ dinilmişdür 'aleyke esmā-i (7) ef'āldendür elzem ma'nāsınadır kesr ile ve zamm ile ihvān (8) aħuñ cem'idür fetħ ile aħsenden ħardaşdur ?āħib (9) ma'nāsına daħi gelür bu maħalde murād bu ma'nādur na's (10) ħayy ma'nāsınadır eknāf kenefüñ cem'idür fetħeteyn ile (11) kenef ħırz ma'nāsınadır fetħ ile ve medd ile reħā sa'at (12) 'ıyş u ħüsn ħāldür zamm ile ve teşdid ile 'adet-i ħavādis-i (13) dehr için yarağlanıp a'dād olınan şeyKdür

El-kelimetu(14)s-sāniye ve'l-erba'ün

Bi'?-?ıdķi ve inne ħatalteke'?-?ıdķu⁸⁴

⁸⁰ "Rızkı yeryüzünün sırlarında arayın" Beyhakî, *Şuabu'l-İman*, 2/87.

⁸¹ Dünyaya lanet etmekten sakınınız!

⁸² "...Şüphesiz ki yeryüzü Allāh'ındır. O, kullarından dilediğini hâkim l-kılar..." A'râf, 128/206.

⁸³ Samimi dostlar edin, ömrünü onlarla geçir; çünkü onlar iyi günde süs, kötü günde destek olurlar.

⁸⁴ Doğruluk her ne kadar seni öldürse bile ondan ayrılma.

(15) ?ıdk kendüñe lâzım kıl egerçi ?ıdk seni katl iderse de **[18b]** (1) murād hıṭāb-ı ‘āmm ṭarīkiyle herkese şer‘e muğallaḵ umūrda (2) ?ıdkā mülāzemet ile emrdür egerçi ol ?ıdk katline (3) sebeb olursa zirā kizb cemi‘-i edyānda ḥarāmdur (4) ammā fi‘l-cümle sükūṭı muḥtemil olup mülci ile ruḥ‘at (5) olınan umūrdandur lakin ‘azimet ile ‘amel idüp (6) kizbden ḥaseritse de katl olınsa şehid olur (7) anuñ içün *ve inne ḵatelnেকে’-?ıdk*⁸⁵ dinilmişdür taf‘il-i (8) kütüb u?ūldendür

El-kelimetu's-sālise ve'l-erba‘ün (9)

Lev kuntu tācirān mā aḥtertu ‘ale‘l-‘ıṭri in fāteni (10) riḥuhu lem yeftuni riḥuhu⁸⁶

Eger ben tācir olsam metā‘umı ‘ıṭr iderdüm (11) ‘ıṭr üzerine aḥir şeyK iḥbār etmezdüm zirā bu ‘ıṭruñ (12) rayḥi beni fevt iderse riḥ-i ṭabibi beni fevt itmez ya‘ni (13) ‘ıṭruñ bey‘inde riḥ ṭarīḵ ile fāKide olmazsa (14) bāri dimāğum rāyiḥa-i ṭayyibe ile mu‘aṭṭar olduğu (15) ğayr-ı fāKidedür tācir bey‘ ve şirā iden kimesnedür kesr ile ‘ıṭr **[19a]** (1) ṭayyibdür cemi‘i ‘uṭūr gelür bāyi‘ine ‘ıṭār dirler kesr ile ve (2) kesreteyn ile riḥ metā‘-ı bey‘ olındığı zamānda sermāyeden (3) ziyāde olınan şeyKūñ ismidür kesr ile riḥ ma‘rūfdur (4) ‘āḵil olan kimseneye riḥ ü riḥ-i insana fevt eylemek (5) münāsib olmadığı ecelden *inne fāteni riḥuhu lem yeftuni riḥu*⁸⁷ (6) denilmişdür **kütüb-i fıḵhda isā fātenেকে’-?alat**⁸⁸ gibidür

El-kelimetu'(7)r-rābi‘a ve'l-erba‘ün

Aḵlil mine‘d-deyni ta‘iş ḥurren⁸⁹ (8)

Deyni ḵalil kıl tā ki muḥtār olduğun ḥālde veyā endişe(9)den āzād olduğun ḥālde ‘ıyş idesin medyūn (10) menzile-i ‘abdde ḵılınup ḵuyūd-ı dinden ‘ārī olmaḵ (11) sebebiyle ḥurre teşbih olup ta‘iş ḥurren dinilmişdür eḵalle dirler (12) ca‘ale ḵalilen ma‘nāsına eḵall bundan ?iğā-i emr-i ḥāzırdur (13) fetḥ ile ve sükūn-ı bā ile deyn **kütüb-i lügāt**da müKeccelen zeminde sābit (14) olan borçdur bu taḵdir üzre ḵarḵa şāmil o(15)lmāz ve kāḥ olur ki muṭlaḵā zeminde sābit olan **[19b]** (1) şeyKe ıtlāḵ olup ḵarḵa şāmil olur (2) bu maḥalde murād bu ma‘nādur na‘ş cevāb-ı emr olmaḵ üzre (3) meczūmdur zamm ile

⁸⁵ Doğruluk seni öldürse bile.

⁸⁶ Tüccar olsaydım itircilik yapardım. Kazanmasam bile kokusundan yararlanırdım.

⁸⁷ “Kazanmasam bile kokusundan yararlanırdım” (Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 2003, s. 66)

⁸⁸ Eğer namaz senden geçmişse.

⁸⁹ Borcunu azalt, hür yaşa!

hurr hilāf-ı ‘abddur muhtār ma’nā(4)sına da gelür bu kelimeye muṭābıkdur **Şihābu'l-Aḥbārda** (5) **Resül Ḥazretinden** *aklil mine'd-deyni ta ‘iş ḥurren* ⁹⁰ ḥadisi (6)

El-kelimetu'l-ḥāmisetu ve'l-erba‘ün

Aklil mine's-sunūbi yehun (7) ‘aleyke'l-mevtu⁹¹

Günāhlardan kendüni pāk eyle tā ki hevl-i (8) mevt seniñ üzeriñe āsān olup sekerāt-ı (9) mevtinden emin olasın bu kelimeye muṭābıkdur (10) **Şihābu'l-Aḥbārda Resül Ḥazretinden** *aklil mine's-(11)sunūbi yehun ‘aleyke'l-mevtu* ⁹² ḥadisi yehun a?lda (12) yehūn idi cevāb-ı emr olmak üzere sākıt (13) olup yehun dinilmişdür

El-kelimetu's-sādise ve'l-(14)erba‘ün

Un?ur fi-eyyi ni?ābin teza‘un veledike (15) **fe-inne'l-‘ırka dessāsun**⁹³

Veledün ḳanḳı a?lda važ‘ idersin [20a] (1) na?ar eyle zirā ṭamar kendüye çekicidir murād nuṭfeyi (2) her maḥall-i ḥoşa važ‘ etmek olmaz zirā veled ve vālide (3) ṭamarına tābi‘dir vālide ef‘ālde ve a‘mālde ve (4) ḥalkda nice ise veled daḥi ancılayın olur baş kişinün (5) ḥatunı a?il-zāde olmak lāzımdur gün tedārik (6) edüp bu bābda muḥkem diḳḳat etmek gerekdür tā ki veled-i necib (7) ola dimekdür na?ar-ı kelime-i fî ile müsta‘mel olıcaḳ (8) teKemmul ve tefekkür ma’nāsına olur kesr ile ni?āb emel ma’nā(9)sınadur murādın vechidür kesr ile ‘ırḳ ṭamardur (10) *desās* çekici dimekdür bu ma’nāya münāsibdür küberā-i (11) selefün ey ḥıred-mend cüftinün ṭaleb gerek ferze(12)ndinün

Mi-bāyed her zeminini ki ān tebāh būd

*Her çi (13) kāri derd ü tebāh būd āyed*⁹⁴

Ḳavli'l-kelimetu's-sābi‘atu (14) ve'l-erba‘ün

⁹⁰ “Borcunu azalt, hür olarak yaşayasın” (Yılmaz, 2003, s. 36)

⁹¹ Günahları azalt, ölüm sana kolay olsun.

⁹² “Günahlarını azalt ki, ölümün kolay olsun” (Yılmaz, a.g.e., aynı yer).

⁹³ Çocuğuna sermaye olarak ne bıraktığına dikkat et; çünkü ırk aldattıcıdır.

⁹⁴ Bir kimse çorak bir yere tohum ekerse, her ne ekerse çürük olur.

İnnemā vālin ?eleme aḥeden ?ulāmeten (15) fe-rufi‘at illā felem uḡayyirha fe-enā ?ulemtuhu⁹⁵

[20b] (1) Her kaḡı ve ileyke bir aḥde ?ulāma ile ?ulm itdi (2) daḡı ol ?ulāma baḡa def‘ olundı ya‘ni ben (3) ol ?ulme vāḡıf oldum daḡı taḡyir idüp (4) def‘ itmedüm taḡḡıḡ ben ol ?ulmi mürtekib (5) ve ol ismi muḡtaḡib olmuş olurum (6) *vālin* kāsın gibidir ya sākıṡ olmuşdur ?āḡib-i ta?arruf dimekdir (7) selāse vezninde ?ulāme rücul ni?ām itdi gibi şeyKdür (8) **Ḥazret-i ‘Ömer** bu kelimeyi zamān-ı ḡilāfetlerinde buyurmuşlardır (9) murād selāṡın ve ümerā bir ?ulüm-ile vāḡıf olmayup taḡyire (10) kādır iken ol ?ulm[i] taḡyir ve def‘ itmeseler taḡḡıḡ (11) ol ?ulm iden kimesneye kadar eKimme mürtekib olduysa (12) def‘ine kādır iken bilüp def‘ itmeyen anuḡıla (13) ismin berāber olur dimekdür ve ?alam ‘indallāḡ ziyāde münkir o(14)lduḡı içündür ki **Şihābü'l-Aḡbarda Peyḡamber Ḥazretinden** (15) *el-?ulme ?ulümātun yevme'l-ḡiyāmeti* ⁹⁶ diye rivāyet olunmuşdur [21a] (1) ve **Sūre-i Hūdda** *vemā kāne yuhlike'l-ḡurā* (2) *bi-?ulmin ve ehluḡā ḡaḡilun ve ehluḡā mu?liḡūn* ⁹⁷ (3) āyetinüñ tefsirinde **Kād’ı Beyzāvi Ḥazretleri** (4) *el-mulku yebḡā ma‘a'l-kufri ve lā-yebḡā ma‘a’?-?ulmi* ⁹⁸ dimişdür (5) ma‘nāsı saltanat küfr-ile bāḡı olur ?ulm ile bāḡı (6) olmaz dimekdür

El-kelimetu'l-sāmine ve erba‘ün (7)

Min yunsifi'n-nāse min nefsihi yu‘ṡi’?-?aferu fi-emrihi⁹⁹ (8)

Nāsa kendü nefsinden ya‘ni tav‘an ‘adl eyleyen kimesneye (9) cemi‘-i umūrında i‘ṡā olunur ya‘ni meṡālibine ?afer (10) bulup cemi‘-i murādātına yetişür *min-nefsihi* demek (11) ‘adl anuḡ muḡteżā-yı ṡabī‘i olup ḡayrdan ikrāḡ ve cebr ile (12) olmaya dimekdür bāb-ı sāniden nı?fa neya?fuhu dirler (13) ‘adla ya‘dalahu ma‘nāsına fethasıyla ?afer ḡalebe ma‘nāsınadır (14)

El-kelimetu't-tāsi‘a ve'l-erba‘ün

⁹⁵ Hangi idareci birine zulmeder ve ben de o zulme muttali olup o idareciyi deḡiştirmesem ben zalim olmuş olurum.

⁹⁶ “Çünkü zulüm kıyamet gününde zalime zifirî karanlık olacaktır.” Müslim, *Birr*,56.

⁹⁷ “Rabbin, halkı iyilik peşinde olan ülkeleri haksız yere helāk edecek deḡildir.” Hūd , 117/123.

⁹⁸ “Saltanat küfür ile devam bulur; amma zulüm ve gaddarlıkla paydār kalmaz.” Nizāmülmülk, *Siyāsetnāme* (Çev.: Mehmet Taha Ayar). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 15.

⁹⁹ İnsanlara insaflı davranan işinde başarılı kılınır.

Eṭ-ṭama‘u faḳrun ve'l-yesu ğinen¹⁰⁰

(15) Ṭama‘ ‘aynı faḳrdur v'elbās ğayr-ı ğmādur faḳr ihtiyāc ma‘nāsına[21b](1)dur *el-faḳr u sevādu'l-vechi fi'd-dāreyn* ¹⁰¹ hadisinde *faḳr* (2) ihtiyāc ma‘nāsına olduğu gibi cümle-yi evlāyı (3) müKeyyeddür *men ṭama‘a selle* ¹⁰² hadisi ve cümle-i sāniyeyi (4) müKeyyeddür **Şihābü'l-Aḥbār**da *el-ġaniyyu'l-yās mimmā* (5) *fi-eydihi'n-nās* ¹⁰³ hadisi ve mecmū‘-ı cümleteyne münāsibdir (6) **İmām Şāfi‘**iniñ *elā yā eyyühe'n-nefsu en* (7) *terzey bi-kuvvetin fe-ente ğayrin nizetun ebeden ğaniyyeten* (8) *da‘yi ‘anke'l-meṭāmi‘a ve'l-emāni fe-kem* (9) *umeniyyetin celebet menibbete* ¹⁰⁴ kavli murād-ı nāsı ṭama‘(10)dan men‘ ve ṭama‘ı semdür ve ḥalkdan ümidi kesüp (11) Ḥālīka müteveccih olup murādı andan taleb itmege (12) ḥiss-i ter‘ibdür fetheteyn ile ṭama‘ hır? ma‘nāsınadır (13) feraḥ babından ṭama‘ fihi ṭama‘ān ve ṭamā‘iyyet dirler (14) hır?-ı ‘aleyh ma‘nāsına feth ile ve hemze ile yās recānuñ (15) zıddıdır ve ḳat‘-ı emeldür

El-kelimetu'l-ḥamsūn (16)

Fi'l-‘uzleti riḥletun ‘an ḥaliṭi's-sūKi¹⁰⁵

[22a] (1) Nāsdan ‘uzlet idüp ayrılmakda bir emin (2) şerikden riḥlet ve müfāraḳat vardır bu kelimedden (3) ‘uzlet-i ihtilāṭ üzerine terciḥ olunmuştur zirā (4) kelam ehli ḥükm olmayup ḳarn-ı sānide (5) ve ba‘dında olan ḳurūn ehline na‘ardur ḳamm-ile (6) ‘uzlet i‘tizāl ma‘nāsına ayrılmakdur kesr-ile riḥlet (7) irtihāl ma‘nāsına müfāraḳatdur ḥaliṭ şerik ma‘nāsına(8)dur ḳamm-ile ve feth-ile sūK-i mekrūh ve yaramazdur bu ma‘nāya (9) münāsibdür **Şihābü'l-Aḥbār**da **Resūl Ḥazretinden** (10) *el-vaḥdetu ḥayrun min celisü'l-sūKi ve'l-celisu'-(11)?ālīhu ḥayrun mine'l-vaḥdete* ¹⁰⁶ hadisi ve buña münāsibdür (12) **Ebi Yezid Bisṭāminüñ** *rāḥini yā ihvāti fi* (13) *vaḥdeti ve belāKi kulli*

¹⁰⁰ Aç gözlülük yoksulluktur; insanların elinde bulunana göz dikmeme, zenginliktir.

¹⁰¹ “Fakirlik iki cihānın yüz karalığıdır.” Şehmus Ünverdi, *Keşfü'l-Hafā'da Uydurma Hadisler*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021, s. 67.

¹⁰² “Tamah eden zillate düşer.” İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fi Ğarîbi'l-Hadîs*: 4/114; ez-Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*: 22/90.

¹⁰³ “Gerçek zenginlik insanların elindekinden ümit kesmektir.” es-Süyûtî, Celâleddin, *el-Cāmiu's-Sağîr fi Ahâdîsi'l-Beşîri'n-Nezîr* (Çev.: Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız ve Zekeriyya Yıldız). Ocak Yayıncılık, 2015, Hadis No: 5813.

¹⁰⁴ Ey nefis, kuvvetle razı ol! Sen, hayır yapmakla daima zenginsin. Maksudları ve arzuları bırak. Çünkü nice arzular musibet getirdi.

¹⁰⁵ Kötü arkadaşlardan uzaklaşma, onlarla yaşamaktan kaçınmakla olur.

¹⁰⁶ “Yalnızlık, kötü arkadaştan daha hayırlıdır; sâlih bir arkadaş ise yalnızlıktan daha iyidir...” Beyhakî, *Suabu'l-İmân*, 4993.

*min rif'ati kulluhā (14) 'āşireti kavmen muddeten neka?ū 'ahdi ve hānū (15) ?oḥbeti mā-a 'tazali 'anhum min meleli belve [22b] (1) cedtu'l- 'izzeli fi- 'uzleti*¹⁰⁷

Ḳavlu'l-kelimetü ilḥādiye (2) ve'l-ḥamisūn

Lā te?nun bi-kelimetimn ḥarecet min muslimin şerren ve (3) tecidu lehā fi'l-ḥayri maḥmilen¹⁰⁸

Elbette müsellemden cāriḥ o(4)lan kelime şartın itmeye ol kelime-i ḥayr (5) üzerine ḥaml itmege ?āliḥ bulduḡuñ (6) ḥālde min müsellemden muzāf muḳadder(7)dür taḳdir-i kelām min-femm müsellemden dimek(8)dür ve ente teced cümlesi lā-te?anen fā'ilinden (9) ḥāldür mim olanuñ fethi sāniyenüñ kesr-ile (10) *maḥmel* ḥaml ve ma'nāsına ma?dar-ı mimidür merci' (11) gibi cemi'i meḥāmil gelür *fi'l-ḥayr*da fi ma'nāsına (12) bu ma'nāya muvāfiḳdur küberāK-i selefüñ ḥaml olamaz (13) 'ale'?-?alāḥ ḳavilleri

El-kelimetü's-sāniyetu (14) ve'l-ḥamisūn

El-muruKetu ?āhiratu fi's-siyābi't-ṭāhireti¹⁰⁹

(15) Mürüvvat-i ?āhire siyāb-ı ṭāhiredür murād ṭuhūr-ı mürüvvat [23a] (1) ve vüfur-ı fütüvvat a?lı pāk olan kimesnelerde olup (2) dimekdür bu taḳdir üzere siyāb-ı ṭāhire müşebbehün-bih (3) sıkr olup müşebbeh irādet olunmak ṭariḳi ile isti'āre (4) ḳılınup ?āhiri ve bāṭını pāk olan kimesneden (5) 'ibādet olunur zımn-ile mürüvvat ādemilük ve (6) insāniyyetdür kerem bābından merK merev (7) ve mur ḳaçan sā mürüvvat olsa

El-kelime's-sā(8)lise ve'l-ḥamsūn

Lev-uṭṭiḳa'l-esānu ma'a'l-ḥilāfeti'l(9)'l-ezentu¹¹⁰

Eger ḳuyūd-ı ḥilāfet-ile muḳayyed iken esān (10) oḳumaḡa ṭāḳatüm olsa esān oḳurdum (11) medār-ı belā kes masāliḥ-i diniyyenüñ cemi'süz (12) itmām ve vücūde kelimesinde iḳdām iderdüm (13) lakin emr-i ḥilāfet 'ināyetde ?a'b-ı nümānide müşkil

¹⁰⁷ Ey kardeşlerim! Yalnızlığında bir rehineyim. Bütün belâlarım, görünen yüceliklerin içindeki aldaticılıktandır. Bir toplulukla bir süre arkadaşlık ettim; ahdimi bozdular, dostluğuma ihanet ettiler. Bu yüzden onları belâların verdiği bıkkınlıkla terk ettim ve sonunda izzeti (gerçek onuru) yalnızlıkta buldum.

¹⁰⁸ Müslüman bir kişinin ağızından çıkan bir sözü, hayıra yorma imkânı varken şerre yorma!

¹⁰⁹ İnsanlık temiz giyimden belli olur.

¹¹⁰ Halife olmakla birlikte ezan okuyabilirsem, mutlaka okurdum.

(14) emrdür hattâ esân okumağdan sehl ü âsân (15) kâr olmaz kâra kâdir degülüm dimekdür [23b] (1) ve ba's-ı umûruñ fevtinden i'tisârdur

El-kelimetu'r-râbi'atu (2) ve'l-ḥamsûn

Lev-'aṭiku'l-esân ellesine misemu'l-kirām¹¹¹

Burûc-ı kerimler (3) 'alâmetdür kesr-i mime dâğdur dinür be-ṭarîqu'l-isti'âre (4) dâğa teşbih olunup misem tesmiye olunmuşdur kesr-ile (5) kirām kerimûñ cem'idür zirâ elbetde ?âḥib-i kerem olan (6) kimesne kesret-i i'tâ-ile dinden ḥâli olmaz din anuñ (7) kerim olmasına 'alâka-i kavîyyedür murâd seḥâyı medḥ (8) ve seḥâya tergîbdür

El-kelimetu'l-ḥāmisetu ve'l-ḥamsûn (9)

Men ya'mel bi'l-'afvi fimen huve beyne ?ehrāneyhi teKtihi(10)l-'āfiyetu min fevḳihi¹¹²

Şol kimesne ki eli altında olanlara 'afv-ile (11) mu'āmele eyleye fevtinden aña 'āfiyet gelür (12) ya'ni anuñ üzerine semādan raḥat nāzil olur (13) min-beyne ?uhurihim ve ?uhrānihim ve e?herhum dinilür (14) beyne ve saṭhum ma'nāsına bu maḥalde murâd eṭrāfında (15) olan müte'allakâtdur ki anuñ taht-ı ḥimāyetinde [24a] (1) olurlar 'āfiyet Allāh Te'ālānıñ 'abdinden mekruhu (2) def' itmesidür

El-kelimetü's-sādisetu ve'l-ḥamsûn (3)

Da' emre āḥike 'alâ-aḥsenihi hattâ yecibke mā-yeḡlibeke (4) minhu¹¹³

Ḳarındaşınıñ emrini emr üzerine vaż' eyle (5) ya'ni senden bir emrûñ ḥu?ülün iltimās itse (6) mümkün oldukça itmāmına ḳa'd eyle zirâ muḥtemeldür (7) ki ol ḳarındaşınıñdan saña ḡalib olur şeyKi gelüp (8) seni maḡlûb eyleye ya'ni sende aña muḥtâc olup (9) mürāca'at eylesin ol daḥi senüñ emrünü ri'āyet eyler (10) bu kelime ḥalk ile ḥüsn-i mu'āmele ve ḥüsn-i zindegāniye (11) tenbihdür kelime-i Ḥaḳ ta'lil içündür eslem hattâ tadḥil(12)ü'l-cennet gibi

El-kelimetu's-sābi'atu ve'l-ḥamsûn

¹¹¹ Eğer ezan sesini duyabilseydim, din cömertlerin nişanesi olurdu.

¹¹² Astına iyi muamele eden, üstünden iyi muamele görür.

¹¹³ Kardeşinin işini en güzel şekilde yap. Hatta bir gün o da senin ihtiyacın olduğunda ihtiyacını giderir.

Men keteme (13) sırrahu kâne'l-ḥıyāru bi-yedihi¹¹⁴

Şol kimesne sırrın ketm ider (14) ihtiyār anuñ elinde dilerse ḳat‘ā kimseye keşf (15) itmeyen ve dilerse dostına keşf ider murād düşmandur [24b] (1) beher-ḥāl ketm lâzımdur zirā ketm itmezse maṭlūbına (2) ?afer bulmaz ammā dostına keşfde müteḥayyirdür dimekdür (3) ammā evlā budur ki fi-zamānına aña da keşf itmeye zirā (4) ḥaḳıḳatde dost bilinmege mecāl bu kadar sen ?ann (5) itdügün ?uretā dostdur ḥaḳıḳatün belki saña (6) düşmendür ve buña münāsibdür ‘alāmetül-cāhili (7) sittetun ḥa?ālın el-ğad‘abi fi-ğayr-ı şeyKin ve'l-keḷāmi fi-(8) ğayri nef‘i ve'l-‘aṭıyyetihi ğayri mevzi‘ahā ve ifşāKi's-sırri (9) ve'l-siffetu bi-küllü aḥadin ve lā-ya‘refu ?adikihi (10) min ‘aduvvetihi didükleri

El-kelimetu's-saminnetu ve'l-ḥamsün (11)

İḥseri ?adıkake ille'l-emine ve lā-emine illā men (12) ḥaşiye'llāhe¹¹⁵

?adıkekten ḥaser eyle ya‘ni aña keşf-i (13) sırr itme illā sır ki emin olana keşf ile ḥāl(14)buki sırrı emin degüldür illā Allāh Te‘ālā ḥazretinden (15) ḥāşi olan kimesne emindür ve Allāh Te‘ālā[25a](1)den ḥāşi degüldür illā ‘ulemā ḥāşidür zirā Sûre-i (2) Fâtırda Allāh Te‘ālā yetrifu'l-ḥa?r innemā yaḥşâ (3) Allāhe min ‘ibādihi'l-‘ulemāKu¹¹⁶ dimişdür öyle olıcaḳ (4) emānet ‘ulemāya muḥta?? olur murād ‘ulemādan (5) ğayrıya keşf-i sır itme zirā ‘ulemā Allāh Te‘ālāden (6) ḳorḳar saña müterattib olan yere sālİK (7) olmaz belki senün sırruñı ve ‘arzuñı senden ziyāde (8) ?aḳlar dimekdür aḥser ‘ilm bābından emr-i ḥāzırdır (9) ihtirāz it dimekdür ?adık ḥabib ma‘nāsına(10)dur ve maḥalle münāsibdür İbn-i Sinānuñ isā'l-merKi lem (11) yaḥfe? selāsen fe-bi‘hu veleḳ bi-keffin min rāmādi (12) ve fāKun li’?-?iddiki ve besselu meKlin ve ketemāni's-serāKuru (13) fi'l-fevād¹¹⁷

Ḳavli'l-kelimetu't-tāsi‘atu ve'l-ḥamsün (14)

Ḥuse'l-iḥvāne ‘ale't-taḳvā¹¹⁸

¹¹⁴ Sırrını saklayan, istediğini yapma yetkisini elinde tutar.

¹¹⁵ Dostun bile olsa sırrını sakla, ancak emin olursan o başka, eminin de Allah’tan korkanı daha başka.

¹¹⁶ “...Allah’ın kullarından yalnız ilim sahibi olanlar ḥaşyet ederler...” Fâtır, 28/45.

¹¹⁷ Bir kimse üç şeyi aklında tutmazsa onu bir avuç kül karşılığında bile olsa satsın: hakkı yerine getirmek, para harcamak ve gönülde sır saklamak.

¹¹⁸ Allah’a karşı sorumluluk bilincinde olanları dost edinin.

Siz karındaşlar ya'ni dost(15)lar ahs iden takvâ üzerine zirâ dostuñ [25b] efd'ali takvâ dostdur dünyâ dostı degüldür (2) ekâbir-i selefüñ ihvânu'-'alâh i'vâzu'l-felâh (3) ve ihvânu'l-'işre i'vânu'l-'usrite didükleri bu (4) ma'nâya münâsibdür zımm-ile hasâ ve hasayâ yeKhususdan (5) ?iğa-i emr-i hâzırdur a'lâ-yı kütüb ?arfda mübeyyendür (6) *ihvân* ahuñ cem'idür feth-i karındaşdur takvâ (7) mürür itmişdür ammâ ba'd' şikâtdan naql olunan (8) üzre takvâ-yı dört kısım üzerinedür ki (9) sîkr olunur *el-havfu mine'l-celili ve'l-'ameli bi't-tertili* (10) *ve'l-kanâ'atu bi'l-kalili ve's-sâhabu li'r-rahil* ¹¹⁹

El-kelimetu's-(11) sittün

Lâ-tetehâvenü bi'l-halefi bi'llâhi feyuhinukumu'llahu Te'alâ ¹²⁰

(12) Allâh Te'alâyâ and içmegü tehâvün itmek hini katıñuzda (13) kolay ve ?abr 'add itmek zirâ eger tehâvün idersenüz (14) Allâh u Te'alâ dañi size ihânet ider murâd yalan (15) yere ve her neye olursa anda açmadan nehy [26a] (1) ü men'dür ve bunı 'adet idinen kimesneyi Hağ Te'alâ (2) dünyâda ve ahiretde hor u hağir idüp ve ol kimesne (3) envâ'i ihânet-ile mühân olduğına tebeyyünedür (4) hevne's-şeyK ve tehâvene derler ihâne ma'nâsına

El-kelimetu'(5)l-hâdiyetu ve'l-sittün

Kefâ bike 'ayben in yebdü-lek min ahike (6) mâ yehfâ 'aleyke min nefsike ¹²¹

Senüñ nefsüñ 'uyübından (7) senüñ üzeriñe hafı olan 'ayb karındaşuñdan (8) sañâ ?ahir olmağ sañâ 'ayb olmağda kifâyet ider (9) ya'ni bundan büyük 'ayb olmaz ki kendü 'uyübuña nâ(10)?ir olmayup kendüñde olan 'aybuñ mislini ğayrıda (11) görseñ aña nâ?ir olup 'ayb 'add idesin bu ma'nâya (12) münâsibdür **Şihâbü'l-Ahbârda** *tübâ limen şağalehu* (13) *'aybuhu 'an-'uyübi'n-nâsi* ¹²² hadisi ve **Hâzret-i Loğmānuñ** (14) *isnu'l-kerimu 'ani'l-fahşāKi ?ammā ve 'aynehu 'ani'l-'uyüb* (15) *'amiyā* ¹²³

Kavli'l-kelimetu's-sāniye ve'l-sittün

¹¹⁹ Büyüklerden korkmak, güzel işler yapmak, aza kanaat etmek, kayan yıldız.

¹²⁰ Allah adına yemin etmeyi küçümsemeyiniz; yoksa O, sizi rezil ve rüsva eder.

¹²¹ (Mü'min) kardeşinden görüp ayıpladığın bir şeyin kendinde bulunduğunu görmemen, sana ayıp olarak yeter.

¹²² "Kendi kusurlarıyla uğraşıp başkalarının kusurlarını kurcalamaktan kendisini alıkoyan kimseye müjdeler olsun." Abdür-raûf Münâvî. *Feyzü'l-Kadir Şerhu'l-Câmiu's-Sağir*. (Ahmed Abdülaziz ez-Zeyn, Tah.). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 4/281.

¹²³ Cömertin kulağı çirkinliklere sağır, gözü ise ayıplara kördür.

Lā tesKel [26b] (1) ‘ammā lem yekūn fe-inne fi ḡad-kāne ṣuġlen ‘ammā lem yekūn¹²⁴
(2)

Vücūda gelmeyen şeyKden suKal eyleme zirā tahḡik-i (3) vücūda gelmeyenden ṣuġl vardır ya‘ni saña lāzım (4) ve lā-būd olan budur ki kendūñde bi'l-fi‘l mevcūd (5) olan ḡālūñe meşġul olup Allāhu Te‘ālāya (6) ṣūkr eylesin ve ḡābi‘-i atiye na‘ar olmayasın

(7) El-kelimetu's-sālise ve's-sittūn

Mā el-ḡamru ‘irfen eshebe (8) li'l-‘aḡli mine't-ṡama‘¹²⁵

ḡamr ‘āfi olduġı hālde ‘aḡlı isāle itmez (9) ṡama‘ isāle itdüğinden ziyāde bu ma‘nāya münāsibdür (10) ba‘z-ı küberānūñ *sebebū'l-hevānu't-ṡama‘* ve *sebebu'*(11)*s-senāKi's-seḡāK*¹²⁶ kavli hevān ḡorluk ve ḡaḡirlükdür (12)

El-kelimetu'r-rabi‘atu ve'l-ḡamsūn

Min kesure d‘iḡkuhu (13) ḡallet heybetuhu¹²⁷

Ṣol kimesne kesirū'l-d‘aḡik ola kimesnenūñ tek (14) ḡürmeti ve heybeti kalil olur murād kesret-i d‘aḡikden (15) men‘dür bunu müKeyyeddür **ḲurKān-ı ‘A‘imde** *fe'l-yedḡikū ḡalilen [27a] (1) ve'l-yebkū kesiren*¹²⁸ āyeti bu d‘iḡk-ile ḡaḡḡahā ve tebessūm beyninde (2) fark kütüb-i fīḡıḡda mübeyyendür **[27a] (1) ve'l-yebkū kesirā**¹²⁹ āyeti d‘iḡk ile ḡaḡḡaha ve tebessūm beyninde (2) fark **kütüb-i fīḡḡ**da mübeyyindür

El-kelimetu'l-ḡāmise (3) ve'l-sittūn

İstebṣir fi-emrike'llesine yehṡūne'llāhe (4) fe-inne'llāhe yeḡūlu innemā yaḡṡa'llāhe min ‘ibādihi'l-‘ulemāKi¹³⁰

(5) Emrūñde meşveret ile Allāhu Te‘ālādan ḡorḡan kimesneler (6) eyle ki anlar ‘ulemā ṡāKifesidür zirā Allāḡ Tebāreke (7) ve Te‘ālā **Sūretü'l-Fāṡırda** *innemā yehṡa'llāhe min*

¹²⁴ Olmayanı isteme, yoksa boşuna uğraşmış olursun.

¹²⁵ Tamah akli saf şaraptan daha çok gidericidir.

¹²⁶ Zilletin sebebi tamahtır, övgünün sebebi ise cömertliktir.

¹²⁷ Çok gülenin heybeti azalır.

¹²⁸ “... az gülsünler, çok ağlasınlar.” Tevbe, 82/129.

¹²⁹ “Öyleyse az gülüp, çok ağlasınlar...” Tevbe, 82/129.

¹³⁰ İşini Allah’tan korkanlara danış. Çünkü Allah şöyle buyuruyor: “Kulları içinden ancak bilginler, Allah’tan gereğince korkar” Fatır Suresi/28.

(8) *'ibādihi'l- 'ulemāKu* ¹³¹ demişdür bundan ma'lūm oldu ki (9) *ve şāvirhum fi'l-emri* ¹³² āyetinde daḥi murād 'ulemā ola (10) bu ma'nāya münāsibdür **Şihābü'l-Aḥbarda isteşirū** (11) *sevi'l- 'uḳūli tereşşudū ve lā-na 'ūhum fetendemū* ¹³³(12) ḥadisi sevi'l- 'uḳūldan murād sevi'l- 'ulūmdur (13)

El-kelimetu's-sādisuhū ve'l-sittūn

Men eksere min (14) min şeyKin 'urufe bihi¹³⁴

Her kimesne ki a'māl-i ḥayrdan ve şerden (15) ve aḳvāl-ı ?ādıḳadan ve kāsibeden eksār ile [27b] (1) eylese ya'ni çok işlese ve çok söylese ḥalk (2) mābeyninde anuñ ile ma'rūf olur pes ehl-i 'ırz (3) ve ehl-i vaḳār olan müKmine lāyık budur ki (4) beyne'n-nās eylük ile ma'rūf ve meşhūr olup (5) maḥall-i şerr ü tehemmetden bizi ve iḥtirāz üzre ola (6)

El-kelimetü's-sābi'atū ve's-sittūn

Kullu 'amelin (7) kerihde min eclihî'l-mevte summe lā yedurruke'l-mevtu fâtır ki¹³⁵ (8)

Her 'amel ki anuñ eclinden mevti kerih görürsin (9) ol 'ameli terk eyleye andan ?oñra saña mevt zarar (10) eylemez murād insānı 'amel-i şekāvetinden men'dür (11) zirā 'amel-i şekāvet ile mevt beyninde münāsebet (12) yokdur beher-ḥāl şaḳi olan mevtten kaçır ammā (13) 'amel-i şekāveti terk idüp 'amel-i ?āliḥe iştiḡāl (14) eylerse sekerāt-ı mevt aña āsān olur (15)

El-kelimetu's-saminetū ve's-sittūn

İnne'l-mevte feẓḥu'd-dünyā [28a] (1) fe-mā terake lisi lubbin feraḥen¹³⁶

Taḥḳıḳ mevt dünyāyı rüsvāy itdi (2) öyle olıcaḳ mevt 'āḳıl içün feraḥ terk itmedi (3) ya'ni mevt lesāis-i dünyeviyeyi i'dām ifnā itmek ile ke-ennahu (4) dünyāyı feẓāḥat itdi mevt bi'l-āḥire Beni Ādeme (5) merci' olmaḳ muḳarrer olıcaḳ lāyık budur ki evlād- (6)ı Ādem dünyāda bir laḥ?a ḥurrem ve bir sâ'at bi-ḡam olmayalar (7) men' bābından

¹³¹ "...Allah'ın kullarından yalnız "ilim sahibi olanlar" haşyet ederler..." Fâtır, 28/45.

¹³² "...ve iş hakkında onlara danış..." Âl-i İmrân, 159/200.

¹³³ "Akıl sahipleriyle istişare et ki, doğru yolu bulasın. Onlara isyan etme, yoksa pişman olursun." Ali Yardım, *Hadis Kıvılcımları Şihabü'l-Aḥbar Tercümesi*, İstanbul: Damla Yayınevi, 2006, s. 321.

¹³⁴ İnsan, çok uğraştığı şey ile tanınır.

¹³⁵ Sonucundan kuşku duyduğun işleri bırak; o zaman ölüm sana zarar vermez.

¹³⁶ Ölüm, akıllarda sevinç bırakmayan bir dünya gerçeğini ortaya kor.

fezâha dirler keşf-i müsâviye (8) ma'nâsına zımm ile ve teşdid [ile] lübb 'aıklur cemi'i elbâb (9) gelür

El-kelimetu't-tâsi'atu ve's-sittün

Men kesure mizâhuhu (10) kesure saķatuhu¹³⁷

Şol kimesne ki lügavi ve laţifesi çok (11) ola haţası ve silleti ve fesâdı çok olur (12) kesr ile mizâh du'âyadur ya'ni lağv [u] laţife eylemekdür (13) fetheteyn ile saķat haţâ ve her nesnenüñ yaramazıdur bu ma'nâya (14) münâsibdür **Şihâbu'l-Ah bârda Res l H zretinden** (15) *men kesre kel muhu kesure saķatuhu ve men kesrun saķatuhu kesretun* [28b] (1) *zun buhu men kesuret zun buhu k neti evl  bihi'n-n ri* ¹³⁸ (2) hadisi

El-kelimetu's-sabi' n

 la'll hi eşku za'fe'l-emini ve h y nete'l-kaviyyi¹³⁹

Emin olan (4) kimesnenüñ za'findan ve kavi olan kimesnenüñ hay tından (5) ben All hu Te' l ya şik yet iderüm zir  emin (6) za'if olıcaķ beyt 'l-m le za'f gelüp (7) ' mel ve ' şer na?b olınan emin ta ?il-i m lde ta ?ir (8) ider ve kavi olan ' mel ve ' şer h y net (9) idicek yine ta ?ir ider beher-h l beyt 'l-m le za'f (10) gelüp a val-i Müslimin m nta im olmaduğı ecelden (11) Cen b-ı ' zzete şik yet iderüm ve l zım gelüp (12)  la'll hu eşk  dinilm ş d r ve bu ma'n ya m n sib d r (13) ** ih b 'l-Ah b rda Res l H zretinden evvele** (14) *m  tef kidune min dinikumu'l-em nete* ¹⁴⁰ (15) hadisi

El-kelimetu'l-h diyetun ve's-sabi' n

Men  alle vera'ahu [29a] (1)  alle h y Kuhu¹⁴¹

¹³⁷ Çok şaka yapan çok yanılır.

¹³⁸ "Çok konuşanın sürçmeleri çok olur. Düşük sözleri çok olanın günahı  oğalırı Günahı çok olana yaraşan da ateştir." İmam Gaz l . *Dil Belaları* (Haz.: Muharrem şengül). İstanbul: Bedir Yayınları. 2007, s.192.

¹³⁹ Eminin güçsüzlüğünden, güçlünün hainliğinden Allah'a şik yet iyim.

¹⁴⁰ "Dininizden ilk kaybedeceğiniz şey emanettir." Ramazan Kazan. "el-Meyd n 'nin Mecmau'L-Ems l Adlı Eserinde Hz. Peygamber'e Ait Vecizeler ve Edeb  Özellikleri (I)." Isparta: *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1(36), 2016, s. 58.

¹⁴¹ Dine bağlılığı az olanın, utanması da az olur.

Şol kimesne ki anuñ vera'ı alil ola (2) ayāı alil olur fetheteyn ile vera' mürür itmişdür (3) fetheteyn ile ayā utanmaıdır bu ma'nāya münāsibdür **Şihābü'**(4)**l-Abārda Resūl azretinden men lem yekun lehu** (5) vera'un ye?udduhu 'an mu'?iyeti'llāhi Te 'ālā lem ye'bāKi'llāh (6) bi-şeyKin men 'āmelihi ¹⁴² adisi

El-kelimetu's-sāniyetun ve's-sabi'un (7)

İnne'l-insāne lā-yehliku 'alā nı?fi şiba'ihı¹⁴³ (8)

Taı insān nı?f-ı şib'i üzerine helāk olmaz (9) ya'ni tamām oymasınıñ nı?fi ile anā'at eyleyen kimesne (10) helāk olmaz murād illet-i ekli med ve kesrün şib'i (11) semdür 'anib vezninden şib' cev'ün zıddıdır (12) dördünci bābdandır **kütüb-i fı**da ekl ü şerb (13) üç kısımdır farzdır ve mübāıdır ve arāmdır (14) zirā nefisinden helāk def' idüp edā-i ferāyize (15) udret gelicek midārı ekl ü şurb farzdır helālden **[29b]** (1) olursa muābelesinde ecr ü sevāb virilür ve (2) adr [ü] kifāyetünden ziyāde olup şib'e ve Rabbe (3) varınca mübāıdır muābelesinde ecr olmaz (4) ve şib'den ve Rabbdan ziyāde arāmdır nevāzilde (5) *ve'l-eklu feva'l-şib'i li-eccil* ¹⁴⁴ dinilmişdür bunu (6) müeyyedür **Burhāneddinün Resūl azretinden rivāyet** (7) idüp sıkr itdüi adis ki *selasetun yefizuhum* (8) *Allāh min ayri curmu'l-ekulu ve'l-beilun ve'l-mutekebbir* ¹⁴⁵ (9) adisidür ve daı buña münasibdür **Cālinūs**un *er-rumānun* (10) *nef'i kulluhū ve's-semek d'urrun kulluhū fe-alilu's-semek ayrun min* (11) *kesiru'r-rumān* ¹⁴⁶ avli ve daı **Ebū anifenün ümettu meāmi'i** (12) *ve eretu nefsi fe-inne'l-nefse mā ami'at tehūnu* (13) *ve ayeytu'l-anva' ve kāne meyyiten ve fi KihyāKihı 'ardun* (14) *mesvenun* ¹⁴⁷ avli ve daı **İmām-ı Şāfi'inün lā-teallebin** (15) *ilā ?adıu aceten feteavveli fe'z-zamānin yeūlu* **[30a]** (1) *ve istani bi-şeyKu'l-alil fe-innehū mā-?āne 'ırzuke lā-yeālin* (2) *alil* ¹⁴⁸

¹⁴² "Yalnız kaldıında, kendisini Rabbine isyan etmekten alıkoyacak kadar takvası olmayan bir kimsenin yapacaı amellerin Allah nezdinde ne kıymeti olabilir ki?" Münāvı, *Feyzu'l-Kadir*, 3/439.

¹⁴³ İnsan az yemekle ölmez.

¹⁴⁴ Tokluktan öte yemek yemek...

¹⁴⁵ Üç kişi vardır ki Allah onlara buz eder: Zina eden yaşıı kişi, büyüklük taslayan fakir ve hakka tecavüz eden zengindir." Tirmizı, *Cennet*, 25. (Not: Hadisin orijinali bu şekilde. Müellifin yazdıı "aşırı yiyen" eklemesi olan bir hadise rastlanılmamıştır.)

¹⁴⁶ Narın tamamı sadece şişkinliktir, balıın tamamı ise incidir; bu yüzden az balık, çok nar meyvesinden daha hayırlıdır.

¹⁴⁷ Amellerimi öldürdüm ve nefsimi rahatlattım. Zira nefis ne zaman agözlü olursa hor olur ve kanaati dirilttim, hālbuki ölü idi ve zahiri irkin olanı güzelleştirdim.

¹⁴⁸ Dosttan ancak bir ihtiya için isteme, onu deiştir. Çünkü zaman deişir ve sen az bir şeyle zenginleşirsin. Çünkü O'nun diledii kadar rızkın eksilmez.

El-kelimetu's-sālisetun ve's-sab'iün

Len teḥūra küvven mādāme (3) ?āḥibuhā yenze'u ve yenzu¹⁴⁹

Elbette kuvvayı za'if (4) olmaz mādām ki ol kuvvānuñ ?āḥibi yay çeker ve at (5) üzerinde oturur evvelā ya'ni cihād ḥaḳḳında iğdār-ı (6) za'f anlarda mevcūd olmayup e??aḥen ve aḳvayen ḥükmi (7) anlarda cāri olur fetheteyn ile ḥūr za'fdur ḥār-ı fülān (8) yeḥūr dirler kaçan za'f evvelā zamm ile ve feth-i vāv ile ḳavi (9) ma'rūfdur feth ile nez' çekmekdür bu maḥalde murād yay (10) çekmekdür yenza' bundan ?iḡa-i müstaḳbeldür feth ile (11) nezv [u] vesb gibi ?ıçramaḳdur ve bu maḥalde murād feres üzerine (11) binüp oturmaḳdur yenzev bundan ?iḡa-i müstaḳbeldür Ḥazret-i (12) Farūḳdan bu kelime cihādda müsāhele idenler ḥaḳḳında (13) vārid olmuşdur

El-kelimetu'r-rābi'atun ve's-sabi'ün

Min ḥa??i(14)r-raculi nifaḳu eyyihi ve mevzi'u ḥaḳḳihi¹⁵⁰

Raculūñ [30b] (1) kıızı zevc-i kerime ve daḥi raculūñ simmetinde sābit olan (2) ḥaḳḳuñ mevzu'-ı ḥaḳḳ ki dānidür kerim olup medyūna (3) taḳāzi itmeyüp vūs'at virmesi raculūñ baḥtındandır (4) feth ile ve teşdid ile ḥa??-ı devlet ve ṭāli' ma'nāsına (5) kesr ile nūn ile nefās sehāb ma'nāsnadır na'zu'l-emri (6) yenfedüne nefādā dirler sehebū ma'nāsnadır keyyiş (7) vezninde eyyim zevci olmayan ünsādur bıkır ü şeybe şā(8)mildür men ḥa??u'r-ricl muḳaddem ḥaberdür nefās muḳaḥḥir-i mübtedādur (9) ve mevzu'-ı ḥaḳḳa itme ma'tufdur eyyime ve ḥaḳḳada (10) zamirin racüle rāci'dür ya'ni 'ālemde iki müşkil (11) emr vardır biri kıızı olup nā-maḥalle düşüp (12) dāyim gelüp saña şikāyet itmek ve biri medyūn o(13)lduḡı kimesne kerim olmayup vaḳt-i taḳyik itmek (14) bu iki 'asābdan biri ve ḥalā? olmaḳ fi'l-vāḳi' (15) ḥa??-ı vāfir ve baḥt-ı kāmildür

El-kelimetu'l-ḥāmisetun [31a] (1) ve's-sabiün

İḳraKu'l-eş'āre fe-innehā tedullu 'alā (2) meḥāsini'l-aḥlāḳi¹⁵¹

Meḥāsin-i aḥlāḳa müte'allik olan (3) şi'rleri medḥ-i Resūl ve medḥ-i ḥulefā ve vüzerā (4) medḥ-i 'ulemā gibi oḳu[yu]ñ zirā taḥḳik-i eş'ār meḥāsin-i (5) aḥlāk üzerine delālet

¹⁴⁹ Silah kullananın, ata binenin gücü bunları devam ettirdiḡi sürece artar.

¹⁵⁰ Kocaya giden kızının rahatsız etmemesi ve alacaklının sıkıştırmaması, kişinin devlete ermesidir.

¹⁵¹ Şiirleri okuyunuz; çünkü onlar güzel ahlakın yolunu gösterirler.

ider kelime-i ikraku (6) emr-i hâzırûn cem‘-i müsekkeridür eş‘âr şî‘rûn cem‘idür (7) kesr ile şî‘r ‘ilm ma‘nâsinadur leyte şî‘ri bundandur (8) ve eş‘are‘l-emr dirler a‘leme ma‘nâsına ve ka‘r evvel ile (9) vezni ka‘d olınan kelâm da‘hi dirler kâmusda (10) ve‘ş-şî‘ru ğalibun ‘alâ-man?ûmu‘l-ķavle‘ş-şerefe bi‘l-vezn vel-ķāfiye (11) ve in kullun ‘ilmi şî‘ren ¹⁵² denilmiştir bu ma‘halde murād bu ma‘nâdur me‘hâsin (12) ğayr-ı kıyâs üzerine hüsnu‘n cem‘idür zamm ile hüsni cemâldur (13) ahlâķ halku‘n cem‘idür zamm ile zımmeteyn ile halkı seciyye (14) ve tabi‘at ve mürüvvet ve dindür bu kelimeden murād **ĶurKan** (15) şî‘r üzerine terġibdür eger **Sûretu‘ş-Şu‘arâ** ahirinde [31b] (1) ve‘ş-şu‘arâku yettebi ‘uhum‘ul-ġāvūn ¹⁵³ âyetine bu kelâm muħâlîfdür zirâ (2) ġavvūn zâllūn ma‘nâsinadır diyü suKâl olınursa (3) cevâb virilir ki ille‘llesine âmenū ve ‘amilū’-?âliḫāti (4) ve sekeru‘llāhu kesiren li-ebihi ¹⁵⁴ li-âyeḫ bundan istisnâ (5) olmuştur **Ķād’i Beyd’âvi** bu âyetüñ tefsirinde istisnâyı (6) şu‘arâki‘l-muKminine’-?âliḫine‘llesine yezkurüne (7) llāhu kesiren ve yekūnu ekser eş‘āruhum fi-(8)t-tevhidi ves-senâki ‘alâllāhi ve‘l-ḫasu ‘alâ-tā‘atihi (9) velev kāmū hicven irādū bihi‘l-inti?āri mimmen hicāhum ¹⁵⁵ (10) **Ka‘bedullāh bin Revāḫat ve Ḥassān bin Sābit ve‘l-Ka‘bān** (11) dimişdür **İbn-i Revāḫa** ve‘ş-şu‘arâku yettebi ‘uhumu‘l-ġāvūn ¹⁵⁶ (12) nâzil olıcak bunuñ üzerine ben vefât itmekden ziyâde (13) ḫavf itdüm ḫavf idicek şu‘arâ-yı İslām istisnâ (14) olup ille‘llesine âmenū ¹⁵⁷ el-âye nâzil oldu diyü (15) rivâyet ider **Ka‘bān** murād **Ka‘b bin Mâlik** [32a] (1) ve **Ka‘b bin Züheyr**dür bundan ma‘lûm oldu ki şî‘rde (2) mesmûm ḫisseyyâta müte‘allik hevâ-yı nefis muķteżâsı üzre (3) denilen şî‘rdür zirâ ekser-i muķaddemâtı ḫayālât- (4) bâtıladur ve ekser kelimât-ı nesirde ve ġazelde ve ibtiḫâ(5)rda ve temziķ-i i‘râzda ve iftiḫâr-ı bâtılada ve medḫe (6) müsteḫâķ olmayanuñ medḫindedür ammâ Peyġamber Ḥazretinden (7) mutlakâ şî‘r memnū‘dur zirâ **Sûre-i Yâsinde** ve-mā ‘allemnāhu’(8)ş-şî‘re ve-mā yenbeġi lehu ¹⁵⁸ dinilmiştir **İmām**

¹⁵² “Şiir, düzenli bir şekilde söylenmiş sözdür. Vezin ve kafiye ona değer kazandırdığı için, zamanla bu özelliklere sahip sözler 'şiir' olarak anılır olmuştur.” Yazmada القافية بالوزن والشعر غلب على منظوم القول لشرفه بالوزن والقافية şeklinde hatalı olarak geçmektedir. Doğrusu ise yukarıda ifade edildiği gibidir. Bu söz İbn Manzûr’un *Lisânü‘l-‘Arab* isimli eserinde bulunmaktadır. ¹⁵³ “Şairlere gelince, onlara da yoldan sapanlar uyar.” Şuârâ, 224/47.

¹⁵⁴ “Ancak iman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlar, Allah’ı çokça ananlar...” Şuârâ, 227/47.

¹⁵⁵ Allah’ı çokça zikreden, iman eden ve salih amel işleyen mümin şairler; onların şiirlerinin çoğu tevhid, Allah’a övgü ve O’na itaate teşvik üzerinedir. Eğer yergi (hiciv) yaparlarsa da bu ancak kendilerini hicvedenlere karşılık vermek ve (gerçeği) yaymak maksadıyladır.

¹⁵⁶ “Şairlere gelince, onlara da yoldan sapanlar uyar.” Şuârâ, 224/47.

¹⁵⁷ “Ancak iman edip...” Şuârâ, 227/47.

¹⁵⁸ “Biz ona şiir öğretmedik; zaten ona yaraşmazdı da...” Yâsin, 69/36.

Fahredin er-Rāzi bu ayetün (9) tefsirinde **Peygamber Hâzretine** şî'r lâıyık olmaduđınıñ (10) vechi budur ki şî'r mürâ'ât-ı laf? içün ma'nānuñ (11) tefsirini dā'i olur bunuñ böyle laf?-ı ma'nāya tābi'dür (12) zirā laf? kâbildür a?l ma?ūd ma'nādur ve şî'rde (13) vezne ka?d-ı i'tibār olduğı içündür ki ma'nāya ka?d (14) olınsa da laf? mevzūna müttefik olsa ol laf?a şî'r (15) ve lāf?ına şā'ir dinilmez bu kabildendür **Resül Hâzretinün [32b]** (1) yevm-i Hıneynde *ene'l-nebiyyu lā-kisb inne emin 'Abdu'llāh bin* (2) *'Abdu'l-Muttalib* ¹⁵⁹ kavli ve dağı bu kabildendür **Resül Hâzretinün** (3) mübārek parmaklarına hacir i'ābet idüp kan çıkdığı (4) zamānda *hel enti illā e?beħun rameyti ve fi-sebil'ullāhi* (5) *mā-laķayti* ¹⁶⁰ kavli **Keşşāfda** ve *'ani'l-ħalil kāne's-şî'r* (6) *ħabb ilā Resül'ullāh ?allā'llāhu 'aleyhi ve sellem min kesir* (7) *min kelam ve-lakin lā-yetāni lehu* ¹⁶¹ dinilmişdür

El-kelimetu's-sā(8)disetun ve's-sabi'ün

Ta'allemüne'n-nesebe fe-rubbe rahmin vu?ilet (9) **bi-'irfāni'n-nesebi** ¹⁶²

Ensāba müte'allik 'ilmi ta'lim idün zi(10)rā çok rahm vardır ki aña 'irfān neseb ile ?ala (11) olunur ya'ni ba'de baṭn ile zabṭ-ı neseb 'asir olup (12) ta'allüme muḥtāc olur ta'allümünde ihmāl etmeyüp zabṭ-ı (13) nesebe iştiğāl eyleñ tā ki eķārib icābetden fark (14) olınap mu'ādātında ve mevālātında ḥaṭā olınmaya ve (15) menākiḥde ve tezāvüde ḥaḳḳ ile bāṭıl beyni fark **[33a]** (1) olana muzāf muḳadderdür taḳdir-i kelām ta'allemü (2) 'ilmu'n-neseb dimekdür kelime-yi Rabb teksir içündür

El-kelimetu'(3)s-sābi'atun ve's-sabi'ün

Ta'allemu'n-nücūmi mā yedillu 'alā (4) **sebilikum fi'l-berri ve'l-baħri lā-tusidu ve 'aleyhi** ¹⁶³

¹⁵⁹ “Ben, Allah’ın Resülüyüm, bunda yalan yok! Ben Abdulmuttalib’in torunuyum, bunda da yalan yok!” Mustafa Kaval. *Hız. Peygamber’in Çocukluğu ve Manevi Gelişim*. İzmir: Çağlayan Basım Yayını, 2021, s.179.

¹⁶⁰ “Sen nihāyet kanayan bir parmak değil misin? Başına gelen de Allah yolunda gelmiş değil midir?” Tacettin Uzun. “Dil ve Edebiyat Yönünden Hız. Peygamber ve Hulefā-i Rāşidîn”. *İstem*, 3(6), 2005, s.135-145.

¹⁶¹ Halil’den rivayet edildiğine göre, Peygamber Efendimiz (s.a.v) için şiir, çokça sözden daha sevimliydi; fakat ona (şiir) uygun düşmezdi / ona yakışmazdı.

¹⁶² Soy bilgisi edininiz; nice yakına bu bilgi sayesinde ulaşılır.

¹⁶³ Kara ve denizde yolunuzu bulabileceğiniz ölçüde astronomi bilgisi edininiz, ancak onda aşırılığa girmeyiniz.

‘İlm-i nücūmda (5) berrde ve baħrda sebilūñūze delālet ider şeyKi muḳadderātı (6) ta‘allūm iden bunuñ üzerine ‘ilmi ziyāde eylemek (7) murād ‘ilm-i nücūma kesret-i iştigālden men‘dür **ḲurKān-ı** (8) ‘A?imde ve *ḳul Rabbi sidni ‘ilmen*¹⁶⁴de ‘ilmden (9) murād yātu'llāh ve ?ıfātu'llāh müte‘allıḳ-i ilmdür (10) ‘ulūm-ı nāfi‘a iki kısmdur biri ‘aḳāKid[e] ve biri a(11)‘māle müte‘allıḳdır bu ikisinden ḥāric olana iştigāl (12) taẓyi‘-i evḳāt ḳabilindendür muẓāf muḳadderdür ta‘ayyūn-i (13) kelām ta‘allumū min ‘ilmi'n-nucūm dimekdür ḳammeteyn ile nücūm (14) necmūñ cem‘idür fetḥ ile necm kevkebdür ?aḡir ve kesire (15) şāmildür

El-kelimetu'?amāniyetun ve's-sābi'ūn

Elā innellāhe [33b] (1) ḥalaḳe vucūhen yerfe'üne ḥācetene'(2)ż-za'ifi fe-ekrimūhum¹⁶⁵

Āḡāh oluñ taḥḳıḳ Allāh Te‘ālā küberāya men‘inūñ (3) ḥācetin def‘ ider ve vucūh yaratdı pes öyle olıcaḳ (4) siz ol vucūha ikrām idūñ bu ma'nāyı müKeyyeddür (5) **Şihābü'l-Aḥbārda Resūl Ḥazretinden isā etāḳum** (6) *kerimun ḳavmi fe-ekremūhū*¹⁶⁶ ḥadisi ya‘ni mühimmātuñuz itmā(7)mında vāsiṭa olanlara ikrām u i‘zāz idūñ (8) zirā anlar siziñ umūruñuzda mürecca‘dur murād zevātdur (9) *ve yebḳā vechu Rabbike*¹⁶⁷de vechden murād sāt oldıḡı (10) gibi ḥācet [ū] ihtiyāc ma'nāsınadur def‘ va?fuñ ?adā-yı (11) za'if ḳavinūñ zıddıdır

El-kelimetu't-tāsi'atun ve's-sabi'ūn (12)

Eksirun mine'l-'iyāli fe-innekum lā-tedrūne (13) bima turzeḳune ḳavne¹⁶⁸

Evlāddan iksār idūñ ya‘ni çok evlāsına (14) sa'y idūñ zirā taḥḳıḳ siz ḳanḳı sebebiyle size sevḳ (15) i'tā olur beher-ḥāl Ḥaḳ Tebāreke ve Te‘ālā ‘ıyālūñuz **[34a]** (1) bereḳātıyla rızḳuñuz ziyāde ider ammā sebeb olan (2) ma'lūm olmadıḡı eclden iktisār ile emr olunmuşdur (3) bu ma'nāya münāsibdür **Şihābü'l-Aḥbārda Resūl Ḥazretinden** (4) *da 'vā'n-nāse yerzuḳi'llāhu ba 'dahum min ba 'd'in*¹⁶⁹ (5) ḥadisi

¹⁶⁴ “Rabbim, ilmimi arttır, de!” Tāhā, 20/135.

¹⁶⁵ Dikkat ediniz; Allah, güçsüzlerin ihtiyaçlarını dile getiren yüce insanlar yaratmıştır. Onlara saygı gösteriniz.

¹⁶⁶ “İnsanlardan şerefli biri yanınıza gelirse ona ikram edin.” İbn-i Mâce, *Sünen*, 416.

¹⁶⁷ “... Rabbinin zâtı ise bâki kalır.” Rahman, 27/78.

¹⁶⁸ Aile bireylerinizin sayısını arttırınız; rızkınızın size neden dolayı verildiğini bilemezsiniz.

¹⁶⁹ “İnsanları rahat bırakın, Allah onlardan bazılarını diğerlerinden rızıklandırır.” Müslim, *Sahih*, 1522.

El-kelimetu's-semānūn

Lev enne'-ş-şukre ve'-'-?abre (6) ba'irāni mā-bāleytu eyyuhā rakiptu¹⁷⁰ (7)

Eger taḥkik şükür ile ?abr iki devr olsa her kaṅısına (8) bezsem ya'ni her kaṅısı ile mev'ūf olursam ğu'?'a(9)lanmaz idüm murād ḥa?letini medḥ ve ḥa?leteyn beyni (10) tesviyedür zirā ikisi daḥi **QurKan-ı 'A'imde** mevāzi' şeyKde (11) medḥ ṭariqiyle sikk olunup muḳābelesinde sevā[b]lar (12) ve ecrler va'de olınmuştur eğerci ki **ba'z-ı kütübde** fakir ?ā(13)bırla ğani şākirūn kaṅısı efzaldür diyü baḥs (14) olunup tarafından edille vecḥ-i iḳāmet olınmuştur bekirun (15) insānehū gibi zekere ve ünsāya şāmildür mübālāt kırmak [34b] (1) ve ğu'?'alanmağdur yā-leyte bundan ?iḡa-i māzidür mā(2)sāniyedür

El-kelimetu'l-ḥādiyetun ve'l-semānūn

Lā-yedḥulunne (3) reculūn 'alā imraKetin ve in ḳile ḥamūhā elā ḥamūha'l-mevtū¹⁷¹ (4)

Elbette ricl ümerā üzerine dāḥil olmasun eğerci (5) ki ol ricl ümerānuñ ḥamūsıdır dinilürse de (6) āḡāh oluñ ol ümrāKnuñ ḥamūsı mevtdür ḥā-i mühmelenūñ (7) fetḥi mimūñ zamm ile hemze ile de cāyizdür ḥumūm ise (8) muḫāf olursa derecenūñ babasıdır ünsā (9) olana ḥumāt dinilür ricl muḫāf olursa (10) ümerāsınuñ babasıdır veya ḳarındaşıdır veya 'ammisidür (11) murad ümerā üzerine bilā-zen akrabāsından kimesne dāḥil (12) olmasun zirā anuñ ḳaribi mevtdür ğayrısı anuñ ü(13)zerine bilā-zen dāḥil olmaz tefsir-i **Sūretü'n-Nūrda** (14) ve *ḳul li'l-muḳmināti yeḡzuḫne min eb?āri-hinne ve-yehfe?ne* (15) *furū-cehunne velā-yubdine ziynetehunne illā kavlihi le'allekum* [35a] (1) *tufliḥūne* ¹⁷² ayetinūñ tefsirindedür

El-kelimetü's-sāniyetü ve'l-semānūn (2)

Eḥifū'l-hevāme ḳable en yeḥifekum¹⁷³

¹⁷⁰ Şükür ve sabır iki ayrı deve olsaydı, birine binmekte endişe etmezdim.

¹⁷¹ Erkekler kadınların yanına girmesinler. Eğer o erkekler kadının kayını gibi yakını iseler yine de girmesinler mi? Dikkat edin kayınlar ölümdür.

¹⁷² "Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Dışarıda kalanlardan başka ziynetlerini göstermesinler..." Nur, 31/64. (Not: *kavlihi le'allekum* kısmı ayete dāḥil değildir.)

¹⁷³ Haşereleer sizi korkutmadan önce siz onları korkutunuz.

hevāmı korkuduñ (3) sizi korkmazdan evvel murād isti‘are tariķiyle ha?muñ (4) gideni altın düzüp tertib itmedin def‘ ile (5) tā ki nāgehān sañā zarar yetiřdirmeye ihfū aḥāfu (6) neḥifden ?ıġaK-i emr-i ḥāzıruñ cemi‘-i müsekkeridir a?lda (7) eḥūfū idi a‘lā-yı kütüb-i ?arfda mübeyyendür (8) zamm-ile ve teşdid-ile hevām hāmmenüñ cemi‘idür (9) feth-ile hāmme ḥaşerāt-ı arzıdır

El-kelimetü's-sālisetü ve-(10)'l-semānūn

Lā yenfe‘u tekellmun bi-ḥaḳḳin lā-nefāse lehu¹⁷⁴

(11) Nüfūs olmayan ḥaḳḳ ile tekellüm ve nef‘ virmez fethateyn-ile nefās (12) nüfūs ma‘nāsınadır murād şol mevzu‘da söylemek gerekdür (13) ki anıñ teKsiri olmayacağıñ bilecek sükūt evlādur (14) dimekdür bu ma‘nāya işāretdür **?aḥiḥ-i Müslimde Ebū (15) Sa‘id** rivāyetinde *min rāKe minkum munkeren fel-yuġeyyirhu [35b]* (1) *bi-yedihi feKin lem yesteṭi‘ febi-lisānihi feKin lem yesteṭi‘* (2) *febi-ḳalbihi ve sālike ez‘afu'l-imāni* ¹⁷⁵ ḥadisi

El-kelimetü'r-rābi‘a(3) ve'l-semānūn

Ru-bemā erāde en yenfe‘uke (4) ezerreke¹⁷⁶

Ziyāde ḥaser (5) ile ecmed ya‘ni aḥmaḳ dost ittiḥās idüp ḳarında(6)şlaşmaḳdan zirā çok olur ki aḥmaḳ deḳāyık (7) u ğavāmız ziyāde bilmez bilmeyecek saña nef‘-i irādet (8) iken zarar ider bu ma‘nāya münāsibdür küberāK-i (9) selefüñ ‘ani'l-merāk lā-tesKel ve eb?ar ḳārinehu feKinne'l- (10) *ḳarin bi'l-meḳārini yeḳtadi isā kāne si-aḥmaḳun fe-cānibihi* (11) *sur‘aten ve in kāne sāḥirun fe-ḳārinehū teḥtedi* ¹⁷⁷ (12) ḳavli

El-kelimetu'l-ḥāmisetu ve'l-semānūn

Ḥüsnü'l-ḥulḳu ḥayrun (13) ḳarin¹⁷⁸

¹⁷⁴ Etkisi olmayacak yerde doğruyu söylemenin bir yararı olmaz.

¹⁷⁵ “Kim bir kötülük görürse, onu eliyle deġiřtirsın. Şayet eliyle deġiřtirmeye gücü yetmezse, diliyle deġiřtirsın. Diliyle deġiřtirmeye de gücü yetmezse, kalbiyle düzeltme cihetine gitsin ki, bu iman en zayıf derecesidir.” Müslim, *İmān* 78; Tirmizî, *Fiten* 11; Nesâî, *İmān*, 17.

¹⁷⁶ Belki de sana fayda sağlamak isteyen biri sana zarar vermiştir.

¹⁷⁷ Bir kimse hakkında soru sorma, fakat arkadaşına dikkat et, zira arkadaş, arkadaşının örneğini takip eder. Eğer akılsız biriye, hemen ondan kaçın; fakat eġer nurlu biriye, arkadaş seni doğru yola iletir.

¹⁷⁸ Güzel ahlak en iyi arkadaşdır.

Gökçek hulk ?āhibine muḵārin olan ev?āfuñ (14) ḥayrlusıdır buña münāsibdür **Şihābü'l-Aḥbārda Resül** (15) **Ḥazretinden** evvel *mā yevzu 'u fi'l-mizānu'l-ḥalku'l-ḥusn*¹⁷⁹ [36a] (1) ḥadisi

El-kelimatu's-sādisetu ve'l-semānūn

El-ictihādu ḥayru (2) bid'ā'atin¹⁸⁰

Cidd ü sa'y eylemek sermāyenūñ ḥayrlusıdır ya'ni (3) kedd-i yemin ve 'araḵ-ı cebin-ile kesb-i ḥelāl itmek fāKide ider (4) ?anā'atlarıñ ḥayrlusıdır bu ma'nāya münāsibdür küberāk-i selefüñ (5) *men talebe şeyKen ve cidden veceden ve men ḵare'e'l-bābe ve liccen* (6) *veleen*¹⁸¹ ḵavli

El-kelimetu's-sābi'atu ve'l-semānūn

El-edebu (7) ḥayru mirāsin¹⁸²

Edeb-i mevrūs olan eşyānuñ (8) ḥayrlusıdır zirā māl seri'üz-zevāldür edeb bunuñ ḥilāfinca (9) ammā edebe irs ıtlāk olunmak bi-ṭariḵü'l-mecāzdur (10) fetḥateyn-ile edeb ḥüsn-i tenāvüldür kesr-ile mirās mevrūsdan (11) vārise müntaḵil olan māldur bu ma'nāya münāsibdür (12) **Şihābü'l-Aḥbārda Resül Ḥazretinden** *ekrimū evlādekum* (13) *ve aḥsinu edābehum*¹⁸³ ḥadisi

El-kelimetu's-semāniye ve'l-semānūn (14)

?āhibu'l-ḥāceti eblehun lā-yerā'e'r-ruşde illā fi (15) ḵazaKiha¹⁸⁴

Ḥācet ?āhibi iledür umurında rüşd üzerine [36b] (1) olmaz murād ?āhib-i ḥācet ile meşveretden men'dür (2) zirā kendi sāhib-i ḥācet ḥācetine meşḡul olup (3) ḡayruñ ḥācetini tedbirde ḵā'ir olur ebleh-i ma'rūfdur (4) zamm ile rüşd kendüye ve mālına zarar gelecek yeri bilmek(5)dür

El-kelimetu't-tāsi'atu ve'l-semānūn

¹⁷⁹ “Kıyāmet günü, mü'minin mizanında güzel ahlāktan daha ağır basan bir şey yoktur.” Erddoğan Köycü. “Ahlākî Sorunlara Hadislerden Bazı Çözüm Önerileri”. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 4, 2018, s 113)

¹⁸⁰ Çalışma en iyi sermayedir.

¹⁸¹ Kim bir şey isterse onu bulur ve ona kapı açılır.

¹⁸² En iyi miras, edeptir.

¹⁸³ “Çocuklarınıza ikramda bulunun; onlara güzel bir terbiye verin.” İbn Mâce, *Edeb*, 3.

¹⁸⁴ Muhtaç şaşkındır; doğruyu, ancak ihtiyacı giderildiğinde görür.

Mā refeḳa aḥadun bi-aḥadin (6) illā li-rufiḳa bihi'l-yevme'l-ḳiyāmeti¹⁸⁵

Bir aḥad dünyāda bir aḥada rıfḳ itmez (7) illā ol rıfḳ sebebiyle aḥretde ol kimesneye rıfḳ (8) olınurlar ki rıfḳ ‘unfuñ zıddıdur yumuşaklık ve (9) mülāyemet ma‘nāsına bu ma‘nāya münāsibdür **Şihābü'l-Aḥbārda** (10) **Resül Ḥazretinden** *men u‘ṭi ḥa??ahu mine'r-rıfḳi faḳad* (11) *u‘ṭiye ḥa??ahu min ḥayri'd-dunyā* ¹⁸⁶ ḥadisi

El-ḳelimetu't-tasi‘ün (12)

Murāca‘atu'l-ḥaḳḳi ḥayrun mine't-temādi fi'l-bāṭli¹⁸⁷

Ef‘ālinde (13) ve aḳvālinde buṭlān üzre olduğunu bulup (14) Ḥaḳḳa rücū‘ itmek ḥayrlıdır bāṭılda temadiden **[37a]** (1) ya‘ni bāṭılda uzamaḳda murād fi‘linde ve ḳavlinde Ḥaḳḳa rücū‘ (2) itmek tehevvue ḥaml olunup ḥıffetdür diyü rücū‘ itmeyüp (3) bāṭıla meyl itmeye belki günde yüz kerre de bāṭıldan (4) Ḥaḳḳa rücū‘ mümkün olursa rücū‘ eyleye dimekdür (5) murāca‘at aḥad tarafından rücū‘dur ve ?iḡa-i tafd‘il ziyāde-i (6) muṭlaḳiyyete maḥmūldür

El-ḳelimetu'l-ḥādiyetu ve't-tis‘ün (7)

Şirāru'l-emri muḥaddisātuḥa¹⁸⁸

Emredüñ yaramazı muḥdes (8) olanlarıdır muḥaddisāt muḥdesenüñ cem‘idür muḥdese (9) şer‘de sābit olan üzerine iḥdās olınan (10) emrdür murād-ı insānı bid‘atden nehy ü bid‘atidendür bu (11) kelimeye münāsibdür **Şihābü'l-Aḥbārda Resül Ḥazretinden** (12) *men aḥdese fi-emrinā hasā feḥuve raddun* ¹⁸⁹ ḥadisi

El-ḳelimetu'(13)s-sāniyetu ve't-tis‘ün

Uḥazzirukum ‘ākibete'l-ferāḡi (14) fe-innehu ecme‘u'l-ebvābi el-mekrūhi mine's-sukri¹⁹⁰

¹⁸⁵ Bir insan, bir insana iyi muamele ederse kıyamet günü ona iyi muamele edilir.

¹⁸⁶ “Kime, yumuşak huyluluktan nasibi verilmişse ona hayırdan nasibi verilmiştir.” Nilüfer Ünsal. *El-Buhārî'nin El-Edebü'l-Müfred'i Bağlamında Hz. Peygamber'in Sünneti'nde Görgü Kuralları*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

¹⁸⁷ Hakka dönme, batılda ısrardan daha iyidir.

¹⁸⁸ İşlerin en kötüsü bid‘atler (dinin aslında olmadığı halde sonradan ortaya çıkan şeyler)dir.

¹⁸⁹ Her kim bizim şu işimizde ondan olmayan bir şeyi iḥdās ederse o merduttur.” Müslim, Akdiye, 17.

¹⁹⁰ Sizi işsizliğin kötü sonuçlarından sakındırırım; çünkü o, sarhoşluktan daha zararlı olan kötülükleri kendinde barındırır.

Mühimmātuñ (15) hu?üline ve muzarrātuñ def'ine mübāşeret itmeyüp ferāğ [37b] (1) üzre olmanuñ 'āfiyetinden ben sizi tahsir (2) ü tahvif iderüm zirā tahkik bu ferāğ-ı ebvāb-ı (3) mekrūh ziyāde cem'dür serhoşluk cāmi' olduğundan (4) murād umūr-ı dünyeviyye ve uhreviyyede tedārik ü(5)zre olup ihtimāma hiss-i terğibdür ve ferāğ (6) u ihmālden men'dür 'āfiyet her nesnenüñ āhiri ve (7) ?oñıdur ecme' ?ığa-i taf?ıldür mine'l-kesri ecme'eye (8) müt'allikdür feth-ile ve zamm ile soñrası hoşlukdur saḥvekārlıkdur (9)

El-kelimetu's-sālisetu ve'l-tis'ün

Min yeKise min şeyKi istağnā 'anhu¹⁹¹ (10)

Her kimesne ki umūr-ı dünyeviyyede bir şeyKden yeKs ile (11) ol kimesne ol şeyKden müstağni olur bu ma'nāya münā(12)sibdür küberā-i selefūñ *el-yeKs-u aḥedu'r-rāḥateyni*¹⁹² kavli (13) yeKs recānuñ istağnā ihtiyācuñ zıddıdır

El-kelime'r-rābi'atu (14) ve'l-tis'ün

İn kāne's-şuğlu mecehedeten fe'l-ferāğ muḥsedetun¹⁹³ (15)

Eger şuğul mücehede olursa ya'ni şuğulda meşakkat olursa [38a] (1) ferāğat itmek müfsidedür ya'ni anda fesād vardır murād dini (2) veya dünyevi olan umūruñ tah?ilinde egerçi meşakkat ve (3) zaḥmet vardır ihtiyār itmek gerek zirā şuğulden (4) ferāğat olunursa fesāda müKeddi olur dini olursa (5) şekāvete yetiştirür dünyevi olursa gayra muḥtāc olup (6) suKāl veyā ḥarāma irtikāb lāzım gelür dimekdür

El-kelimetu'l-ḥāmisetu (7) ve't-tis'ün

Min māzeḥe ustuhfe bihi¹⁹⁴

Her kimesne ki ferrāc eyleye (8) ol kimesne ferrāc sebebiyle istiḥfāf olunur bu ma'nāya (9) münāsibdür küberā-i selefūñ *min kesrun mizāḥi sālun heybetihi*¹⁹⁵ kesr-ile (10) mizāḥ mürür itmişdür

¹⁹¹ Bir şeyden umut kesen ona ilgi göstermez.

¹⁹² Umutsuzluk, iki teselliden biridir.

¹⁹³ Çalışma zahmetse, boş durma mahvolmadır.

¹⁹⁴ Çok şaka yapan küçümsenir.

¹⁹⁵ "Çok gülenin heybeti azalır." Bu sözün Hz. Ömer'e ait olduğu kayıtlıdır. İmam Gazālî'nin *İhyâu Ulûmu'd-Dîn* adlı eserin 3. cildinde "Mizah Hakkında" başlığındaki bölümde yer almaktadır.

El-kelimetu's-sādisetu ve't-tis'ün (11)

E'azzekumu'llāhi bil-İslāmi fe-mehmā taṭlūbū'l-'izzeti bi-ğayrihi yūsikumu'llahu¹⁹⁶
(12)

Allāh Te'ālā sizi İslām-ile 'aziz etdi her ne vakt ki (13) siz 'izzet-i İslāmuñ ğayr-ile taleb eylesesüz Allāh Te'ālā sizi (14) selil ider bu ma'nāya münāsibdür **Şihābü'l-Aḥbārda Resūl** (15) **Ḥazretinden ṭuli li-men hedyi'l-İslām**¹⁹⁷ hadisi ve küberā-i [38b] (1) selefüñ *eş-şerefi fi'l-İslām*¹⁹⁸ kavli kelime-i mehmā eyy-i vakt (2) ma'nāsınadır ?arf-ı zamāndur inne ma'nāsına da gelür (3) taf'il-i muğniyi'l-lebidedür

El-kelimetu's-sābi'atu ve't-tis'ün (4)

İsā tenāce'l-ḳavmu fi-dinihim dūne'l-'ammeti (5) **fehūm fi teKsisid'd-elāleti**¹⁹⁹

Ḳavm kaçan dinlerinde tenāci e(6)tseler ya'ni ḳavā'id-i dini beyinlerinde esrār idüp a'vāma (7) beyān etmeseler ol ḳavm a?l-ı d'elālet binā veyā ḳavā'id-i (8) d'elāleti def' itmiş olurlar teKsis ḳavme ?arf olduğu (9) d'elāletde ziyāde mübalağa-i müfiddür tenāci'l-ḳavm derler (10) tesāddū ma'nāsına beyān-ı ḳavm mürür itmişdür teşeddid-ile (11) 'āmme ḥā??anuñ zıddıdır teKsis muzāf olduğu şeyKūñ (12) a?lını veya ḳavā'idini def'dür bu maḥalde her birine ḥaml-i ḳābildür

El-kelimetu's-(13)sāmine ve't-tis'ün

Men meleKe 'aynehu min ḳāKimeti beytin ḳable (14) **en yusene lehu feḳad feseḳa**²⁰⁰

Her kimesne ki beyte na?ar isn (15) olmadan 'aynını ḳāKime beyte na?ar ile ṭoldurur ya'ni beyte bilā-[39a] (1)isn-i na?ar eyleye taḥḳik-i fışḳ itmiş olur ḳāKime-i beyt (2) beytüñdür gibidir murād ḳable'l-isn nā-maḥremüñ beytine na?ar ḥarām(3)dur ve nā?ır olan kimesne fāşıḳdur dimekdür bu ma'nāya (4) müKeyyeddür kütüb-i fetāvāda **Resūl Ḥazretinden men etla 'e** (5) *dāre ḳavmin bi-ğayri isnihim fefeḳaKu 'aynehu felādiyete ve lā-ḳi?ā?*²⁰¹ (6) hadisi **İmām Şāfi'i Raḥmetullāh** bu hadis şerif-ile temessük (7) idüp

¹⁹⁶ Allah sizi İslām'la şereflendirdi; ondan başkasıyla şereflenmek istediğiniz takdirde O, sizi alçaltır.

¹⁹⁷ "İslām'a hidayet edilip geçimi kendine yeterli ve kanaat eden kimseye ne mutlu!" Tirmizî, *Zühd*, 35.

¹⁹⁸ Şeref İslām'dadır.

¹⁹⁹ Halkı ilgilendiren konuların dışında, dinin temeline ait meseleleri gizli tutanlar, sapkınlığın temelini atmış olur.

²⁰⁰ Girme izni verilmeyen bir evin içerisine bakan günahkâr olur.

²⁰¹ "Kim izinleri olmadan bir kimseyi gözetleyip casusluk ederse, onlar da onu taşıyarak gözünü yaralarlarsa, ona ne diyet ne de kısas vardır." Müslim, *Âdâb*, 43.

feķā-i ğayr-ı hederdür dir ammā eKimme-i **Ĥanife** bu (8)ħadis-i şerifeden murād nā?aruñ def’-i mümkün olmaya illā feķā (9) ‘ayn ile mümkün ola dimekdür dirler ifti‘āl bābından itṭılā‘ (10) birinden ?ıġa-i māzidir men‘ bābından feķā ‘ayne dirler kaçan (11) gözünü çıkarsa

El-kelimetu't-tāsi‘atu ve't-tis‘ün

İhtefi? mine'(12)l-ni‘meti ihtifā?eke mine'l-ma?iyeti fe-vallāhi le-hiye aḥvefuhā (13) en yestedriceke ve yaḥde‘ake²⁰²

Ni‘metden ihtirāz ile (14) mu‘?ibetden ihtirāz itdügün gibi zirā Allāh Te‘ālā ḥaḳḳıy'çün ni‘met (15) benüm katumda ziyāde ḳorḳılıdır mu‘?ibetden zirā cāyızdır ki senün [39b] (1) üzerüñe istidrāc eyleyüp ya‘ni seni derece derece (2) Ḥaḳḳdan ba‘id eyleyüp ve saña ḥıd‘a idüp seni (3) aldaya ihtefi? ifti‘āl bābında emr-i ḥāzırdır ihteriz (4) dimekdür murād kesret-i ni‘mete ma‘sūr olup me‘ā?iye (5) meylden men‘dür bu ma‘nāyı müKeyyeddür **ḲurKān-ı ‘A?imde** (6) ve *ġarrethumu'l-ḥayātü'd-dünyā fe'l-yevme nensāhum kemā nesū* (7) *liķāKi yevmihim* ²⁰³ ḥāsā āyet ve bu ma‘nāya münāsibdür **Şihāb(8)ü'l-Aḥbārda Resül Ḥazretinden inne i‘āKe hase'l-māli** (9) *fitnetün ve imsākehu fitnetün* ²⁰⁴ ḥādisi ve daḡi *ḥayru'r-rızķ* (10) *mā yekfā* ²⁰⁵ ḥadisi

El-kelimetu'l-miKetut-tāmmet

İḳti?ādun fi-sünnetin (11) ḥayrun min ictihādın fi-bid‘atın²⁰⁶

Sünnet-ile ‘amelde ifrāt etmemek ḥayrdur (12) bid‘at ile ‘amelde ictihād idüp ziyadesi se‘i itmek(13)den egerçi lisān-ı ḥaḳḳda bid‘at-ı ḥasene didükleri (14) olursa da iḳti?ād ifrātuñ zıddıdır sinün zammı (15) nünün teşdid-ile sünnet ṭarikat-ı meslūk fi'd-dindür [40a] (1) ictihād-ı cedd ü sa‘y itmekdür kesr-ile bid‘at **Resül** (2) **Ḥazretinden** soñra muḥaddis (3) olan şeyKdür [40b] **Boş sayfa [41a]** (1) Elḥamdulillāhi'l-lesi ḥaleķe'l-insān ve ‘allemehu'l-beyān (2) ve'?-?alātu ‘alā **Resūlihi Muḥammedin seyyidi Beni ‘Adnān** (3) ve ‘alā ālihi ve ?aḥbihi ed-dā‘ayni ilā sebilü'r-raḥman (4) **ammā ba‘d** bu

²⁰² Günahtan korunduğun gibi dünya nimetlerinin seni azdirmasından da korun; Allah’a yemin ederim ki, bana göre seni aldatan ve yanıltanların en korkuncu dünya nimetidir.

²⁰³ “O kâfirler ki, dünya hayatı onları aldattı, dinlerini bir eğlence ve oyun edindiler. Onlar, bu günlerine ulaşacaklarını unuttukları ve ayetlerimizi bile bile inkâr ettikleri gibi biz de bugün onları unuturuz.” A’râf, 51/7.

²⁰⁴ Malı vermek imtihandır, onu saklamak da bir imtihandır.

²⁰⁵ “En hayırlı rızık yeterli olandır.” Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 172; Ebû Ya’la, *Müsned*, II, 82

²⁰⁶ Sünnete az uymak, çok bid‘at işlemekten daha iyidir.

şerh olunan kelimât-ı nûr-efşân (5) cāmi‘ü'l-**ḲurKân Ḥazret-i ‘Osmân bin ‘Affānuñ** yüz (6) kelimesidür ki her birisi cevāmi‘ü'l-kelimedendür bunuñ (7) menākıbı kütüb-i mu‘teberede sıkr olındığı üzre (8) Emirü'l-müKminini **ḡu'n-nüreyñ ‘Abdullah ‘Osmân** (9) **bin ‘Affān Ebi'l-‘A? ibni Ümeyye bin ‘Abdi Şemsin bin** (10) **‘Abdu Menāf bin Ḳa’?ıyu'l-Emeviyyu'l- ‘Urteşidür** cedd-i (11) a‘lāsı **Resül Ḥazretine ‘Abdu Menāfda** mülâkı olmuşdır (12) muḳaddem **Ḥazret-i Resülüñ binti Ruḳıyye** tezevvüc etmişdür [41b] (1) ol vefat etdükden ?oñra binti **Ümmü Gülsüm** itmışdür anuñ içün (2) **ḡu'n-nüreyñ** denilmişdür ol vefat itdükden ?oñra (3) **Resül Ḥazretini** *lev kânet ‘indi sâlisetü'z-zev(4)cetukhā* ²⁰⁷ dimişlerdür vâlidesi **Ervâ binti Kureyz bin Rabi‘atu** (5) **bin Ḥabib bin ‘Abdu’s-Şemsdür** ḳadimen İslâma gelen nisâdandır (6) ve **Ḥazret-i ‘Osmân Resül Ḥazreti** Dâr-ı Erḳama dâhil (7) olmazdan evvel İslâma gelen a?hâbuñ ḳudemâsındandır (8) ve sât-ı ḥicreteyndür cemi‘-i ḡazavâta **Resül Ḥazreti** ile bile (9) ḥâzır olmuşdur illâ Bedir Ḡazâsına ḥâzır olmadı zirâ (10) **Ḥazret-i Ruḳıyye** ol zamânda marize olduğı mâni‘ (11) olup **Resül Ḥazreti** anuñ içün ḡanâyim-i Bedirden (12) sehm ta‘yin etmişdür ve anuñ ḥaḳḳında **Resül Ḥazreti inne** (13) *leke ecre raculi mimmen şehide bedren ve sehmehu* ²⁰⁸ dimişlerdür (14) ve Ḥudeybiyede bi‘atü'r-rıd‘vâna daḡı ḥâzır olmadı (15) zirâ **Resülullâh** ?allallâhu ‘aleyhi ve sellem **Ḥazreti** [42a] (1) **‘Osmânı** ehl-i Mekke ile ?ulḡ içün Mekkeye irsâl itmüşler-idi (2) bi‘at zamânında bulunmadığı eclden **Resül Ḥazreti** mübârek (3) yediniñ birini yed-âḡirleri üzerine vaz‘ idüp (4) anuñ içün bi‘at idüp ḥâsa li-**‘Osman** dimişlerdür (5) ve **Ḥazret-i ‘Osmānuñ** cism-i şerif ebyazu'l-levn ve raḳıḳu'l-(6)beşeretü ve ḡusnu'l-vechi ve iki müştüñi mâ-beyni ba‘id ve mübârek (7) başınuñ şa‘rı kesir ve mübârek liḡyeleri ‘a?ime idi (8) ekser-i zamânda liḡyelerini ḡınnâ ile taḳ?ir iderdi ve (9) **Ḥazret-i ‘Ömer** vefât idecek ḡilâfet-i ‘aşere-i mübeşşereden (10) altı kimesne beyinde sözi ḳaldı ol altı **Ḥazret-i** (11) **‘Osmân** ve **‘Ali** ve **‘Abdurahḡman bin ‘Avf** ve **Ṭalḡa** ve (12) **Zübeyir** ve **Sa‘d ibni Ebi Vaḳḳâ?**dur bunlar emr-i ḡilâfeti içlerinden (13) **‘Abdurrahḡman bin ‘Avfa** tefviz idüp bu bâbda (14) rāy-ı Sikender diyicek ol daḡı **Ḥazret-i ‘Osmânı** (15) iḡtiyâr idüp ?ahâbe-i Kirām faḡrinde bilâ-tereddüd [42b] (1) hicretüñ yigirmi senesinde Muḡarrem ayınuñ evvel ḡünü bi‘at (2) idüp ?ahâbe-i Kirāmuñ sâKir daḡı aña ittibâ‘ (3) idüp emr-i

²⁰⁷ “Üçüncü bir kızım olsa onu da seninle evlendirirdim.” Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir Belâzûrî. “*Ensâbü'l-Eşrâf*” *İslam Tarihinde Öncü Şahsiyetler, Siyer I.* (Çev.: Mehmet Akbaş ve Musa K. Yılmaz) İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, I/475, 34, 2020.

²⁰⁸ “Sana, Bedir Savaşı’na katılmış bir gazinin sevabı ve ganimet payı vardır.” Buhârî, *Fedâilü Ashâbi’n-Nebî*, 7.

hılāfet **Ḥazret-i ‘O?māna** tefviz olındığı (4) müddet hılāfeti on iki yıl olmuştur ve hicretüñ otuz (5) beşinci senesinde mübārek Zilhiccenüñ on (6) sekizinci günü ki cum‘a günüydü ehl-i Mı?rdan esved (7) taḥbibî katl idüp şehid olmuştur müddet-i ‘ömri (8) seksen iki yıl ve ba‘zılar katında toḳsan yıldır (9) namāzın **Ḥakim bin Ḥizām** ve ba‘zılar katında **Zübeyr bin ‘Avām** (10) ve ba‘zılar katında **Cübeyr bin Muṭ‘im** kılup Baḳi‘de leyle-i (11) sebtde defn olınmuştur **Resül Ḥazretinden** yüz kırk altı (12) ḥadis rivāyet itmişdür kendüden rāvi ḥadis (13) olan kimesneler **‘Abdullah bin Zübeyr** ve **Enes bin Mālīk** ve **Zeyd (14) bin Ḥālīd-i Cüheyri** ve **Mervān bin Ḥakemdür**

El-kelimetu'l-(15)ülā

Tācirullāhe terbeḥā²⁰⁹

Allāh Te‘alā **[43a]** (1) ile ticāret idüñ tā ki ribḥ idesüz ya‘ni Allāh Te‘alānuñ (2) evāmīrine imtisāl ü nevāhisinden ictināb itmek-ile ‘ıṭā-i (3) ?adaḳāt ve feyz-i ḥasenāta yetişüp fāKide-i cāvidānı (4) ve menfa‘at-i dü-cihānı iḥrāz idesüz ve kelime-i müeyyeddür (5) **ḲurKān-ı ‘A?imde innellāhe’šterā mine'l-muKminine enfusehum ve emvā-(6)lehumu bi-enne lehumu'l-cennet** ²¹⁰ ayeti kesr-ile ticāret yādigārlık(7)dur bu maḥalde kelām isti‘āreye mebnidür tācir ve bāzırgānluk-ile (8) bābından emr-i ḥāzıruñ cem‘-i müsekkeridir ve tercevā ‘ilm (9) bābından cevāb-ı emr üzre olmak meczūmdur kesr-ile ribḥ (10) ı??ı ve fāKidedür

El-kelimetu's-sāniye

Yeğtemmu (11) vaḳte surūrike²¹¹

Senüñ surūrik vaḳtinde ḥasūd muğtem (12) olursa öyle olıcaḳ lāyık budur ki evḳāt-ı ḥüznde (13) e?ḥār-ı sürür idesin tā ki ḥasūd muğtem ola iğtimām ğamgin (14) olmakdur yeğtemmu bundan ?ıġa-i müstaḳbeldür ğamm mizāḥuñ (15) zıddıdur sürür ḥüzñüñ zıddıdur teḳābül ri‘āyet olınmuştur **[43b]** (1) eger suKāl olunup bu kelimeyi **Sūretü'l-Ḳa?a?da** (2) *is ḳāle lehu ḳavmuḥu lā tefreḥ innellāhe lā yuḥibbu'l-fariḥin* ²¹² (3) āyetine muḥālīfdür dinilürse cevāb virilür ki (4) *lā tefreḥ lā tebtūr* ²¹³ ile tefsir

²⁰⁹ Allah ile sadaka vererek alışveriş yapın, kâr edersiniz.

²¹⁰ “Allah, kendi yolunda çarpışırken öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını, karşılığında cennet vermek üzere satın almıştır.” Tevbe, 111/9.

²¹¹ Mutlu olduğun zaman kıskanan kişinin üzülmesi sana yeter.

²¹² “Halkı ona şöyle demişti: “Sakin şımarma! Bil ki Allah şımarıkları sevmez.” Kasas, 76/28.

²¹³ Şımarmayın ve kibirlenmeyin.

olunmuşdur fetheteyn-ile batır (5) şiddet-i ferihdür her vech-ile ki muhabbetullāh māni‘
ola (6) veyā cevāb virilür ki i?hār-ı ferih ḥaқиқaten ferihūñ (7) ğayrıdur nehy olınan
ḥaқиқа ferihdür

El-kelimetu's-sāliseti (8)

Lā en yerānillāhu mu?liḥan eḥabbu illa en yerāni(9)llāhu mufsiden²¹⁴

Tahқиқ Allāh Te‘ālā Ḥazreti beni mu?āliḥ ya‘ni ?alāḥ ile(10) mutta?ıf görmek baña
ziyāde sevgilidür beni mufsid gör(11)mekden murād ı?lāḥa terġib ve ifsāddan қaribdür
(12) ve müKmin olana lāyık budur ki *ḥayru'n-nāsi men* (13) *yenfe‘u'n-nāse* ²¹⁵ ḥadisi-
ile ‘amel idüp ‘imāret-i ‘āmele (14) ve ı?lāḥ-ı ‘umūrını ādeme iştiġāl eyleye dimekdür
mu?liḥ (15) müfsidiñ zıddıdır eḥabb ?ıġa-i taf?ildür ziyāde-i **[44a]** (1) muṭallakaya
maḥmūldür in yerānide men muқadderdür (2) taқdir-i kelām min in yerāni dimekdür

El-kelimetu'r-rābi‘atu (3)

**Muḥāfa?atu'l-ḥudūd ve'l-vefāKu bi'l-‘uhūd ve'r-rızāKu bi'l-mevcūd (4) ve'?-?abri
‘ani'l-mefkūd²¹⁶**

ŞerKi olan ḥadleri ḥıf? itmek (5) ve Allāh Te‘ālā ile ve müKminler ile olan ‘ahdlere vefā
(6) itmek ve mevcūd olan ni‘mete ve nıқmete rāzi olmak (7) ve mālдан ve cāhdan fevt
olana ?abr itmek (8) her müKmine lāzımdur ḥıf?u'l-ḥudūd denilmeyüp
muḥāfa?atu'(9)l-ḥudūd denildiği tarafından ḥıf? mümkün olduğu için (10) zirā ḥudūd-
ı şer‘i ri‘āyet idüp ḥıf? idicek (11) umūr-ı şer‘iyye ile ‘amel daḥi anı mekārıhe vuқū‘dan
(12) ḥıf? ider ḥudūd-ı ḥaddūñ ‘uhūd-ı ‘ahdūñ cem‘idür (13) mefkūd ma‘dūm
ma‘nāsınadır

El-kelimetu'l-ḥāmisetu (14)

İnni iḥtesebu bi-na?ari kemā iḥtesebu bi-ḥıf?i²¹⁷

²¹⁴ Allah’ın beni bozguncu olarak görmesinden ziyade, ıslah edici olarak görmesi bana daha
sevimlidir.

²¹⁵ “İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır.” Abdulalim Demir, “Şeybânî ve Serahsî’nin
Kitābü’l-Kesb’de Hadis Kullanma Yöntemi.” *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
10(1), 2023, s.27.

²¹⁶ Kulluk dört özellikten oluşur: Ahitleri yerine getirmek, sınırları korumak, eldekiyle yetinmek ve
kaybedilen şeye sabretmek.

²¹⁷ Ben ezberlememi bir mükâfat saydığım gibi, bakmamı da bir mükâfat sayıyorum.

Tahkik ben (15) **ḲurKān-ı** ‘A?ime na?arum ile sevāb taleb eylerüm hıf?um [44b] (1) ile sevāb taleb itdügüm gibi zirā **Zinnūreyn** ben **ḲurKān-ı** (2) ‘A?ime bi’t-tamāmu vech-ile hıf? idüp ezberlemiş (3) idi ve mu?hafa dāyim na?ar idüp tilāvetden (4) hālî olmaz idi hattā yevm-i cum‘ada tilāvet (5) ider iken katl olundıkları zamānda tilāvetleri (6) **Sūretü'l-Baḳarada** *feseyek fi-kehumu'llāhu* ²¹⁸ kelimesi idi (7) murād hāletinde tesviyesine işaretdür ve **ḲurKān-ı** (8) ‘A?imüñ na?arına ve hıf?ına hiss ü terğibdür ihtisāb (9) taleb-i sevābdur

El-kelimetu's-sādiseti

Mā rā-eytehū man?aran (10) illā ve'l-ḳabru efd'a'ū minhu²¹⁹

Ben hiçbir maḥall-i na?ar gör(11)medim illā ḳabr her gördüğüm na?ardan efd'a'dur ya'ni (12) ziyāde ḳorḳulu mevzu'dur murād müKmine lāzımdur ki (13) mümkün olduğça tā'ate ve 'ibādete iştiğāl eyleye (14) tā ki hevl-i ḳabirden ve vahşetden hālā? olup (15) ba'de'l-mevt rāḫata ve ünse yetiše mā-nāfihdür [45a] (1) man?ar ism-i mekāndur efza' fezā'atdan ?iğāK-i (2) tafd'ıldür

El-kelimetü's-sābi'a

El-ḳabru evvelu mensilin (3) min menāsili'l-āḫirati ve āḫeru munessilin min menāsili'd-dünyā (4) **femen şeddede** 'aleyhi femā ba'dehu eşeddu ve men (5) **hevvene** 'aleyhi femā ba'duhu ehvanu 'aleyhi²²⁰ (6)

Ḳabr ahiret menzillerinden evvel menzildür ve dünya menzillerinden (7) ahir menzildür her kimesne anuñ üzerine ḳabirde teşdid (8) olına ḳabirden ?oñra hevli eşed olur ve her (9) kimesne ki ḳabirde anuñ üzerine emr āsān ola ḳabirden (10) ?oñra anıñ üzerine emr ehven olur pes müKmine lazımdur (11) ki günāhlarına pişmān olup tevbe ve istiğfāra (12) meşğül ola tā ki tevbe ve istiğfār sebebiyle şedāyid-i (13) ḳabirden hālā? olup mā-ba'dında başına gelecek (14) hāl aña āsān ola zirā ḳabirden hāl müşkil (15) olıcaḳ mā-ba'dı daḫi yaramaz olur ve'l-'ibādi billāh [45b] (1) minhu ve men emsālehū teşdid şiddet ya'ni miḥnet (2) virmekdür şinüñ zammıyla şedd bundan mef'ül

²¹⁸“Allah sana yeter...” Bakara, 137/2.

²¹⁹ Hiçbir manzara görmedim ki kabir ondan daha korkunç olmasın.

²²⁰ Mezar, ahiret konaklarının ilki, dünya konaklarının sonuncusudur. Dünyaya aşırı önem verenin ahireti zor, vermeyeninki kolay olur.

içün (3) binā olınan ?ıgaK-i māzidür eşedd ?ıgaK-i tafd'ıldür (4) heviyehullāh dirler sehille ve ḥaffiẓe ma'nāsına (5)

El-kelimetü's-sāminetu

'a?letāni ceyyidetāni leyse ma'ahuma (6) sālison ḥusni'l-edebi ve tecennubi'r-raybi²²¹

Dünyāda iki ḥaslete (7) ceyyide vardır ki ol iki ḥa?lete sālise (8) yokdur ya'ni anuñ dāyiresinde bir ḥa?let-i ceyyide (9) daḥi yokdur biri ḥusn-i edeb ve biri maḥall-i tōhmetden (10) ictinābdur murād-ı müKmine lāzımdur ki dāyima bu iki (11) ḥa?let ile muta??ıf ola tā ki dinde ve dünyāda (12) mes'ud ve evvelide ve aḥiride maḥmūd ola dimekdür (13) keyyis vezninde ceyyid dinüñ zıddıdır cemi'i (14) ceyyād gelür tecennubā ictināb ma'nāsınadır (15) fetḥ-ile reybi-i tōhmetdür kesr-ile reybe gibi ḥa?let-i evlāya [46a] (1) münāsibdür küberāK-i selefden **Ḥamidüddin**ün min (2) *leyse yenkebe nā?uḥuhu bad'hek min ḥālihi 'adāhu* (3) *edebihi ḥādisu'l-leyālī min lem yuKeddibuhu vā(4)lidāhu* ²²² kavli ve ḥa?let-i sāniyeye müKebbiddür *itteḳū* (5) *mevāzi 'u't-tuhem* ²²³ ḥadisi

El-kelimetü't-tāsi'atu

Ene minhu (6) ke-ebi'l-'aḳi in 'āşe 'aḳḳahu ve in (7) māte feca'ahū²²⁴

Ben veleden ebi'(8)l-'aḳ gibiyim egerçi ölürse vālidine 'uḳūḳ (9) ider ve eger meyyit olursa vālidine ḡam u ḡu??a (10) virür murād evlāddan şikāyetdür zirā beher-ḥāl (11) veled ḥayātında ve memātında vālidine meşakkat ve zaḥmet (12) çekmekden ḥālī degüldür fetḥ-ile 'ayş ḥayātdur 'uḳūḳ (13) nebrūñ zıddıdır 'aḳḳ vālide *'uḳūḳān fe-huve 'aḳḳun* ²²⁵ dinür (14) vālidine eylūk itmedi ma'nāsına men' bābından feca'a (15) evci'uhū ma'nāsınadır

²²¹ Güzel edep ve şüpheden sakınma iki huydur; bunların bir üçüncüsü yoktur.

²²² "Nasihat edenler onu uyarmıyorsa, çevresindekiler onun hâline güler. Eğer anne babası onu terbiye etmezse, hayatın zorlukları ve deneyimleri onu terbiye eder." Bu sözün aslı temel kaynaklarda geçmemektedir.

²²³ "Sizi töhmet altında bırakacak durumlardan sakının!" Mehteran Furkani. "Cemâleddin Aksarâyî'nin Fıkhî Konuları Çözümleme Metodu: El-Es'ile Ve'l-Ecvibe Kitabı Örneğinde". *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*. 7(13), 2020, s.122.

²²⁴ Ben, yaşarsa baba sözü dinlemeyen; ölürse ona dert olan yaramaz bir çocuk babası gibiyim!

(Çaresiz kalanlardanım.)

²²⁵ عَقَى وَالِدَهُ عَقَوَقَا فَهُوَ عَاقٌ Bu tarz kullanım arapça lügatlerde bir fiili açıklarken takip edilen usuldür. Önce mazi fiil verilir: عَقَى وَالِدَهُ yani "anne ve babaya karşı çıktı" sonra bu kelimenin mastarı verilir: عَقَوَقَا sonrasında ise ism-i fail (bunu yapan kişi) getirilir; فَهُوَ عَاقٌ Yani o anasına babasına karşı çıkan kişidir.

El-kelime'l-‘aşere

Entum [46b] (1) ilâ imâmi fe‘‘alin aḥvecu minkum ilâ imâmin kavvâlin²²⁶ (2)

Sen kesiru'l-‘aḳıl olan imâma ziyâde muḥtâciyeti (3) kesir olan imâma ihtiyâcınızdan ya‘ni sultân(4)da kesret-i kelâm mu‘teber degüldür belki ‘adl üzerine (5) kesret-i ta‘arruf mu‘teberdür öyle olıcaḳ du‘âya (6) enfa‘ imâm-ı kesirü'z-żarf olmaḳdur fe‘allin kavvâlin (7) kessâb gibi ?ıḡaK-i mübâlaḡadur

aḥvec siḡaK-i taf?ıldür (8) minkümde muzâf muḳadderdür taḳdir-i kelam (9) min ihtiyâcikum dimekdür

El-kelime'l-hâdiyehü ‘aşere (10)

İnne li-kulli şeyKin âfeten ve li-kulli ni‘metin ‘âheten ve inne (11) âfete hasa'd-dini ve ‘âhete hâsihi'n-ni‘meti ‘ayyâbune (12) ta‘‘ânüne yerevnekum mâ tuḥibbüne ve yesturune ve mâ tekrehüne (13) ta‘‘âmun mislu'n-ne‘‘âmi yettebi‘üne evvele nâ‘îḳin²²⁷

(14) Taḥḳik her şey içün âfet ve her ni‘met içün ‘âhet (15) vardur ve taḥḳik bu dinin âfeti ve bu ni‘metin ‘âheti [47a] (1) ziyâde ‘ayb-bin ve ziyâde ta‘n iden kimesnelerdür ki (2) ef‘âlden ve aḳvâlden sevdükleri size gösterüp (3) i?hâr iderler ve sevmeyüp ger gördüğünüz sizden (4) gözleyüp ketm iderler ammâ ğıybetünüzde söylerler bunlar iki yüz(5)lü olup vefâKet ve rezâlet ile mutta?ıf kimesne(6)lerdür ki ḡayır ve şer evvel söyleyen kimesneye ittibâ‘ (7) itmekde ol nâ‘îḳa ittibâ‘ eyleyen deve kuşu gibidür (8) ‘âhe âfet ma‘nâsınadır teşdid ile ‘ayyâbün (9) ta‘‘ânün ‘aybdan ve ta‘ndan ?ıḡaK-i mübâlaḡadur (10) seḡâb vezninde na‘âm nâsuñ denisi ve rezil ola(11)nıdır fethetiyile ni‘âm deve kuşıdır ism-i cinsdür (12) nâ‘îḳ ?ayḡa idici dimekdür bu ma‘nâyı müKeyyeddür **Şihâb(13)ü'l-Aḡbâr**da Resûl Ḥazretinden *lâ-tekünü ‘ayyâbine ve (14)lâ-meddâḡhine ve lâ-ta‘‘ânine ve lâ-mutemâvitine* ²²⁸ ḡadisi (15) ve daḡi *tecteddüne inne*

²²⁶ Siz, konuşkan başkandan çok, çalışkan başkana muhtaçsınız.

²²⁷ Her şeyin bir belası, her nimetin bir nankörü vardır. Bu dinin (bu ümmetin) belası, bu nimetin nankörü ayıplayan ve yerenlerdir. Size, sevdiğinizi gösterirler, sevmediğinizi saklarlar. Nerede bir yiyecek görseler hemen oraya koşarlar. (Deve kuşu gibi kendilerini gizlerler.) Nereden bir ses işitseler hemen oraya koşar, fitne çıkaracak durumda olanların peşine düşerler.

²²⁸ “Çok ayıplayıcı, çok methedici, çok saldırgan ve çok tembel olmayın.” İbn-i Asâkir, *Târih-i Dimeşk*, c.3, .428; Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-Evliya*, c.6, s.388.

şerri'n-nāsi su'l-vecheyni'l-lesi [47b] (1) yeKti haKulāKi bi-vechin ve haKulāKi bi-vechin
229 hadisi

El-kelimetu's-sā(2)niyetihi 'aşere

Mā 'anillāhi meshebun illā ileyhi²³⁰

Allāh Te'ālā (3) ḥazretlerinden ğayrıya mürāca'at yokdur İllallāhu Te'ālāyadur (4) ya'ni müKmine lazımdur ki her zamān tevbe ve inayet idüp (5) Allāh Te'ālāya rücū' ide zirā andan ğayrı merci' (6) yokdur ve Allāh Te'ālādan 'afv taleb eyleye zirā anuñ (7) 'afvı mücrimlere ziyāde nāfi' ve anuñ rahmeti 'asābı ziyāde (8) dāfi'dür bu ma'nāyı müKeyyeddür **QurKan-ı A'imde ve ilā(9)llāhi turce'u'l-umur** ²³¹ āyeti ve daḥi ?aḥiḥinde **BerāK bin** (10) 'Asib rivāyetinde *lā-melceKe ve lā mencāKe minke illā ileyke* ²³² (11) hadisi

El-kelimetu's-sālisetu 'aşere

İrmū bi'd-dünyā ḥaysu (12) rama'l-llāhu bihā²³³

Siz dünyāyı rami idüñ ki zirā Allāh Te'ālā (13) remy itdi ya'ni dünyāya raġbet idüp iltifāt (14) itmek zirā Allāh raġbet idüp iltifāt itmedi *irmū* (15) *remy yermiden* emr-i ḥāziruñ cem'-i müsekkeridür a'lā-yı kütüb [48a] (1) ?arfda mübeyyendür dünya āḥiretüñ naḳzıdır ḥays ta'lil içündür murād (2) müKmine lāzım budur ki ni'am-ı dünyānuñ fevtinden bi-ḥuzūr olup muṣṭarib (3) olmaya ve göñlini zehārif-i dünyāya virmeye belki meyl (4) āḥiret cānibine ve āḥiretde müfid olan şeyKe ola (5) dimekdür bu ma'nāyı müKeyyiddür **?aḥiḥ-i Buḥārîde Ebū Hureyre** (6) rivāyetinde **Resül Ḥazretlerinden** *lev kâne li mislun aḥadin* (7) *seheben Leserreni en lā-temurra 'aleyye selāsu leyālin ve 'indi* (8) *minhu şeyKen illā şeyKun ur?uduhu li-deynin* ²³⁴ hadisi *ursuduhun* (9) aḥfa?ahu ma'nāsinadur li-deyni'l-edāKin deyn taḳririnedür (10) zirā aḳzāKen deyn sadaḳa vehbe üzerine muḳaddem(11)dür

²²⁹ "Siz, en kötü kişileri de ikiyezlüler olarak bulursunuz ki onlar, birilerine bir yüzle diğerlerine bir başka yüzle gider gelirler." Buhârî, *Menâkıb*, 1.

²³⁰ Allah'tan başka gidecek yer (gerçek bir sığınak) yoktur.

²³¹ "...İşler, dönüp dolaşıp Allah'a varır." Âl-i İmrân, 109/200.

²³² Sana karşı yine senden başka sığınak yoktur. Buhârî, *Vudû*, 75; *Daavât*, 6.

²³³ Allah'ın sırf dünya için çalışmaya değer vermediği gibi siz de vermeyiniz.

²³⁴ "Eğer Uhud dağı kadar altınım olsa, borç ödemek için sakladığım dışında, ondan yanımda bir miktar bulunduğu halde üzerimden üç gece bile geçmemesi beni sevindirir." Müslim, *Zekât*, 31.

El-kelimetu'r-rābi'atun 'aşere

İnnellāhe te'ālā ḥalaḳa'l ḥalka (12) bi'l-ḥaḳḳi felā teḳul ille'l-ḥaḳḳa²³⁵

Tahḳik Allāhu Te'ālā ḥalkı ya'ni (13) maḥlūkı ḥafl-ile ḥalk itdi pes ḥilkat-i insān ḥaḳḳ (14) üzere olıcak saña lâzımdır ki söylemeyesin illā ḥaḳḳ (15) söyleyesin bu ma'nā-yı muḥaḳḳaḳdur **ḲurKan-ı A'imde Sūretü'l-Hicrde [48b]** (1) ve *mā ḥalaḳnā's-semāvāti ve'l-ard'e ve mā beynehumā illa bi'l-ḥaḳḳ*²³⁶ (2) āyeti feth-ile ve teşdid-ile ḥaḳḳ bāṭılıñ zıddıdır

El-kelimetu(3)'l-hāmisetun 'aşere

BeKdiru acālekum bi-ḥayrin mā (4) taḳdirüne 'aleyhi²³⁷

Ecelleriñüz üzerine a'māl-i (5) ḥayr ile müsāra'a idūñ ḥayra kādir olduḡıñuz (6) miḳdārı ya'ni 'ömriñüz aḥir olmadan a'māl-i birre ve ḥayra (7) meşḡul oluñ zirā eccl tamām olup vefāt (8) itdükden ?oñra a'māl-i ḥayr munkatı'a olur be'dir vesā(9)re'ū ma'nāsinadur bederetü beder tesmiye olundıḡı tulu'da (10) müsāra'asıyçündür icāl ecclüñ cem'idür eccl mevte (11) müKedi olan vaḳtūñ ḡāyetidür bu ma'nāya müKeyyeddür (12) **Şihābu'l-Aḥbārda Resül Ḥazretinden beKdirū bi'l** (13)-a 'mālu's-sekiyyeti ḳable en teşḡulū²³⁸ hadisi ve daḡi **?aḥiḥ-i** (14) **Müslimde Ebū Hureyre** rivāyetinde **Resül Ḥazretinden isā** (15) *māte'l-insānu'nḳaṭa'a 'ameluhu illā min selāsin illā min [49a]* (1) *?adaḳatin cāriyetin ev 'ilmin yuntefe'u bihi ev veledin ?āliḥin* (2) *yed'ulehu*²³⁹ hadisi şerrāḥ hadis sıkr itdükleri üzere yed'ü(3)lehu ḳayd degüldür belki veled valideyne du'ā içün tahrizdür (4) zirā beher-hāl veled-i ?āliḥ 'amel-i ?āliḥ itdükçe vālidı (5) içün ecr ḥā?ıl olur gerek vālid içün du'ā itsün (6) gerek etmesün bunun ḥāriçde misali bir kimesne bir şecer (7) ḡars itse her kimesne anuñ semerinden ekl eyleye (8) ḡars iden içün sevāb ḥā?ıl olur gerek ekl du'ā (9) itsün ve gerek itmesün ümm daḡi bu hükmde eb gibidür (10) ammā veledüñ seyyiKesinden vālideynine vizr lāyık (11) olmaz veled sıkr ü ünsiye şāmildür

²³⁵ Allah u Teāla, halkı doğruluk üzere yarattı; sen doğrudan başka bir şey söyleme!

²³⁶ “Biz, gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları ancak ve ancak hak ve adalet temelinde yarattık...” Hicr, 85/99.

²³⁷ Ecel gelip çatmadan, yapabileceğiniz iyiliği hemen yapınız.

²³⁸ *يَبَادِرُوا بِالْأَعْمَالِ الزَّكِيَّةِ قَبْلَ أَنْ يَسْتَوْفُوا* Meşgul olmadan önce salih amelleri (işleme) de acele edin.

²³⁹ “İnsan öldüğü zaman amel defteri kapanır. Üç kimse bundan müstesnadır: sadaka-i cāriye (kesintisiz sadaka), yararlanılan ilim (bilgi-hikmet) ve dua eden hayırlı evlat” Tirmizî, *Ahkām*,36.

El-kelimetü's-sādisetü (12) ‘aşere

Elā inne'd-dünyā tavīyet ‘ala'l-ğurūri felā tegūrre'13)n-nekumu'd-dünyā velā yeğurre'n-nekum billāhi'l(14)-ğurūru²⁴⁰

Āgāh oluñ taḥkik-i dünyā ğurūr üzerine (15) ya‘ni ḥıd‘a üzerine devrilüp olınmuştur pes [49b] (1) öyle olıcaḵ dünyā sizi mağrūr itmesün ğarra ğurūrān (2) dirler ḥıd‘a ma‘nāsına ?abūr vezninde ğurūr-ı (3) dünyādur veyā şeytāndur ammā bu maḥalde dünyāya muḵābil (4) sikk olundığından ma‘lūmdur ki murād ma‘nāyı (5) āḥirdür bu ma‘nā-yı muḥaḵḵadur **Sūretü'l-Fātırda yā eyyuhe'-(6)n-nāsu inne va ‘de'llāhi ḥaḵḵun felā tegurra'n-nekumu'l-ḥayātu'-(7)d-dünyā velā yeğurra'n-nekum billahi'l-ğurūr²⁴¹** āyeti ma‘nāsı (8) yevm-i kıyāmetde ḥaṣr u cezā ḥaḵdur anda ḥalef öyle (9) olıcaḵ dünya ile temennu‘ sizi aḥret talebinden ğāfil (10) idüp aldamasın ve sizi şeytān mağfıret (11) ricāsıyla mu‘?iyetde ıḥrār ile aldamasın zirā bu (12) münıyyet egerçi ki nefste mümkün ise lakin bu bir kıble (13) def‘-i ṭabı‘ata i‘timād idüp semm-i tenāvül itmek gibidür (14)

El-kelime's-sābiātun ‘aşere

İ‘tebiru bimen mazā veciddu fi'(15)'l-ḥayr²⁴²

Geçmiş kimesneler ile i‘tibār idüñ ya‘ni ḥāllerinden [50a] (1) tedebbür ve tefekkür itmek-ile mütte‘ı? oluñ daḥi ḥayr iltisābında cidd (2) ü sa‘y idüñ tā ki sa‘ādet-i ebedıyyeye yetişüp şekāvet-i (3) sermediyyeden necāt bulasuz bu ma‘nāya münāsıbdür (4) küberāk-i selefüñ *el-ciddu yedini kullu emri ṣāsi‘un ve'l-ciddu* (5) *yeftēhu kullu bābi muğlaḵun²⁴³* ḵavli

El-kelimetu's-sāminetun ‘aşere (6)

Lā-tef‘alū minellāhi feKinnehu lā-yuğfelu ‘ankum²⁴⁴

²⁴⁰ Dikkat ediniz, dünya aldatıcıdır; “Dünya hayatı sizi aldatmasın! Şeytan Allah’ın affına güvendirerek sizi kandırmassın” (Lokman Suresi/ 31).

²⁴¹ “Ey insanlar! Allah’ın verdiği söz gerçektir. Dünya hayatı sakın sizi aldatmasın, o aldatma ustası da Allah hakkında sizi kandırmassın.” Fâtır, 5/45.

²⁴² Geçmişlerden ibret alınız, hayra çalışınız.

²⁴³ “Ciddiyet her büyük meseleyi yakınlaştıtır ve ciddiyet her kapalı kapıyı açar.” Ebu Abbās eş-Şârişî, *Kitābu Şerhi Makāmatu'l-Harîrî*, 472/2.

²⁴⁴ Gaflete düşmeyiniz, çünkü sizden gaflete düşülmez.

Allāhu Te‘ālā(7)dan gāfil olmañ zirā taḥkik Allāhu Te‘ālā sizden (8) gāfil olmaz ya‘ni eger siz Allāhu Te‘ālā Ḥazretlerinin sevāb (9) u ‘iḳābından gāfil olursañız ol sizūñ ḥarekāt (10) u sekenātñuzdan gāfil degüldür öyle olıcaḳ (11) ḥayren ve şerren a‘mālñūze cezā eyler

El-kelimetü't-tāsi‘ati ‘aşere (12)

‘usū bi'l-ḥaḳḳi ve‘ṭubihi²⁴⁵

Ḥaḳḳ ile aḥs iden ve ḥaḳḳ ile (13) i‘tā ideñ virmekde olmaḳda ḥaḳḳı elden ḳomañ murād (14) her işde hüner üze oluñ tā ki dünyāda melül ü melüm u mesmüm (15) aḥiretde mu‘ātib ü mu‘ākıb olmayasuz

El-kelimetu'l-‘işrūn[50b] (1)

Beleḡe's-seylu'z-zubā²⁴⁶

Seyl ḥadden mütecāviz olup (2) depelere ve bādiyelerde esed ?ayd itmek-içün ḥafir olınan (3) ḥafralara yetişdi sāl seylden seyl ma?dardur ve māK-i (4) kesir sāyıl ma‘nāsına daḥi gelür bu maḥalde murād bu ma‘nādur (5) zamm ile zebi zebiyenūñ cem‘idür seleme vezninde zebeye (6) depedür veyā ḥafraK-i maḥ?ū?adur bu kelime d’urüb-ı (7) emsāldendür **Ḥazret-i ‘Osmāna** isnād kendüler telaffu? i(8)tdüg-içündür murād kā’a?im ü fitneler ḥadden ziyāde mütecāviz (9) olmuşdur diyü ‘āmelden şikāyyetdür

El-kelimetü'l-ḥādiyetu ve'l-‘işrūn (10)

Cāveze'l-ḥızāmu't-ṭubeyteyni²⁴⁷

Ḳulak zar‘ını mütecāviz (11) itdi bu kelime de d’urüb-ı emsāldendür sa’y-ı kesir ve emr-i mesned (12) ü ‘asir oldı diyecek maḥalde müsta‘meldür bunıñ ile kesret-i (13) sa’y murād olduğına misāl bi'l-fi‘l **Muḡni Ḥazretlerinin** (14) *velev ente tes‘i eseruhā elfe ḥucce ve ḳad cāvezu'l-ṭibeyn (15) minke ḥarām* ²⁴⁸ ḳavlidür

²⁴⁵ Doğru alınız, doğru veriniz.

²⁴⁶ Avcının evini (tuzağını) sel bastı (İş çığırından çıktı.)

²⁴⁷ Kemer beli sıktı (İş çığırından çıktı.)

²⁴⁸ وَأَنْتَ تَسْعِي أَثَرَهَا أَلْفَ حَاجَةٍ وَقَدْ جَاوَزَ الطَّيْنِينَ مِنْكَ الْحَرَامُ Onun izini bin yıl sürsen de artık iş haddini aştı, geri dönülmez bir noktaya ulaştı.

El-kelimetu's-sāniyetu ve'l-'işrūn

Beleğe umurun [51a] (1) n-nāsi fevka kadrihi²⁴⁹

Nāsuñ umūrı ve beynlerinde (2) ?ulm u fitne kudretinden ve haddinden ziyāde bulūğ itdi (3) bu kelime [kelimeK-i sābi'a gibiyse] ahvāl-i 'ālemden şikāyetdür **Hazret-i yi'n-nūreyn** (4) zamānında ahvāl-i 'ālemden böyle şikāyet olıcağ biñ (5) yıla qarib zamān geçdükden soñra ahvāl-i 'ālemden şikāyet (6) ü ?ığa vü beyāna kākıl olmaz

El-kelimetu's-sālisetu ve'l-'işrūn (7)

Ṭami'a fiyye-men kāne ye'cuzu 'an-nefsihi²⁵⁰

Her nefsinde (8) 'āciz olan kimesneler ya'ni her nefesi ı?lāha kādır (9) olmayan kimesneler benüm hürmetimi hetke ve ṭama' u hır? (10) itdi murād ben tenhā kıldum ve 'āciz oldum ber- vech-ile (11) her nefsin ı?lāhdan 'āciz benüm hürmetimi hetk ve mehabbetimi (12) sefk itmek ṭama' itdi pes öyle olıcağ tamām-ı vaqtdur (13) ki mu'āvenet idüp haqqa meyl eylemek dimekdür ṭama' yine (14) denilür hır?-ı 'aliyye ma'nāsına

El-kelimetu'r-rabi'a ve'l-'işrūn (15)

Hemmu'd-dunyā ?ulmetun ve hemmu'l-aḥireti nūrun fi'l-ḳalbi²⁵¹

[51b] (1) Dünyā hūyı ḳalbde ?ulūmatdır ve aḥire hūyı ḳalbde nūrdur (2) ol nūr ile necāt u necāḥ yolını görüp maṭlūba (3) ki derecāt-ı cennet ve müşāhede-i Rabbü'l-'İzzetdür ?afer bu(4)lunur hem ve ğam u ḥüzn bi-ḥasebü'l-luğa murādiflerdür (5) ammā bi-ḥasebi'l-'örf ḥüzn budur ki ḥüzn zamān-ı māzide (6) fevt içündür hem zamān-ı müstaḳbelde fevt olmağ (7) ihtihāl-içündür ğam bu ikisinden e'amdur

El-kelimetu'l-hāmise (8) ve'l-'işrūn

SemāKu Muḥammedin māṭiratun ve biḥāruhu sāhiretun ve (9) 'uyūnuhu hemmā'atun ve tilā'uhu daḳḳā'atun²⁵²

²⁴⁹ İnsanların işleri (fitneleri) çıkırından çıktı (İş çıkırından çıktı.)

²⁵⁰ Kendinden aciz olan bana göz dikti.

²⁵¹ Gönlü dünya kaygısı karartır; ahiret kaygısı ağartır.

²⁵² Muhammed'in göğü yağmakta, denizleri dalgalanmakta, çeşmeleri akmakta, dereleri coşmaktadır (Bıraktığı her şey yerinde durmaktadır.)

Resûlullâh (10) ?allallâhu ‘aleyhi ve sellem hazretlerinin semâKi şeri‘ati âyeti (11) üzerine mâtaradur hüküm-i mu‘âf emtâr ider ve ma‘rûfda (12) bihâri me‘ârif-i yakinine ile mümtedür envâri (13) çeşmeleri seyyâledür envâr-ı İlâhiyyete ağıdır a‘lâdın (14) me‘ârif sebilinün mecrâlarını kuvvet-ile esfele def‘ idicidir (15) murâd be-tarîki'l-isti‘âde **Muhammed**in şeri‘atı cemi‘-i aqtâra [52a] (1) münteshire ve envârı cemi‘-i ‘âleme mažiye ve zât-ı pâyinde münde(2)rice olan me‘ârif ü kemâlât ta‘bir olunur ebleh olsa (3) yokdur imkân sîkr olunân ‘ibâratla ta‘bir olunur ammâ (4) taf?il üzre beyâna ‘ibâret ü âmine degüldür dimekdür (5) mâtura dimek lâ-bin ü te‘emmür gibi sât mümill dimekdür (6) yevm-i mâtardurlar sū-matar ma‘nāsına sāhire mümteler (7) ma‘nāsınadır men‘ babından zuhrul-bahr dirler imtilāk ma‘nāsına (8) ‘uyūn ‘aynuñ cem‘idür ‘ayn-ı haşme ve bekârdurlar (9) hem‘at-ı ‘ayine dirler isâletü'd-dem‘ ma‘nāsına hummā‘a (10) bundan ?iğâ-i mübâlağadır kesr-ile tilâ‘ tala‘anuñ cem‘idür (11) tala‘a a‘lâdan esfele mesil-i mâ dimekdür (12) difa‘‘a def‘den ?iğâ-i mübâlağadır

El-kelime's-sâdisetu (13) ve'l-‘işrûn

İnne hu'lâi'n-neferi zâa‘un ‘aşeratün tetâtâtü (14) **lehüm tetâtüen-ne'd-dâeti ve teledetü lehüm teleddütü'l** (15)²⁵³**muẓtarri**

Tahkiḳ bu cemā‘at-ı mah?ū?a bi-miḳdâr muḩṭi [52b] (1) tākifedür ki tarîḳ hakkında ṭayanmışlardır anlar-içün baş (2) aşāğa itdüm ḳavḡalar başlarını ḳoḡalar başlarını ḳuyuya ?arḳıtdıḳları (3) zamānda aşāğa itdüḡi gibi ve anların fesadından muẓtarruñ (4) taḡayyür gibi müteḡayyir oldum murâd **Hazret-i ‘Osmānuñ** (5) tākifesinden kendi ḳatline ḳa?d eyleyenlerden şikāyet(6)dür fethetin-ile nefer-i ricâlden mādūn-ı ‘aşeredür veyā muṭlaḳ-ı (7) nâsdır bu maḡalde hâKulâKi ‘ibâretiyle taḡ?i? olunmuşdur (8) fettāḡ vezninde ze‘‘ā‘ ednâ ve alḳaḳ ma‘nāsınadır (9) fethetin-ile ‘aşret ‘āşerüñ cem‘idür ‘āşer ṭayanıcı ve muḩṭi ma‘nāsına(10)dur tātāk reKse dirler ḡafad’a ma‘nāsına bu taḳdir üzre (11) neṭākṭāKat başum aşāğa itdüm dimek olur kesr-ile delât (12) delvüñ cem‘idür feth-ile delv ḳoḡadur teleddüd taḡayyür ḡayretten (13) yemine ve şimale iltifâtdur teleddudet bundan mâzinün ?iḡasıdur (14) mütekellim ü aḡd içün vaż‘ olınan (15)

El-kelimetu's-sâbi‘atu ve'l-‘işrûn

²⁵³ Şüphesiz bu nefer çok hatalı bir taifedir. Hak yoluna karşı dayanmışlardır. Kuğuların başını kuyuya sarkıttıkları gibi onlar için başımı eğdim. Buna rağmen onların fesadından çaresizin şaşkınlığı gibi hayretlerde kaldım.

Erā-nihimu'l-ḥaḫḫu [53a] (1) iḥ iḥvānen ve erāhumni el-bāṭilu şeyṭānen²⁵⁴

Baṅa anları Ḥaḫḫ iḥvān(2) gösterür ve beni anlara bāṭil şeyṭān gösterür bu kelime(3)den murād kelime-i sābıka gibi tāKife-i maḥ?ū?adan (4) şikāyetdür kelime-i eri müfā'il-i selāseye ta'diye iden (5) ef'āldendür kesr-ile iḥvān kardeş ma'nāsınadır şeyṭān (6) ma'rūfdur insden ve cinden ve dābbeden her (7) cebbār 'āti ve temerrüd olana daḫi dirler murād bu ma'nādur (8) 'ibādetü'l-ḥaḫḫ ve'l-bāṭil fā'iliyyet üzre merfū'lardur (9)

El-kelimetu's-sāminetu ve'l-işrūn

Ecrertu'l-mersūne resenehu²⁵⁵ (10)

Resenlenmiş ḥayvānuñ resenini ?alivirdüm fethetin-ile (11) resen ḥabl ma'nāsına ipdür bu kelime de d'urūbu'(12) l-emsāldendür terk itdüm ne dilerse işleyesin (13) dibācuñ mütāmede müsta'meldür ecerruhu resene dirler terke (14) ya?na'u māşāK ma'nāsına bu maḥalde murād ben i'dāmuñ (15) şerrini def'den el çeküp kendü ḥāline ḳodum tā ki benüm [53b] (1) ḥaḫḫımda diledükleri cefāyı ideler dimekdür

El-kelimetu's-sāni'atu ve'-(2)l-işrūn

Ebleḡtu'r-rāti'ate maskātehu²⁵⁶

Ben o telici (3) nāḳa-i ?avāda i?āl itdüm bu kelimedeki kelimāt-ı (4) sābıka gibi d'urūbu'l-emsāldendür murād ḥu?amāyı maḳ?ūd (5) a?lı ve maṭlūb-ı küllilerine yetiştürdüm dimekdür (6) eblāḡ i?āl ma'nāsınadır eblaḡtu bundan ?iḡa-i (7) māzidür den' denā'en ve denū'an dirler vūs'at (8) üzerine ekl ü şürb itdi ma'nāsına feth-ile (9) ve kesr-ile mişkāh mişkāye gibi mevzu'-ı safidür

El-kelimetü'-(10)l-selasūn

?āmitun ?umutuhu enfesu min ?avli ḡayrihi²⁵⁷

Çok ?āmet (11) vardur ki anuñ ?umtı ḡayretinüñ ḥamlesinden ziyāde (12) nāfisdür murād reKis olan kimesne ehl-i fitnenüñ (13) fitnessini def' itmekden 'āciz olıcaḳ sükūt-

²⁵⁴ Hak, onları bana kardeş ve dost; batıl ise beni onlara şeytan gösterdi.

²⁵⁵ Bağlı olanın ipini çözdüm.

²⁵⁶ Oburu su başına getirdim (Hırsızı bağa bekçi yaptım.)

²⁵⁷ Susanın susması, saldırganın saldırmasından daha etkilidir.

ı evlâdur (14) zirā el-ekseriyā sükût etmek-ile fitne def' olunur dimekdür (15) ?āmet kelimesinden tenvin teksir içündür bu kelime [54a] (1) maḳām-ı 'acizde ?umtuḥu terḡib-içündür na?ır beyānından ?umtu ?ammen ve (2) ?amūtan dinilürse sekt ma'nāsına enfusu nefāsdan (3) ?iḡa-i tafd'ıldür feth-ile ?ola ḥamle itmekdür

El-kelimetu'l-ḥādiyetü (4) ve's-selasūn

Sā'in a'tāni šāhidehu ve mene'ani ḡāKibehu²⁵⁸

Çok (5) sa'y idici vardur ki šāhidinde baña i'tā ider ve (6) ḡāyibinde benden men' ider murādını göricek ḥuzūrında (7) baña vāfir i'tā ?üreten idüp ve yüzüme nice vücut ile (8) sa'y gösterüp kelāmı benüm muradumca söyler ammā ḡaybetümde baña (9) i'tā vü iḥsān itmeyüp benden men' ider belki benüm helāküm (10) ister diyü ebnā-i zamānuñ iki yüzölçü olup zāhirlerine (11) bāṭınları muvāfiḳ olduğundan şikāyetdür bu ma'nāya (12) münāsibdür **Şihābu'l-Aḥbārda Resūl Ḥazretinden** (13) *lā yenbeḡi lesi'l-vecḥeyni en yekūne eminen indallāh*²⁵⁹ kavli (14) 'ibādet-i šāhid ü ḡayibe nez'-i nāḳı? tariḳiyle ma?ūblardur (15) sā'in ḳāzin gibidür tenvin teksir içündür

El-kelimetu's-sā[54b](1)niye ve's-selasūn

Enā minhum beyne'l-sunin lidādin ve ḳulubin (2) šedādin ve seyūfin ḥedādin²⁶⁰

Ben zamānum ḥalḳında (3) ḥu?ūmet idici ya'ni nāsın kelime idici dillerü şiddet (4) üzere olıcı ḳalbler ve ziyāde keskin ḳılıçlar beynindeyüm (5) bu kelimedden daḡı murād **Ḥazret-i Zi'n-nüreynüñ** ḳatline (6) ḳa?d eyleyen ebnā-i zāmanından şikāyetdür elsine lisānuñ (7) cemi'i lidād eleddüñ cemi'i feth-ile ve teşdid-ile eledd Ḥaḳḳa meyl (8) itmeyen ḥa?m-ı şediddür kesr-ile şedād şedidüñ (9) cemi'i ḥidād ḥadidiñ cemi'idür ḥadid ziyāde ḥiddetlü (10) keskin dimekdür

El-kelimetu's-sālisetu ve's-selasūn (11)

²⁵⁸ Yüzüme karşı bana yağcılık yapmaya, arkamdan düşmanlık etmeye çalışan nice kişiler var.

²⁵⁹ "İkiyüzlü bir insanın Allah katında güvenilir olması mümkün değildir." El-Harāitü, "Ahlakî Hatalar Kitabı", *Hadis Ansiklopedisi*, Hadis No: 280; Beyhakî, *Sünen*, 21688.

²⁶⁰ Onlara aramda sert tartışma, gönül kırgınlığı ve keskin kılıçlarla savaş var.

Allāhu ḥasbi ve ḥasbuhum yevme lā yenṭikūne velā (12) yuKsenu lehum feyete‘asirūne²⁶¹

Baḥa ve anlara Allāhu Te‘ālā (13) kifāyet idicidür şol yevm-i kıyāmetde ki anda anlar (14) nuṭṭ itmezler ve ‘ösr itmek için ol günde anlara isn (15) daḥi olmaz murād ben ol düşmenlarūñ keydinedür mānend **[55a]** (1) ‘āciz oldum her kimesne ki keyd-i düşmenden ‘āciz ola añā (2) lazımdur ki düşmenini Allāhu Te‘ālāya ḥavāle eyleye tā ki (3) yevm-i kıyāmetde Allāhu Te‘ālā anlarūñ a‘māline kemā yenbaḡi (4) mükāfat ve ef‘āline mücāzāt ide dimekdür bu kelimenūñ (5) āḥiri **Sūretü'l-Mürselāt**da *ḥasā yevmu lā yenṭikūne ve(6)lā yuKsenu lehum feye‘tesirūne* ²⁶² āyetinden iktibāsdur eger (7) suKāl olup bu kelimenūñ maḥmūn *sümme innekūm yevme'-(8)l-kıyāmeti ‘inde rabbikum taḥte‘imūne* ²⁶³ āyetine muḥālif(9)dür dinilürse cevāb virilür ki ‘adem-i nuṭṭdan (10) murād mā-yanfe‘e ile ‘adem-i nuṭṭdur zirā mā lā-yanfe‘e ile (11) nuṭṭ lā-nuṭṭ gibidür veyā ba‘zı mevḳi‘de farṭ-ı ḥayret (12) ü dehşetden a?lā bir şeyK-ile nuṭṭ itmez dimekdür feth-ile (13) ḥaseb-i kifāyet ma‘nāsınadır ḥasebūñdür hem (14) dirler kifāk dirhem ma‘nāsına

El-kelimetu'r-rā-(15)bi‘atu ve's-selesūn

Hasihi yedi le-‘Ammārin felye?ṭabir²⁶⁴

[55b](1) Şu benim yedüm ‘**Ammār** içündür kı?ā? itsün kütüb-i (2) tevāriḥde mübeyyindür ı?ṭibār ikti?ā? ma‘nāsınadır (3) fel-ye?ṭabir bunda ?iḡa-i emr-i ḡāyibdür murād maḳām-ı zarūr(4)etde herkes ḥa?m ile müdārāt idüp nefsin veyā eczā-i (5) bedenini ḥa?mına teslim-i eslemdür zirā cāyızdır ki sen (6) böyle idicek ḥa?m ‘uḳūbetden ferāḡat eyleyüp ‘afv (7) eyleye dimekdür

El-kelimetü'l-ḥāmisetü ve's-selasūn

Le-te?abbirene (8) ev le-teneddimene²⁶⁵

²⁶¹ Konuşamayacakları, özür dilemek için kendilerine izin verilmeyeceği günde, Allah bana da onlara da yeter.

²⁶² “Bu öyle bir gündür ki artık konuşamazlar. (Zamanı geçtiği için) kendilerine izin de verilmez ki mazeret bildirsinler.” Mürselât, 35-36/33.

²⁶³ “Sonra da kıyamet gününde rabbinizin huzurunda davalasacaksınız.” Zümer, 31/75.

²⁶⁴ Şu benim elim Ammar içindir. Kısası o yapsın!

²⁶⁵ Sabret ya da pişman ol.

Elbette sen ?abr idersin veyāḥūd elbette (9) nedāmet idersin ya'ni senūñ ḥālūñ bu ikiden ḥālī (10) degüldür pes öyle olıcaḵ lāyık budur ki her ḥālde ?abūr (11) u vaḵūr olasın tā ki muvāfiḵ-ı nedāmet ve maḥāvif-i melā(12)metden ḥalā? olup ḵurtılasın le-te?abbiren (13) le-teneddimen fi'l-i muḵāri'lerdür lām teKkid içündür nūn (14) daḥi teKkid içündür ?abr u nedāmet ma'rūflardur murād [56a] (1) ?abri medh ve ?abra ḥiss ü terḡibdür ve 'aceleden men' (2) ü nehydür bu kelimeyi müKeyyiddür **Sūretü'l-Aḥḵāf**da fe-(3)?bir kemā ?abere ūlū'l-'azmi mine'r-rusuli velā teste 'cil lehum²⁶⁶ (4) āyeti ve daḥi **Şihābü'l-Aḥbār**da **Resül Ḥazretinden** (5) e?-?abru emin cunūdi'l-müKmin²⁶⁷ ḥadisi

El-kelimetu's-sādise (6) ve's-selasūn

Āmentu billāhi muḥli?en²⁶⁸

Allāhu (7) Te'ālāya imānda iḥlā? idici olduğum ḥālde (8) imān gördüm imān **Resülūñ** getürdüḡi aḥḵāmuñ (9) cemi'isini ḵalb-ile ta?diḵdür iḥlā?-ı ḵalb[i] māsivādan (10) ḥālī vü ?āfi itmekdür İḥlā?ullāh dirler terkü'(11)r-ribā ma'nāsına muḥli? bundan ?iḡa-i fā'ıldür (12)

El-kelimetu's-sābi'a ve's-selasūn

Āmentu billāhi'l-lesi (13) ḥaleḵe fesevvā²⁶⁹

İmān getürdüm şol Allāhu Te'ālāya (14) insānı ḥalḵ itdi ve tesviye itdi ya'ni ḥilḵatde (15) aḥḵāmü't-taḵāda itdi taf?ili **Sūretü'l-A'lāda sebbiḥi'[56b](1)smi rabbike'l-a'lā ellesi ḥaleḵe fesevvā**²⁷⁰ āyetidür bu kelime (2) **Ḥazret-i 'Osmānuñ** fa??-ı ḥātiminde kitābet olunmuş (3) idi bundan ma'lūm oldı ki ehl-i ḥükm içün (4) ittiḥās-ı ḥātim cāyiz ola kütüb-i fetevāda sīkr (5) olındıḡı üzre ittiḥās-ı ḥātim ḵı??adan (6) ola ammā ḵadar miḵdār üzerine ziyāde olmaya (7) ve daḥi ḵı??atı bāṭın-ı kefende ḵıla ammā nisā i?hār e(8)yleyeler zirā anlar ḥaḵḵında maḵ?ūd tezyindür ve (9) kütüb-i mu'teberede rivāyet olındı ki **Resül** (10) **Ḥa?reti** ḥātemi ?āḡ ellerinde getürüp ve **Ḥazret-i** (11) **Ebi Bekr ü 'Ömer ü 'Osmān u 'Ali** ?ol ellerinde (12) getürürlerdi ve **Resülullāhuñ** ḥātemlerinde

²⁶⁶ "Azim ve kararlılık sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi sen de sabret. Onlar için de acele etme..." Ahḵāf, 35/35.

²⁶⁷ "Sabır müminin sadık askeridir." Müttakī el-Hindī, *Kenzü'l-Ummāl*, III, 272, Hadis No: 6505.

²⁶⁸ Allah'a gönülden inandım.

²⁶⁹ (Her şeyi) yaratan ve düzene koyan Allah'a inandım. (A'lā Sûresi/2)

²⁷⁰ "Yüce rabbinin adını takdis ve tenzih ederek an. Yaratıp uygun şekil veren;" A'lā, 1-2/19.

mektüb (13) olan **Muhammed Resûlullâh** aydı ve **Hzret-i** (14) **Ebi Bekrûn ni'me'l-kâdiru huvalâhu** aydı (15) ve **Hzret-i 'Ömerûn kefâ bi'l-mevti vâ'i'en** aydı [57a](1) ve **Hzret-i 'Alinûn el-Mülkullâh** aydı

El-kelimetu's-(2)sâminetu ve's-selasûn

İyyākum ve'l-hamra feKinnehā (3) miftāhu's-şerrin²⁷¹

Haser iyilük hamrdan zirā hamr cemi'-i şirk (4) ma'nâsınadır kütüb-i fıkıhda hamr üzüm ?uyından (5) pişemeyendür ki âteşsüz kaynayup köpüğünü atmış (6) ola bunun kaçresi harâmdur bu ma'nāya (7) münâsibdür **Resûl Hzretinden el-hamru ummu'l-habâKis** ²⁷² (8) hadisi ve daği şāribü'l-hamri ke'ābidi'l-veseni ²⁷³ (9) hadisi ve **Şihābu'l-Ahbārda el-hamru cemmā 'a'-(10)l-āsım** ²⁷⁴ hadisi hamr cümleden şerdür ve cümle şerr (11)rûn miftāhıdır ve miftāh olduğunu (12) vechi budur ki meselā bir kimesne şirb-i hamra ikrāh (13) eylese veyā bir şah? helāk itmek-ile ikrāh olınsa (14) veyā zene zinā itmek-ile ikrah olınsa secde itmek-ile ikrāh olınsa veyā ?alibe (15) secde itmek-ile ikrāh olınsa veyā mu?hafı yakmāğ ile [57b] (1) ikrah olınsa ?oñra olan kimesne şirb-i hamrı (2) cümleden āsān anılayup şirb-i hamra irtikāb (3) itse serhüş olduğdan ?oñra kendüyi bilmeyüp (4) diger olınan ef'ālûn cemi'isin işler **?ahibü'l-Keşşāf** (5) (**Keşşāfda**) **Sûretü'l-Bakara**da yesKelūneke 'ani'l-hamri (6)ve'l-meysiri kul fihimā ismun kebirun ve menāfi'u li'n-nāsi ve (7) ismuhumā ekberū min nef'ihimā ²⁷⁵ āyetinûn tefsirinde menzilet (8) fi'l-hamri erba'a āyāt nezzelet bi-Mekketu ve min semerātu'(9)n-nihāyl ve'l-a'nābi tettehizûn minhu sekren fe-kāsibu'(10)l-muslimûn yeşrebunehā ve hiye-lehum harāmu summe inne 'Ömer u (11) Mu'ās ev neferā mine'l-?ahābeti kālū yā Resûlullâh (12) iftenāfi'l-hamri fe-innehā meshebetu li'l-'akli sālibetu'l-māle (13) fe-nezzelet yesKeluneke 'ani'l-hamri ve'l-meysiri ilā-āhiri (14) fe-şeribuhā kavmi ve terkehā āhirûn summe du'ā 'Abdurrāhman (15) bin 'Avf nāsen minhum fe-şeribū fe-sekerū fe-imme ba'duhum [58a] fakraKa ²⁷⁶ kul yā eyyuhā'kāfirûn

²⁷¹ Şaraptan (sarhoş eden her şeyden) sakınınız, çünkü o, her kötülüğün anahtarıdır.

²⁷² "İçki, bütün kötülüklerin anasıdır." Nesâî, *Eşribe*, 44.

²⁷³ Hamrı içen puta tapan gibidir." Salim Özer. "İçkinin (Alkollü İçeceklerin) Yasaklanmasında Fukahanın Esas Aldığı Ölçüler". *Bilimname Dergisi* c.1, 2010, s. 63.

²⁷⁴ "Hamr (sarhoş edici içki), günahın her çeşidinin kaynağıdır." Kütüb-i Sitte, *Mev'izeler*, 5337.

²⁷⁵ "Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür." Bakara, 219/2

²⁷⁶ "276 İN عَمْرٍ وَمَعَاذًا وَقَرَأَ مِنَ الصَّحَابَةِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفِينَا فِي الْخَمْرِ فَإِنَّهَا مَذْبُحَةٌ لِلْعُطْلِ سَالِيَةُ الْمَالِ فَزَلْتُ سَأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ إِخْرَجَهُ فَشَرِبْنَاهَا قَوْمٌ وَتَرَكْنَاهَا آخَرُونَ ثُمَّ دَعَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ نَاسًا مِنْهُمْ فَشَرِبُوا فَسَكَرُوا فَأَمَّ بَعْضُهُمْ

*lā e ‘budu mā ta ‘budūne*²⁷⁷ (2) *fe-nezzelet lā taḫrabū’-?alāte ve entum sukārā*²⁷⁸ (3) *fe-ḫull min yeṣribuhā sūmme du‘ā ‘İtbān ibn-i Mālīk* (4) *nevmā fihim ?a‘d ibn-i Ebi Vaḫḫā? fe-lemmā sekerū i(5)fteḥ-rū tenā-ṣeddū ḥattā enṣed sa ‘dun ṣi ‘ren fihi* (6) *hicāKi’l-en?ār fe-d’erebe en?āri bil-ḥay* (7) *be ‘iru fe-ṣece ‘‘a mevziḥa menṣekā ilā Resūlullāh* (8) *?allallāhu ‘aleyhi ve sellem feḫāle ‘Ömer Rad’iyallāhu* (9) *‘anhu Allāhumme beyyin-lenā fi’l-ḥamri beyānen ṣāfiyen* (10) *fe-nezzelet*²⁷⁹ *inneme’l-ḥamru ve’l-meysiru ve’l-en?ābu ve’l-ezlāmu* (11) *ricsun min ‘ameli’ş-şeytāni fectenibūhu le ‘allekum tufliḥūne*²⁸⁰ (12) *ilā ḫavli fe-hel entum muntehūne*²⁸¹ *fe-ḫāle ‘Ömer inteheynā* (13) *yā Rabb*²⁸² *ve ‘an ‘Ali Rad’iyallāhu ‘anhu lev vaḫa ‘at* (14) *ḫaṭretu fi biKr fe-biniyyet mekāniḥā menādet lem* (15) *eKusni ‘aleyhā velev vaḫa ‘at fi-baḥri summe ceff ve nebet* [58b] (1) *fihi’l-kelāKi lem ed ‘ahu*²⁸³ *diyu sikk itmişdür em fi’l-i* (2) *māzidür ?āde imāmen ma’nāsinadur feth-ile laḫy çeñe*(3)*dür ki mifet liḫyedür feth-ile ṣecc baş yarmaḫdur* (4) *ṣecc bundan ?iḡa-i māzidür zamir ba ‘ir rāci’dür* (5) *ba ‘zı ḫuvāş Keşşāfda lem er ‘a mecāzi ‘ani-(6)’l-ekli eyne lem eklu minhu*²⁸⁴ *dinilmişdür*

El-kelimetu’t-tāsi’u (7) ve’s-selasūn

Lā-yeḡurranneke hase’ş-şeybun ve’-?al’u fe-inne (8) **min verāKi hasā mā tuḫibbine**²⁸⁵

İçki hakkında dört ayet nazil olmuştur. "Hurma ve üzüm meyvelerinden hem içki hem de güzel rızık elde edersiniz..." ayeti Mekke’de inmiştir. İçki Müslümanlara henüz haramken (Bu rivayet Sa’lebi isimli müfessirin tefsirinden geçiyor. Ancak orada *وهي حلال* ifadesi geçmekte nitekim doğru olanda bu çünkü burada içki haramken müslümanlar içiyordu diyor, mana sıkıntılı ancak yazmada bu şekilde geçiyor. Dipnota bu bilgi muhakkak düştürmeli.) Müslümanlar içkiyi içmeye devam ediyordu. Sonra Ömer, Muaz ve bazı sahabiler, Resûlullah’a gelip şöyle dediler: “Ey Allah’ın Resûlü! Bize içki hakkında fetva ver. Çünkü o, akli gideriyor ve malı yok ediyor.” Bunun üzerine şu ayet nazil oldu: "Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: Onlarda büyük bir günah ve insanlar için bazı faydalar vardır. Ama günahları faydalarından daha büyüktür..." Bundan sonra bazı insanlar içki içmeye devam etti, bazıları ise terk etti. Daha sonra Abdurrahman bin Avf bazı insanları davet etti, içki içtiler ve sarhoş oldular. İçlerinden biri kalktı.” Buhârî, *Eşribe*, 2-21; Müslim, *Eşribe*, 3-12.

²⁷⁷ “De ki: “Ey inkârcılar! Ben sizin tapmakta olduğunuz şeylere tapmam.” Kâfirûn, 1-2/109.

²⁷⁸ “Ey iman edenler, sarhoş iken namaza yaklaşmayın...” Nisâ, 43/176.

²⁷⁹ “Allah’ım, şarap konusunda bize tatmin edici bir açıklama ver.” Tirmizî, *Tefsir, Mâide* 3053.

²⁸⁰ “Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz...” Mâide, 90/5

²⁸¹ “... Artık vazgeçtiniz değil mi?” Mâide, 91/5.

²⁸² “Vazgeçtik Ya Rabbi!”

²⁸³ “Bir denize bir damla içki düşse, orası kurusa, ot yeşerse, o otu bir koyun yese, ben onun sütünü içmem, etini yemem.” Yeniçeri, Celal Yeniçeri. “İslam’da Haram ve Helal Mantığı”. *İslam Medeniyeti Dergisi*. 2(15), 1968, s.11. (Not: Orijinali kaynakta “Bir damla şarap bir denize düşse, sonra o deniz kuruyup da yerinde otlar bitse orada hayvan gütmeydim.” şeklindedir.” Yeniçeri, a.g.e., .s. 6-11).

²⁸⁴ “Yemekle ilgili söyledikleri de nereden yemek yediği de benim için önemli değildir.” Bu söz burada hatalı veya eksik verilmiş olabilir.

²⁸⁵ Bu saç ağarması ve dökülmesi seni aldatmasın, kuşkusuz bunun ötesinde sevdikleriniz vardır.

Seni işbu şeyb (9) u ?ā'a mağrūr kılmāsın zirā işbu şeyb u ?ala' uñ (10) verāsında sizūñ sevdigūñüz vardır ya'ni zevcūm (11) pir olup qavvāsına za'f gelmişdür diyü andan (12) teberri itme zirā senūñ muḥabbet eyledüğün pir (13) olanda daḥi bulunur murād zevceyi zevci ile (14) ḥüsn-i mu'aşerete ve ḥüsn izdivāca terğibdür (15) fetḥ-ile şeyb kocaluğdur fetḥ-ile ?ala' muḥaddem [59a] (1) rāsuñ şî'ri madde-i şî'riñ nok'ānı olup ve ol (2) maddenūñ üzerine cefāf müstevli olduğı (3) ecelden dökülüp beri açılmağdur fetḥetin-ile ve (4) medd-ile verāKin ezdāddandur ḥalef ve daḥi ḫuddām (5) ma'nāsına olur ammā bu maḥalde ḫuddām murād olmışdur (6)

El-kelimetü'l-erba'ün

İnni lestu bi-mizānin la-a'dele²⁸⁶ (7)

Taḥkik ben terāzū degülüm seyr idüm murād ben her ḥalde (8) mizān-ı qavim mi'yār-ı müstaḳim üzre olmağdur gücüm yetdükçe (9) çalışurum ammā bundan ba'zılar zamānında sāKir nās gibi baş (10) aqvālde sehv-i zell ve ef'ālde ve ḥall ?udür (11) itse 'aceb degüldür dimekdür bu ma'nāya münāsibdür (12) ?aḥiḥ-i Buḥāride İbni Su'ūd rivāyetinde *innemā enā beşerun* (13) *enisī kemā tensevne feKisā nesitu fesekkiruni*²⁸⁷ (14) ḥadisi

El-kelimetu'l-ḥādiye ve'l-erba'ün

Lime (15) tuḡayyirūni bi-senbin 'afa'llāhu 'anhu²⁸⁸

Niçün beni ta'ayyin ü taḡayyüb [59b] (1) idersen şol seneb sebebiyle ki Allāhu Te'ālā ol (2) senbi tevbe itmek-ile 'afv itdi taḡayyür itmek (3) zirā ba'de't-tevbe şer'de müKmini ta'bir ü ta'yib (4) itmek cāyiz degüldür bu ma'nāya münāsibdür **Şihābü'l-** (5) **Aḥbarda Resül Ḥazretinūñ** *et-tāKibu* (6) *min senbi kemen lā-senbe-lehu*²⁸⁹ ḥadisi ve daḥi bu ma'nāya (7) münāsibdür ?aḥiḥinde **Ebū Hureyre** rivāyetinde (8) *iḥtece Ādemu ve Mūsā fe-kāle Mūsā yā Ādemu ente* (9) *ebūnā ellesī ḥayyebtenā ve aḥrectenā mine'l-cenneti fe-kāle* (10) *-lehu Ādemu ente Mūsā i?tafākellāhu bi-keḷāmihi* (11) *ve ḥaṭṭa leke'l-tevereyte bi-yedihi etelevu minnu 'aley* (12) *emrin ḳadderallāhu 'aleyye*

²⁸⁶ Ben, terazi değilim ki eşit tartayım (sehv ve hatadan beri olayım).

²⁸⁷ "Muhakkak ki ben sizin gibi bir insanım, sizlerin unutması gibi ben de unuturum, öyleyse unuttuğum vakit hatırlatın." İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 2, 50.

²⁸⁸ Allah'ın affına mazhar olan bir günah yüzünden niçin beni ayıplıyorsunuz.

²⁸⁹ "Günahından tam olarak dönüp tövbe eden, onu hiç işlememiş gibidir." İbn Mâce, *Zühd*, 30.

ķable en yehlukni (13) *bi-erba'ine seneten fehacce Ādemu Mūsā* ²⁹⁰ ĥadisi (14) 'ibāret-i erba'in teksir içündür ve taħdid (15) içün(dür) degüldür ba'zı 'ulemā ķatında [60a] (1) hasihi'l-meħācat revaħāniyedür zirā bir rivāyetinde (2) *iħtecu Ādem u Mūsā 'inde Rabbihimā* ²⁹¹ demişdür ammā (3) māzi **Beyzāvi** ķatında cismāniye olmak cāyizdür (4) zirā ĥadis-i esrār **Peyğāmbir Ĥazreti** enbiya ile cem' (5) olup anlara imāmet idüp namāz ķılduđı (6) sābit olmaz diyü şürūh-ı **?aħiħ-i Buħāride** bir kimesne (7) 'i?yān idüp bir mu'?iyi Allāhu Teālā benüm üzerüme (8) taķdir itmendür dimekle ol kimesneden (9) levm sāķıķ olmaz ne keyfiyetle **Ādem** (10) **Peyğāmbir** hasā'l-ķavle ile melām olmasına ider (11) diyü sūkāl olınur ise cevāb virilür ki 'abdini (12) levme inkār Allāhu Te'ālā Ĥazretünün seyni 'afv i(13)tdükden soñradur bu ecldendür ki anlamını didi (14) ?iġa-i mechül-ile eKulām dimedi denilmiştir (15) taķdir-i kelām anlamını ba'de't-tevbe 'alā [60b] (1) emr ķadr ile 'alā ilāķ dimekdür taħķiķ-i kelām böyle (2) olıcaķ cebriyye tākifesinün bu ĥadis-ile (3) imticāc idüp cebrde delildür didükleri (4) sāķıķ olur

El-kelimetu's-sāniyetu ve'l-erba'un (5)

Küllü şeyKin yuħibbu veleduhu ĥatta'l-cubāri²⁹²

Her şeyK veledine (6) muħabbet ider ĥattā tuyūr beyninde tüy 'adem muħabbet-ile (7) ma'rūf iken ol daħi veledine bi-iħtiyār muħabbet (8) ider kesāyi vezninde ĥabāri tuyūrun tüy (9) didükleri tüşdür müsekker ü müKennes vāħid ü cem' (10) berāberdür elif teKnis içündür zirā ekser teK(11)nis içün olmasa mażarrat olur idi bunuñ (12) böyle ĥabāri bi'l-ittifāķ lā-yete?arrıfıdur cevheri (13) ġalaķ itdügi cümle hevādan biri budur bu ma'nāyı (14) müKeyyeddür merħūm **İbn-i Kemāl Paşānuñ** cem' idüp (15) şerh itdügi **Ĥadis-i Erba'inden [61a]** (1) *evlādena ekbādena* ²⁹³ ĥadisi ve **Şihābu'l-Aħbārda** (2) *el-veledu misnelcetih mecebneti* ²⁹⁴ ĥadisi'

²⁹⁰ "Hz. Ādem ve Musa aleyhisselām münakaşa ettiler. Musa, Ādem'e: "İşlediğin günahla insanları cennetten çıkaran ve onları şekavete (bedbahtlığa) atan sensin değil mi!" dedi. Ādem'de Musa'ya: "Sen, Allah'ın risalet vermek suretiyle seçtiği ve hususi kelamına mazhar kıldığı kimse ol da daha yaratılmamdan (kırk yıl) önce Allah'ın bana yazdığı bir işten dolayı beni ayıplamaya kalk (bu olacak şey değil!)" diye cevap verdi." Buhârî, Kader, 11; Müslim, Kader 13/2652; Tirmizî, Kader 2/2135.

²⁹¹ Allah katından Ādem ve Mūsā delil getirmiştir.

²⁹² Zorbalar da dāhil, her canlı yavrusunu sever.

²⁹³ "Evlatlarımız ciğerlerimizdir (canlarımızdır)" Kemllpaşazāde, *Kırk Hadis*, 2/7.

²⁹⁴ *مَنْبَخْلَةٌ* Müellifin verdiği kaynakta ifade bu şekliye geçmekte. Ancak yazma eserde *مَنْبَخْلَةٌ* kelimesi eser sahibi tarafından sehven farklı bir surette yazılmıştır: "Çocuk, insanı cimri ve korkak

El-kelimetu'(3)s-sālisetu ve'l-erba'ün

Şudde şudde yā ḥabbesā (4) kı?ā?u'd-dunyā lā kı?ā?u'l-aḥireti²⁹⁵

Şedid ile (5) şedid ile yā ḡulām zirā baña kı?ā?-ı dünyā sev(6)gilüdür kı?ā?-ı aḥiret degül taf'il budur ki (7) **Ḥazret-i Zi'n-nüreyñ 'Ali ibn-i Ebi Tālib** (8) **Keremallāhu** vechehū şefā'atiyle bir ḡulāmı (9) iki yüz dirheme mekātib eyledi ve ol (10) ḡulāmuñ gūşını mübārek yed-ile sābıkā burup (11) övmiş-idi aḥiretde kı?ā?dan ḥavf (12) idüp kendü gūşını ba'de'l-kellābete ol ḡulāmuñ (13) yedine viridi yā ḡulām baña kı?ā?ı eyle diyecek (14) ḡulām **Ḥazret-i Zi'n-nüreyñ**ün mübārek (15) gūşını āheste burup ovdığı zamānda [61b] (1) bu kelimeyi buyurmuşlardur murād Mevlāyı 'abdine (2) nā-ḥaḳ yere şetm ü d'arbdan men'dür şidde (3) şidde yeşidden ?iḡa-i emrdür medd gibi tekrar-i (4) teKkid içündür yā ḥabbesāda münādi maḥsūsdur (5) taḳdir yā ḡulām ḥabbesāda dimekdür cemi'-i aḥvālde (6) ḥabbesā ef'āl-i medḥdendür fā'il ?ādur müteḡayyir (7) olmaz mā-ba'di maḥ?ū? bi'l-medḥdür ammā (8) **Es-Serrā** ve **ibn-i Serrāc** katında ba'de't-terkib fi'liye (9) sāyil olmışdur bu taḳdir üzre ḥassā mübtesā(10)da maḥ?ū? bi'l-medḥdür ve ḥaberidür ya'ni benüm (11) katumda maḥbūb olan kı?ā?-ı dünyādur kı?ā?-ı (12) aḥirde degüldür dimekdür

El-kelimetu'r-rābi'atu (13) ve'l-erba'ün

Lev ReKake ebūke le-sāKehu me-kāneke minni²⁹⁶

(14) Eger babañ seni bu fi'le görse benden mekānek (15) ya'ni baña bu ṭariḳ ile Rabbūñ anı ḡazaba götürüp [62a] (1) bu maḳūle fi'le rāzi olmayup inkār ider (2) idi ramāh vezninde efsed ma'nāsınadur (3) bu kelime **Ḥazret-i Zi'n-nüreyñ** muḥā?ıra (4) ḥicretūñ otuzuncı yılında mübārek Zi'(5)l-ḥicce aymuñ on sekizinci günü cum'ā (6) gün darū's-seyyādısının bāb-ı iḥrāk (7) olinup içerüye **Muḥammed bin Ebi Bekr** dāḥil (8) olup elini mübārek liḡyesinde ve yaḳasına (9) uzadup ve yapışup ḳatline ḳa?d itdügi (10) zamānda buyurmuşdur bu kelime **Ḥazret-i 'Osmāndan** (11) ?adır olıcak **Muḥammed bin Ebi Bekr** ḳatline mübāşeretden (12) ferāḡat idüp dārdan ḥāric olıcak

yapar." Aclūnî, *Keşfü'l-Hafâ*, Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, C.1, s. 1351; Ebû Abdillāh Muhammed b. Selāme b. Ca'fer el-Kudāî, *Müsnedü's-Şihāb*, Beyrut: Müessesetür-Risale, 1986, C.1, s.49.

²⁹⁵ Ey dost; iş zor, zor! Dünya kısası olsun, ahiret kısası olmasın!

²⁹⁶ Baban, beni senin yerinde görseydi, kesin hoşlanmazdı.

(13) Mısırlilerden şekāvet ve hıyānet-ile ma'rūf (14) ba'zı kimesne girüp şehid eyledi Raḥmetullāh (15) 'aleyh ve 'alā-a?ḥabi **Resüllullāh** ecma'in

[62b] (1) El-kelimetu'l-ḥāmisetu ve'l-erba'un

İnne'--?alāte min (2) aḥseni mā 'amile'n-nāsu fe-isā aḥsenū mā (3) ma'ahum ve isā esāKū fe-ectenibū esāKātehum²⁹⁷

(4) Taḥkik ?alāt-ı nās 'amel itdükleri şeyKin aḥsendendür (5) kaçan nās ?alātuñ erkānını ve şerāyitini ve sünneti (6) ri'āyet idüp gökçek etseler sen daḥi anlara (7) iḥsān eyle ya'ni gökçek mu'amele idüñ ve eger (8) anlar ?alātu kemā yenbaḡi ri'āyet etmeyüp gökçek (9) etmeseler anlaruñ esāKatlerinden ihtirāz idüp (10) ya'ni anlar ile muḳārenet ve mücāleset etmek bu ma'nāya (11) münāsibdür **ḲurKan-ı 'A'imde inne'--?alāte tenhā** (12) **'ani'l-faḥṣāKi ve'l-münkeri** ²⁹⁸ āyeti ve **Şihābu'l-Aḥbārda** (13) **Resül Ḥazretinden** ve **i'melū inne ḥayru emvālekum** (14) **a'mālekumu'--?alāt** ²⁹⁹ ḥadisi

El-kelimetu'(15)s-sādisetu ve'l-erba'un

Entum a?lu'l-İslāmi (16) ve innemā yefsudu'n-nāse bi-fesādikum ve ye?liḡu bi-'alāḡikum³⁰⁰

[63a] (1) Siz yā ehl-i Medine ve imānuñ ve İslāmuñ a?lısuz (2) ve şerāyi' ü aḡkāmda cemi'-i nās aḡvāldē (3) ve ef'āldē size tābi' olurlar eger her fesād (4) iderseñüz cümle nās sizüñ fesāduñuz sebebiyle (5) fesād iderler ve eger siz ?āliḡ olursañuz (6) anlar daḡi ?āliḡ olurlar murād ehl-i Medineyi (7) fesāddan men'dür zirā bu kelime ehl-i Medine (8) ehl-i Mı'r-la müttefiḡ olup fesāda mübāşeret (9) itdükleri vaḡt var olmışdur

El-kelimetu'(10)s-sābi'atü ve'l-erba'un

Ene 'alā veclin ve ḡasarin (11) fe-eḡzerū ev iḡterrū³⁰¹

²⁹⁷ İnsanların yaptıkları amellerin en iyisi namazdır. İyilik ederse, siz de onlarla iyilik edin. Kötülük yaparlarsa, kötülüklerinden uzak durun.

²⁹⁸ "... Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder." Ankebût, 45/69.

²⁹⁹ "Biliniz ki şüphesiz amellerinizin ve mallarınızın en hayırlısı namazlarınızdır." Muvatta, *Tahâret*, 36 İbnu Mâce, *Tahâret*, 4.

³⁰⁰ Siz, İslam'ın temelisiniz; bozulursanız bütün insanlar bozulur, düzelirseniz bütün insanlar düzelir.

³⁰¹ Ben Allah'tan korkar ve sakınırım; siz ister sakının ister büyüklenip sakınmayın!

Ben sizden bir olur iş nāzil olmakda (12) havf u haser üzreyüm veyā gurūr üzerine (13) dāKim oluñ ki mağrūr olup haser eylemezseñüz (14) siz bilürsüz nāzil olduğı vaqt künsuz (15) hitāb-ı dārdan katline қа?d eyleyenler içündür [63b] (1) fethetin-ile vecl havf ma'nāsınadur fetheti-ile hāser (2) ihtirāz ma'nāsınadur i'tirāz mağrūr (3) olmakdur

El-kelimetu's-sāminetu ve'l-erba'ün (4)

Mā yeze'ullāhu bi's-sultāni eksere mimmā yeze'u bil-ḲurKāni³⁰² (5)

Sultān sebebiyle Allāhu Te'ālā men' ve kef (6) itdigünden şeyK-i ekserdür **ḲurKān-ı 'A'im**-ile (7) men' ve kef itdüginden zirā sultān (8) ceyşini teferrük u intisārdan ve 'ämme-i nāsı (9) ta'allümden kef ü men' ider vas' kef ü men' ma'nāsına(10)dur yezā'u bundan ?iğā-i müstaḳbeldür bu ma'nādadur **Ḥaẓret-i (11) Ḥasanuñ lā bud li'n-nāse min tāvāzi'in** ³⁰³ kavli (12) kavli-i lā-bud li'n-nāsi min sultān ³⁰⁴ mu'acceldür va'id-i (13) **ḲurKan** müKecceldür ḥalkı 'uḳūbete ḥāzırdan ziyāde (14) havf ederler 'uḳūbete ḡāKibeden ise bu ma'nāya (15) muvāfiḳdur efd'ali'l-müteKaḥirin **İbn-i Kemāl Pāşā [64a]** (1) cem' itdügi **Ḥadis-i Erba'inden mā yeze'u (2) sultāni ekser mimmā yeze'u'l-ḲurKān** ³⁰⁵ ḥadisi (3)

El-kelimetu't-tāsi'atu ve'l-erba'ün

Elhediiyetu (4) mine'l-'amili isā 'usile ke'l-hediiyeti isā 'amele³⁰⁶ (5)

Ma'?ül olduğı vaḳtde 'āleme hediiye ve ictināb (6) ve ihtirāzda olduğı vaḳtde hediiye gibidür (7) hediiye laf'en ve ma'nen hediiye gibidür bu ma'nāyı müKeyyeddür (8) kütüb-i fuḳāhāda fuḳāhānuñ *velā yecūzu's-sultāni* (9) *aḥsu ḥadiiyetu'l-'āmilu mūmil* ³⁰⁷ kavli

El-kelimetu'l-ḥamsūn (10)

³⁰² Allah, Kur'an ile sınırlamadığını hükümdar ile sınırlar.

³⁰³ ۞ يُدِّ لِلنَّاسِ مِنْ زَوَاجٍ “İnsanlar için mutlaka bir caydırıcı (engelleyici) gerekir.” Bu sözden kastedilen şudur: İnsanları kötülükten, haksızlıktan ve bozgunculuktan alıkoyacak bir güç mutlaka gerekir.

³⁰⁴ ۞ يُدِّ لِلنَّاسِ مِنْ سُلْطَانٍ “İnsanlara bir sultan gerekir.”

³⁰⁵ Allah Kur'an'la kaldırmadığı pek çok kötülüğü sultanla kaldırır.

³⁰⁶ Görevden alınan bir memurun verdiği hediye, görevde iken verdiği hediye gibidir.

³⁰⁷ Sultanın, kendisinden beklenti içinde olan görevli (memur)den hediye alması caiz değildir.

‘ayru'n-nāsi men ‘a?eme ve‘te?ame bi-Kitābil'lāh³⁰⁸ (11)

Nāsuñ ziyāde hayrlusı şol kimesnedür ki ve bundan (12) ‘i?met olındı ve **Kitābullāh** sebebiyle mu‘?iyetden (13) mümteni‘ oldı ‘a?m ?iğā-i mümteni‘dür ‘i?metü’t-‘ā‘ām (14) dirler müsteni ‘u bi-lutfihi mine’l-mu ‘?iyyetihi³⁰⁹ ma‘nāsına (15)

El-kelimetu'l-hādiyetihi ve'l-hamsūn

İnnemā yek?irū [64b] (1) ?alāte men kāne şāhişen ev bi-ḥazretin ‘aduvvin³¹⁰ (2)

?alāt қа?r etmez illā misafür қа?r ider veyā (3) ‘aduvv ḥuzūrında kıtāle mübāşeret iden қа?r ider (4) **?üre-i Nisāda ve isā d’arabtum fi’l-erddi feleyse ‘aleykum** (5) *cunāḥun en tek?urū mine’-?alāti*³¹¹ āyetinde dāKim (6) olan cenāḥ ḥāḳḳındadır muḳim olup ‘aduvv ḥuzūrında (7) olan ne keyfiyet-ile қа?r ider diyü suKal o(8)lursa cevāb virilür ki қа?r iki kısmdır (9) biri bi-ḥasebi’l-mekem қа?rdur tan?if-i reka‘āt (10) gibi ve biri bi-ḥasebi’l-keyf қа?rdur rükū‘ı (11) ve sücüdü e‘imme ile edā gibi ve istiḳbāl-i (12) kıblenüñ bi’l-külliyte sükūṭı gibi ‘aduvv ḥuzūrında (13) müteyyem olan kimesne içün sābit olan (14) қа?r biḥasebi’l-keyf olan қа?rdur ḥasf anuñ (15) zirā **kütüb-i fıkıḥ**dan şerḥ-i **Ṭaḥā** viydetun in [65a] (1) *kāne’l-ḳavmi rakūben lā-yakḍirüne* (2) *‘ale’n-nuzūli ‘izz u devvābihim li-ḥavfi ‘aduvvehum ev* (3) *seb’a ev ṭini ecrāhum in ya??ilū ‘alā devvābihim* (4) *bi’l-eymāKi ve yec ‘alū ine’s-sucūdi aḥfaẓu mine’r-rukū’i* (5) *min-ḡayri in yed’ū ruKusuhum ‘alā şeyKin ve aḥbaru ennehum* (6) *ilā ḡayri’l-ḳibletih*³¹² diyü sıkr olınmuşdur ve daḥi (7) қа?r-ı ?alātı misāfire ve ‘aduvv ḥuzūrında olana (8) taḥ?i? ?aḥābiyye na?ardur māzide ḥūkm ?āhirdür (9) aña bināK ‘arz olınmışdur

El-kelimetu’s-sāniyye ve’l-hamsūn (10)

Vesimū nevnethū³¹³

³⁰⁸ En iyi insan, Allah’ın kitabına sığınan ve sarılandır.

³⁰⁹ Allah’ın lütfuyla günahından uzak durandır.

³¹⁰ Namazı, ancak yolcu olan veya düşman karşısında bulunana kısaltabilir.

³¹¹ “Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin sizi gafil avlamalarından korkarsanız namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur...” Nisâ, 101/4.

³¹² Namazı eda ederler; eğer kavim binekli ise ve düşman, yırtıcı hayvan veya çamur korkusundan dolayı bineklerinden inemiyorlarsa, namazı binekleri üzerinde işaretle (ima ile) kırlarlar. Secdeyi rükûdan daha alçak yaparlar; başlarını herhangi bir şeye koymadan. Ve bildirilmiştir ki, namazlarını kiblelerine değil başka bir yöne doğru kırlarlar.

³¹³ Çenesini bağlayın ki ağzını açmasın, belaya düşmesin.

?abinüñ zeķanı çukurundaki kec gibi (11) düğüm gibi siyāh ‘ilm-i ‘alāmet idüñ tā ki aña (12) cism bir i?ābet idüp belā yetişmesün ve sem (13) sime ve ve semen ve simeten dirler ba?arun ive'l-keyy (14) aña ‘alāmet etseler semü bundan ?iğā-i emr-i hā?iruñ (15) cem‘-i müsekkeridür ve bu ma‘nāyı **Şihābu'[65b]** (1)**l-Ahbārda Resül Hāzretinden inne'l- ‘ayni li-tudhīlu(2)'r-raculi'l-kuburi ve tudhīlu'l-cemelu'l-kaderi** ³¹⁴ hadisi ve **?aḥiḥinde İbn-i (3) ‘Abbās** rivāyetinde *el- ‘aynu ḥaḫḫun veleḫ kāne* (4) *şeyKun sābaķa'l-kadere sabaķathu'l- ‘aynu ve isā' tuğsiltum* (5) *feğsilū* ³¹⁵ hadisi ma‘nāyı teKsir ‘ayn-ı ḥaḫḫdur bunda (6) sür‘at-i teKsir bir mertebededür ki eger Allāhu (7) Te‘ālā Hāzretinüñ każā ve kudretini bir şeyK-i sābıķ (8) olmaķ cāyiz olsa ‘ayn-ı sābıķ olur idi (9) devāsı budur ki gözi değsin kimesne ğusl idüp (10) ğasālesini göz degen üzerine na?b olsa (11) şifā olur öyle olur iğtisāl irādet (12) iden men‘ itmeyüp iğtisāl ideñ dimekdür (13) ba‘zı kütüb-i mu‘teberde i?ābet-i ‘ayn (14) def‘āten mücerreb nüṣḫa ve ruķyeler sıkr olınmuşdur (15) bu maḥalde anı beyān etmek münāsib degüldür ve görilmedügi **[66a]** (1) eclden terk olındı

El-kelimetu's-sālisuhu ve'l-ḥamsün (2)

Elā yenhā ‘ālimun cāhilen ³¹⁶

‘Ālim olan kimesne cāhil (3) olan kimesneyi ef‘āl-i münkiressinden nehy ü men‘ itmez mi ider (4) anuñ'çündür ki ben sizi nehy iderüm bu ma‘nāya ka?r kadar(5) **Süre-i Āl-i ‘İmrānda kuntum ḥayre ummetin uḫricet li'n-nāsi** (6) *teKmurüne bi'l-ma‘rūfi ve-tenhevne ‘ani'l-munkeri* ³¹⁷ āyeti (7) murād cemā‘at-ı cehle bir nā-ma‘ḫül ve nā-meşrū‘ emr üzerine (8) yüz tutup ittifāķ itseler **Hāzret-i ‘Osman** ḥaḫḫında itdükleri (9) gibi ‘ālim ü dānā olanlara sūkūt itmeyüp anları def‘ ü (10) men‘ itmek sa‘y-ı belig lāzım itdigüni beyāndur

El-kelimetu'r-rābi‘atu (11) ve'l-ḥamsün

İn vecedtum fi-Kitabillāhi en ted‘a‘ū (12) ricleyye fi'l-ķāydi fed‘a‘ūhā ³¹⁸

³¹⁴ “Göz insanı kabre, deveyi de tencereye sokar.” Suyûtî, *Cāmiu's-Sağır*, 2/60.

³¹⁵ “Göz değmesi haktır. Eğer kaderi (delip) geçecek bir şey olsaydı (kader ile yarışan bir şey olsaydı), bu göz değmesi olurdu.” Müslim, *Selām*, 42; Tirmizî, *Tıbb*, 19.

³¹⁶ Dikkat edin, ālim cahille dostluk kurmaz.

³¹⁷ “Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız...” Āl-i İmrân, 110/3.

³¹⁸ Kur‘an‘da ayaklarımı zincire vuracak bir hüküm bulduysanız hemen uygulayın!

Eger siz **Kitabullāh**da benüm iki ayağımı kayddan važ‘ (13) idüp bağlamağı bulduñuz ise važ‘ eyleñ murād **Kitāb**(14)**ullāh**[da] her ne ki bulunur ise aña muṭi‘ olup қазақ-ı (15) vācibe rızā virurüm fūnūn-ı nevākib ve ?ımf-ı **[66b]** (1) me?ākif ki taraf-ı Hāqdan başuma gele aña ?abr iderüm (2) ve'l-Kitabullāhdan bulmadıñuz ise benüm haqqumda sülük (3) itdüğüñüz emr-i ?ulm-i maḥz̄dur ferāgat eyleñ (4) dimekdür ḥiṭāb-ı kelimāt-ı sābıka gibi kendü (5) qatline қа?d eyleyenlerdür ricli a?lda ricleyn itdi (6) ya mütekellime izāfet-ile nūn sākıṭ olup idgām ile (7) ricli olmuşdur feth-ile ve sükūn-ı yā ile kayd-ı (8) buқаğıdur cemi‘-i quyūd gelüp bu kelime **Hāzret-i Zi'**(9)**n-nūreyn**ñ kūt teslimine kūt- ı?lāhına ve kemāl-i (10) tevekküline delālet ider

El-kelimetu'l-ḥāmise ve'l-ḥamsūn (11)

Li-en uqtule qable'd-dimāKi eḥābbu ileyye min en (12) aqtule ba'de'd-dimāKi³¹⁹

Qān dökülmelerinden (13) evvel qatl olınmam baña ziyāde sevgilüdür qān döküldü(14)kden ?oñra qatl olınmamdan murād Müselmānlar şefa‘at (15) ü riqqat ü merḥamet idüp benüm ecelümnden kimesneye **[67a]** (1) zarar gelmesün dimekdür bu kelime **Hāzret-i Zi'**(2)**n-nūreyn**den yevm-i dāddan qatl olınmasına (3) kendüye ?ann geldüğü zamānda vāqi‘ (4) ve ?adır olmuşdur lām müKekkedenddür kesr-ile ve medd-ile (5) demādemūñ cem‘idür dem ma‘rūfdur mevzu‘ında mużāf (6) muqadderdür taqdir-i kelām-ı sefkü'd-damāK ba'd (7) sefkü'd-damāK dimekdür

El-kelimetu's-sādisu ve-(8)l-ḥamsūn

Tükvā bi-mālike yā eyne ‘affān yevme'l-qıyāmetihi³²⁰ (9)

Qıyāmet güninde mālīk-ile dāğlanursın bā-‘**Affān** (10) oğlu bu kelimedden mütekellim muḥāṭab **Hāzret-i** (11) ‘**Osmān**dur müsil qabilindendür murādı budur (12) ki **Sūretü't-Tevbede vellesine keferū** ve (13) ba'de *vellesine yeknizūne's-sehebe ve'-* (14) *l-fiżzete velā yunfiķūnehā fi sebilillāhi* (15) *febeşşirhum bi‘asābin elimin yevme yuḥmā ‘aleyhā* **[67b]** (1) *fi nāri cehenneme fetukvā bihā cibāhuhum ve cunubuhum* (2) ve *?uhuruhum hasā mā keneztum li‘e-* (3) *nfusikum fesūkū mā kuntum teknizūn* ³²¹ (4)

³¹⁹ Kan dökülmeden önce (mazlum olarak) ölmeyi, kan döküldükten sonra (zalim olarak) ölmeye yeğlerim.

³²⁰ Ey Affanoğlu, kıyamet günü (zekâtını vermedinse) malınla dağlanacaksın!

³²¹ “... Altın gümüş biriktirip Allah yolunda harcamayanları elem veren bir azapla müjdele! O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılıp onların alınları, böğürleri ve sırtları dağlanacak: İşte yalnız kendiniz için toplayıp sakladıklarınız; tadın şimdi biriktirip sakladıklarınızı!” Tevbe, 34-35/ 9.

āyeti nāzil olıcağ **Ḥazret-i Zi'n-nüreyn** (5) bükā-i şedid ile bükā idüp (6) ve bu āyet okınup bu kelimeyi sikk iderdüm (7) eger suKāl olınup es-sikk-i ‘abddan sikk olınan (8) ve ‘abd ile mesāni’ sikk hakkında olur (9) zirā **Keşşāf**da ve **Tefsir-i Kād’ide** sikk olundığı (10) üzere āyet-i kerimūn mūcibi Müselmāna saķil (11) gelicek **Resūl Ḥazreti innellāhe lem yefriẓi's-sekāte** (12) *illā li-yuṭayyibe bi-mā mā-beķiye min emvālikum* ³²² didi (13) ve daķi *mā evviyyi zekātihi feleyse bi-kenzi* ³²³ (14) didi ve **?aķiķinde Ebu Hureyre Resūl Ḥazretinden** (15) *mā min ?āķibi sehebin velā fid’detin lā-yuKdiyyi minhā* [68a] (1) *ḥaķķehā illā isā kāne yevme'l-ķiyāmete ?ufiḥat* (2) *lehu ?afāiḥu min nāri feyekvā bihā cenbuhu* (3) ve *cebinuhu* ve *?ahruhu* ³²⁴ ḥadisi rivāyet iderler ki ö(4)yle olıcağ **Ḥazret-i Zi'n-nüreyn** (5) ki bi-ḥasebi’ş-şer’ lāzım olan sekāti edā itmek (6) muķarrerdür bu kelimeyi ne keyfiyyet-ile buyurdılar diyü suKāl (7) olınursa cevāb virilürse ṭabi‘at-ı insānı (8) ḥubb-ı māl üzerine maḥbūldur ḥattā ḥuķūķ mālı (9) kemā yenbaķi edādan ḥavf idüp (10) ve iḥrāc-ı māl hakkında ziyāde ihtimām gösterüp (11) buyurmuşlardur **Şürūḥ-ı ?aķiķ-i Buḥāride** rivāyet (12) olunur ki bundan ?ońra eṭrāfdan kendüye (13) mūte‘allik ḥuccāz gelicek mālının nı?findan ziyāde (14) seni fuķarā ve mesākinine ta?adduķ ider idi ve (15) ibtidā-i ḥicretde dāķil-i Medinede bir devletdür [68b] (1) *felehu'l-cennetu* ³²⁵ demek **Ḥazret-i Zi'n-nüreyn** yetmiş biń (2) aķçaya iştirā idüp mesā’in iķün (3) vaķf itdi *ilā-enne mevcūdun ve mustefi’un* ³²⁶ bahādur (4) ve mescid-i **Resūl** ehline müzāyaķa virecek eṭrāfinda (5) olan evleri yedi yüz deveye iştirā olup (6) mescid-i **Resūli** tevsii’ itdi ve ceys-i ‘aşıreti (7) bunun ğazāsında techiz idüp **Resūl Ḥazreti**(8)ne cemi‘-i levāzım-ile üç yüz devesiyle ve kimesneden on (9) biń dane filūri getirüp ğazāya ?arf idüń (10) didi ve a?ḥābdan **Resūl Ḥazreti**yle otursuń (11) kimesne ḥāzır olmuşlardı bu kelimeden cümle-i şartıyye muķarrerdür (12) naķl bir kelām taķdirden inne ciḥetu'l-māl ve eskenetehū (13) dimekdür d’arb bābından kuvāḥ yekūbe kibāne (14) dirler *aḥraķa cildehu bi-ḥediyetin ve ğayriḥā* ³²⁷ ma’nā-(15)sına

³²² “Allah, zekāti ancak mallarınızın kalan kısmını temizlemek için farz kıldı.” *Hadislerle İslam*, Zekāt Malın Arındırılması, DİB Yayınları, c.2 s. 453.

³²³ *إِذَا مَا أُدْأِيَ زَكَاةً فَلَيْسَ بَكَيْرٍ* “Zekāti verilen mal kenz deĝildir.” Ebū Bekr Abdullāh b. Muhammed b. Ebī Şeybe İbrāhīm el-Absi el-Kūfi, *el-Muşannef fi'l-Eḥādīs ve'l-Āşār*, Medine: Mektebetu'l-Ulūm ve'l-

Hikem, 1989, C.2, s.411.

³²⁴ “Zekāti verilmeyen her altın ve gümüş, kıyamet günü ateşte kızdırılarak levhalar haline getirilip sahibinin yanları, alnı ve sırtı bunlarla daĝlanır.” Müslim, *Sahih-i Müslim*, Zekāt, 24.

³²⁵ Onun iķin cennet vardır.

³²⁶ O vardır ve faydalıdır.

³²⁷ *أَخْرَقَ جِلْدَهُ بِحَدِيدَةٍ وَغَيْرَهَا* “Cildini kızgın bir demir veya benzeri bir şeyle daĝladı.”

tekvi bundan ?iğa-i müstaḳbeldür müfred [69a] (1) müfred-i müsekker-i muḥāṭıb için vaż‘ olunan (2) ?iğa-i meḥūldür

El-kelimetu's-sādi‘a ve'l-ḥamsūn (3)

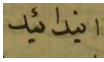
Mā kuntu li-eda‘e'l-müslimine beyne ceffeteyni (4) yed'ribu ba‘duhum riḳābe'l-ba‘d'i³²⁸

Bir maḳām-ı felāsife (5) tākife-i müslimin ba‘zısı baḳı āḥerūñ riḳābın d'arb (6) ider iki ‘adū beyninde terk itmek için (7) gelür cülūs itmedüm sūr degūldür müverrūd kelime budur ki (8) nās mā-beyninde iḥtilāf ‘āhir olup Ḥazret-i (9) ‘Osmānuñ üzerine hücum idicek **Talha bin ‘Abdu(10)llāh Ḥazret-i yi'n-nüreyne** Şāma riḥlet eyleyüp (11) anda ḳarār eyleye tā ki senūñ leşkerūñ seni bu gavgadan (12) ‘aḳlayup hıf‘ ideler diyecek bu kelimeyi buyurdılar (13) eda‘e etdik ma‘nās

ınadır feth-ile veya zamm-ile ve teşdid-ile (14) ceff-i cemā‘ata nāsdur veya ‘aduvv-i kesirdir cāKū ?ıfaten (15) vāḥidet dirler cemi‘ān geldiler riḳāb-ı reḳabenūñ cem‘idür [69b] (1) raḳabe boyundur

El-kelimetu's-sāminetu ve'l-ḥamsūn (2)

Veyḥeke enne ḥāsihi'ş-şecerete li-ba‘ireke ve şātike (3) ve ente teḳḳiruhu³²⁹

Saḅa şefḳat ve merḥamet (4) iderem sirā bu şecere seniñ ba‘irūñ ve şānuñ (5) içündür ve ḥālbuki sen ol şecereyi kesüp ḳaṭ‘ (6) idersin feth-i vāv ve sūkūn-i bā ile veyḥ (7) kelime-i raḥmetdür gāḥ üzerine merfū‘ (8) olur mā-ba‘dı ḥaber olur ve veyḥ li-seyd gibi (9) ve gāḥ izmār-ı fi‘l-ile men‘ūb olur ve veyḥān-lehū(10) gibi bu maḥalde men‘ūbdur ve viḥālek taḳdirine(11)dir ba‘ir ü şān ma‘rūflardur feth-ile ‘aḳd-i ḥarc (12) ma‘nāsınadır tefḳir bundan ?iğa-i müstaḳbeldür (13) bu maḥalde murād ḳaṭ‘dır mūr kelime budur ki bir gün (14) **Ḥazret-i Zi'n-nüreyne** bir kimesneyi bir şecereyi keser [70a] (1) gün gördü aña buyurur ki bu şecerden senūñ (2) boyuñ ve şānuñ intifā‘ iderler revā degūldür ki (3) bunu kesüp ḳaṭ‘ idersin didi ammā bu kelimeyi (4) ‘Arap ve ‘Arbā ḥaḳḳa nāfi‘ olan bir ehl-i ḥayr (5) kimesneniñ nā-ḥaḳ yere ‘arż u ḥürmetini hetk iden (6) kimesne ḥaḳḳında isti‘māl iderler murād ol kimesneyi (7) alḳadup ve ‘arżın yıḳup

³²⁸ Müslümanları, birbirlerinin boyunlarına vurur durumda iki düşman grup olarak bırakmadım.

³²⁹ Yazıklar olsun! Bu ağaç, deven ve koyunun içindir; ama sen onu kesiyorsun

‘amelden korsın (8) hālbuki saña ve müte‘allaķātuña ve sākır nāsa (9) gerekli kimesnedür dimekdür muħa??ıldur ki **Ḥazret-i** (10) **Zinnureynüñ** murādı kendü ķatline ķa?d idenlere (11) ḥiṭāb idüp bu ma‘nā ola

El-kelimetu't-tāsi‘a (12) ve'l-ḥamsün

Men yerbeḥuni ‘uķulehā³³⁰ (13)

Kim baña ı??ı gerek ve budlaruñ ve dizleruñ (14) bendini ya‘ni kıymetini müverridi budur ki **Ḥazret-i [70b]** (1) **Ḥazret-i Zi'n-nureynüñ** ‘ādetleri bu idi ki kārban (2) gelse cemi‘ develerinüñ yükini bir kerreden ?atun (3) alurdu ve tırdığı yerde bu kelimeyi dir idi (4) murād müKmin olan kimesne çok fākide itdiyse (5) sarķıtmayup sehlü'l-bey‘ ve‘ş-şirā olmak lazım itdüğüñi (6) beyāndur kelime-i istifhāmiyedür mübtedādur birinci cümlesi (7) ḥaberdür zammeteyn ile ‘aķl ‘uķalānuñ cem‘idür devenüñ (8) ayāğın düzen bağladuķları ipdür

El-kelimetü's-sittün (9)

İsā vaķa‘ati's-sehmāni felā mukābelete³³¹ (10)

Kaçan iki şerik beyninde arzda vāķi‘ olan sehmleri (11) mümtāz olup ḥadleri mübin olsa mukābele (12) yokdur ya‘ni ol sehmi ve ol ḥa??ayı şüfe‘a (13) tıriķiyle almak için teKḥir mekrūhdur kāmūsda (14) *el-mukābeleti hiye en tebā‘u'd-dārun ilā cenbi dārun* (15) *ve ente turidehā feteKahḥiru salik ḥattā yestevicihe* [71a] (1) *l-muṣṭerā summe teKehḥeshā bi'ş-şefa‘ati ve fedekkirhu salik* ³³² (2) dinilmişdür

El-kelimetu'l-ḥādiyetetu ve's-sittün

Lā şüf‘ate (3) fi-biKrin velā-neḥlin³³³

Ḳuyuda ve erkek ḥurmā ağacında (4) şefa‘at yokdur ḥurmā ağacında şefa‘at olmadığı müttefikün (5) ‘aleyhdür zirā şecer meķulātdur menķulatda (6) şefa‘at cāyiz degüldür

³³⁰ Develerin diz bağları ile kim beni kārlı çıkarır?

³³¹ Bir mal paylaşılırken pay sahiplerine haklarını eksiksiz veriniz, şüf‘a (satışta öncelik) hakkı vermeyiniz!

³³² اللّٰبِيْهِيْ هِيَ اَنْ تُبَاعَ الدَّارُ اِلَى جَنْبِ دَارِكَ وَاَنْتَ تُرِيْدُهَا فَتُوْ ۖ اٰخِرُ ذٰلِكَ حَتّٰى يَسْتَوْجِبَهَا الْمُشْتَرِيْ ثُمَّ تَأْخُذُهَا بِالْ اَشْفَعِيَّةِ، وَقَدْ كُرِّهَ ذٰلِكَ
Mukābele (المكآبلَة), komşu olan bir evin satılması durumunda senin o evi istemene rağmen satışa müdahale etmeyip, alıcının evi satın almasını beklemen ve ardından şufa hakkını kullanarak evi ondan almandır. Bu davranış hoş karşılanmamıştır (mekruh görülmüştür).

³³³ Kuyu ve hurma ağacında şüf‘a (satışta öncelik) hakkı yoktur.

ammā biKrde şefa‘at cāyız olma(7)mağ ancak **Şāfi‘i** kavlidür **Şerh-i Muhta‘a**arda şerrāh kitāb-ı (8) Kelime-i ‘Osmāni be-‘ayniḥā sīkr itdükden ?oñra teKvil i(9)düp didiler ki kelime-i fī taKlil içündür murād biKri (10) eclinden ve faḥl eclinden bustānda şefa‘at cāyız (11) degüldür dimekdür ta?vir-i misle kelime budur ki besātin (12) beyninde bir kāvī müşterek olsa ve bustān ?āḥibden (13) biri bustānını bey‘ etse biKrde benüm şirketüm vardır (14) diyü biKr sebebiyle bustān aḥir ?āḥibi şefa‘at cāyız (15) degüldür ve bir ricl için bustānında faḥl-i naḥl [71b] (1) olsa ?āḥib-i bustān bustānını bey‘ idicek (2) içinde olan faḥl-ı naḥl sebebiyle ?āḥib-i faḥl şefa‘t (3) itmek cāKiz degüldür kesr ile ve hemze ile biKr ?u kıyusıdır (4) cemi‘i ibār gelür fetḥ ile ve sükūn-ı ḥā ile faḥl erkek (5) ḥurmā ağacıdır zirā kāmūsda *zikru naḥlun naḥlin* ile (6) tefsir olunmuşdur ammā bu maḥalde muṭlak naḥldur zirā (7) şecer-i menḳülātdandır **kütüb-i fıkḥda Hidāyetde eṣ-şufa‘u** (8) *vācibetun fi‘l-‘uḳār ve in mimḡā lā-yaḳsem ke‘l-ḥumāmi* ve(9)*‘l-birKi ve‘t-ṭariḳun ve lā-şefa‘atihi fi‘n-nebāKin ve‘l-naḥlin* (10) *isā yeb‘asu dūne‘l-‘ar‘atihi ve huve ?āḥiḡun meskūru* (11) *fi‘l-a?l* ³³⁴ dinilmişdür ve bu kelime mesheb-i Şāfi‘i için (12) temellük olup ?āhirine ḡaml olunmağda cāyızdır (13)

El-kelimetu's-sāniyetu ve's-sittün

El-urefu taḳaṭṭu‘u’(14)ş-şufa‘a urefu şufa‘ayı ḳaṭ‘ ider ‘urefe³³⁵

(15) Uref urefenūñ cem‘idür [72a] (1) zamm urefe beyne‘l-arzeyn fa?l için ta‘yin (2) olınan ḡaddur meselā dār için ta‘yin (3) olınan ḡudūd-ı erba‘adan bir ḡadde çāruñ (4)mülki mutta?ıl olmasa çār için şufa‘a cāKiz (5) olmaz **kütüb-i fıkḥda mesKele yecūzu‘ş-şufa‘a** (6) *li‘l-ḡaliṭu fi nefsi‘l-mes‘a summe li‘l-ḡali?ā fi huve‘l-mebi‘un* (7) *ke‘ş-şirbu ve‘t-ṭariḳu summe li-cārun fe-lā?uḳu ve lā-yecuzu* (8) *li-ḡayrehum* ³³⁶ denilmişdür bu ma‘nā ile münāsibdür **Resūl** (9) **Ḥazretinūñ Ḥazret-i Enes** rivāyetinde

³³⁴ “Şüf‘a (ön alım) hakkı, yapı (veya bağlayıcı ortaklık) durumlarında vaciptir. Ancak hamam, ambar (iyilik, erzak) ve yol gibi taksim edilemeyen şeylerde geçerli değildir. Ayrıca, arazi sınırı dışında kalan ağaç ve hurmalar için şüf‘a hakkı yoktur. Bu hüküm sahihtir ve temel kaynaklarda yer almaktadır.” Şāfi‘i Fıkḥı, *Şufa‘a, Ev, 1. Bölüm*, 15/7.

³³⁵ Bir mal paylaşılırken pay sahiplerine haklarını eksiksiz veriniz, şüf‘a (satışta öncelik) hakkı vermeyiniz!

³³⁶ “Şüf‘a önce satılan malda ortak olan kişiye (asıl hissedara), sonra satılan mala bağlı bir hakta (örneğin su hakkı veya yol hakkı gibi) ortak olana, sonra da bitişik komşuya tanınır. Bunların dışındaki kişilere şüf‘a hakkı verilmez.”

Resül Hâzretinüñ (10) **Hâzret-i Enes** rivâyetinde *cāru'd-dāri eḥaḳḳu bi-dāri'* (11) *c-cāri yenta?iru bihi ve in kāne gāKibunā* ³³⁷ ḥadisi (12)

El-kelimetu'sālisetu ve's-sittün

Un?uru ehli (13) **iḥzarri insāruhu** ³³⁸

Na?ar eyilük izārı (14) muhtaızır oldı mı bāliğ olmaḳdan kifāyetdür (15) müverridi budur ki **Hâzret-i yi'n-nüreynüñ** [72b] (1) ḥilāfeti zamānında bir oḡlan ḥiyānet idüp (2) öñine getürdüklerinde meclisde olan a?ḥāb (3) didiler ki anuñ üzerine ḥadd iḳāmet olına (4) öyle olıcaḳ **Hâzret-i yi'n-nüreyn** ol na?ar ideñ (5) bāliğ olup bāliğde ?āhir olan ūi'rāt (6) bunda ?āhir olmuş mı diyü bülügından bedi' ü (7) laṭif kināyet idüp buyurdılar murādları (8) mā-taḥti izāruñ iḥzirāridür iḥzar esved (9) ma'nāsına daḡi gelür izdāddandur kesr ile izār (10) beden-i insānı iḥāta iden bu sevbdür ki aña (11) gömlek dirler

El-kelimetu'r-rābi'atu ve's-sittün (12)

Eṭ-ṭalāḳu bi'r-ricālī ve'l-'iddetu bi'n-nisāKi ³³⁹

Ṭalāḳ (13) virmek ricāl yedindedür 'iddet çelmek nisā (14) yedindedür **Şāfi'i** ḳatında 'aded-i ṭalāḳ ricāl ḥāline (15) tābi'dür ya'ni eger zevci ḥürr olursa ṭalāḳ-ı kāmili [73a] (1) ya'ni beynüne-i ḡali?ası üçdür eger 'abd olursa (2) ikidür **Hidāyeden** ve ḳāle's-**Şāfi'i** raḥmetullāhi 'aleyh (3) 'adedeṭ-ṭalāḳu mu 'teberun muḥālu'r-ricālī li-ḳavluhu ³⁴⁰ (4) 'aleyhi's-selām *eṭ-ṭalāḳu bi'r-ricālī ve'l-'iddetu* (5) *bi'n-nisāKi* ³⁴¹ dinilmişdür **Ebū Ḥanife** raḥmetullāhu 'aleyh (6) ḳatında 'aded-i ṭalāḳ nisāya tābi'dür ya'ni ḥürrüñ (7) taḥtında olan (olan) aḥd olsa ṭalāḳ-ı (8) kāmili gibidir ve 'abduñ taḥtında olan ḥürre olsa (9) ṭalāḳ-ı kāmili üçdür sirā **Hidāyede** *ṭalāḳu* (10) *'l-ummetihi sintāni ḥurren kāne zevcuḥā ev-'abden* (11) ve *ṭalāḳu'l-ḥurreti selasun ḥurren kāne zevcuḥā ev-'abden* (12) *li-ḳavlihi 'aleyhi's-selām ṭalāḳu'l-ummetihi sintānei* (13) ve 'iddetuhā ḥayzatāni ve *teKvili mā-raviyu's-Şāfi'i* (14) *inne'l-ebḡā'u bi'r-ricāl* ³⁴² denilmişdür **Ebu Ḥanife**

³³⁷ جَارُ الدَّارِ أَحَقُّ بِدَارِ الْجَارِ يَنْتَظِرُ بِهِ وَإِنْ كَانَ غَائِبًا Evin komşusu eve bir başkasından daha çok hak sahibidir. Komşusu henüz bulunmasa dahi satış yapmaz gelmesini bekler.

³³⁸ Üref, şuf'ayı keser.

³³⁹ Boşama erkeklere, iddet kadınlara özgüdür.

³⁴⁰ "Talak sayısında muteber olan erkeğin sözüdür." Merğînânî, *Hidāye*, 1/221

³⁴¹ "Boşama erkeklere, iddet kadınlara aittir." Yılmaz, 2003, 103.

³⁴² طَلَّقَ الْأَمَةُ ثَلَاثَ خُرًا كَانَ زَوْجُهَا أَوْ عَبْدًا لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ طَلَّقَ الْأَمَةُ ثَلَاثَ وَعِدَّتْهَا "Bir cariyenin talakı ikidir, kocası hür veya köle olsun. Bir hür kadının talakı üçtür, kocası hür

Ḥazret-i (15) **yi'n-nüreyñ ve Zeyd bin Sābit ve Cühūd** ?aḥābe [73b] (1) kavlidür ehl-i Hicāz daḥi bu meshebe tābi'dür (2) bu kelimeyi **Hidāyeden** menkūl olduḡı üzre (3) na?m-ı ḥadise muvāfiḡ olıcaḡ **Ḥazret-i** (4) **yi'n-nüreyñ** isnād-ı mücerred telaffu? itdüḡi (5) cehdendür

El-kelimetu'l-hāmisetu ve's-sittün

Ḳamilet (6) cubbetuke yā 'Amrū munsu 'uzilte 'an-Mi?ra³⁴³ (7)

Mı?ırdan ma'zūl olduḡun vaḡitden berü yā 'Amr (8) **Ḳaftānuñ** kesirü'l-'amel oldı feth ile ḡaml kehledür (9) ferḡ babından ḡaml reKse dirler kesr ḡamle ma'nāsına (10) zamm ile ve teşdid ile cebe sevb ma'rūfdur cemi'i (11) kesr ile cibāb gelür sükūn-ı sāl ile ḡamle-i fi'liyeye (12) muzāf olan ?urūfdandur a?ıldan(13)dur sirā sākinе mülākāt ḡatında sāl maẓmūm (14) olur hāse'l-yevm gibi eger a?lı olmasa (15) sākinе mülākāt ḡatında *es-sākinu isā aḡerek* [74a] (1) *ḡurruke bi'l-kesr*³⁴⁴ ḡā'idesi üzre meksūr olur idi (2) kelime-i mes içün ḡālāt-ı selase vardur taf?il (3) ma'niyi'l-lebidedür kesr ile Mı?ır belde[-i] 'a?imūñ ismidür (4) layıḡ budur ki 'illiyetiniñ vüçüdına na?ar dāyimu'l- (5) yen?urufu'l-ülā idi lakin sülāsi sākinu(6)'l-evsaḡ olduḡı na?ar muta?arrıf olmaḡda (7) cāKizdir 'adem ?arfa degil **ḲurKan-ı A?imde** (8) **Süre-i Baḡarada** Allāhu Te'ālānuñ *ihbiṡū Misran*³⁴⁵ (9) kavlidür ve ?arfa delil **Süre-i Zuḡrūfda** (10) Allāhu Teālānuñ *eleyse li-mulku Mi?ran*³⁴⁶ kavlidür Mı?r (11) *Mi?r* tesmiye olunduḡuñ vechi ḡāmūsda (12) sıkr olıduḡı üzere binā it[me]kdür (13) rüKyā Mı?r içündür müverred kelime budur ki (14) **Ḥazret-i 'Ömerüñ** ḡilāfet zamānında **'Ömer ibni'**(15)**l-Ā?** hicretten 'ıḡrin senesinde Mı?rı [74b] (1) **Ḥazret-i 'Osmān** 'azl idüp Medineye geldükden ?oñra (2) bir gün **Ḥazret-i 'Osmāna** kesr-i cevri 'ammāluka mā-(3)'adl o i'tizal diyecek bu kelāmdan ḡikeste-(4)ḡāṡır olup ol vaḡtde bu kelimeyi buyurdılar (5) **taf?il-i kütüb-i tevāriḡ**den bedāyi'ü'l-umūrdadur (6) bu ma'nāya ḡaribdür ve küberā-i selefūñ el-'azlun ḡāyzü-(7)r-ricāl ḡavlleri

El-kelimetu's-sādisetu ve's-sittün (8)

veya köle olsun. (Bu görüş) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu sözüne dayanmaktadır: "Bir cariye'nin talakı ikidir ve bekleme süresi iki hayızdır." Şafii'nin rivayetinin tefsiri: "Boşanma yetkisi erkeklere aittir."

³⁴³ Ey Amr, Mısır valiliḡinden azledildiḡinden beri cübben bitlendi. (İşe yaramaz duruma geldin.)

³⁴⁴ Eḡer hareketsiz harf hareket ettirilirse kesra ile hareket ettirilmiş olur.

³⁴⁵ "...Şehre inin..." Bakara, 61/2.

³⁴⁶ "...Mısır mülkü..." Zuhuf, 51/43.

E?-?alāvatum bi'l-leyli ven-nāsu niyāmūn³⁴⁷

Benüm salātum (9) nās nāsın nāyim oldukları hāldedir e?-?alat (10) laf?ında elif lām muzāfun ileyhden ‘ıvaẓdur taḳdır-i (11) kelām ?alāti bi'l-leyl dimekdür kesr ile niyām nāyimūñ cem'idür (12) müverred kelime budur ki bir kerre ?ahābeden ba'zıları (13) **Ḥazret-i 'Osmāna** dostuñā nūḳat-ı teveccüh idersin (14) diyicek bu kelimeyi buyurdılar sirā **Ḥazret-i ẓi'n-nūreyn** (15) ekser leyālī ?alāt ile ihyā iderdi ḥattā her leyleyi [75a] (1) cami'de zımm ile kılurdu ikişer rek'at namāzı mu'tād (2) idinmiş idi maḥ?ūr iken ḳatlı olunduğı cami'e (3) güninūñ gicesi daḥi tamām ḥatm ile iki rek'atı edā itmişdür (4) diyü rivāyet-i ?aḥiḥ ile rivāyet olunur

El-kelimetu'(5)s-sābi'atun ve's-sittūn

Lā-yehillu demu'm-riKin müslimin (6) illā bi-iḥde me'ānin selāsin: kufrun ba'de imānin (7) ve zinen ba'de iḥ?ānin ve ḳatlu nefsin bi-ḡayri (8) Ḥaḳḳin³⁴⁸

Hiçbir aḥduñ demin irāḳat u sefk (9) idüp ḳatlı itmek ḥelāl olmaz illā üç ma'nādan (10) biri sebebiyle ḥelāl olur biri ba'de'l-imān küfrdür (11) ve biri ba'de'l-iḥ?ān zinādur ve biri bi-ḡayr-i Ḥaḳḳin ḥaḳḳın (12) ḳatlı-i nefsdür hemze ile sin emr-i ümerā insān (13) veyāḥūd riel ma'nāsınadur bu maḥalde ikisine daḥi ḥaml (14) ḳābıldür muzāf muḳadderdür taḳdır-i kelam irāḳat-ı (15) dem umerāK dimekdür me'āni ma'nānuñ cem'idür bu maḥalde [75b] (1) ma'nā bi-sāti'l-ḳadim olmaḳ ma'nāsına 'ayna muḳābıldür (2) laf?a muḳābil degüldür kesr ile zinā ma'rūfdur medd ile (3) ve ḳa?r ile daḥi cāyızdır iḥ?ān luḡatda 'iffet (4) ma'nāsınadur tezevvüc ma'nāsına da gelür bu maḥalde (5) murād ma'nā-yı sāniyedür zirā ba'z **kütüb-i mu'tebere**de (6) *el-muḥ?inu'l-sāni huve'l-muslimu'l-mukellefu'l-ḥurru'llesi* (7) *a?ābun fi-nikāḥi summe zeni* ³⁴⁹ denilmişdir **kütüb-i fıḳḥ**(8)da mesKele-i şer'iyeye ba'de'l-imān küfrdür ḥükmi (9) ve cezāsı ḳa?r olıcaḳ ricālde ḳatldur nisāda ḥabs (10) ebeddür ve ba'de'l-iḥ?ān zinānuñ ricālde (11) nisāda ḥükmi ve cezāsı ḳatldur ve nā-ḥaḳ yere ḳatlı-i (12) nefis iden ḥükmi ve cezāsı yerine bi-ṭariḳu'l-muḥālde (13) ḳatldür bu ma'nāyı muḥāḳḳakdır **?aḥiḥ**inde **İbn-i** (14) **Mes'ūd** rivāyetinde **Resül Ḥazretinūñ lā-yehillu** (15) *demun umerāKin*

³⁴⁷ İnsanlar uyurken namaz kılmayı (severim).

³⁴⁸ Bir Müslümanın kanı, ancak şu üç sebepten biri ile helal olur: Mümin iken gâvur olana, namuslu iken zina etme, haksız yere adam öldürme.

³⁴⁹ “el-muhsinu'z-zânî, zinâ eden mü'min (evli ve iffetli) bir kişi, mükellef ve hür olduğu halde evliyken zinâ yapan kimsedir.”

muslimu yeşhedu en lā- ilāhe illallāhu [76a] (1)ve inni Resūlullāh illā bi-aḥd'i selasi'ş-şeybi'z-zāni (2) ve'n-nefsi bi'n-nefsin ve't-tāriki li-dinihi'l-mufāriku (3) li'l-cemā 'ati
350 hadisi

El-kelimetu's-sāmine ve's-sittūn

Vallāhi (4) mā temenneytu bi-dini bedelen ba'de en hedā (5)niya'llāhu³⁵¹

Allāh ḥaḳḳıyıçūn Allāhu Te'ālā baña hidāyet idüp (6) İslām mübeşşir itdükden ?oñra dinüme bedel bir şeyKi temenni (7) itmedüm murād **yi'n-nüreynüñ** kelime-i sābıkada mezbüre (8) olan me'āni selaseden ma'nā-yı evvelüñ kendü(9)den nefyini beyāndur bedelen kelimesi mef'ül-i (10) ?ariḥ iken bi-dini kelimesinden teKḥir olunmaḳ dinüñ (11) sübütına ihtimām içündür temenni ārzü itmekdür (12) bedel ḫalef ma'nāsınadır

El-kelimetu't-tāsi'a (13) ve's-sittūn

Ve lā-ḳateltu nefsen bi-ğayri ḥaḳḳin³⁵² (14)

Ve daḫi nā-ḥaḳḳ yere ben hiç nefis ḳatlı itmedüm bu kelime(15)den daḫi murād me'āni selaseden me'āni sālisüñ **[76b]** (1) nefsin beyāndur

El-kelimetu's-sabi'un

Ve emme'z-zinā (2) fe-ve'llāhi mā-seneytu fi-cāhiliyyetin velā fi'l-İslāmi³⁵³ (3)

Ammā benden zamanuñ 'adem-i sudūri Allāhu Te'ālā (4) ḥaḳḳıyıçūn cāhiliyyetde ve İslāmda a?la ben zinā itmedüm (5) ve bu kelimedden daḫi murād me'āni selaseden ma'nā-yı (6) sāniyyenüñ nefsi beyāndur

El-kelimetu'l-ḫādiyetu ve's-sabi'un (7)

³⁵⁰ "Allah'tan başka hak ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resülü olduğuna şehadet eden Müslüman birisinin kanı helal olmaz. Ancak şu üç husustan birisi dolayısıyla olması müstesna: Evlendikten sonra zina eden adam; o recmedilir. Allah'a ve Resulüne karşı savaşa çıkan adam; o, öldürülür veya asılır ya da ülkeden sürgün edilir. Bir insanı öldüren; o da öldürdüğü kişiye karşılık öldürülür." Buharî, *Muttefekun Aleyh*, 6878.

³⁵¹ Vallahi, Allah'ın beni doğru yola erdirmesinden sonra, dinime (hiçbir) karşılık istemedim.

³⁵² Haksız olarak hiçbir kimseyi öldürmedim.

³⁵³ Zinaya gelince, cahiliye devrinde de İslamiyet devrinde de zina etmediğime yemin ederim.

Ve lā ve ?an‘atun yemini ‘alā-‘avreti ba‘de mā (8) mesenḥutu bihā yemine Resūlallāhi ikrāmen³⁵⁴

(9) Daḥi ben de Resūlullāh Ḥazretine ikrām için ?ağ (10) elüm ile Resūlullāh ?allāllāhu ‘aleyhi vesellem Ḥazretinūn (11) mübārek ?ağ ellerine mesh idüp yapışdukdan ?oñra (12) a?la ?ağ elimi ‘avret-i ğali? üzerine vaż‘ (13) itmedüm Ḥazret-i ğin-nüreyñüñ kuvvet-i İslāmını (14) ve kemal-i ḥayāsını beyāndur

El-kelimetu's-sāmine ve'(15)s-seb‘ün

Lā tektulūni fe-inni imāmun ve aḥun fi-[77a] (1)'l-İslāmi ve valin müctehidun³⁵⁵

Beni katl itmek sirā ben ḥalife-i vaqtüm (2) ve İslāmda size qarındaşum ve her emr-i ḥayrda ḥadd u (3) sa‘y idici vāliyüm bu ma‘nāya münāsibdür Resūl (4) Ḥazretinūñ *min fāreke'l-cemā‘ate ve isteselle'l-imārete* (5) *leḳiyallāhe velā vecche-lehu ‘indehu* ³⁵⁶ ḥadisi bu kelime ve (6) kelimāt-ı ḥamse-i sābıka yevm-i dārdır katline қа?d (7) eyleyenlere na?iḥat için vārid olmışdur (8)

El-kelimetu's-sālisetu ve'l-seb‘ün

Hākesā izratu ?āḥibine³⁵⁷ (9)

Buncılayın bizüm ?āḥibimüz Resūl Ḥazretinūñ kaftān (10) giymeleri müverridi budur ki bir gün Ḥazret-i (11) Zi'n-nüreyñ bir Pārsāyı kı?a kaftān giymiş gördü (12) ve ol vaqtde bu kelimeyi buyurdı murād Resūl Ḥazretinūñ (13) siyābları misākdan aşığa ṭavil olmayup (14) ve ṭavil olmaḳ daḥi sünnet olmadıḡı beyāndur (15) feth ile ezre heyKe ibtirāzdur ya‘ni azarlanmak [77b] (1) heyKdür bu ma‘nāyı muḥaḳḳaḳdur ?āḥiḥ-i Buḥāride Ebū (2) Hureyre rivāyetinde *mā esfele mine'l-‘isār* (3) *fe-fi'n-nār* ³⁵⁸ ḥadisi ve Şihābu'l-Aḥbārda Resūl Ḥazretinūñ (4) *inne'l-lesi yecurru tevbehu ḥaylāKi lā-yen?uru Allāhu* (5) *ileyhi yevme'l-ḳiyāmeti* ³⁵⁹ ḥadisi kütüb-i fetāvādan (6) naḳābe

³⁵⁴ Sağ elimi, onunla Allah elçisinin sağ elini okşadıktan sonra, O’na saygının bir ifadesi olarak, avret yerimin üzerine koymadım

³⁵⁵ Beni öldürmeyiniz, çünkü ben bir halifeyim. İslam’da kardeşinizim, çalışan bir yöneticiyim.

³⁵⁶ “Kim cemaatten ayrılır ve yönetimi küçümserse, Allah’a kavuştuğunda onun için hiçbir mazeret yoktur.” Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Müessetü’r-Risāle, 2001, C. 38. s. 320 (Hadis No: 23284).

³⁵⁷ Bizim sahibimiz Resūlullah hazretlerinin izar giymeleri böyleydi.

³⁵⁸ “Topuklardan aşağıda olan kısım ise ateştedir.” İbn Mâce, *Libās*, 7.

³⁵⁹ “Her kim elbisesini büyüklerecek yerde sürükleyecek olursa, kıyamet gününde Allah ona bakmayacaktır.” İbn Mâce, *Libās*, 3569.

şerhinde aḥabbu'ş-şeyābu'ʔ-ʔuvūfu'l-ebyāzu leKinnehu (7) libāsu'l-enbiyāKi ve'ʔ-ʔuleḥāKi ve yekruhu lebsu'l-aḥmeri mine'l-(8)şeyābi li-ḳavlihi 'aleyhi's-selām iyyākum ve'l-ḥamretu (9) fe-innehā zeyyi'ş-şeytān ³⁶⁰ dinilmiştir

El-kelimetu'r-rābi'atu ve'(10)s-seb'ün

İttekū 'ibāde'llāhi ve vāzirun umerāKe(11)kum ve nāʔihū ve lā-tebgū 'aleyhim³⁶¹

Yā (12) 'ibādallāh Allāhdan ḳorḳuñ ve emirūñūze müvāzeret (13) idūñ ve anlara ḥayr ile naʔihatuñ idūñ ve anlaruñ (14) üzerine nefy ü ʔulm itmeñ bu kelimedden mef'ül ittekū (15) ḥarf-i nidā maḥsūfdur taḳdir-i kelām itteḳullāh [78a] (1) yā 'ibādallāh dimekdür muvāzeret mu'āvenet ma'nāsinadur (2) vezire daḥi vezir tesmiyye olınmağa vech-i sultān (3) raḲyetinde tedbirinde mu'in olduḡıyıçündür bu ma'nā-yı muḥaḳḳaḳdur (4) **ʔaḥih-i Müslimde Ebū Hureyre** rivāyetinde *men aṭā'ani* (5) *feḳad aṭā'allāhe ve men ye'ʔini feḳad 'asāllāhe* (6) *ve men aṭāK'i'l-emirini feḳad a'ṭāni ve men 'aʔa'l-emiri* (7) *feḳad 'āʔāni* ³⁶² ḥadisi

El-kelimetu'l-ḥāmisetu ve'l-seb'ün (8)

İnne ḥilāfe'l-ḥalifeti ve firāḳe'l-cemā'ati ve ve't-ṭa'ne (9) 'ale'l-eḲimeti vebālun 'alā rakibehun ve ḥusrānun (10) limen 'amilehun mubinin³⁶³

Taḥḳiḳ ḥalife-i zamāna muḥālefet (11) itmek ve cemā'at-i müsliminden ayrılmak ve eḲimme-i dīn üzerine (12) ṭa'n itmek bunlara irtikāb iden kimesne içündür ve(13)bāldur ve bunlaruñla 'amel iden kimesne içün ḥaml saḳil (14) ve marāz-ı mübindür ya'ni āşikāre ziyāndur rekebe(15) irtekeb ma'nāsinadur bu ma'nā-yı muʔaddıkdür **ʔaḥih-i [78b] (1) Müslimde Ebū Hureyre** rivāyetinde *men ḥarece mine'*(2)*ṭ-ṭa'ati ve fāreḳe'l-cemā'ati femāte māte meyyitihi* (3) *cāhiliyyeti* ³⁶⁴ ḥadisi kesr ile mim ile nebāt nev'idür

³⁶⁰ “Yaşlılarda en sevimli olan beyaz yündür; çünkü o peygamberlerin ve salihlerin giysisidir. Yaşlıların kırmızı giymesi ise mekruhtur. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: ‘Kırmızıdan sakının; zira o şeytanın kıyafetidir.’ (Çeviri 18.06.2025)

³⁶¹ Allah'ın kulları, Allah'tan korkunuz, yöneticilerinize yardımcı olunuz, ama isyan etmeyiniz.

³⁶² “Bana itaat eden Allah'a itaat etmiştir. Bana isyan eden de Allah'a isyan etmiştir...” Müslim, *İmāret*, 33.

³⁶³ Halifeye muhalefet, İslam toplumundan ayrılma, yöneticileri yerme günahını işleme ağır bir suçtur; bunu yapanlar ise açıkça zarardadır.

³⁶⁴ “Kim itaatten dışarı çıkar ve cemaatten ayrılır ve bu halde ölürse, cahiliye ölümü ile ölür” Müslim, *İmāret*, 13.

māte (4) miyetun cāhiliyyet demek māte ‘ale'd-d’elāletihî kemā (5) yemūtu ehli'l-cāhiliyyetihî ‘aleyhā dimekdür

El-kelimetu'(6)s-sādisete ve'l-seb'ün

İtteku'llāhe'llesi (7) ileyhi tuḥşerūn felā tusāri'ū ile'l-fitneti (8) velā tufāriku'l-ḥemā'ate³⁶⁵

Şol Allāhu Te‘ālādan qorquñ (9) ki yevm-i kıyāmda aña ḥaşr olunur seni ya‘ni anuñ (10) ḥuzūrında cem‘ olup ḥisāb kitāb olınsın (11) emr böyle olıcaḡ fitneye müsāra‘a itmek ve imāma (12) muḥālefet itmekle cemā‘at-i müsliminde ayrılmak

El-kelimetu'(13)s-sābi'atu ve's-seb'ün

Teveccu'tu lekum min (14) cehlikum ve innekum terevne ennekum mub'irüne (15) min d'elāletikum muhtedūn [79a] (1) min a'māKikum³⁶⁶

Sözün bilmeyüp (2) cehliklerden ben müteKellim oldum ḥālbuki siz (3) kendüñüzi d'elāletden ‘ārî görürsüz ḡalbiñüz gö(4)zini kör olmakdan beri ve toḡrı yol üzere (5) bozarırsuz **Ḥazret-i yî'n-nüreyñ** bu kelime (6) ile ehl-i fesād olup kendü ḡatline ḡa?d (7) idenlere ḡitāb ider teKellüm ma‘nāsınadır (8) teveccu'tu bunda nefsi mütekellim-i vāḡide için vāz‘ (9) olınan ?iḡa-i māzidür ‘ummi sehāb-ı ba?ardur sehāb-ı (10) ba?iret daḡi dirler bu maḡalde murād ma‘nā-yı şāyandur (111) **Süre-i İsrāda ve men kāne fi hasihî ā'mā fehuve fi'l-āḡireti** (12) ā'mā³⁶⁷ bu ma‘nāyadır

El-kelimetu's-sāmine ve's-seb'ün (13)

El-ḡavmu yesteḡillüne demi velā yemne'ūni mine-(14)l-ḡacci leyse hasā bi-rāKyin³⁶⁸

Benüm ḡatlüm[e] ḡa?d iden (15) ḡavm ḡatlümü ḡelāldür dirler ve beni ḡacdan men‘ itmezler [79b] (1) reKy-i ?avāb degüldür müverrid kelime budur ki (2) **Sa'id ibni'l-'A?** bir gün **Ḥazret-i yî'i-(3)n-nüreyne** sen bu ḡavḡadan ḡalā? olmazsın (4) tā ki bunlardan

³⁶⁵ Huzurunda tolanacaḡınız (kendisine döndürüleceḡiniz) Allah'tan korkun, fitneye koşmayın, cemaatten ayrılmayın.

³⁶⁶ Cahilliḡiniz beni üzmemektedir; çünkü siz sapıklıḡınızdan bir kısmını görüyor, azgınlıktan kurtulup hidayete erdiḡinizi sanıyorsunuz.

³⁶⁷ “Bu dünyada kör olan āḡirette de kördür...” İsrā, 72/17.

³⁶⁸ Bu insanlar kanımı helal saydıkları için haccıma engel olmuyorlar; oysa bu görüş doḡru deḡil.

emir bulup hacc idüp telebbüs itmeyince (5) zirā bunlar seni hacc itmekden men‘ itmezler diyicek (6) bu kelimeyi buyurdılar

El-kelimetu't-tāsi‘atu ve's-seb‘ün (7)

El-maḥrūmu yu‘tā ve'l-ḥāKifu yuKmenu ve'l-menfiyyu (8) yuraddu³⁶⁹

Maḥrūm i‘tā olunur daḥi ḥavf iden (9) ḥavfdan ḥalā? olup emn üzre olur (10) ve daḥi menfi olup vaṭanından ḥāric olan (11) kimesne girü vaṭanına redd olur murād ādem bir ḥālde (12) qalmayup ḥālet-i āḥiri ‘āri olmak cāKiz (13) olıcaḥ ben daḥi bu maḥalde qalmaḥ mümkündür şöyle ki (14) muḳteżā-yı beşeriyyet üzre benden zellāt ?ā(15)dır olmuş evvelā ‘afv idüp fesāda mübā[80a] (1)şeretden ferāḡat idüñ dimekdür *yuKmiyyu yuKminu* (2) *yuriddu* ?iḡa-i müstaḳbel-i mechüldür

El-kelimetu's-semānūn (3)

El-bu‘ūsu lā-tucemurru³⁷⁰

İslām ‘askerleri (4) dār-ı ḥarbe ḳarib mevzi‘-i mehāfetde iḳāmet olunmaz (5) zirā ma?anne telef ve helākdır umūr vezninde (6) bu‘us ba’suñ cem‘idür fetḥ ile ve fetḥeteyn ile ba’s (7) ‘askerdür cemrül-l-ḥabis derler ḳaçan arz-ı ‘adūya ḳarib (8) mevzi‘de ceyš iḳāmet itse ve dār-ı İslāma (9) ircā‘ itmese murād dār-ı ḥarbde ḳarib (10) mevzi‘de ceyš iḳāmet itse olınan ‘asker (11) tecdid ü teksir olınmaḡa lāzımdır tā ki ba‘zı (12) vefāt etmek ile ḳalil olup a‘dā zafer bulup (13) helāk eylemeye dimekdür

El-kelimetu'l-ḥādi (14) ve'l-semānūn

Lā-tuvellā emre'l-muslimine illā ehle'(15)?-?alāḥi ve'l-ḥikmeti fi's-sinni ve't-tecrubeti³⁷¹

Emir-i müslimine vāli [80b] (1) ḳılınmaz illā yaşıda ve tecrübede ehl-i ?alāḥ ve ehl-i ḥikmet (2) olan kimesne vāli ḳılınur ya‘ni tedbir-i memālike müte‘allik (3) simām-ı ḥāll ü ḥak idi ve ḳabẓ u sıbtı vu emir ve nehy-i pirān-ı (4) cihān u ḳārdān olan kimesneler destine vi(5)rmek gerekdür tā ki anlat reKy-i ?āKib ve fikr-i sāḳıblar ile (6) nevāKib-i dehrden kendüler ma?ün u maḥfūz olup (7) ahāli-i memleket daḥi esvede ḥāl

³⁶⁹ Mahruma verilme, korkaḡa güvende ḳılınma, sürgüne eski görevine döndürölme gerekir.

³⁷⁰ Askerler taşlanmaz (askerler küçük düşürölmez).

³⁷¹ Müslümanların yönetimini, ancak erdemli bilgili ve tecrübeliler üstlenebilirler.

olalar kesr ile (eyle) ve teşdid-i (8) nūn ile sen bu maḥalde miḳdār-ı ‘ömr ma’nāsınadır cemi’-i insān [ma’nāsına] (9) gelür bu ma’nāya münāsibdür **Şihābü'l-Aḥbārda Resül** (10) **Ḥazretinden men veliye şeyKen min emri'l-müslimin** (11) *fe-irādellāhe bih hayren ce‘ale me‘ahu veziren ?ālihen* (12) *fe-in neseyye sekkere ve in sekera ‘ānehu* ³⁷² hadis (13) **El-kelimetu's-sāniye ve's-semānūn**

Lem ekun li-aḥl‘a sirbalen (14) **li's- serbelinihi** ³⁷³

Allāhu Te‘ālā Ḥazreti beni anuñla setr idüp (15) giydürdügi ḥilāfet gönlegini ḥal‘ itmegiçün **[81a]** (1) giymedüm ḥal‘ feth ile nez‘ ma’nāsına çıkarmakdur ḥal‘ (2) sevbe dirler nez‘e ma’nāsına kesr ile serbāl gönlekdür (3) cemi’i serābil gelür müverredi budur ki **Ḥazret-i yi'n-nūreyne** (4) ba‘zı kimesneler kendüni ḥilāfetden ‘azl eyleye tā ki (5) bu fitneden ḥalā? olasin didüklerinde anlara cevāb (6) virüp bu kelimeten buyurdılar

El-kelimetu's-sālisetü ve's-semānūn (7)

Elā ve inni mulākki'llāhi en utihum ‘alā-(8)sālike ³⁷⁴

Āgāh oluñ taḥḳik ben Allāhu Te‘ālā Ḥazretine mülākki (9) olurum hem bāb-ı ḥilāfet üzerine itā ve i‘tā (10) olunmaḳluğum ile ya‘ni ben nāsa ḥilāfet ile itā olundum yine (11) ḥilāfet ile Allāhu Te‘ālā Ḥazretlerine mülākki olurum hergiz (12) ḥilāfetden ferāğat itmezüm zirā bu ḥilāfet ‘aṭiyye-yi (13) Ḥudādur ihtiyārum ile andan ferāğat eylemem muḥāldur (14) kelime-i inne inne muḥaffefedür ḥarf-i cerr ve zamir-i şān (15) maḥsūfdur evlā ef‘āl bābından nefsi-i mütekellim vaḥde **[81b]** (1) içün vaz‘ olınan ?iğā-i müstaḳbeluñ meḥulidür (2) taḳdir-i kelām ‘alā inne’s-şānu ūtituhum ‘alā sālīk (3) dimekdür

El-kelimetü'r-rābi‘a ve's-semānūn

Subḥānallāhu (4) **ekulu hazā fi teri ‘ve te'miri** ³⁷⁵

³⁷² “Allah bir emir için hayır diledi mi ona doğru sözlü bir vezir nasip eder. Bu, ona unutulunca hatırlatır, hatırladığı zaman da yardım eder.” Ebû Dâvud, *Harâc*, 4/2932. (Not: Kaynaktaki hadis farklı sözlerden ibaret olsa da aynı anlamı vermektedir.)

³⁷³ Allah’ın bana giydirdiği gömleği çıkarmam. (Halifelikten vazgeçmem.)

³⁷⁴ Dikkat edin. Şüphesiz Allah’ın bana verdiği hilafet sayesinde Allah Teâla hazretlerine kavuşurum.

³⁷⁵ Sübhanallah! Hemen herkes beni hilafetten indirmek için çırpınıyor. Kendi önemli işlerini terk etmiş bulunuyorlar.

Ben Allāhu Teālā Hāzretini (5) neḳāyisden tenzih itmeklüğüñ ile tenzih iderüm (6) ne ‘acep bu Hāḳḳuñ küllisinüñ güft ü güyü benüm (7) nez‘ümde ve teKmirümde ya‘ni ḥilāfetüm anlara sakil gelüp (8) mutta?ıl leyl ü nehār ḥilāfetden kendümi (9) ‘azl eylememe meşğüllerdür kendü mühimmat-ı diniyye(10)lerine meşğül degüllerdür Sübhānallāh bu maḥalde (11) ta‘accüb içündür subḥāne tekellumu'l-baḳar gibi

El-kelimetu'(12)l-ḥāmise ve's-semānūn (13)

Eşirü vectehidu fi'r-reKyî³⁷⁶

Umūruñuzda müşāvere idüñ ve reKyüñüzde cidd ü sa'y idüñ (14) tā ki rāh-ı cehālet ü ḥıyānetden dūr olup ṭarīḳ-i (15) emānet ü diyānete sālīk olasuz istişār [82a] (1) ma'nāsınadır uşirü bunda emr-i ḥāzıruñ cem'-i müsekkeridür (2) bu ma'nāya münāsibdür **Şihābu'l-Aḥbarda Resül Hāzretinden** (3) isteşirü sevi'l-ḳavli terşudü ḳavli

El-kelimetu's-sādise (4) ve's-semānūn

Subḥānallāhi kullu hāsā fi-nez'ı ve teKmiri lā yecrimenneküm dunuvviye minkum en tebā'adū minni³⁷⁷ (5)

Elbetde benüm size ḳarib ü yakın olmam sizüñ benden (6) tebā'üd idüp nefret itmegün yetişdürsin (7) zirā size vācibdür ki bu ḳaribinüñ ḥāḳḳını ve ḥürmetini (8) bilüp dostluğı ziyāde idesüz ve kefāretü'(9)n-ni'me olup benden dūr olmasuz müverridi (10) budur ki ehl-i Mı'r **Hāzret-i 'Osmān** üzerine gelüp (11) hücüm idicek ehl-i Medine daḥi anlara ittibā' itdükleri (12) vāḳtde bu kelimeyi ehl-i Medineye na'ihāt idüp (13) buyurmuşlardur

El-kelimetu's-sābi'atu ve's-semānūn

Yā ferāşe'(14) n-nāri ve zubābe't-ṭāma'ı sa'aytum bi-ilā'n-nāsi ve eleytum (15) 'alā a?ḥābi Muḥammedin ?allāllāhu 'aleyhi ve sellem³⁷⁸

[82b] (1) Yā ateş pervānesi ve ṭāma' sinegi benüm örtüm ile nās (2) ortasında fesāda sa'y idüñüz ve daḥi benüm üzerüme (3) a?ḥāb-ı **Muḥammedi** ḥa?m idüp cem' itdüñüz (4) müverridi budur ki **Beni Ümmeyeden** kendü ḥa?mlarını (5) memālike ḥākim ü vāli

³⁷⁶ Danışınız ve doğru görüşe ulaşmak için çalışınız.

³⁷⁷ Benim size yakın olmam sizin benden uzak olmanızı gerektirmesin.

³⁷⁸ Ey ateş pervaneleri ve aç sinekler! Beni halka şikāyet edip onları bana düşman ettiniz ve beni Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) dostları yanında küçük düşürdünüz.

itdi diyü **Ḥazret-i ‘Osmāna** (6) ta‘n idüp a?ḥāb-ı **Resūlullāhı** ifsād iden (7) kimesnelere ḥiṭāb idüp bu kelimeyi buyurmuşdur (8) fetḥeteyn ile firāş ferāşanıñ cemi‘idir ferāşenüñ cem‘idür ferāşe gice ile (9) ḥavl-i sirācda ṭayerān idüp kelebekdür ki aña (10) pervāne derler sāl-i mu‘cemāsınuñ zammıyla sübāb qara (11) siñekdür eleytum came‘tum ma‘nāsınadır

El-kelimetu's-sā(12)minete ve's-semānūn

Eyyuḥe'n-nāsu inne'l-becebāce'(13)n-neffāce lā-yedri mā [Allāhu] velā eyne [Allāh]³⁷⁹

Eyā nās taḥkiḳ beyhūde söyleyici (14) lāf urup faḥr idici Allāhu Teālā kimdir ve ne (15) mekāndadır bilmez leclāc vezninde becbāc semen ve maḥṭūbu'l-[83a] (1) laḥm kimesnedür ḥallāc vezninde neffāc mütekebbir (2) ma‘nāsınadır bu maḥalde murād kendüyi bilmeyüp mühmelāt (3) söyler dimekdür zirā becbāc ıztırābından (4) kendü nefesine meşgūl olup ne bulursa söylemek (5) ve neffāc gurūrından ne didüğünü bilmeyüp bilmemek (6) biḥasebi'l-‘ade lāsımdır müverridi budur ki **?a‘?a‘a bin** (7) **?evḥān** adlu ziyāde semen ve münkir kimesne bugün (8) **ḡi'n-nūreynüñ** meclisinde nā-ma‘ḳūl ve nā-sezā kelimāt (9) itdi **Ḥazret-i ‘Osmān** daḡi anuñ ḥaḳḳında (10) ḡiyānetin a‘lām içün meclisinde olan nāsa (11) ḡiṭāb idüp bu kelimeyi buyurdılar

El-kelimetu't-tāsi‘atu ve's-semānūn (12)

Enşidu'llāhe raculen ra'aye'llāhi ‘aleyhi ḥaḳḳān ve aḳara (13) enne li-‘aleyhi ḥaḳḳān yuhriḳe fi-sebebi milKen muḥcemetin min (14) demrin ev yuḥrāḳu damuhu fi³⁸⁰

Ben Allāhu Te‘alānuñ ululuḡına and (15) virdüm şol ricle ancılayın ricl ki Allāhu Te‘ālā [83b] (1) içün kendü üzerinde sābit olan ḥaḳḳa (2) iḳrār u i‘tirāf itdi benüm sebebüm ile muḥceme ṭoldı (3) fe-inne huve kelimesine veyāḥūd benüm yolumda ḳanı huve kelimesine (4) ya‘ni rāzi degülüm ki baña nu?ret içün ne kimsenüñ (5) ḳanın dökeler ve ne benüm yolumda kimsenüñ ḳanı döküle (6) Şeddeka'llāh dirler ḡalefe ma‘nāsına *herāke'd-dem* (7) ve *ehrāke* dirler ?abbe ma‘nāsına kesr ile muḥceme (8) mā-yaḥcem bihdür ya‘ni anuñ ile hicāmet olınur (9) elinden müverridi budur ki yevm-

³⁷⁹ Ey insanlar, gevezeler, hokkabazlar, laf atan gururlular, Allah nedir, kimdir, nerededir? Bilmezler.

³⁸⁰ Allah'tan, Allah'ın benim üzerimde hakkı olduğunu gören ve benim de onun üzerinde hakkım olduğunu kabul eden bir adam dilerim ki, benim için bir kâse dolusu kanımı döksün, ya da benim kanımı döksün.

i dārda **Ḥazret-i ‘Osmān** (10) üzerine hücum idicek kendü ittibā‘ınuñ kıtālden (11) ferāğat itmelerini murād idinüp bu kelimeyi buyurdılar (12) ve daḥi **ba‘z-ı kütüb-i mu‘teberelerde Ḥasret-i ‘Osmānuñ** bu (13) kelimedden gayri bu bābda mufa??al kelāmlar sıkr olınmışdır (14) ol kelām budur ki *men kāne minkum yeṭlubu rad’iyallāhu* (15) ve *riżā resūlihi ve rızāKi fe'l-yeğmid seyfehu yekuffu'l-ķitāle* [84a] (1) *fe-inni rāyet Resūlullāhi ?ala'llāhu ‘aleyhi ve sellem fi-(2) l-menāmi fi hasihi li'l-leyleti ve huve yeķūlu li in ūKte da‘vet(3)allāhe en yen?ureke ‘alā a‘dāike fe-in ūKte eķfir ‘indenā (4)ķultu lā bel-eķfiru ‘indekum summe revī innehu (5) intehi kelāmu ‘Osmāne rad’iyallāhu ‘anhu emere men kāne (6) ḥavlehu bi't-teķferuķi ilā-menāziluhum ve ķutile fi'd-dāri (7) huve ve zevcetuhu faķaķ fe-fa‘alū mā fa‘alū mine'l-cerḥi(8) ve ķatli* ³⁸¹

El-ķelimetu't-tis‘ūn

Enşedu'llāhe raculen rā'ye (9) li'llāhi ‘aleyhi ḥaķķan illāllesi min beytihi ³⁸²

Üzerinde Allāhu Te‘alānuñ ḥaķķını görüp (10) kimesneye Allāhu Te‘alā Ḥazretinüñ ululuğına and vi(11)rürdüm ve ol kimmesne ķitāle mübāreşeret itmeye kendü (12) beyyine mülāzemet eyleyüp ya‘ni dönüp evine (13) gidüp ve ķitāl u ḥarbden ferāğat eyleye bu kelime daḥi (14) yevm-i dārda ba‘de'r-ruKyā ittibā‘uñ kıtālden ferā(15)ğatları iķün dinilmişdür

El-ķelimetu'l-ḥādiye't-tis‘ūn [84b] (1)

نُ كَانَ مِنْكُمْ يُطَلِّبُ رَضَىَ اللَّهِ وَرَضَىَ رَسُولُهُ فَالْيَقِيمُ سَيْفَهُ وَيَكْفُ الْقَتَالَ فَإِنْ رَأَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمَنَامِ فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ وَهُوَ يَقُولُ لِي إِنَّ شَيْئًا دَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُنْصِرَكَ عَلَى أَعْدَائِكَ فَإِنْ شِئْتُ أَفْطِرُ عِنْدَنَا فُلْتُ لَ بَلْ أَفْطِرُ عَلَيْكُمْ ثُمَّ رَوَى أَنَّهُ إِنْتَهَى كَلَامَ عُمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَمَرَ مَنْ كَانَ حَوْلَهُ بِالْفَرَارِ إِلَى مَنَازِلِهِمْ وَقِيلَ فِي الدَّارِ هُوَ وَزَوْجَتُهُ فَقَطُّ فَعَمَلُوا مَا فَعَلُوا مِنَ الْجَرْحِ

“Sizden kim Allah’ın Resūlü’nün ve benim rızamı talep ediyorsa, kılıcını kınına soksun ve savaşımdan geri dursun. Çünkü ben bu gece Resūlullah sallallahu aleyhi ve sellem’i rüyamda gördüm. Bana şöyle diyordu: “İstersen Allah’a dua edeyim de seni düşmanlarına karşı muzaffer kılsın; istersen gel bizim yanımızda iftar (İstersen bu dünyadan ayrılp bizim yanımıza gel) et. Ben de dedim ki: “Hayır sizi yanınızda iftar ederim. Sonrasında rivayet edildi ki: Osman radiyallahu anı bu sözleri bitirince etrafındakilere evlerine dönmelerini emretti. O ve eşi evde şehit edildi. (İsyancılar) yaralama, öldürme ve düşmanlık dolu sözler söyleme gibi yapacakları her (kötü) şeyi yaptılar.” Not: Arapça ifadenin sonundaki *الكلمة الشعون* ifadesi yanlış yazılmış. *الشعون* ifadesi anlamsız oluyor. Öncesinde geçen kelime ifadesinide göz önüne alarak buradaki *الشعون* kelimesi *الشنان* düşmanlık dolu sözler şeklinde tercüme edilmiştir.

³⁸² Allah’a yemin olsun ki üzerinde Allah Teâlâ’ya hakkını gören kimseye gereken, savaşa kalkışmayıp evinde kalmasıdır.

Lā-edā bağyekum ve zūlmekūm illā irādete kat‘ı hucecikum (2) ve istinārete huccetī alā ehli'l-ḫilāfi³⁸³ (3)

Āgāh oluñ ben sizūñ bağyūñūzi ve ?ulmūñūzi görmezūm (4) ilā-yevm-i kıyāmede sizūñ ḥüccetūñūz kat‘ olup benūm ḥüccetūm (5) ?āhir ü bāṭın u bāḥir olmak irādet içün görürüm (6) murād Allāhu Te‘ālānuñ irādeti sizūñ benūm üzerūme ?ulm itmeñūz (7) müte‘allik oldı tā ki vaqt-i ḥaşr u cezāda sizūñ ḥüccet (8) ve burhānuñuzuñ buṭlānı ve benim ḥakḫ üzre olduğum (9) ?āhir ola dimekdür el-erāde kelime-i lām muḳaddemdür taḳdır-i (10) kelām el-erā dimekdür **Sūretü'l-Bakāra**da ve ‘ale'llesine (11) *yuti ‘kūnehu³⁸⁴* gibi *lā-yettiḳūnehu* dimekdür beğikum üzerine (12) ?ulmekum ‘atf olmak *bi-tariḳi'l-heyzem* zamm ile ve teşdid ile (13) ḥüccet burhān ma‘nāsınadır istinād istiṣār (14) şu‘ā‘dur

El-kelimetu's-sāniyye ve's-sittūn

Mā e?unnuke (15) muntehiyen ḥattā yu?ibeke'llāhe minhu bi-ḳāri‘atin leysetu ma‘ahā baḳiyyetun [85a] (1) ve eymu'llāhi inni la-zunnuke testuru emren lev-e?hertehu (2) li-ḥalle bihi demuke³⁸⁵

Ben belā i?ābetinde seni muntehi (3) ?ann itmezdüm ḥattā seni Allāhu Te‘ālā baña itdügūñ insār-ı ecilden (4) bir ḳāri‘aya yetiṣdüre ki ol ḳāri‘a ile baḳiyye (5) olmaya ya‘ni ben ?ann iderüm ki şimdiki hālde saña i?ābet (6) eyleyen belāya ḳalmayasın saña bir mu?ibet-i ‘a?ime (7) yetiṣe ki hiç andan ilerü mu?ibet-i ‘a?ime olmaya (8) ḳāri‘a dāhiKe ‘a?imedir müverredi budur ki **Hāzret-i (9) yi'n-nüreyne** ‘ā?i olup ḳatline ḳa?d eyleyen (10) tāKife biri anı endāz-ı şedid ile endāz idüp (11) ḥakḫında nā-pesendide kelimāt eyledükde bu kelimeyi (12) aña ḫiṭāb idüp bu kelimeyi buyurdılar

El-kelimetu's-sā(13)lisetu ve'l-tis‘ūn

[vāḥidetin ve lā-yeḫtelifū feye'l-ḥakḫa bi'l-ḲurKāni mā-leyse minhu]³⁸⁶

³⁸³ Azgınlığımızı, zulmünüzü ancak delillerinizi çürütme, muhaliflere karşı delilimi kuvvetlendirme olarak görüyorum

³⁸⁴ “... Orucu tutmakta zorlananlar için...” Bakara, 184/2.

³⁸⁵ Bu sözün başı silik olduğu için müstensih sayfa kenarında “sahih budur, gaflet oldı” ibaresini yazarak düzeltme yapmıştır.

³⁸⁶ Bu ibare de sayfa kenarında kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Allāhu Te‘ālā ḥaḳḳıyıçün taḥḳıḳ bu seni elbetde ?ann iderüm (15) ki sen baṭınuñda bir emr ketm idersen eger ol ketm sebebiyle [85b] (1) ḳatlūñ ḥelāl olurdu eymu'llāh ḳısm içün mevzū‘dur (2) taḳdır-i kelām eymenu'llāh ḳısmı dimekdür müverredi (3) budur ki bir gün **Ḥazret-i yi'n-nüreyn** ḥa?m olan (4) tāKifeden biri ıtāla-i lisān idicek münāfıḳ olmaḳ (5) ?ann idüp bu kelimeyi anuñ ḥaḳḳında buyurdılar murād-ı ?āhir(6)üñde olan şeḳāvet baṭınuñda ‘adem-i i‘tikāduña de(7)lildür dimekdür

El-kelimetu'r-rābi‘a ve'l-tis‘ün

Eraddu en yectemi‘e'n-nāsu ‘alā ḳırāKatin³⁸⁷

Ben diledüm ki nās-ı (11) **ḲurKān** vāḥide üzerine müctemi‘ olalar ve bāb-ı **ḲurKanda** muḥtelif (12) olmayalar zirā ekser-i nās emr-i ḳırāKatde muḥtelif olurlarsa (13) ihtimāldür ki ḳırāKate ḳırāKatden olmayan şeyKlerden olı(14)caḳ cevāb nehyde vāḳi‘ olan *fādan* ?oñra (15) muḳadderāt ile men?ūbdur

El-kelimetu'l-ḥāmisetu ve't-tis‘ün [86a] (1)

İnnemā ḥameleni ‘alā sālike mā-raeytu min kitābi’(2) llāhi ve ḳavli ba‘d’ihim li-ba‘d’in: ḲırāKati ḥayrun min (3) ḳırāKetike fe-aḥbebtu ḲırKāte'n-nāsi vāḥideten³⁸⁸ (4)

ḲurKān-ı ‘A?imi nüṣṣa-i vāḥide üzerine muḳarrer itmege (5) beni ḥaml itmedi ya‘ni sebeb olmadı el-ektāb (6) Allāhuñ ihtilāfı ve ba‘zı nāsuñ ba‘zı aḥire benüm (7) **ḲurKānum** senüñ **ḲurKānuñdan** ḥayrludur didükleri ḥaml (8) itdi ve sebeb oldu emr böyle olıcaḳ nās (9) **ḲurKān-ı** vāḥide üzerine olmasına muḥabbet itdüm (10) bu kelime ve kelime-i sābıḳanuñ müverridi **Ḥazret-i** (11) **yi'n-nüreyn** ‘ulemāyı ?aḥābeyi cem‘ idüp **ḲurKān-ı** (12) ‘A?imi nüṣṣa-i vāḥide üzerine muḳarrer idüp (13) muḥtelifun fiḥā olan nüṣṣayı cem‘ idüp iḥrāk (14) itmiş idi ehl-i Mı?ırdan Medineye **Ḥazret-i ‘Osmān** (15) üzerine gelüp ḥurūc itdükleri zamānda [86b] (1) sen **ḲurKān** iḥrāk itdüñ içinde maḳsūd ki muvāfıḳ (2) olanı i?hār itdüñ diyü i‘tirāz idicek bu kelimeyi (3) kelime-i sābıḳāyı anlara cevāb içün buyurmışlardır (4)

³⁸⁷ Yazmada bu ifade kenarda düzeltme yapılarak verilmiştir. Müstensih muhtemelen yanlış sözü yazmış, anlamlandırmada şerhte hata olduğunu görünce kırmızı mürekkeple yazdığı bölümün üstünü çizmek zorunda kalmıştır.

³⁸⁸ İnsanların, Allah’ın kitabında ihtilafa düştüklerini, kiminin kimine; “Benim kıraatim seninkinden daha iyidir.” dediğini gördüm. Bu durum beni bu işleri yapmaya sevk etti. Bütün Müslümanların kıraatlerinin aynı olmasını istedim.

El-kelimetu's-sādisetu ve't-tis'ün

Sebilu'n-nefsi el-firāru'(5)l-mevti³⁸⁹

Nefsün şanı ve yolu mevtden kaçmaqdır (6) bu ma'nâyı mu?addaıdır **Süre-i Cum'**ada Allāhu Te'ālā Hazretiniñ (7) *kul inne'l-mevte'l-lesi tefirrüne minhu fe-innehu mulākikum summe* (8) *turaddüne ilā 'alimi'l-ğaybi ve's-şehādeti* ³⁹⁰ āyeti murād-ı şehādet (9) Allāhu Te'ālānuñ ulu ni'met iken benüm mevte rızā virmeyüp (10) anlardan emān taleb eylediği ta'accüb eylemek zirā nāsuñ (11) şanı mevtden firārdur dimekdür ve **kütüb-i şer'ıyye**(12)den ve **aķā'id**de meştūr olduğı üzre temenni-i mevt (13) mekrūhdur

El-kelimetu's-sābi'atu ve't-tis'ün

Men tereke'd-dunyā (14) eħabbehu'llāhu³⁹¹

Şol kimesne dünyāyı terk ide ol (15) kimesne[ye] Allāhu Te'ālā muħabbet ider bu ma'nāya münāsibdür [87a] (1) **?aħiħ-i Müslimde İbni 'Ömer** rivāyetinde *ed-dunyā sicnu'l-muKmini* (2) *ve cennetu'l-kāfiri* ³⁹² hadisi ve **Dāvūd-ı TāKi** vefāt (3) itdüğü vakt hātifden *ıtlāķu Dāvudun mine's-sicni* ³⁹³ (4) kelāmı

El-kelimetu's-sāminetu ve't-tis'ün

Men tereke'(5)s-sunnūbe eħabbuhu'l-melāKiketu³⁹⁴

Şol kimesne ki terk-i sunūb eyleye (6) melekler aña muħabbet eylerler Allāhu Te'ālā muħabbetini terk-i dünyāya (7) taħ'i?u bi's-sikr idüp melāKike muħabbeti terk (8) terk-i sunūba taħ'i?üñ vechi nedür ki bunuñ (9) biriyle ki her biri Allāhu Te'ālādan ve meleklerden (10) muħabbet muķarrerdür dinilürse cevāb virilür ki (11) dünyā reKs-i ħaṭiKe olup ve ṭabi'at-ı insān dünyāya (12) meyl üzerine mecbūldur ve mecbūl olduğıyiçün (13) terkinde 'usret vardur terk-i sunūb bunuñ (14) ħilāfınca terk-i ħod keyf-i nefis ma'nāsına 'ameldür (15) 'amelün ķankısında meşakķat ziyāde olsa ol 'amel

³⁸⁹ Nefsin çıkarı ölümden kaçıştadır.

³⁹⁰ “Şöyle de: “Biliniz ki, kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm, muhakkak gelip size çatacaktır. Sonra akıl ve duyularla idrak edilemeyi de edileni de bilen Allah’a döndürüleceksiniz...” Cuma, 8/62.

³⁹¹ Dünyaya aşırı önem vermeyeni Allah sever.

³⁹² “Dünya müminin zindanı, kâfirin cennetidir.” Müslim, *Zühd*, 1; Tirmizî, *Zühd*, 16; İbn Mâce, *Zühd*, 3.

³⁹³ Davud zindandan çıktı.

³⁹⁴ Günahtan vazgeçeni melekler sever.

Allāhu [87b] (1) Te‘ālāya sevgili olur zirā **?aḥiḥ**inde *aḥabbu*(2)'l-a‘māli ila'llāhi *aḥmezuḥā* ³⁹⁵ dinilmiştir

El-kelimtu's-tāsi‘atu (3) ve't-tis‘ūn

Men ḥaseme't-ṭama‘a ‘ani'l-muslimine (4) *aḥabbahu*'l-muslimūne³⁹⁶

Şol kimesne ki Müselmānlardan (5) ṭama‘ u recāyı kaṭ‘ eyleye ol kimesneyi (6) Müselmānlar severler feth ile ḥasm kaṭ‘ ma‘nāsına(7)dur ḥasm bundan ?iḡa-i māzidür ḥam (8) yaḥmdan fe-enḥam dirler fe-enkaṭ‘ (9) ma‘nāsına fetheteyn ile ṭama‘ ḥır? ma‘nāsınadır (10) ṭama‘un-fih ve bihi ṭama‘an dirler ḥır?-ı ‘aliye (11) ma‘nāsınadır bu ma‘nāya münāsibdür (12) **İbni ‘Abbās** rivāyetinde **Resūl Ḥazretinden** (13) *eyyuhe'n-nāsu inne'r-rizka maḥsūmun len ye‘duve emruKun* (14) *mā-kutibe-lehu fe-ecmilū fi't-ṭalebi* ³⁹⁷ ḥadisi len ye‘dū (15) len yecāvuz ma‘nāsınadır ecmelū fi't-ṭalib dirler i‘tedil [88a] Boş sayfa [88b] (1) felem yefriṭ ma‘nāsına ecmelū bundan ?iḡa-i emr-i ḥazıruñ (2) cem‘-ii müsekkeridür

El-kelimetu's-samine tāmme

EsKelu'llāhe (3) li velekuḥu'l-hudā ve ‘amelen bi-tā‘atihi ḥattā yerd’a³⁹⁸ (4)

Benim’çün ve sizūñ içün Allāhu Te‘ālādan ve aña itā‘at (5) itmek ile ‘amel-i ?ālih su‘al iderüm ḥattā benden ve sizden (6) rāzi ola bunuñla da **Ḥazret-i ‘Osmānuñ** ziyāde (7) şefkat ve merḥamete delālet vardur ḥattā (8) benden ve sizden rāzi ola bunuñla da (9) **Ḥazret-i ‘Osmānuñ** ziyāde şefkat ve merḥamete (10) delālet vardur ḥattā ‘adāsına daḥi ḥayr (9) irādet ider kelime-yi Hüdāda lām ‘ahd içün(10)dür murād ?irāṭ-ı mustakimdür **Sūretü'l-Fātiḥa**(11)da *ihdinā’?-?irāṭā’l-mustakim* ³⁹⁹ (12) buña qarinedür (13) V'allāhu a‘lem [89a] (1) Lā-ilahe illallāh **Muḥammedun Resūlullāh** (2) ḥaḳḳen ve ?idḳen (3) fi-şehr-i **Selmān Çelebi** 1144 [1731-1732]

[89b] Boş sayfa

³⁹⁵ “أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ أَنْ أَحْمَزَهَا” “Ameller içinde Allah’a en sevimli olan amel, en zor olanıdır.”

³⁹⁶ Mallarına göz dikmeyi Müslümanlar sever.

³⁹⁷ “أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ الْرِّزْقَ مَقْسُومٌ، لَنْ يَغْنُوَ امْرُؤٌ مَا كَتَبَ لَهُ وَأَجْبِلُوا فِي الطَّلَبِ” “Ey İnsanlar! Rızık taksim edilmiştir. Bir kimse için yazılan asla aşamaz. O halde istemede (rızık aramada) güzel bir yol tutun.”

³⁹⁸ Allah’tan, bana ve size hidayet ve razı olacağı işleri yapma (başarısını) dilerim.

³⁹⁹ “Bizi dosdoğru yola ilet,” Fātiha, 6/1.

5.2 Müellifin Açıkladığı Kelimeler

Müellif, şerh yaparken gerekli gördüğü bazı kelimelerin açıklamasını yapmış; bu kelimelerin vezinlerini, zaman (kip) çekimlerini, tekil-çoğul ve eril-dişil gibi gramer özelliklerini şerh metninde açıklama yoluna gitmiştir.

aḥāfu: (Arapça kitaplarda) ehûfû (korkun) idi.

‘āhe: âfet (bela) manasındadır.

aḥlāk: hulk'un (ahlak) çoğuludur.

aḥvec: sığa-i tafsildir (üstünlük kipi).

aḥser: ihtiraz et (sakın) demektir.

‘aḥḳ: valideye iyilik etmedi manasındadır.

‘aleyke: elzem (gerekli) manasındadır.

‘āmmē: za'afın (zayıflık) zıttıdır.

a‘nāk: unk'un (boyun) çoğuludur.

a‘lāḥ: e‘al babından emr-i hazırır (emir kipi).

‘ayş: hayat manasındadır.

‘ayyābūn ṭā‘ānūn: ayıptan türeyen bir sığa-i mübalağadır (aşırılık kipi).

bārr: birr (iyilik) gibi kesîru'l-birr (çok iyilik sahibi) anlamına gelir.

bekirun: şeker (erkek) ve ünsaya (kadın) şâmildir.

be‘dir: sara'a (hızlandı) manasındadır.

birūz: zuhûr (görünme) manasındadır.

ceyyid: deyn'in zıttıdır.

denānir: dînâr'ın çoğuludur.

den‘: denakan ve denukan denir, genişlik üzerine yeme ve içme manasındadır.

desās: çekici demektir.

deyn: kütüb-i lügatta (sözlüklerde) müeccelen zeminde sabit olan burç (vadesi belli, toprağa çakılı burç) demektir.

ebet: giriht (kaçtı) anlamındadır.

ecerruhu resene: terke ya'naku maşaz (istediğini bıraktı) manasındadır.

ecmelū: bu kelimeden türeyen bir emr-i hâzırın cem'-i müzekkeridir (çoğul erkek emir kipi).

ecme‘: sıga-i tafsildir (üstünlük kipi) ve kesr (kıрма) fiilinden gelir.

ecsel: esra'a (hızlandı) manasına gelir ve sıga-i emr-i hâzırdır.

edeb: hüsn-i tenâvvül(güzel kavrayış)dür.

efza‘: fezakat'tan sıga-i tafsildir (üstünlük kipi).

eḥabb: Sıga-i tafsil (üstünlük kipi) olup ziyade-i mutlakaya (mutlak fazlalığa) hamledilmiştir.

eknāf: kenef'in (yan, taraf) çoğuludur.

elsine: lisân'ın çoğuludur.

enfusu: nefâz'dan (geçiş) türeyen sıga-i tafsildir (üstünlük kipi).

eḳall: bu kelimeden türeyen bir sıga-i emr-i hazır (emir kipi).

eşedd: sıga-i tafsildir (üstünlük kipi).

eş‘are'l-emr: a'leme (bildi) manasına gelir.

eyyim: eşi olmayan ünsa (kadın)dır.

feca‘a: evci'uhu (onu üzdü) manasındadır.

fe‘allin ḳavvālin: kezzab (yalancı) gibi sıga-i mübalağadır (aşırılık kipi).

fitneyān: fettan'ın (fitneci) çoğuludur.

fücūr: fusûl (dağılma) anlamına gelmektedir.

fütāt: şabbe (genç kız) manasındadır.

ğıybet: zata noksanlık veren şeydir.

ḥabāya: habî'nin (gizli şey) çoğuludur.

ḥader: acile (acele) anlamındadır.

ḥadis: haber anlamındadır.

ḥakḥ: batılın zıddıdır.

ḥaliṭ: şerik (ortak) manasındadır.

ḥāme: korku manasına gelir.

ḥamr: mizahın zıddıdır.

ḥamme: haşerat-ı arzıdır (yer haşaratıdır).

ḥaseb: kifayet (yeterlilik) manasındadır.

ḥasm: def' (savunma) manasındadır.

ḥasā: yahuzudan türeyen bir sığai emr-i hazırdır (emir kipi).

hem ve ḡam u ḥüz: lügatta müteradif (eş anlamlı) olsalar da örfte hüznün geçmiş zaman kaybı içindir, hemm gelecek zaman kaybı için, gamm ise bu ikisinden de geneldir.

hevām: hamme'nin (haşere) çoğuludur.

ḥicr: men (yasaklama) anlamına gelir.

ḥubb: sıdk (doğruluk) manasındadır.

ḥudūd: hadd'in çoğuludur.

ḥumūm: muzaf (tamlanan) olursa derecenin babasıdır.

ḥūr: za'f (zayıflık)tır.

ḥurr: hilâf-ı abd (kulun zıttı) ve muhtar (seçkin) manasındadır.

ḥuşū': tevazu ve boyun eğme manasındadır.

ḥüccet: burhan (kanıt) manasındadır.

'ırḳ: damar (kan bağı)dır.

iʔtībār: i'ti'az (öğüt alma) manasındadır.

ıtr: tayyib (güzel koku) demektir.

ıttılāʔ: iftikâl babından sıga-i mazi (geçmiş zaman kipi)dir.

ıyş: dirlik (geçim) anlamına gelir.

icāl: ecel'in çoğuludur.

icfār: cima'dan (cinsel ilişki) ka'k (bırakma) anlamındadır.

iğtimām: gamgîn olmaktır.

ihtefiʔ: ihtirâz et (sakın) demektir.

ihvân: kardeş manasındadır; ahu'nun (kardeş) çoğuludur.

iḳtiʔād: ifrâğ'ın (boşaltma) zıttıdır.

imāk: emehet'in (cariye) çoğuludur.

irs ıtlāk olunmak: mirasa ıtlak olunmak mecaz yoluyladır.

irmū: rem'y yermîden (atmak)

irs: mecaz yoluyla ıtlak olunmuştur.

karābāt: kırabetin (akrabalık) çoğuludur.

karî: cem'i tettebbu (araştırma topluluğu) manasındadır.

kenef: hırz (koruma) manasındadır.

lā tefreh: lâ-tebtar (şımarma) ile tefsir edilmiştir.

lā-yetecāverū: nefy-i istikbal (gelecek zamanın olumsuzluğu) kipidir ve cevab-ı emr üzerine meczumdur.

liʔʔ: müslise (üçlü) bir kelime olarak sarık (hırsız) anlamında kullanılmıştır.

lidād: eledd'in (inatçı) çoğuludur.

maḥmel: haml (yükleme) ve mana (anlam) manasındadır.

manʔar: ism-i mekândır (yer ismi).

ma‘şer: cema'at-i nas (insan topluluğu) ve bir erkeğin ailesi anlamına da gelir. Aynı zamanda üns ü hub (dostluk ve sevgi) bölüğüne de denir.

meḥāsin: hüsn'ün (güzellik) çoğuludur.

mefḫūd: ma'dûm (yok) manasındadır.

mehmā: eyy-i vakt (hangi zaman) manasında bir zarf-ı zamandır.

mesāvi: ayıp ve yaramazlık anlamına gelir.

min-nefsihi: adl'in, onun tabiatının muktezası (adaletin onun tabiatının gereği) olması, yani zorlama ve baskı ile olmaması demektir.

mirās: mevrustan (miras bırakandan) vârise intikal eden mâldır.

mizāḥ: boş söz manasındadır.

mu‘liḥ: müfsid'in zıttıdır.

muḥceme: kendisiyle hacamat yapılan şeydir.

muḥaddisāt: muhdese'nin çoğuludur, yani şer'de sabit olanın üzerine eklenen bir iştir.

mübahḥaret: sığa-i faildir (özne kipi) ve çukurdan su çekmek anlamında kullanılmıştır.

mürāca‘at: bir taraftan rücu (dönüş) demektir.

mütecāviz: bu kelime, çok çaba sarf etmek ve işin kısa sürmesi anlamında kullanılmıştır.

na‘ar: “fi” edatıyla birlikte kullanıldığında teemmül (düşünme) ve tefekkür (derinlemesine düşünme) anlamına gelir.

na‘ām: nâsın denîsi ve rezîli olanıdır (insanların en alçağı ve rezili).

na‘ş: hayy (diri, canlı) manasındadır.

nazar: bu bağlamda teemmül (düşünme) anlamındadır ve “fi” edatıyla birlikte kullanılır.

nefās muḤaḥḥir-i mübtedādur: başlangıçta gelen haberdur.

nefās: nüfûz (işleme) manasındadır.

nefer: ricâllerden (erkeklerden) ondan aşağısı veya mutlak nastır (tüm insanlar).

ni?âb: kesr (esre) ile emel (arzu) manasındadır.

ni'âm: deve kuşudur.

nücûm: necm'in (yıldız) çoğuludur.

rehâ: sakat kış ve hüsn hal (zor kış ve güzel hal)dir.

resen: habl (ip) manasındadır.

reyhân: tayyibu'r-raihâ (güzel kokulu) anlamında olup bir binti (kız çocuğu) ifade eder.

reyb: töhmet (itham) demektir.

rih: satılan mâlın sermayeden fazla olan kısmının adıdır.

rihlet: irtihal (göç etme) ve müfarakat (ayrılma) anlamındadır.

ribh: kazanç ve fayda manasındadır.

sekre: hoşluk manasındadır.

seyl: çok akan su manasına da gelir.

suK: mekruh (hoş olmayan) ve yaramazdır.

sünnet: dinde takip edilen yoldur.

sürûr: hüznün zıddıdır.

şaki: Sıga-i tafsildir (üstünlük kipi).

şakiyyet: sıga-i mazi(geçmiş zaman kipi)dir.

?âmet: tenvin (nunlama) teksir (çoğaltma) içindir.

şedd: binâ olunan (kurulan) bir sıga-i mazidir (geçmiş zaman kipi).

şib': cev'in (açlık) zıttıdır.

şi'r: ilim (bilgi) manasındadır.

ţama': hırs manasındadır.

ṭāṭāK reKse: hafaza (korudu) manasındadır.

tecāvür: birbirine komşu olmak, yani birbirinin yanında çok eğlenmek demektir.

tecennub: ictinab (sakınma) manasındadır.

tefaḫḫa: talim (eğitim) anlamında kullanılmıştır.

teleddüd: tahayyür (şaşkınlık) manasındadır.

tenāci: tesaddu (fısıldaşma) manasındadır.

teKsis: muzaf olduğu şeyin aslını def' (yok etmek) demektir.

teşdid: şiddet, yani mihnet vermektir.

te‘a??üm: tekebbür (büyüklenme) anlamına gelir.

tesāvüd: birbirini ziyaret etmek anlamına gelir.

ticāret: yâdigârlıktır.

tilāḫ: talak'ın (boşama) çoğuludur.

‘uhūd: ahd'ın (söz) çoğuludur.

‘uyūn: ayn'ın (göz) çoğuludur.

‘uzlet: i'tizal (ayrılma) manasındadır.

vālin: kadın gibi olup, sâhib-i ta'arruf (tanışma sahibi) demektir.

yās: reca'nın (ümit) zıttıdır ve kat'-ı emel (ümidi kesme)dir.

?afer: galebe (üstün gelme) manasındadır.

sāḥire: mümtele (dolu) manasındadır.

zebi: zebiye'nin (tepecik) çoğuludur.

ze‘‘ā‘: edna ve alçak (aşağılık ve alçak) manasındadır.

?ulāme: racul nizam etti (erkek düzenledi) gibi bir şeydir.

5.3 Eserde İsmi Geçen Kişiler ve Eserler

5.3.1 Eserde İsmi Geçen Kişiler

5.3.1.1 Ali bin Ebû Tâlib

İlk Müslümanlardan olan Hz. Ali, Hz. Muhammed'in damadıdır. Ayrıca Hulefâ'î Raşidîn'in dördüncüsüdür. İlmi ve cesaretiyle tanınan Hz. Ali, üstün hitabet ve fesahati ile de bilinmiştir. Hz. Peygamber'e vahiy kâtipliği ve kâtiplik yapmıştır (Fığlalı, 1989: 371). *Kur'an*, hadis ve fıkıh alanındaki bilgileri ile, ashâb-ı kiram arasında kendisini ispat etmiştir. Rivayet ettiği hadislerin toplamı 586 olup, bu rivayetlerin çoğunu bizzat Hz. Peygamber'e ve yakın çevresinden duyup aktarmıştır. *Sahîh-i Müslim* ve *Sahîh-i Buhârî*'de 20 tane, her bir kitapta ayrı ayrı *Sahîh-i Müslim*'de 15 hadis, *Sahîh-i Buhârî*'de 9 hadisi yer almıştır. Rivayet ettiği hadislerin çoğu fikhî konular olmakla birlikte, Hz. Peygamber'e olan yakınlığı sebebiyle şemailinin, dualarının ve ibadet konularının da epeyce fazla olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda Hz. Ali'ye ait olduğu düşünülen hikmetli sözlerin birçoğu derlenmiştir (Kandemir, 1989: 375-376).

5.3.1.2 Berâ bin Âzib

Asıl adı, Ebû Umâre el-Berâ' b. Âzib b. el-Hâris el-Ensârî'dir. Küçük yaşta İslam'a geçmiş Medineli bir sahabedir. Hz. Peygamber'e Medine'ye öğretmen olarak gönderdiği Mus'ab b. Umeyr'den İslam'a dair bilgileri öğrenmiştir. Bedir Savaşı hariç çoğu savaşta yer almıştır. Hayatını Allah için cihat etmek, hadis ve fıkıh derslerini vererek geçiren Berâ, Hz. Peygamber'den 305 hadis rivayet etmiştir. Bu hadislerin on beşi *Sahîh-i Buhârî*'de, altısı *Sahîh-i Müslim*'de yer alırken, hadis rivayetlerinin büyük bir bölümü Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde yer alır (Çakan, 1992:469).

5.3.1.3 Burhânüddîn Mergînânî

Asıl ismi, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, kaynaklara göre Hz. Ebubekir'in soyundandır. Hadis, fıkıh, tefsir Arap dili ve edebiyatı ile ilgilenen Mergînânî'ni en çok fıkıh alanında tanınmıştır. Hanefi mezhebinde ashâb-ı tercih olarak kabul edilmiş, en meşhur eseri *el-Hidâye* olarak bilinmektedir (Koca, 2004: 182).

5.3.1.4 Câlînûs

Roma döneminde yaşadığı düşünülen ve asıl adının Galenos olduğu bilinen Câlînûs, Yunan hekim ve filozoftur. Bergama, İzmir ve İskenderiye’de tıp eğitimi görmüştür. İslam dünyasında Câlînûs ismiyle şöhret bulmuştur. İslam dünyasında eserlerinin etkisi hayli fazladır. İslam dünyasının Câlînûs’u olarak bilinen Ebû Bekir er-Râzî, klinik gözlemciliği ile tanınmış bir şahsiyettir. Rey ve Bağdat hastanelerindeki gözlemleriyle Câlînûs ’un, uymayan noktaları ve teorik hatalarını ele aldığı *Kitâbü’ş-Şükûk ‘alâ Câlînûs* isimli bir eleştiri yazmıştır. Râzî’nin eleştirisine karşın, İbni Sînâ gibi pek çok hekim-filozof, Câlînûs ’un eserlerinden faydalanmış ve otoritesini savunmuştur (Kutluer, 1993: 32-34).

5.3.1.5 Ebû Hanife

Asıl ismi, Numan b. Sabittir. Hanefî mezhebinin kurucusudur. İmâm-ı Azam olarak bilinen Ebû Hanife, nakli ilmin yanında akli ilme de önem vermiştir. Bunu da itikadî görüşlerinde her iki delili kullanarak göstermiştir. Bir durumda hüküm vermeden önce *Kur’ân-ı Kerîm* ve sünnete bakmış, sonrasında sahabelerin sözlerine ve davranışlarına bakmış orada da çözüm bulamazsa dönemin şartları ve İslam hususunu değerlendirerek hüküm vermeye çalışmıştır (Ak, 2016: 23).

5.3.1.6 Dâvûd et-Tâî

Asıl adı, Ebû Süleymân Dâvûd b. Nusayr et-Tâî’dir. İmâm-ı Azam’ın öğrencisidir. Etkili bir konuşması olan Tâî’nin, kaynaklarda “zamanının en açık konuşanı ve Arapçayı en iyi bilen” olarak belirtilmiştir. Tâî’nin bazı sebeplerden ötürü kitaplarını Fırat nehrine attığı ve kendisini dünyevî her türlü halden çektiği söylenmektedir. Ma’rûf-i Kerhî’nin müşidi olan Tâî, Kerhî’nin de Serî es-Sakatî’yi yetiştirmesi dolayısıyla tasavvuf ve tarikat tarihinde önemli yeri olan sûfîler arasında sayılmıştır (Kara, 1994: 48-49).

5.3.1.7 Es-Serrâ

Kişiyeye ait bilgi bulunamamıştır.

5.3.1.8 Hamîdüddîn

Müellifin tam künyesini vermediği bu ravinin kim olduğuna dair hiçbir bilgiye ulaşılammıştır.

5.3.1.9 Hassan bin Sabit ve'l-Ka'ban

Medine'de dünyaya gelmiştir. Müşriklerin hicivlerine karşı Hz. Muhammed, ashabı ve İslam dinini şiirleriyle savunduğu için “*şâirü'n-nebi*” olarak tanınmıştır. Hassan b. Sabit İslamiyet'ten önce de İslam'ı kabul ettikten sonra da şiirler yazmıştır. İslam öncesinde düzenlenen Ukâz panayırlarındaki şiir yarışmaların katılmıştır. İslam öncesindeki şiirlerinde içki ve içki meclislerini anlatan şiirler yazarken, İslam'dan sonra dini içerikli şiirler yazmıştır. İslam öncesinde methiye, hiciv, gazel, fahriye ve nesip türünde söylemiştir. İslam sonrasında methiye, hiciv ve mersiye'nin yanı sıra Müslümanların başarıları ve kahramanlıklarını ele alan şiirler söylemiştir. Söylediği şiirler, ayet ve hadislerden ilham alınarak söylenmiştir. Hassan bin Sabit'in şiirleri Muhammed b. Habîb tarafından bir divanda toplanmıştır. Bu divanın en eski nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu divanın birçok neşri yapılmıştır (Elmalı, 1997: 399-402).

5.3.1.10 İbn-i Mesud (Abdullah bin Mesud)

İslam'ı kabul eden ilk sahabelerdendir. Kendi tabiriyle İslam'ı kabul eden altıncı sahabedir. Kâbe'ye hicret eden ilk kabile arasında yer almıştır. Hz. Peygamber'i her noktada örnek alan ve aynı zamanda onun özel hizmetinde bulunan İbn-i Mesud, yaşayışı, giyim tarzı ve ahlak anlayışı sebebiyle Hz. Peygamber'e en çok benzeyen sahabe olarak kabul edilmiştir. Hz. Ömer döneminde Kûfe kadılığı ve beytülmal idaresinde görevlendirilmiştir. Onun anlayış ve kabiliyeti Hz. Ömer şehit edildikten sonra, halife olan Hz. Osman'ın da onu tekrar görevine iade edilmesini sağlamıştır. Hz. Muhammed'in yakınında olduğu için birçok hadis rivayet etmiştir. 848 hadisi bizzat Hz. Peygamber'den rivayet ettiği ve çoğunun Ahmed b. Hanbel'in “*el-Müsned*”i ve Tirmizî'nin “*es-Sünen*”inde yer aldığı kaynaklarda belirtilmektedir. Buhârî ve Müslim, ittifakla İbn-i Mesud'dan 64 hadisi *Sahih*'lerine almışlardır. Buhârî 21, Müslim 35 hadisi ayrıca almışlardır (Cerrahoğlu, 1988: 115).

5.3.1.11 İbnü's-Serrâc

9. yüzyılda Bağdat'ta doğmuştur. Nahiv ilmiyle tanınan İbnü's-Serrâc, hocasının vefatı üzerine nahiv ilmini bırakır, mantık ve musikiyle ilgilenmeye başlamıştır. Bu süre zarfında Farabî'den mantık ilmini öğrendi ve Farabî'ye nahiv ilmini öğretti. Hocası Zeccâc'ın sitemiyle nahiv ilmine tekrardan başlamıştır. Bağdat'ta uzun süre dil ve edebiyat dersleri vermiştir. Kendi döneminde, hocaları Müberra ve Zeccâc'dan sonra nahiv ilminin en güçlü simalarından olmuştur. Ayrıca, şair olan Serrâc bazı şiirlerine kendi eserlerinde ve farklı kaynaklarda olduğu belirtilmiştir (Yazıcı, 2000: 205).

5.3.1.12 Sad İbn-i Ebû Vakkâs

Cennetle müjdelenen on sahabeden biridir. Müslümanlarla alay eden bir müşriki yaralayan Ebû Vakkâs, İslam için ilk kan akıtan sahabe olmuştur. İslam tarihinde önemli komutanlar içerisinde yer almış ve “farisü'l-İslâm” lakabıyla tanınmıştır. Ebû Vakkâs'ın 271 hadis rivayet ettiği ve bu hadislerin *Kütüb-i Sitte*'de yer aldığı söylenmiştir. Müslim ve Buhârî'nin kaynaklarında bu rivayetlere yer verilmiştir. Her ikisinin *Sahîh*'inde on beş, *Buhârî*'de sadece beş tane hadis ve Müslim'de sadece on sekiz hadis rivayeti olduğu belirtilmiştir (Hatiboğlu, 2008:371-374).

5.3.1.13 İtbân b. Mâlik

Hazrec kabilesinden Beni Salim b. Avf koluna mensuptur. Hicretten sonra Hz. Ömer ile kardeş yapılmıştır. Âmâ olan sahabe İtbân, Beni Salim b. Avf kabilesine imamlık yapmıştır. Hz. Peygamber'in değer verdiği sahabelerden biridir. Buhârî'nin *Sahîh*'inde on dört, Müslim'in *Sahîh*'inde altı hadis rivayeti olduğu bilinmektedir (Çakın, 2001: 454).

5.3.1.14 Said İbnü'l-Âs

Hicretin birinci ya da üçüncü yılında doğduğuna dair rivayetler vardır. Akıllı ve yöneticilikte maharetli olan Saîd'i Hz. Ömer Irak amil (zekât) görevlisi, Hz. Osman Kûfe valisi yapmıştır. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra kendisini siyasetten çekerek Mekke'ye gitmiştir. Muaviye'nin halifeliğinde ilk başlarda ona biat etmemiş, sonrasında Muaviye'nin davetiyle Şam'a giden Saîd b. Âs, Medine valiliğine getirilmiş ve görevini sürdürürken vefat etmiştir. Saîd Kureyş lehçesine çok iyi hâkim

olan ve hitabeti güçlü bir sahabe olarak bilinmektedir. Bu nedenle Kur'an'ın farklı kıraatleri neticesinde çıkan ihtilafta, Hz. Osman hem bu ihtilafları gidermek hem de Kureyş lehçesine göre düzenlemek istediği için on iki kişilik komisyon toplamış ve Saîd b. Âs'ı da bu komisyona üye yapmıştır (Efendioğlu, 2023: 549).

Hz. Peygamber vefat ettiğinde küçük olan Âs, çok hadis rivayetinde bulunamamıştır. Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ayşe'den rivayetler aktarmıştır. M. Şerif Adnan'ın "*es-Sevvâf Saîd b. el-Âs: Ukketü'l-asel ve ba'zun min ahhbârî evlâdihî ve ahfâdih*" eseri, Saîd b. Âs'ın hayatının ve ailesinin anlatıldığı bir biyografi çalışması mevcuttur (Efendioğlu, 2023: 549).

5.3.1.15 Sa'sa'a bin Sevhân/Sühân

Hz. Muhammed döneminde Müslüman olmuştur. Hz. Ali'nin arkadaşlarındandır. Onun belagatli, iyi bir hatip, dindar ve faziletli olduğu kaynaklarda belirtilmiştir. Derin düşünceli olduğu söylenen Sa'sa'a, Hz. Ali'ye çok bağlı olduğu söylenmiştir. İmam Sadık'a göre o, Hz. Ali'yi hakkıyla ve doğru bilen birkaç kişiden biridir. Cemel, Sıffin ve Nehrevan savaşlarına katılmıştır. Muaviye'nin onu sürgün ettiği ve Bahreyn'de bir adada vefat ettiği belirtilmektedir.

5.3.1.16 Kabeledullah bin Revahat

Muhtemelen müellif yazım hatası yaparak, Abdullah b. Revaha'dan bahsetmiştir. Çünkü yaptığımız araştırmalarda böyle bir isme rastlanılmamıştır.

5.3.1.17 Kâ'b bin Züheyr

Müzeyne kabilesinden şair bir aileye mensuptur. Zira babası, kardeşleri, dedesi, oğlu, torunları ve halaları şair kimselerdir. İslam'ın ilk yıllarında Hz. Peygamber'i ve İslam dinini hicvetmiştir. Kardeşi Büceyr Müslüman olunca onu dinden vazgeçirmek için Hz. Peygamber'i hicvetti bir şiir söyleyince Hz. Peygamber onun öldürülmesini istemiştir. İslam'a geçmesi şartıyla affedileceğini söylenmesi üzerine Medine'ye giderek Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber'i duygulandıran *Kasîde-i Bürde (Bânet Suâd)*'yi okumuştur. Bu beyitlerden sonra Hz. Peygamber'in hırkasını onun üzerine attığı rivayet edilmiştir. Rivayetlere göre bu hırka Topkapı Sarayında muhafaza edilmektedir. İnce tasvirler, teşbihler, darbimeseller ve bazen kullandığı garip kelimeler onun şiirinin özelliklerindendir. Bu şiirler edebiyat alanında

büyük ilgi görmüş ve öneme sahiptir. *Kasîde-i Bürde*'ye birçok nazireler yazılmış ve şerhler yapılmıştır. Züheyr'in *Divan*'ının ilk neşrini Sükerrî'nin şerhiyle Tadeusz Kowalski ve Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye yapmıştır. Hannâ Nasr el-Hittî daha sonra bu divanı yayımlamıştır. Ayrıca ona ait manzumelerin olduğu da rivayet edilmektedir (Savran, 2001: 7).

5.3.1.18 Muhammed bin Ebû Bekir

Hiz. Ebû Bekir'in oğludur. Hiz. Ali'nin himayesinde ve terbiyesinde büyüyen Muhammed bin Ebû Bekir, Hiz. Aliye bağlılığı annesinin iki defa Hâşimîlere gelin gitmesi ve Hiz. Ali ile evlenmesi önemli rol oynamıştır. Hiz. Osman döneminde, Hiz. Ali'nin aracılığıyla Mısır'a vali tayin edilmiş, yoldayken aleyhlerinde yazılmış bir mektup alınca Medine'ye geri dönüp Hiz. Osman'ın hilafeti bırakması için evini kuşatmışlardır. Hiz. Osman'a hakaretlerde bulunmuş, fakat Hiz. Osman'ın "*Baban Ebû Bekir sağ olsaydı senin bu davranışından memnun kalmazdı.*" sözü üzerine oradan ayrılmıştır. Hiz. Osman'a karşı isyan eden Muhammed bin Ebû Bekir'in, onun şehit edilmesinde rolü olmadığı kaynaklarda belirtilmiştir (Apak, 2020:516)

5.3.1.19 Abdullah b. Revâha

Muhadramûn şairlerden olan Abdullah b. Revâha, şiirlerini yalnız Hiz. Resulullah'ı ve İslam'ı savunmak için müşrikleri hicvetmek için kullanmıştır. Şiirlerinin ok gibi tesirli ve boş lafızlarla dolu olmadığı rivayet edilmiştir. Şiirlerinin az sayıda olduğu rivayet edilmiştir. Bu şiirlerin ellisi İbn Hişam'ın *es-Sîre*'sinde dağınık halde bulunduğu belirtilmiştir. Farklı kaynaklarda olan şiirleri Velid Kassâb'ın, 217 kısa beyit, 26 uzun beyit olan toplam 37 parça şiiri, *Dîvânü 'Abdillâh b. Revâha ve Dirâse fî Sîretihî ve Şi'rih* adıyla yayımladığı belirtilir (Kılıç ve Erdem, 1988: 129-130).

5.3.1.20 Zeyd b. Sabit

Güçlü hafızası ve zekâsıyla küçük yaşta kendini göstermiş bir sahabedir. Hiz. Muhammed'in vahiy kâtiplerindendir. Hiz. Peygamber'in isteğiyle Rumca, Farsça ve İbranice öğrenmiştir. Hiz. Ebubekir zamanında Kur'an'ın toplanması için kurulan heyetin başına getirilmiştir. Hiz. Osman döneminde ise ilk Mushaf'ın istinsah edilmesindeki heyetin başkanlığını yapmıştır. İlim ve fetva ehli olan sahabeler

arasında yer almış, fıkhi konularda meydana gelen olaylar hakkında görüş bildirmiş, vuku bulmamış olaylar üzerinde cevap vermekten imtina etmiştir. Ahmed b. Hanbel *el-Müsned*'inde onun 99 hadisine yer vermiştir (Erul, 2013: 321-322)

5.3.1.21 Kâ'b b. Mâlik

Hz. Peygamber'in ünlü üç şairinden biridir. Tebük Seferi hariç tüm savaflara katılmıştır. Tebük Seferi'ne mazeretsiz katılmadığı için, kendisi ve arkadaşları haklarında ayet inene kadar evlerine çekilmeleri emredilmiş, ayet nazil olup tövbeleri kabul edilmiş üç sahabeden biridir. Rivayetlerde Hz. Osman'ı desteklemiş, başta Hz. Ali'ye biat etmediği söylenmiştir. (Kandemir, 2001:5).

O da tıpkı diğer İslam şairleri gibi şiirlerini İslam'ı savunmak için söylemiştir. Hz. Muhammed'in “*şiirlerinin ok gibi olduğu*” ifade edilen şairlerden olduğu bilinmektedir. Şiirlerinin, İslam askerlerinin kahramanlıklarını anlattığı ve morallerini yükselttiği belirtilmektedir. Hz. Peygamber ve Ubeyd b. Hudayr'dan 80 hadis rivayet eden Kâb b. Mâlik'in rivayetleri Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde ve Kütüb-i Sitte'de toplu olarak, *Sahihayn*'da ise üç tanesi bulunmaktadır (Kandemir, 2001: 5).

5.3.1.22 Kadı Beyzâvî

Şîraz baş kadılığı yaptığı için kadilkudât diye anılmıştır. Şîraz yakınındaki Beyzâ kasabasında doğmuştur. Moğolların saldırılarından dolayı çeşitli yerlerden kaçıp gelen âlimler Şîraz'ı ilim noktasında geliştirmiştir. Kadı Beyzâvî de bu durumdan dolayı ilim tahsil etmek için başka yere gitmemiştir. Hatta öyle ki Hz. Peygamber'e ait bir ulema zinciri oluşturmuştur. Muhammed b. Muhammed el-Kütahtâî'den azledildiği kadılığa tekrar getirilmesi için talepte bulunmasını rica etmiş. Bunun üzerine şeyhin söylediği “Şu yanındaki adam cehennemden seccade kadar bir yer talep etmektedir.” sözü onu kadılık vazifesini istemekten alıkoymuş ve kendisini tasavvufa adamıştır. İslami ilimlerin hemen hepsinde birçok eser vermiş ve allâme unvanı kazanmıştır. Fıkıh, tefsir ve kelam üzerindeki çalışmalarıyla ünlenmiştir. Aynı zamanda tefsir ilmindeki *Envârü't-Tenzil* isimli eseri kendinden önceki yazılmış başlıca tefsirleri özetlemiş ve ayetlere yaptığı yorumların yanı sıra dil kurallarına da uyarak yaptığı açıklamalarla kendisini göstermiştir. Eserleri Osmanlı döneminde

medreselerde ve tüm İslam dünyasında ders kitabı olarak okutulmuştur (Yavuz, 1992: 100-101).

5.3.1.23 Abdullah İbn-i Abbas

Hız. Muhammed'in amcasının oğludur. Peygamber efendimize olan bağılılığı ve ilme olan düşkünlüğü ile tanınmıştır. Hız. Ali ve Hız. Osman döneminde Basra valiliğı ve hac emirliğı yapmış, Cemel ve Saffin savaşları gibi mühim görevlerde yer almıştır. Sosyal ve siyasi durumlarda ilmi otoritesi ve siyasi ölçüyü koruduğı belirtilmiştir. Abdullah b. Abbas Müslümanları daima birlik ve beraberliğini savunmuştur (Çakan ve Eroğlu, 1998: 76-77).

Hız. Peygamber vefat ettiğinde on üç yaşında olan İbn Abbas pek çok hadis rivayet edenlerden biri olmuştur. Bu hadislerin bir kısmını Hız. Peygamber'den bizzat nakletmiş, hadislerin çoğunu ise Hız. Ömer, Hız. Ali, babası Abbas, Muâz Abdurrahman b. Avf ve diğer sahabelerden nakletmiştir. Muksirûn sahabelerden olan İbn Abbas'ın 1660 hadis rivayet ettiğı, Buhârî ve Müslim'in birlikte 75 hadis, Yrı olarak Buhârî'nin 120, Müslim'in 9 hadis rivayetine yer verdiğı kaynaklarda belirtilmektedir. *Hibrü'l-Umm*e ve *Tercümânu'l-Kur'ân* olarak anılan İbn Abbas, *Kur'ân-ı Kerîm*'i iyi yorumladığı için bu sıfatlarla anılmıştır. Fıkıh ve tefsir alanında da önemli bir şahsiyet olmuş, özellikle fıkıh alanında dört Abdullah'tan biri olarak kendi devrinde Mekke'nin fıkıh otoritesi olarak kabul edilmiştir (Çakan ve Eroğlu, 1998: 77-78).

5.3.1.24 Fahreddin er-Râzî

1149'da Rey'de dünyaya gelmiştir. *İbnü'l-Hatîb* ya da *İbn Hatîbu'r-Rey* olarak da tanınmıştır. 6. yüzyılın en büyük düşünürü olarak kabul edilen Râzî, üstün zekâsı, güçlü hafızası ve etkili hitabetiyle tanınmış bir şahsiyettir. Hem akli hem de nakli ilimlerle ilgilenmiş ve bu alanlarda eserler vermiştir. Tıp, matematik, astronomi, mantık, fıkıh, kelam, tefsir ve felsefe gibi alanlarda kendisini yetiştirmiş, çok yönlü bir âlim olduğu için *allame* olarak anılmıştır. 300'den fazla öğrenci yetiştiren Râzî'nin görüşleri, eserleri ve öğrencilerinin vasıtasıyla yazıldığı dönemi aşmıştır. Râzî özellikle dini ilmiyle ön plana çıkmıştır. Daha çok kelam ilminde eserler vermiş ve kelam ilmini "ilimlerin en şerefli" olarak nitelendirmiştir. Hız. Ali'ye atfedilen şiirler

ve Ebü'l-Alâ el-Maarri'nin şiirlerinden etkilenmiş ve *Nehcü'l-Belâga (Şerîf er-Radî)*'nin şerhini yapmıştır. Aynı zamanda Râzî'nin tasavvuf ilmine de ilgisi olduğu kaynaklarda belirtilmiştir (Yavuz, 1995: 89-90).

5.3.1.25 İmam Şafî

Asıl adı Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şafî'dir. Dört büyük fıkıh mezhebinden Şafî mezhebinin kurucusudur. Küçük yaşta ilimle ilgilenmiş, *Kur'ân-ı Kerîm*'i ezberlemiş, edebiyat ve dil alanında kendisini geliştirmiştir. Güçlü hafızası sayesinde eğitimini para vermeden belletmenlik yaparak sürdürmüştür (Aybakan, 2010: 223).

Mekke ve Medine'de dönemin büyük âlimlerinden ders almıştır. Özellikle Enes b. Malik'in öğrencisi olması onun ilmini başka bir noktaya taşımıştır. Enes b. Malik'in onunla bizzat kendisinin ilgilendiği rivayet edilmiştir. *El-Muvatta* ravileri listesine girmiş olan Şafî, hocası İmam Malik'in ilmini en iyi alan öğrencisi olarak kaynaklarda geçmektedir. Düşünce yapısında genellikle vahiy ve sünneti merkeze almış, Allah'ın kelamının bu dilde inmesi ve Hz. Muhammed'in sünnetinin bu dilde söylenmesi, onun Arap diline özellikle önem vermesini sağlamıştır (Aybakan, 2010: 223-226).

5.3.1.26 Ebû Hureyre

Ebû Hureyre'nin asıl adı, Ebû Hüreyre Abdurrahmân b. Sahr ed-Devsî'dir. Kaynaklarda isminin Abdü'l-amr, Sükeyn, Abdüşşems ve Amr b. Abdüganem olduğu da belirtilmiştir. Hz. Muhammed tarafından isminin Abdullah ve Abdurrahman olarak değiştirdiği bilinmektedir. Yemen'den Medine'ye Hayber Gazvesi sırasında gelip Müslüman olmuştur. Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber vefat edene kadar yanından ayrılmayan sahabelerden biri olmuştur. (Kandemir, 1994: 160).

Çok fazla hadis rivayet eden sahabelerdendir. Hadis rivayeti ile sınırlı kalmadığı, aynı zamanda kölelerinin hadis rivayet etmesinden yola çıkılarak, onun bu hususta onlara eğitim verdiği belirtilmektedir. Hadis rivayetinde, Hz. Muhammed başta olmak üzere ayrıca, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Âişe Übey b. Ka'b, Fazl b. Abbas b. Abdulmuttalib ve Üsâme b. Zeyd gibi sahabelerden ve Ka'b el-Ahbar gibi tabiilerden de hadis rivayet etmiştir. Yaklaşık 800 sahabe ve tabiin kendisinden hadis

rivayet etmiştir. Bu sahabeler arasında, İbn Abbas, Enes b. Mâlik, Câbir b. Abdullah, İbn Ömer gibi hadis ilminde önemli bir yer edinen sahabeler ve Hasan-ı Basrî, Abdurrahman b. Hürmüz, İbn Sîrîn gibi tanınmış tabiinler yer almıştır (Kandemir, 1994: 162).

Ashabu'l-Uluf ve Muksirûn sahabelerin başında yer alan Ebû Hureyre, 5374 hadis rivayet etmiştir. *El-Müsned*'de 3862 rivayet ettiği belirtilmektedir. Rivayet ettiği hadislerin 326'sı iki Sahihayn'da yer almaktadır (Kandemir, 1994: 163-164).

5.3.2 Eserde İsmi Geçen Kitaplar

5.3.2.1 El-Hidâye

Asıl adı, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî olan Burhâneddin Mergînânî tarafından kaleme alınmıştır. Kudûrî'nin "*el-Muhtasarı*" ile Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin "*el-Câmi'u's-Sağîr*" eserlerindeki meseleleri bir araya getirmek için yazdığı "*Bidâyetü'l-Mübtedî*" isimli eserinin şerhidir. Bu eser, Hanefî mezhebinin en bilinen ve ünlenen eseridir. Bu eseri on üç yılda yaptığına rivayetler vardır. 56 bölümden oluşan eserde, önce Ebû Hanîfe'nin, sonra da talebeleri Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin görüşlerini vermiştir. Delilleri verirken, en sonda tercih ettiği görüşü diğerlerine cevap olması için vermiştir. Ayrıca İmam Şâfiî ve İmam Mâlik'in görüşlerine de yer verirken, Ahmed b. Hanbel'in görüşüne yer vermemiştir. Yazıldığı andan itibaren rağbet gören eser, medreselerde ders kitabı olarak verilmiştir (Kallek, 1998: 471).

5.3.2.2 El-Keşşâf

Kur'ân-ı Kerîm'in tefsiri olan eserin asıl ismi, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidü't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*'dir. Müellifi Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî'dir. Adliyye fırkası âlimlerinin ısrarı ve Emîr Ebü'l-Hasan İbn Vehhâs'ın isteği üzerine yazmıştır. Dirayet ve rivayet metodunu kullanarak yazdığı bu eseri iki yılda bitirmiştir (Özek, 2022: 329) Zemahşerî, bu tefsiri yazarken öncelikle ayetleri belâgat ve dil kurallarına uygun bir şekilde almıştır. Kelimeleri incelerken mana itibarıyla, kıraat farklılıkları, belagat ve sarf-nahiv yönüyle ele almıştır (Gökhaner, 2024: 18).

5.3.2.3 Sahîh-i Buhârî

Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî'nin, *Sahîh-i Buhârî* isimli eserinin asıl adı; Nevevî'ye göre, “*el-Câmi 'u'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar min 'Umûri Resûlillâh Sallallâhü 'Aleyhi ve Sellem ve Sünenihî ve Eyyâmih*” ve İbn-i Hacer el-Askalânî ye göre, “*el-Câmi 'u's-Sahîhu'l-Müsned min Hadîsi Resûlillâh Sallallâhü 'Aleyhi ve Sellem ve Sünenihî ve Eyyâmih*”tir. Sahih hadisleri topladığı bu eserine senetle nakledilmeyen rivayetleri koymamıştır. Buhârî'nin, 600.000 hadisin arasından özenle seçerek, on altı yılda tamamladığı belirtilir. Abdullah b. Ahmed el-Hamevî, eserde 108 kitap olduğunu, Kâtip Çelebi ise 100 küsur kitap ve 3450 babdan oluştuğunu ifade etmiştir. *Sahîh-i Müslim* gibi *Kur'ân-ı Kerîm*'den sonraki en güvenilir kaynak olarak gösterilmiştir (Kandemir, 1993: 114).

5.3.2.4 Sahîh-i Müslim

Asıl adı el-Câmi'u's-Sahîh olan eserin müellifi, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî'dir. Bu eser, sahih hadislerden meydana gelmiştir. 300.000 hadis özenle seçilerek hazırlanmış olan bu esere Müslim, yirmi dokuz yaşında başlamıştır. Eser on beş yıllık titiz bir çalışma sonucunda tamamlanmıştır. 54 kitap 1329 babdan meydana gelen bu eserde, tekrarlarıyla birlikte 12.000 (bazılarına göre 8000) ve tekrarsız olarak 4000 hadis bulunmaktadır. Ancak, Muhammed Fuâd Abdülbâkî'nin beş ciltlik neşrinde tekrarsız 3033 hadis ve Arent Jan Wensinck'in *Miftâhu Küñûzi's-Sünne* eserindeki sayımına göre 7581 hadis olduğu belirtilmiştir (Kandemir, 1993: 124). *Kur'ân-ı Kerîm*'den sonra, *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim* en güvenilir iki kaynak kabul edilmiştir.

5.3.2.5. El-Muhtasar

Ebû Şücâ' el-İsfahânî'nin, “*et-Takrîb fi'l-Fıkh, Gâyetü'l-İhtisâr*” veya “*el-Gâye fi'l-İhtisâr*” adlı eseri Şafîî fikhını özetleyen küçük bir kitaptır. Hicrî 5. asrın sonları ile 6. asrın başlarında yazıldığı düşünülmektedir (Karataş, 2023: 252). Eser, öğrencilerin kolaylıkla anlayacağı ve ezberleyeceği, Şafîî mezhebinin belli başlı meselelerinin hükümlerine yer verildiğini ifade eden bir ön söz içerir. On altı kitaptan meydana gelen eserin ilk kitabı, “taharet”, son kitabı “ıtk”tır. Şafîî mezhebinin, temel seviyedeki öğrencilerin fıkıh eğitiminin ilk basamağı için yazılmıştır. Bu esere birçok

şerh yapılmıştır. Takıyyüddîn İbn Dakîkul‘îd’in “*Tuhfetü’l-Lebîb fî Şerhi’t-Takrîb*” isimli şerhi, Takıyyüddîn el-Hısnî’nin “*Kifâyetü’l-Ahyâr fî Halli Gâyeti’l-İhtisâr*” isimli şerhi, İbn Kasım el-Gazzî’nin “*Fethu’l-Karîbi’l-Mücîb fî Şerhi Elfâzi’t-Takrîb*” isimli şerhi, İbn Abdüsselâm el-Menûfi’nin “*el-İknâ’ fî Şerhi Muhtaşarı Ebî Şücâ*” ve Hatîb eş-Şîrbînî’nin “*el-İknâ’ fî Halli Elfâzi Ebî Şücâ*” isimli şerhleri bunlardan bazılarıdır (Yaşaroğlu, 2020: 66-67).

5.3.2.6 Şihâbü’l-Ahbâr/ Kitâb-ı Şihâb

Kudâî’nin, tam ismi, “*Şihâbü’l-Ahbâr fî’l-Hikem ve’l-Emsâl ve’l-Âdâb mine’l-Ehâdisi’l-Mervîyyeti ‘ani’r-Resûli’l-Muhtâr*” olan eseri, ilk defa hadislerin ilk kelimelerine göre sıralandığı bir eserdir. Bu eserdeki amaç eserin taşınmasını ve ezberlenmesini kolaylaştırmak içindir. Hz. Peygamber’in âdâb-ı muâşeret ve darbı mesellerinin olduğu hikmetli vecizelere yer vermiştir. 1200 cümle, 897 hadis barındıran eser, veciz sözlerin rivayetlerinden oluşmaktadır. (Efendioğlu, 2010: 143).

5.3.2.7 Cühûd

Böyle bir kişi veya esere rastlanılmamıştır. Savaşları anlatan eserler için kullanılmıştır.

5.3.2.8 Nakabe Şerhi

Bu eserler hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

SONUÇ

H. Ömer ve H. Osman, sadece İslam tarihi için değil aynı zamanda Türk edebiyatında önemli tarihî şahsiyetler arasındadır. Klasik Türk edebiyatında her iki şahsiyeti konu edinen methiyeler, hilyeler, menakıpnameler, faziletnameler ve vecizeler kaleme alınmıştır. Hemen her alanda gördüğümüz hikmetli vecizeler sadece öğüt niteliği taşımaz. Vecizeler; bireysel ve toplumsal düzen ve ahlak için yol gösterici niteliktedir.

Bu çalışmada, H. Ömer ve H. Osman'a ait vecizelerin klasik şerh yöntemiyle açıklandığı “H. Ömer ve H. Osman'ın Yüzer Sözü'nün Şerhi (Manisa El Yazmaları Kütüphanesi (Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu 45 Ak Ze 647)” adlı eser ayrıntılı olarak incelenmiştir. Eserin son sayfasında yer alan “fi-şehr-i ... 1144 Selmân Çelebi” ifadesi kısmen de olsa bilgi vermektedir. Eser bu kayda göre Selmân Çelebi tarafından H. 1144 (M. 1731-1732] yılında kaleme alınmıştır. Eserin nerede yazıldığına dair hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Eserin bir kitap hâlinde muhafaza edildiği görülmektedir.

Yazma eser üzerinde yapılan incelemelerde vecizelerin yalnızca söylenildiği döneme değil, her dönemde bireysel ve toplumsal konulara ışık tutan, yol gösterici özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Çalışmada, her iki sahabe'nin kendi dönemlerindeki türlü durumlar hakkında söyledikleri vecizeler, konularına tasnif edilmiş ve değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Yapılan bu değerlendirmelerde H. Ömer'in vecizelerinde daha çok toplumsal konulara ağırlık verdiği ve birey-toplum üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. H. Osman'ın ise daha çok bireylere ve türlü durumlara dönük vecizeler söylediği tespit edilmiştir. Vecizelerde öne çıkan konular genel olarak şu şekildedir: tevazu ve kibir, sabır ve şükür, doğruluk, adalet ve yönetim, dünya ve ahiret dengesi.

H. Ömer'in vecizeleri incelendiğinde H. Osman'dan farklı olarak toplum düzeni, çalışma ahlakı, dostluk, evlilik, aile gibi konuların ele alındığı görülmektedir. H. Ömer'in söylediği vecizelerin toplumsal konuların ağırlıklı olduğu görülmektedir. H. Ömer'in -bu eserdeki vecizeleri özelinde- adalet, aile ve evlilik hayatına önem verdiğini söylemek mümkündür.

Hız. Osman'ın vecizelerinde ise genellikle fitne, isyan, *Kur'ân*, kıraat ve iç muhasebe gibi konuların ağırlıkta olduğu görölmektedir. Bu vecizeler, Hız. Osman'ın daha çok devlet yönetimi ile ilgili sorunlarla uğraştığını göstermektedir. Hız. Osman'ın yönetimde hatalar yaptığını düşünen bazı gruplar fitneler çıkarmış ve isyan etmişlerdir. Bu konuların vecizelerde ağırlıkta olması dikkat çekicidir.

Şerh metninde, müellifin Hız. Osman'ın vecizelerine detaylı açıklamalar yapması da önem arz etmektedir. Hız. Osman'ın sözleri genellikle derin anlamlar taşımaktadır. Müellif/Şarih, ona ait Arapça vecizlere Türkçe şerhler yaparken yer yer tarihî olaylara da değinmiştir. Müellifin özellikle Hız. Osman'a ait şerhler yaptığı bölümler dikkatle incelendiğinde mezhepsel, siyasî ya da hususi ilgisi nedeniyle onun vecizelerini daha teferruatlı olarak şerh ettiği anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada incelenilen iki yüz vecizenin günümüzün türlü sorunlarına çözümler getirebilecek nitelikte olması eserin önemini arttırmaktadır. Her iki şahsiyetin veciz sözlerinin telmih ve iktibas yoluyla Türk edebiyatının birçok alanında ilham kaynağı olduğu bilinmektedir. Bu çalışma bundan sonra yapılacak araştırmalar için örnek olabilecek niteliktedir. İslam'ın diğer halifeleri olan Hız. Ebubekir ile vecizeleri birçok eserde bulunan Hız. Ali'nin vecizelerinin karşılaştırılmalı bir incelemesi yapılabilir. Ayrıca, İslam halifelerinin veciz sözlerinin söylendiği edebî eserler incelenip külliyyat hâline getirilebilir; vecizlerin hangi bağlamda ve hangi temalar üzerinde yoğunlaştığına dönük araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Abdulalim, D., 2023. Şeybânî ve Serahsî'nin Kitâbü'l-Kesb'de Hadis Kullanma Yöntemi. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 10(1), 27.
- Ablay, R., 2022. Hadis Mecmualarında Yer Alan Kıraate Dair Hadislerin Değerlendirilmesi ve Bu Hadislerin Kıraat İlmindeki Yeri. Artuklu Akademi, 9(1),179-196.
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, Keşfü'l-Hafâ, Mektebetü'l-Kudsî, 1, 135 s, Kahire 1932.
- Ağırakça, A., 2000. Osman b. Affan (r.a). Şamil İslam Ansiklopedisi, 6, 289-296, İstanbul.
- Ağırakça, A., 2000. Ömer b. Hattab (r.a). Şamil İslam Ansiklopedisi, 6, 314-321, İstanbul.
- Ahmed b. Hanbel, 1981. el-Müsned, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Ahmed b. Hanbel, 2010. Kitabu'z-Zühhd (Çev. Mehmed Emin İhsanoğlu). İz Yayıncılık, İstanbul.
- Akarçeşme, S., 2023. Tasavvuf Kültüründe Hz. Ömer. Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Akarsu, M., 2001. Hz. Osman ve Hilafeti. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akarsu, M.,1993. Hilafetine Kadar Hz. Osman. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akbaş, A., 2024. Erzurum'da Dinî Mûsikî Geleneği. İlahiyat Yayınları, 156 s, Ankara.
- Akgün, B., 2021. Türk-İslam Kültüründeki Hikmet Geleneğinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi: Divan-I Hikmet Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Aksu, A., Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2018.
- Apak, A., 2020. Muhammed b. Ebû Bekir. TDV İslam Ansiklopedisi, 30, 516, Ankara.
- Arslan, A., 2020. Söz Sanatları Çerçevesinde Cevâmi’u’l-Kelîm Olgusu. Edebali İslamiyat Dergisi, 4(1),185.
- Arslan, A., 2020. Söz Sanatları Çerçevesinde Cevâmiu’l-Kelim Olgusu. Edebali İslamiyat Dergisi, 4(1), 173-190.
- Atmaca, G., 2010. Nüzûl Sürecinde Bir Muhatab Olarak Hz. Ömer ve Muvâfakatları. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(21), 43-67.
- Aybakan, B., 2010. Şâfiî. TDV İslam Ansiklopedisi, 38, 223-233, İstanbul.
- Ayçiçeği, B., 2014. Klâsik Türk Edebyatı’nda Şerh Geleneği ve La’lî-Zâde Abdülbâkî (Ö. 1746)’nin “Meslekü’l-Uşşâk” Kasidesinin Şerhi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(32), 26-37.
- Bayraktutan, A., 2018. Din Psikolojisi Açısından Hz. Ömer’in Kişiliği. Yüksek Lisans Tezi, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Iğdır.
- Belâzûrî, Ebû’l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, 2020. Ensâbü’l-Eşrâf İslam Tarihinde Öncü Şahsiyetler, Siyer I. (Çev. Mehmet Akbaş ve Musa K. Yılmaz), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin, 2015. Şuabu’l-İman 1/7, (Çev. Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız ve Zekeriya Yıldız), Ocak Yayıncılık, İstanbul.
- Birinci, A., 2024. Cahiliyye Çağı Arap Şiirinde Hikmet. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Bozkurt, H., 2024. Tasavvufî Kavramlar Çerçevesinde Hz. Osman’ın İslam Tasavvufundaki Yeri. Sufiyye Dergisi, (17), 211-236.
- Cerrahoğlu, İ., 1988. Abdullah b. Mesûd. TDV İslam Ansiklopedisi, 1, 114-117, İstanbul.

- Çakan, İ.L., ve Eroğlu, M., 1998. Abdullah b. Abbas. TDV İslam Ansiklopedisi, 1, 76-79, İstanbul.
- Çakın, K., 2001. İtbân b. Mâlik. TDV İslam Ansiklopedisi, 23, 454, İstanbul.
- Dağlar, A., 2007. Vassâf Tarihi Şerhinden Hareketle Şerh Kaynakları Meselesi. *Journal of Turkish Studies*, 2(4), 293-307.
- Demir, A., 2023. Şeybânî ve Serahsî'nin Kitâbü'l-Kesb'de Hadis Kullanma Yöntemi. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 18-46.
- Dilçin, C., 2018. Yeni Tarama Sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları, 495 s, Ankara.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020. Hadislerle İslam (4. Baskı). DİB Yayınları, 199 s, Ankara.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020. Hadislerle İslam, Zekât Malın Arındırılması (4. Baskı). DİB Yayınları, 2, 453 s, Ankara.
- Durmuş, İ., 2001. İstişâd. TDV İslam Ansiklopedisi, 23, 396-397, İstanbul.
- Efendioğlu, M., 2010. Şihâbü'l-Ahbâr. TDV İslam Ansiklopedisi, 39, 143-144, İstanbul.
- Efendioğlu, M., 2023. Saîd b. Âs. TDV İslam Ansiklopedisi. 35, 549, Ankara.
- el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hâcer, Fethu'l-bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî. thk: Abdurrahman b. Nâsır el-Berrâk, Dâru't-tayyibe, 1426/2005
- el-Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer, 1986. Müsnedü's-Şihâb, Müessesetür-Risale, 1, 49 s, Beyrut.
- el-Kûfî, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî, 1989. el-Muşannef fi'l-Ehâdîs ve'l-Âşâr, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine.
- Elmalî, H., 1997. Hassân b. Sâbit. TDV İslam Ansiklopedisi, 16, 399-402, İstanbul.
- el-Mübârekfûrî, Abdurrahmân, 1990. Tuhfetü'l-Ahvezi, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

- Erdem, S. K., H., 1988. Abdullah b. Revâha. TDV İslam Ansiklopedisi, 1,129-130, İstanbul.
- Erdoğan, Mustafa., 1997. Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (1), 286-293.
- Erol, K., 2017. Vecize Edebiyatı ve Sosyal Öğreti Örneği Olarak Raif Necdet Kestelli'nin Süzme Sözler'i. Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 9(2),624-643.
- Erul, B., 2013. Zeyd b. Sâbit. TDV İslam Ansiklopedisi, 44, 321-322, İstanbul.
- es-Sicistani, Ebu Davud Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi, 1998. Sünenü Ebu Davud. (Tah. Muhammed Nasırüddin el-Elbani), Mektebetü'l-Maarif, Riyad.
- es-Sûyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekr Celâleddin, 2015. el-Câmiu's-Sağîr fî Ahâdisi'l-Beşîri'n-Nezîr (Çev. Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız ve Zekeriyya Yıldız). Ocak Yayıncılık.
- Fığlalı, E. R., 1989. Ali. TDV İslam Ansiklopedisi, 2, 371-374, İstanbul.
- Furkani, M., 2020. Cemâleddin Aksarâyî'nin Fıkhî Konuları Çözümleme Metodu: El-Es'ile Ve'l-Ecvibe Kitabı Örneğinde. Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi, 7(13), 101-128.
- Gazâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Ahmed, 2007. Dil Belaları (Hz. Muharrem Şengül). Bedir Yayınları. 192 s, İstanbul.
- Gazâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Ahmed, İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn, (Çev. Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yayınları, İstanbul 1975.
- Genç, İ., 2007. Klâsik Türk Edebiyatı Metinlerini Anlamada Modern Yaklaşımlar. Journal of Turkish Studies, 2(4), 393-404.
- Gül, H., 2018. Mevlânâ'nın Düşüncesinde Havf ve Recâ. I. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi, 23-25 Kasım 2018, Karabük, Türkiye.

- Güleç, İ., 2010. Klasik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli? Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 42, 83-111.
- Güler, Ö. F., 2025. Kütahyalı Hekîm Sinan (Şeyhî)'In Gazellerinde Nasihat. Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi, 11(21), 144-167.
- Hatiboğlu, İ., 2008. Sa'd b. Ebû Vakkās. TDV İslam Ansiklopedisi, 35, 371-374, İstanbul.
- İbn-i Asâkir, Târih-i Dımeşk, 3,428; Ebu Nuaym, Hilyetu'l-Evliya, c.6, s.388.
- İbni Mâce, "Sünen-i İbni Mâce Tercümesi ve Şerhi (Çev. Haydar Hatipoğlu). İstanbul: Kahraman Yayınları, 1982.
- İbnü'l-Esîr, en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs: 4/114; ez-Zebîdî, Tâcü'l-Arûs: 22/90.
- İmam Sûyûtî, Camiu's-Sağir ve Tercümesi (Çev. Abdullah Aydın), Aydın Yayınevi: 1/222
- İmam, Buhari. Sahih-i Buhari ve Tercemesi. (Çev. Mehmed Sofuoğlu) Ankara: Ötüken Yayınları, 1416 s, 1987.
- İspirli, S. A., 2019. Vecize Edebiyatı ve Mehmed Receb'in Emsâl-İ Hakikat İsimli Eseri. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 8, 230-261.
- Kahraman, M. T., 2019. Hz. Ömer'in Kişiliği ve Dindarlığı. Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Kaleli, A., 2022. Türk Edebiyatı'nda Hz. Osman Vecizeleri ve Bedreddin Himmet-Yârü'l-Mevlevî' Nin Ünsü'l-Lefhân Min Kelâmi Osman İbni Affân'ı. Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Kallek, C., 1998. El-Hidâye. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 17, 471-473. İstanbul.
- Kandemir, M. Y., 1989. Ali. TDV İslam Ansiklopedisi, 2, 375-378, İstanbul.
- Kandemir, M. Y., 1993. El-Câmiu's-Sahîh. TDV İslam Ansiklopedisi, 7, 124-129, İstanbul.

- Kandemir, M. Y., 1993. El-Câmiu's-Sahîh. TDV İslam Ansiklopedisi, 7, 114-123, İstanbul.
- Kandemir, M. Y., 2001. Kâ'b b. Mâlik. TDV İslam Ansiklopedisi, 24, 4-6, İstanbul.
- Kara, İ., 2022. İlim Bilmez Tarih Bilmez (Şer ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not). Dergâh Yayınları, 250 s, İstanbul.
- Karagöz, İ., 2015. Dini Kavramlar Sözlüğü. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 744 s, Ankara.
- Karataş, F., 2023. Muhtasar Fıkıh Metinlerinde Mezhepteki Tercihlere Aykırı Görüşler: Ebû Şücâ' el-İsfahânî'nin el-Muhtasar'ı Örneği. Dergiabant, 11(2), 251-267.
- Kaval, M., 2020. Hz. Peygamber'in Çocukluğu ve Manevi Gelişim Örneği. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu, 6-8 Kasım, İzmir, Türkiye.
- Kaya, İ., 2013. Hz. Ömer ve Ailesi. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kazan, R., 2016. El-Meydânî'nin Mecmau'l-Emsâl Adlı Eserinde Hz. Peygamber'e Ait Vecizeler ve Edebî Özellikleri (I). Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(36), 57-76.
- Kılıç, A., 2008. Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnif Denemesi. Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu, İstanbul, Türkiye.
- Kılıç, A., 2018. Klasik Türk Edebiyatında Şerh Geleneğine Dâir Notlar Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 136-149.
- Kortantamer, T., 1994. Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi. EÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 8, 1-10.
- Köktaş, Y., 2008. Hadislerde Geçen 'Sultan' Kelimesine Dair. Usul: İslam Araştırmaları Dergisi. 9(9), 230-242.

- Köycü, E., 2018. Ahlâkî Sorunlara Hadislerden Bazı Çözüm Önerileri. Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), (3), 109-127.
- Merginânî, Şeyhü'l-İslâm Burhanüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir, 2018. el-Hidâye Tercemesi (Çev. Ahmet Meylani). Kahraman Yayınları, İstanbul.
- Münavi, Abdurraûf, 1994. Feyzü'l-Kadir Şerhu'l-Câmiu's-Sağîr. (Tah. Ahmed Abdülaziz ez-Zeyn). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1/6, Beyrut.
- Nevevi, Muhyiddin, 1973. Riyazü's-Salihin ve Tercemesi (11. Baskı). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1-3, Ankara.
- Nisâbü'rî, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el- Kuşeyrî, 1970. Sahîh-i Müslim ve Tercemesi I./VIII (Çev. Mehmet Sofuoğlu), İrfan Yayıncılık, İstanbul.
- Nizâmülmülk, 2009. Siyâsetnâme (Çev. Mehmet Taha Ayar). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Onay, A. T., 2021. Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü. Bilge Kültür Sanat Yayınları, 496 s, İstanbul.
- Özsoy, Y., 2022. Hz. Ömer Dönemi Aile Yapısı ve Kültürdeki Değişim. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pala, İ., 2022. Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü. Kapı Yayınları, 637 s, İstanbul.
- Saitoğlu, R., 2024. Türk İslam Edebiyatında Hz. Ömer. Kitap Dünyası Yayınları, 379 s, İstanbul.
- Salim, Ö., 2010. İçkinin (Alkollü İçeceklerin) Yasaklanmasında Fukahanın Esas Aldığı Ölçüler. Bilimname Dergisi, 1(18), 55-92.
- Sancaklı, S., 1999. Hz. Peygamber ve Çalışma Hayatı. Diyanet İlmi Dergi. 35(3),79-102.
- Saraç, M. Y., 2006. Türk Edebiyatı Tarihi: Şerhler Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2, 721 s, Ankara.

- Sarıkaya, M., 2013. Hz. Ömer ve Edebi Eleştiri. İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası. (23), 187-211.
- Savran, A., 2001. Kâ'b b. Züheyr. TDV İslam Ansiklopedisi, 24, 7-8, İstanbul.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed, 1985. el-Mekasîdül-Hasene fî Beyânî Kesîrin mine'l-Ehâdisi'l-Müştehire (Çev. Muhammed Osman el-Huş). Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut.
- Sertoğlu, M., 1986. Osmanlı Tarih Lügati. Enderun Kitabevi, 384 s, İstanbul.
- Şehmus, Ü., 2021. Keşfü'l-Hafâ'da Uydurma Hadisler. İlahiyat Yayınları, 106 s, Ankara.
- Şeker, D. A., 1998. Hz. Osman (r.a) Döneminde Devlet Yapısı ve Sosyal Hayat. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Şensoy, S., 2010. Şerh. TDV İslâm Ansiklopedisi, 38, 555-558, Ankara.
- Tâhirü'l-Mevlevî, 1975. Şerh-i Mesnevî (2. Basım). Şâmil Yayınları, 1, 300 s, İstanbul.
- Taş, Sakin., 2023. Tefsir Geleneğinde Hikmet: Fahreddin Râzî Örneği. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Terzi, M., 2023. 19. Yüzyıl Türkçe Divanlarında Hz. Ömer. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Tirmîzî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, 1992. el-Kütübü's-Sitte ve Şürûhuha: Sünenü't-Tirmizi I-III, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Uludüz, E. O., 2024. Hikmet- Doğuşu, Tarihî Gelişimi ve Klasik Türk Şiirine Yansımaları. Doktora Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Uzun, M. İ., 2007. Nesir. TDV İslam Ansiklopedisi. 33, 9-11, İstanbul.
- Uzun, T., 2005. Dil ve Edebiyat Yönünden Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn. İstem Dergisi, 3(6), 135-145.

- Ünal, M. Ş., 2011. Korku ve Ümit Arasında Yaşamak, Diyanet İşleri Başkanlığı, 1-4 s, Ankara.
- Ünsal, N., 2006. El-Buhârî'nin El-Edebü'l-Müfred'i Bağlamında Hz. Peygamber'in Sünneti'nde Görgü Kuralları. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Ünverdi, Ş., 2021. Keşfü'l-Hafâ'da Uydurma Hadisler. İlahiyat Yayınları, 106 s, Ankara.
- Yardım, A., 2006. Hadis Kıvılcımları Şihâbü'l-Ahbar Tercümesi. Damla Yayınevi, 321 s, İstanbul.
- Yaşaroğlu, M. K., 2020. El-Muhtasar. TDV İslam Ansiklopedisi, 31, 66-67. Ankara.
- Yavuz, Y. Ş., 1995. Fahreddin er-Râzî. TDV İslam Ansiklopedisi, 12, 89-95, İstanbul.
- Yazar, S., 2011. Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yeniçeri, C., 1968. İslam'da Haram ve Helal Mantığı. İslam Medeniyeti Dergisi, 2(15), 6-11.
- Yıldız, A., 2020. Edebiyatımızda Hz. Osman. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 353-364 s, 2 Sivas.
- Yılmaz, M., 1992. Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük). Enderun Kitabevi, 196 s, İstanbul.
- Yılmaz, M., 2005. Dört Halifeden Vecizeler Sözlüğü. Şule Yayınları, 422 s, İstanbul.
- Yılmaz, O., 2007. Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 5(9), 271-304.
- Yüksel, Işın., 2013. Türk Edebiyatı'nda Hz. Ömer Vecizeleri ve Bedreddin B. Himmet-Yârü'l-Mevlevî' Nin "Faslü'l-Hitâb Min Kelâm-ı Ömer Bin Hattâb" Adlı Eseri. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Zebîdî, Zeynüddîn Ahmed b. Ahmed b. Abdillatîf, 2019. Sahîh-i Buhârî Muhtasarı
Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi 1/8 (Çev. Ahmed Naim ve Kâmil Miras),
Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

Elektronik Kaynaklar

TDK Büyük Türkçe Sözlük: [Link](#)

TDK Güncel Sözlük: [Link](#)

TDK Tarama Sözlüğü: [Link](#)

EKLER

باز در میان آن بخت حضرت عمر بن الخطاب
 ایدوب دے عهد نامہ سوت و تباریک
 التنازع بیلا ادوب اخرجونه مغنوه بن شعیبه نک
 قریب اولان ماہ ذی الحجہ تک آمزہ چہا شنبہ
 کوفت طعن ایدوب روح پاکینہ طیب و طاهر
 تسلیم اید و شہید اولمشہ جملہ ملت خلافت
 ادریس الی ای واکند و رسول اللہ حضرت
 بنیہ اوقو یدی حدیث روایت عیشہ
 بعد الوفا غایت صہیب غلوب حجر مبادلہ
 جانب بیکرہ دن و اولمندر و حضرت
 ابوبکر کد آ بی رسول اللہ حضرت تک مبارک
 کتولونہ مجازی و حضرت عمر کد آ بی رسول
 اللہ حضرت تک مبارک رجل لومہ مجازی و اشع
 اولمشہ و حضرت عمر کت فضائل حضرتک بعض
 کتب معتبرہ در رسول حضرتک لوفیل

(تاریخ
 الخلفاء
 الراشدين
 ج ۱ ص ۱۰۰)

(تاریخ
 الخلفاء
 الراشدين
 ج ۱ ص ۱۰۰)

بدری

بدری بنی لکات عمر حلیفی رسول اللہ
 الکلمۃ اللہ فی **تاجرہ اللہ مزجوا**
 سوت و تباریک ایدوب قلم ادیک بعض علم او کد آنک
 دیر بعد التنازع عمر علیا و البندہ اطفال
 و شوق احوال علمہ مانع اولوب و بیکر اولوب
 سید اولوزت اولم قلم ادیک نبر بعد الکبر اولوز
 سادت کتب و لمقلہ ضبط علم عسی اولوز
 تعلیم معناسہ در تفقیہ اولوزت صیغہ و مانیفک
 جمع منکر بیدر شود ثلاث دیرلر مزج معناسہ
 و داعی شود اولوجل دیرلر صادر سید معناسہ
 کلمہ مذکورہ سوت و تباریک معناسہ اولوز
 مواضعت بعض اکابر سلفک **کونونی** طا
 نصاب علوم **تربک** ذت کت در اکسابلر
 دیدلری الکلمہ الثانیہ **جنت و قسرت**
 سؤالک کہ آنک حباب کیک قلی اولوز بعضی

شفره اولوب اوغياي كسته د مرامه كمر
 وچاسن شير ايلان اريختن تيله منوله
 ميتله اولور منجمله ومذله حيا او منقصر
 بومعنايه موافق كاهر سلفك مرچي
 مره درياشد اذ سومر كره كذا يشد ديك
 الكلمه الثالثة **كان يولي الله صاحب**
الدين في الله تخفيف سلطانه متعلق على كثر
 على سلطانه دخول اوله كعبيله خارج
 اولور سون نهار بيه مراد عاكي سلطاني مائه
 درتوب هيا نشت مغد و صكر حساب كاه
 و خطاب و عقاب ايلان بيه عاقيه و غير
 ديم ايدوكيه بيا ندر علمه الف لام مضاف اليه
 ندر عوضه نقد بولار **تحتل السلطان** ديك
 و نظر بولان ناما معنا ندر كاه بيه ايله متعلقه
 و نقد بولار فانظر بيه ديك كاه الراميه

نظر

حافظه الحدود والنفوذ بالبرود والنفوذ بالبرود
 هر شي ايجوت شرف و لرره ايك ايتك شرفه بولار
 ايتك دد بومعنايه موافقه كاه سلفك الجيو
 لايفر قولي و داي **امنا** ايلان عجله و لاي
 بومعنايه موافقه دد بعفوكاه سلفك بيت هست
 هم بولر ذات شرفه شرف نسبت بولر
 الكلمه الخامسة **الحاسب منظر كاه**
حسبكم طمعت و غضبت و هي بدلت
 حفظ ايلان كسته فلاحه و نجاة داخل اولب
 اهرفه و دياره مطلق بيه فخر بولر ديك
 در الكلمه السادسة **ما انت منظر**
الا والتمس افضح من
 دتوي غزل ايجوت اهل و نجاة فاضح ايتك لاي
 اولما بول كسته بيه كه اول كسته تقوي بيه
 ايلوب و رع ايله متعلق ايلوب و رع تقوي

احدا و دتوي و زنتك تقوي الله ما ايتك
 عقاب ندر خذ ايتك در تخمينه و رع
 شبيهه حرامد و بولماز افعال ندر خذ
 بولك الكلمه السابعة **لا خير فيما دون**
القدرة محمد ندر تقوي خور اصل خير و يقيد
 فصيل و زنتك حديث خير و صفا ندر بومعنايه
 موافقه بعضا كاه سلفك هر جوت
 كه دوات ندر باشد صدف هج حنودان
 سخن بولر نولي الكلمه الثامنة **مكتبة**
و من هلك بول كسته كه كذب ايله ناه اولور خير ايلان
 ايلان كسته هلال اولور دخول ندر خور
 عدول ايلوب معا صيله ايلان ندر خور
 صيفه ماميد و جوي بولر كه جيج ادا يلكه
 مراد بولر اويخت جيله سعادتك مينايه
 صدق و حله شفا و ندر مينايه كذب اولور

نظر

الكلمه التاسعة **يبيد بالليل ان يكرت**
في اهله كالتيه فاذا الشمس ما غل و جلد
 د جلا بولر لا بولر اهل و ناي ايلان صبر
 كاه اوله يعق الجوت كاه اوله اما جوت اوله
 فتش اوله اهل و ناي ايلان ايتك و
 و ندر ايلان جوت بولر مر درجه ادي و لاي
 بولر كه ايله المتك اوله اولوب بولر
 خور خوي و ندر دوي اوله و اذ بولر
 ايلان و طلب استه لول ايلان مر ملك و رع
 لك كوصوب مر دوي مره بولر بولر و رع
 معا ندر ايلان ديكدر الكلمه العاشرة **بجانه**
استها و حفر **ولد باد امره حاضر**
 و لاصير كاه مر كيك فخر بولر بولر
 ندر ايلان و رع بولر اوله و ندر كاه
 حايه و كل باد لاد و باد و حاضر اولر

اولاده کوکله و میرک اولاد مغیر صالح و ناصح
اولو مغیر و کله جانور دله عات اولوب
عاصی اولاد خلیف عظیم انما اموالکم
اولادکم عدو لکم فاحذر و هم
ایق بویغ مؤید ص عطشات و رنده بجان
طیب التواجیه بنده متخله و متدبدله شمر
انفک هتدر دردی بایند بار بر بیه
کنوالب معنایه در صلوا خلف کلود بو
بومعایه در بومعایه مؤید بعض اکابر
سلفک بجه بجات بودا اولعهده باد
ایشات شود باکار باقر و سیم بود مشفق
باقر و شمر بود کار قرع الکلمه الحادیه عشر
کامعتر لغز از غل و **دوسم یوید الخنوع**
علیما فی القلب بجماعت اولاد
بولک باسلر کن فرقه دن رفیع ایدوک دینا بو

نعل

نعل نعلکوه اولاد خنوع او دنده خنوع دین
ایده مراد غلت او دنده اختلاط از جی
دین غلت قلب اولاد خنوع او دنده خنوع
دین ایتم بلکه خنوعه حسن معامله و معا
شر و اختلاط ایدیک جوارحه دایج خنوع
طاهر ولوب قلب اولاد خنوع او دنده
خنوع دین اولور حضرت عک رفانی
رسوله حضرتک رفانته مؤید اولعت ایل
نامه احکام شریقه تبلیغه دین احتیاج
اولوب ناسد اختلاط انک اولی فطن
اولی ایدی انک یوندد که خلفاء راستدین
نامه اختلاط ادوب اختلاط او دنده کج بو
انایه زمان غلت اولیدر مقعد و دنده
معشر جماعه ناسد ورجلک اعلنه دایج
اطلاق و لغیر و اس و ج و کلکله دایج دین

بوجه مراد معنای اولاد صلوات و دنده
قرع عبادت ایدیک دیمک در متعبد معنایه
لغات هرمد با دسائله تقیر او نشود ناهد
دیکدر یونیا الخنوع جوابله کدر بلکه استجل
طریقته سول صفت دت جواب در دخول
و رنده خنوع سکوت و تذلل و تواضع
الکلمه الشائیه عشر **مونه یحاشی جانی**
مونه یحاشی جانی و لوند صونه ناسدین یحاشی مول
انکلات جنود مره ناسه احتیاج عواقل دت
صناعهله معاش امری اولدد دیکدر انک یوندد
دراکه بعضی عونی لوز نفقه لری کسیدند ا
نبیا دت حضرت داود و حضرت سلیمان
بجه اولیان یحدهد منادی و لیا بیان این
کتاب در مسطور چیر **کوله** مره صناعته
که انکله او قیاق اولور **بومعای مؤید**

خبر

کتاب شهادت دسول حضرت موسی
الناس اموالهم تکتوا فانما جی بویه فلیتغل
منه و لیستکتی حدیثی هرته در متزین تغلب
و کتبوا یوندد متخله و سکوت یا لله عیشی
در کله حیلو بیه عاشا عیشی و معاشا و عیشی
دینلر یحاشی لازم اولور نفقه و کوه ۲
احوالین ندادک انسه مره نکره در بیاش بها
بجمله سینه و صیف اولوب مبتدا تمیزه فنی
خبریه سینه سوله معنایه در کله عت
مغیر در تقوی کلام جنون صله و الناس بیکه
ساله کذا و عن کذا و کلبا دینلو الکلمه الن
لشاه عشر **ثلث خصال یمن لمرکبیه لشفه**
الایما حله مره به جمل جاهل و کس یحاشی جانی
سوله کشته در فضال حسنه دت اوج حضرت
انده اولیا کما ایمان نفع و میرز مره شول

بجه
نای
نای

سرف

مقصود حاصله و اما حیث ترک جایز دکلے بلکه
و اما نخبه ایله عن احتیاج ایروب مقصود
عذر مضروب ههم ایدک بفسکر ترک ایتمک
لاشمره دیک در دنیا بمرسته دضکر
ترک ایتمک ابتذال اولور علاوه دین
مصالحه یوسف ابتداء شعله مندر بلکه
علم در الکفه الحامسه عشر **مکرمه**
الایضا رافقتی استخرجاً و اقل
حجتاً الجار و زوج ایگر بفسکر لایم هکذا یو
الجار و عقبه حجتد یغیر حجت و نند
است و هکذا یو نند الفکر برینا یو
کتاب شهابت رسول حقیرنه علیک بالاکار
فامتن اعذب افواکها و افواکها و اضنی
لبسیر حدیث بکوه زبان شرف اولور عقبه ذکر
حضرت عایشه ی رسول الا حضرت صلح اب

ماي اهلك

صحیح شد شرح حدیث ابو موسی و انی و ثماله
روایتند فضل عایشه علی الشا مکمل التوفید
على سائر الطعامة بتأیود و هر فصلی من
معارف و ذوق و زبان بحیث و جلالت
منطق و جود و فیه در بحر زبان شرف
اولی و غیره چنان روح حکمت و فیه
زبان است بکر و در هر بی اوتوز و بوی
اولاد ملک حال فضل سر الواقع و انا
انشاء حق انشاء جملنا حق انکار است
فیه در ادب بکر و بعد کمال بکر و در
یعنی ارک و در ادب و کمال و بافتند و
تبدیل و حب حذد معاشه در کماله
السادسه عشر **من حق فضل الله فلا**
یلون من اساءه الفل **خ**رگسته
که نفیست همت ایچو غرض ایلمو یومخ کات

